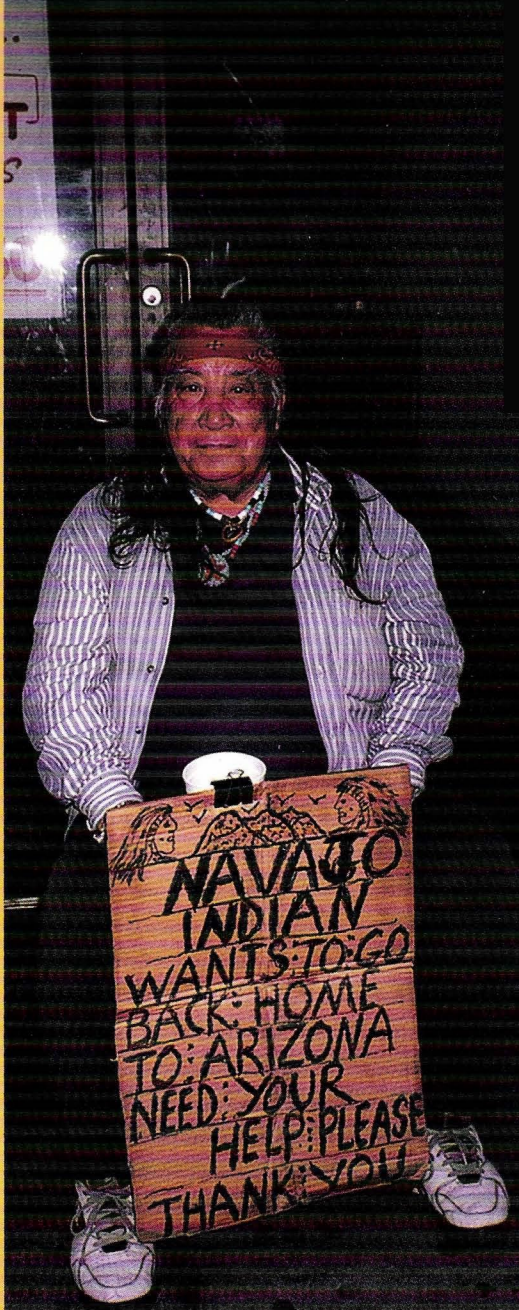
Tarihin Arka Odası Amerika

Mustafa Balbay

Cumhuriyet KİTAPLARI

gezi - inceleme

Yayın Kurulu

Emre KONGAR (Başkan)
Ataol BEHRAMOĞLU
Doğan HIZLAN
Egemen BERKÖZ
Hikmet ÇETİNKAYA
Selim İLERİ
Turhan GÜNAY

Yayın Hakları: Cumhuriyet Kitapları
*Tanıtım amaçları dışında izinsiz alıntı yapılamaz.

ISBN 975-6747-83-8

Birinci Baskı: Ekim 2005

Baskı: Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Dağıtım: Cumhuriyet Kitap Kulübü
Çağ Pazarlama A.Ş.
Türkocağı Cad. 39/41 (34334) Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 514 01 96 Faks: (0212) 514 01 95
e-posta: ckk@cumhuriyet.com.tr
web site: www.cumhuriyetkitaplari.com

MUSTAFA BALBAY

TARİHİN ARKA ODASI AMERİKA

Cumhuriyet KİTAPLARI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
KRISTOF KOLOMB 13
BREZİLYA
AMAZONLAR: DÜNYAMIZIN AKCİĞERİ 17
'HER YER İNSAN KOKUSUYLA DOLDUĞU GÜN' 25
DÜNYAYI BEKLEYEN TEHLİKE: KÜRE-SELLEŞME! 29
RIO'YA YALNIZ GİRİLMEZ 33
BAŞTAN BAŞA BREZİLYA 41
EDUARDO GALEANO'DAN PARADOKSLAR 47
ARJANTİN
BUENOS AIRES YOLUNDA GECE YARISI EKSPRESİ 51
ZENGİNLERİN VE FAKİRLERİN DİKTATÖRÜ 55
ERMENİ LOKANTASINDA ADANA KEBAP 59
KUYRUKLU ENFLASYON 63
TANGO VE 'BOCA'LAMA 67
ŞİLİ
ALLENDE'NİN SESİYLE ÇINLAYAN SOKAKLAR 69
EL TURCO DAVVUT'LA AİLE EVİNDE 75
ŞİLİ'DE KADINLAR 79
NERUDA'NIN EVİNDE 83

ŞİLİ DARBESİNDEKİ ZİNCİR: KISSINGER 95
TÜFEK, ÇELİK VE MİKROP 101
MEKSİKA
SONSUZ BAHAR ÜLKESİ: MEXICO CITY 107
MEXICO CITY'DE BİR DOST EVİNDE 111
ZOCALO ALANININ DİLİ OLSA!. 117
DAĞLAR ARASINDA YÜZEN BAHÇELER 127
MEKSİKA'DA BİR KIRIMLI 133
KEŞİF Mİ KATLİAM MI? 139
GÜNEŞ VE AY PİRAMİTLERİNDE 147
TROÇKİ'NİN MEZAR-EVİNDE 151
FRIDA KAHLO: AŞK VE ACI! 157
ZAPATA: TOPRAK VE ÖZGÜRLÜK 165
ÇAPULTEPEK'TE TARİH YOLCULUĞU 169
GUATEMALA
BULUTLARIN ÜZERİNDE... OTOBÜSLE 175
ANTİK GUATEMALA 179
TERRERO... TERRERO...
TOPRAK... TOPRAK 183
BOLIVAR BOL VAR! 187
NIKARAGUA
MANAGUA'YA GİRME ÇİLESİ 193
"BURADA BAŞKAN DOLARDIR" 199
ABD'NİN ARKA BALKONLARI 207
ÜÇ KONUŞMA: SANDINO 1927, ORTEGA 1984, CHAVEZ 2005 211
ABD
NEW ORLEANS'TA CAZ-IR CAZ-IR TARİH! 227
ARIZONA'DA IŞIKLARIN DANSI. 239
KIZILDERİLİLERİN 'DOĞA'NAMELERİ:
'DOĞADAN UZAK KALANIN KALBİ SERTLEŞİR' 249
MANHATTAN AĞLARI 263

ÖNSÖZ

Dünya haritasını nasıl bilirsiniz?

Bu da soru mu canım?.. Ortada Avrupa, altta kara Afrika, sağda Asya, solda da Amerika kıtası... Sağ uçta Japonya ve Yeni Zelanda haritaya güçlükle tutunmuş gibidir. Sol uçta da Alaska, Amerika kıtasına başını yaslamış, ayak uçları nerede bilinmez...

Siz öyle sanın...

Şili'nin başkenti Santiago'da duvarda bir harita:

Ortada ABD, yukarıdan aşağı daralıp genişleyerek iniyor. Sağda Avrupa, solda Asya...

İlk görüş refleksiyle sordum:

- Kardeşim bu harita böyle değildi.

"Nasıldı?"

- Yani Amerika solda, Avrupa ortada...

Yanıt çok hoştu:

"Dünya yuvarlak değil mi? Avrupalılar kendilerini ortada gösterecek biçimde düzleştirmiş, biz de böyle yaptık. Bize göre dünyanın ortasında Amerika kıtası var."

İşte gezerek öğrenmek böyle bir şey. Daha doğrusu yaşayarak ve görerek öğrenmek. İtiraf edeyim ki, bu haritayı görene dek dünya haritasının her yerde hep bizim kullandığımız gibi olduğunu sanırdım.

Ee dünya yuvarlaksa, neresinden istersen oradan düzleştir. Bir gün Kuzey ve Güney kutbunda devletler kurulursa, bakalım onlar nasıl bir dünya haritası yapacaklar!

İlk gezi kitabım Ülkelere Değil Savaşa Düşmanım, 1996 yılında yayımlanmıştı. Bu kitap verimli bir gövde oldu. Gövdeden çıkan dal sayısı Amerika ile birlikte üç oldu. O ilk kitaptaki 17 ülke değişik kıtalara aitti. Zamanla her kıtaya yeniden gittim. Böylece Afrika ayrıldı, başka bir kitap oldu. Çin, "ben başlı başına bir kıta sayılırım" dedi, tek başına başka bir kitap oldu. Amerika geri durur mu, Kuzey'i var, Orta'sı var, Güney'i var. Her birinin hem bugünü hem hâlâ büyük bölümü ortaya çıkarılmamış geçmişi var.

Amerika gezisi iki ana seferi kapsıyor. Birincisi 1989'da Brezilya, Arjantin, Şili. İkincisi 1995'te ABD, Meksika, Nikaragua ve Guatemala. Her iki gezide de bölge insanlarının kullandığı bütün ulaşım araçlarıyla tanıştım. Zaman zaman tehlikeli anlar oldu. Hele yola çıkmadan önce anlatılanları sormayın:

- Orta Amerika mı? Trende giderken kolunda kaliteli bir saat görseler, kolunu kesip alırlar...

- Rio de Janeiro'da yalnız dolaşacaksın ha... Orada günde 20 kişi gaspa dayalı cinayete kurban gidiyor. Yolun açık olsun. Gidişin olsun da, dönüşün de olsun...

Bütün bunları masalmış gibi dinledim desem, abartmış olmam.

Kafaya koymuştum bir kez. Artık gideceğim yerlerin adı bile belli olmuştu:

- Bizim oralar...

Gezi tarihi yaklaştıkça, televizyondan hava durumuna bakarken "acaba" diyordum, "şimdi bizim oralarda havalar nasıl?"

Elbet dünyanın her bölgesi öyledir ama, Amerika kıtasına hangi meslekten insan gitse mutlaka kendisini ayrıca ilgilendiren bir şeyler bulur. Tarihi, doğası, insan yelpazesi öylesine geniş. Brezilya'da Amazonlardan başka bir şey görmedi gözüm. Tanrım, o ne büyük ırmak, o ne uçsuz bucaksız yeşillik. Boşuna dünyanın akciğeri dememişler. Gerçi yakında verem olma tehlikesi de var ama, yağmur or-

manlarının içinde dolaşmak, kimi geceleri dağda geçirmek, hayal edilmesinden daha güzel anlardı... Suyla ağaçların iç içeliği doğanın sürekli sevişmesi gibi bir şeydi.

Arjantin'de daha çok yakın tarih çekti ayağımdan. Atmosferin üzerinde bir de tango tabakası vardı. Arjantin'de tango dinlemek, domatesin hormonsuzunu yemek gibi bir şeydi.

Şili'de de biraz yakın tarih biraz da Neruda vardı. Hani bir yere giderken bazen kiminle gittiğiniz ayrıca önemlidir.

Şili'de ve özellikle Meksika'da Neruda'yı hep içimde hissettim. Onun yazdıkları rehberim oldu.

Nikaragua gençlik yıllarımın Sandinolarıyla karşılasaydı beni keşke. Ama, zengin mi zengin bir doğanın ortasında fakir mi fakir insanlarıyla karşıladı.

Guatemala'da o sömürge dönemi yapıları ve Mayaların torunları. Evet evet, Mayaların torunları... Yüzleri, endamları, bakışları, tarihin içinden fışkırıp çıkmış gibiydi. Haritada bu iki ülkenin o incecik Orta Amerika kıvrımındaki yerine bakarken kendimi bir gökdelenin tepesinde gibi hissederim. Aman aşağıya dikkat. Bir tarafı Pasifik bir tarafı Atlas Okyanusu... Ama bu ülkeler için asıl okyanus kuzey, yani ABD!

Meksika... Ah Meksika... Sonsuz bahar ülkesi. En güzel dostlukları, en derin tarihi, en renkli insanları burada gördüm. İnsanların yüzü hani katman katman kazılmakta olan Efes, Troya antik kentleri gibiydi. İri, düz kafalı bir insan; Azteklerden olmalı... Uzunca boylu, tunç yüzlü bir kadın; anne İspanyol baba Aztek olmalı... Kapkara bir Meksikalı; köklerde Afrika da olmalı...

Dedim ya, tarihi katmanlar işte, kaz kaz araştır... Meksika'da Frida Kahlo'nun, Troçki'nin evleri, müzeleri, Zocalo Alanı, hele Soçemilko yüzen bahçeler... Tadı damağımda...

ABD'yi bir başka türlü dolaştım. Daha doğrusu, tüm Orta ve Güney Amerika'yı dolaşırken aklımın bir yerinde hep ABD'nin 19. ve 20. yüzyıllarda yaptıkları vardı. Zaten bu kitaba bir ölçüde güncellik

katan da bu oldu. 21. yüzyılın ilk yıllarını yaşadığımız şu günlerde ABD'nin dünyada yaptıklarına bakınca, bunları bir de geçmiş yüzyıllarda yaptıklarıyla karşılaştırınca şöyle bir tez uçuştu beynimde:

ABD, 19. ve 20. yüzyılda Orta-Güney Amerika'ya, içindeki Kızılderililere nasıl davrandıysa, 21. yüzyılda da tüm dünyaya öyle davranmak istiyor.

Bir başka deyimle, nasıl geçmiş yüzyılda Orta-Güney Amerika'yı arka bahçesi hatta arka balkonu haline getirmişse, şimdi tüm dünyayı kendileştirmek istiyor.

Bir örnek...

Kitabı kaleme aldığım 2005 ortasında ABD'nin kendi toprakları dışındaki askeri gücü 400 bini geçiyordu. İşte genel rakamlar:

Irak'ta 150 bin
Almanya'da 72 bin
Japonya'da 40 bin
Güney Kore'de 38 bin
İtalya'da 12 bin
İngiltere'de 11 bin 500
Bosna'da 8 bin 500
Afganistan'da 7 bin 500
S. Arabistan'da 5 bin
Kuveyt'te 4 bin 500

★★★

Gezen insan aktaran insandır. Yaratmaz, yaratılmış olanı aktarır. Ayna tutar, ışık tutar, kapı açar. Bunu yaparken de iki gözü vardır:

1-Kendi gözlemleri, gördükleri.

2-Daha önce görmüş, araştırmış olanların yazdıkları.

Amerika gezisinde iki gözümü de açmaya çalıştım. Olabildiğince geniş kaynaklardan yararlanmayı amaçladım. İşin içine bir de, ABD'nin 19. yüzyıldan 21. yüzyıla yapıp ettikleri girince geçmiş dönemde yapılanları aktarmak ayrıca gerekliydi.

Arkadaş Yayınları'ndan, Türkçeye Meltem Özdemir'in çevirdiği, Richard Townsend'in Aztekler'i...

Everest Yayınları'ndan, Türkçeye Hülya Uğur Tanrıöver'in çevirdiği, Raund Jamis'in Frida Kahlo: Aşk ve Acı'sı...

Altın Kitaplar'dan, Ahmet Arpad'ın Türkçeye çevirdiği, Neruda'nın Yaşadığımı İtiraf Ediyorum'u...

İmge Yayınevi'nden, Türkçeye Ece Soydan'ın çevirdiği, T. McLuhan'ın Yeryüzüne Dokun'u...

Everest Yayınları'ndan, Türkçeye Mehmet Harmancı'nın çevirdiği Kissinger'in Yargılanması...

E Yayınları'ndan Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan'ın Kızılderililer ve Türkler'i...

Hürriyet Vakfı Yayınları'ndan, Türkçeye Tahsin Yücel'in çevirdiği, Claude Levi-Strauss'un Yaban Düşünce'si...

Süreç Yayınları'ndan, Nur Dolay'ın Latin Amerika Başkaldırıyor'u...

İthaki Yayınları'ndan, Masis Kürkçügil'in derlediği Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları...

Sosyalist Yayınları'ndan, Tektaş Ağaoğlu'nun Türkçeye çevirdiği Robert Millon'un Zapata Meksika'da Köylü Devrimi...

TÜBİTAK Yayınları'ndan Ülker İnce'nin Türkçeye çevirdiği, Jared Daimond'un Tüfek, Mikrop ve Çelik'i...

Yararlandığım kitaplar arasındaydı.

En çok yararlandığım, altını üstünü çize çize okuduğum kitapsa Mehmet Necati Kutlu'nun Tılsımdan İnanca Başlangıcından XVII. Yüzyıla Kadar Latin Amerikan Edebiyatı idi. Kutlu ile hem kitabı hem de bölgeye ilişkin gözlemleri üzerine uzun bir sohbetimiz oldu. Babası Dışişleri mensubu olan Kutlu'nun çocukluğu Şili'de, Venezüella'da geçmiş. Şili'de Allende, ABD destekli kanlı bir darbe ile devrilirken 5 yaşındaymış.

Duvarlardaki kurşun izleri, beynine kazınmış ve o günler yaşamının tüm dilimine yön vermiş. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin İspanyol Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirmiş. Sonra da aynı bölümde öğretim üyesi olmuş.

Ben kitaba son şeklini verirken onun kafasında hâlâ bir dizi Latin Amerika üzerine çalışma taslağı vardı.

Sürekli elimin altındaki başlıca kaynak ise gezi günlüklerimdi. Gezi kitaplarıma kendimce gezi ile incelemeyi birleştirip gezinceleme adını koydum. Gezinceleme sözcüğünü bilgisayarıma aktarırken hemen altına kırmızı bir çizgi çizdi. Bana; arkadaş, Türkçede böyle bir sözcük yok, diyordu. Yok ama, belki bir tür olarak doğar diye düşünüyorum.

Salt gezmek, bakmak...

İncelemek, görmek...

Ee bakmakla görmeyi birleştirmek gerekmez mi?

Ben birleştirmeye çalıştım. Siz de okuyarak, kitaptaki bilgi ve gözlemlere kendi yorum ve düşüncelerinizi katarak iyice yapıştırın!

Mustafa Balbay
2005 Ankara

KRISTOF KOLOMB

Efendimiz,

Yüce Tanrımızın yolculuğumuz esnasında bana kısmet ettiği büyük zaferden hoşnut olacağınızı bildiğimden dolayı size bu satırları yazıyorum. Bu mektup sayesinde sizler, efendilerimiz, şanlı Kral ve Kraliçemizin bana bahşettikleri donanmayla 33 günde nasıl Hindistan'a geçtiğimi öğreneceksiniz. Burada sayısız insanın yaşadığı birçok ada keşfettim ve tüm bu adalara kraliyet sancağımızı dikmek suretiyle ve yüksek sesle ilan ederek yüce şahsiyetlerinizin adına el koydum. Bana karşı çıkan olmadı.

İlk bulduğum adaya şahsınıza harikulade bir şekilde bu yerleri veren İsa efendimizin şanına 'San Salvador' adını verdim. Hintliler buraya Guanahani adını veriyorlar. İkinci adaya Sanda Maria de Concepcion; üçüncüsüne Fernandina, dördüncüsüne Isabela, beşincisine ise Juana (Küba) adını verdim. Böylelikle her bulduğum adaya yeni bir isim koydum.

Juana'ya vardığımda kıyı boyunu takip ederek batıya doğru gittim. Bu ada öylesine büyüktü ki, buranın ana kara yani Catayo Eyaleti olabileceğini düşündüm. Deniz kenarında kasabalar ya da başka yerleşim birimleri bulamadım. Gördüklerim yalnızca küçük köylerdi. Buraların insanlarıyla konuşmak mümkün olmadı. Çünkü hepsi bizden

kaçıyorlardı. Ben de büyük şehirler ve kasabalar bulmak için yoluma devam ettim. Birçok fersah boyu yol gidip durumda hiçbir değişiklik olmadığını gördüm. Bir yandan da istemediğim halde kuzeye doğru yöneldiğimi fark ettim. Yaklaşmakta olan kışı güneyde geçirmeyi düşündüm. Uygun bir rüzgâr çıkınca belirlediğim liman yerine kadar geri döndüm. İki adamımı burada bir kral ya da büyük bir şehir bulunup bulunmadığını öğrenmek üzere karaya çıkarttım. Üç gün üç gece yürümüşler, birçok küçük köy ve sayısız insanla karşılaşmışlar. Ancak herhangi bir yönetici bulamadıklarından geri döndüler.

Daha önce ele geçirdiğim Hintlilerin hepsi bana bu toprakların bir ada olduğunu anlatmışlardı. Bu nedenle kıyı boyunca doğuya doğru 107 fersah giderek adanın sonuna vardım. Bu noktadan sonra doğu yönünde 18 fersah uzaklıkta bir ada daha gördüm. Bu adaya da La Espanyola adını verdim ve oraya gittim. Önce kuzeye doğru yöneldim, aynen Juana'da yaptığım gibi doğuya doğru düz bir hat şeklinde 188 büyük fersah yol aldım. Gerek bu ada gerekse diğerleri hat safhada verimli yerler. Özellikle de burası en güzeli. Kıyılarında Hıristiyan topraklarında hiç örneğini görmediğim doğal liman bulunuyor. Çok güzel suları olan birçok büyük ırmak var, bu harika. Rakım yüksek, büyük tepeler ve çok yüksek dağlar var. Tenerife adasıyla karşılaştırılamayacak bu adaların hepsi çok güzel. Çeşit çeşit manzaraları var. Hepsinde ulaşım kolay. Binbir çeşit ulu ağaç var. Bu ağaçlar adeta gökyüzüne kadar ulaşıyormuş gibi görünüyorlar. Bu ağaçların yapraklarını hiç dökmediğini duydum. Ben de öyle düşündüm. İspanya'da mayıs ayında olduğu gibi son derece yeşil ve güzel bir görünüm arz ediyorlar...

★★★

Yukarıdaki metin, Kristof Kolomb'un 22 Mart 1493'te İspanya Kralı'na yazdığı, Cordoba Şehir Meclisi tutanaklarında yer alan mektubun özeti...

Kolomb büyülenerek anlattığı bu adalardan dönüşte, Kral ve Kraliçe tarafından krallar gibi karşılandı. Hindistan olduğunu sandığı Ye-

nidünya'ya daha sonra 3 kez daha giden Kolomb, 1493'teki ikinci seferinde Antiller bölgesindeki adalara ulaştı. 1498'deki üçüncü seferinde de Güney Amerika'ya ramak kala, Trinidad adasına demirledi.

Üçüncü sefer sorunluydu. Büyük sorumluluk alan Kolomb, çoğunlukla bunun onurunu yaşadı ama zaman zaman da bedel ödedi. Zira ilk yolculuğunda ayak bastığı ve isim babalığını yaptığı La Espanyola adasında "düzen bozulduğu" için ya da daha doğru anlatımla, İspanya Kralı'nın istediği düzen tam olarak kurulamadığı için sorgulandı. Geri çağrıldı. Kimi iddialara göre zincirli götürüldü. Ancak İspanya'da savunmasını yaptığında suçsuz bulundu.

Kolomb, bütün unvanlarını, rütbelerini son sorgulamada yitirdi ama, yeni yerlere ulaşma umudunu yitirmedi. 1502'de Amerika'ya bir yolculuk daha yaptı. Bu kez Honduras kıyılarına ulaştı. Durumu Krala bildirip yeniden eski onuruna kavuşmak istedi ama, olmadı. Onun için artık "onur" sözcüğü parçalanmış, deyim yerindeyse "on ur" olmuştu.

20 Mayıs 1506'da son nefesini verene dek bu mücadelesini sürdürdü ama, sonuçsuz kaldı.

Seyahat Kolomb'un yazgısı mıdır bilinmez, cenazesi de uzun yolculuklar yaptı. 1506'da öldüğü şehirde, Valladolid'de toprağa verildi. 1519'da Sevilla'ya La carruja de Santa Maria de las Cuevas manastırına getirildi. Ölümünden 30 yıl sonra vasiyeti akla geldi!

Kolomb, "Beni ilk ulaştığım adaya, La Espanyola'ya gömün" demişti...

1537'de Kolomb bindi gemiye, dooooğru La Espanyola adasına.

Amerika'nın keşfi bitmişti ama, paylaşımı bitmemişti. Sonraki yıllar boyunca Avrupa'nın çeşitli devletleri koca kıtadan pay kapmak için birbirlerini yediler. 1795'te La Espanyola adası Fransızların eline geçti. Ansızın, Kolomb aklına geldi Fransızın...

İspanya, aldı cenazesini bugünkü Küba'nın başkenti Havana'ya getirdi. Bir süre sonra Küba da elden gidince, İspanya'yı acı sardı ince ince.

Topraklar gitti, bari anılar gitmesin dediler. Kolomb'u 1898'de yeniden Sevilla'ya getirdiler.

İş bununla da bitmedi. Aynı dönemde Dominik Cumhuriyeti'nde bir katedraldeki tamirat kazısı sırasında, üzerinde "Kolomb" yazılı bir kutu ele geçirildi. Şu şüphe akla düştü:

- Yoksa, nakil sırasında bir karışıklık mı oldu?

Şüphe devam ediyor...

Herhalde Kolomb, Yenidünya'dan sonra gittiği öteki dünyada söyleniyordur:

Hiçbir şeyden çekmedim seyahatten çektiğim kadar.

Kolomb bu kadar çekti de, ilk ulaştığı ada San Salvador ne çekti?

Kolomb'un güzelliklerini, zenginliklerini, yeşilliklerini, kim olduğunu bilmediği yerlilerini anlattığı bu ada bugün çölleşti...

Yaşayan yerli de yok!

BREZİLYA

AMAZONLAR: DÜNYAMIZIN AKCİĞERİ...

Marco Polo, babası Nicolo Polo ve amcası Maffeo, 13. yüzyılın ortalarında Venedik'ten yola çıkıp Kubilay Han'ın ülkesine, bugünkü Çin'e tam 3.5 yılda ulaşabilmişti.

Marco Polo, yolculuğunu anlatırken en kısa zaman dilimi olarak "gün" ü kullanıyordu.

İstanbul'a da uğrayan gezginler, Volga Irmağı'nı geçtikten sonra tam 17 günlük bir yolculuğun ardından Buhara'ya ulaşmışlar. Orta Asya steplerinden Pekin'e ulaşmak tam bir yıllarını almış.

Yolculuğun en büyük engellerinden biri savaşlar, öteki de doğal afetlermiş ama, bir kentten diğerine birkaç günde ulabilirlerse "hızlı geldik" derlermiş.

Paris'ten uçağa binip, 15 saat sonra Amazon ormanlarının üzerinde alçalmaya başlayınca, ister istemez mırıldandım:

"Dünya ne kadar küçük. Ne çabuk geldik..."

Üçüncü bin yılın kuşakları da belki bizim saat kavramlarımızla alay edecekler, 15 saatlik yolculuğu "dayanılmaz" bulacaklar.

Türkiye'den 15 bin kilometre uzaktayım ve dünya haritasından neredeyse tüm kıvrımlarını ezberlediğim, sadece Güney Amerika'ya değil yeryüzüne hayat veren Amazon Nehri'yle iç içe girmiş, Amazon ormanlarının üzerindeyim.

Alçaldıkça, öbek öbek bulutları üzerimizde bırakıp ormana uzandık. Derken, altımızda dev bir nehir belirdi. Heyecanla yanımda oturan Amerikalıya sordum:

- Amazon, değil mi?

Yarım ağızla gülümsedi:

- Hayır, sıradan bir kolu. Ama adını anımsamıyorum.

Uçağımızın gölgesi, Amazon'un kahverengi sularında bir süre gezindikten sonra yeniden ağaçların arasında saklambaç oynadı.

Ağaçlar dev bir fıskiyeyi andırıyor. Her biri gökyüzüne daha fazla uzanmak için ötekini itiyor. İrili ufaklı ağaç kümeleri arasındaki yükseklik farkı, çizgiler, uçurumlar, vadiler oluşturuyor.

Atlasam, yumuşak bir yastık gibi beni kucaklayacaklar.

Az sonra, Brezilya'nın Amazon Eyaleti'nin başkenti Manaus Havaalanı'na indik. Manaus, 1.5 milyon nüfuslu, 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı misyonerlerin gözdesi olmuş bir kent. Aylardan nisan, sıcaklık 40 derece. Aşırı nem, birkaç dakikada bütün bedenimizi sardı.

Manaus, Amazon'un en büyük kolu Rio Negro kıyısında kurulu. Kalacağımız otel de Manaus'un 10 kilometre kadar dışında, siyah nehir anlamına gelen Rio Negro'nun hemen yanında.

Otele yerleşip, kısa bir "çevremizi tanıyalım" turundan sonra kendimi havuza attım. Daha 15-20 dakika geçmeden yağmur başladı. Türkiye'deki alışkanlığın verdiği bir doğallıkla hemen toparlanıp odama yöneldim. Ama baktım ki, garsonlar, bölgeyi tanıyan turistler hiç oralı değil. Sere serpe uzanmışlar güneşlenmenin ardından yağmurlanıyorlar.

Ancak şiddetini çok arttırınca, zahmet edip kenara çekildiler. O sırada da yağmur bardaktan değil, kovadan boşalıyordu.

Aradan yarım saat geçmedi, kavurucu bir güneş "kurutalım abiler ablalar" diye bağırıyordu.

★★★

Ertesi gün, Bodrum'dakilere benzer bir tekne ile Rio Negro'dan Amazon'a açıldık. Teknede dünyanın çeşitli ülkelerinden 30 kadar gazeteciyiz. Rehberimizin adı, Deniz.

Evet, Deniz.

Türk. İzmir Karataş'ta doğmuş. Yıllar önce ailesi ile birlikte gelmiş, o geri dönmemiş. İzmir'i hayal meyal anımsıyor. Kordon'un resmini göstersem hemen tanırmış. İngilizce, Portekizce (Brezilya'nın resmi dili), bozuk bir aksanla da Türkçe konuşuyor.

Rio Negro'da bir saate yakın ilerledikten sonra Amazon'a ulaşacağız. Oradan öteki kollarına.

Hava sürekli değişiyor. Yağmur, güneş, yağmur, pus, kara bulutlar, yağmur, güneş, hafif yağmur, bardaktan boşanırcasına yağmur, burnunun ucunu kapatırcasına yağmur, pırıl pırıl güneş...

Nehir, adı gibi simsiyah. Deniz bir ara yanıma geldi, "Rengine kanmayın. Tertemizdir, içilir" dedi.

Çevremizden motor, tekne, daha büyük deniz araçları geçiyor. Karşımızda Manaus kenti var, bu su nasıl içilir?

Deniz, kovayı suya daldırdı. Bardağı doldurdu. Bir güzel içti. Musluktan akan suya bile güvenin tam olmadığı bir ülkenin insanı olarak şaşırdım.

Deniz, nehrin ne kadar yaşam dolu olduğunu anlattı. Üç bin çeşit balık varmış. Yörede yaşayanlar, sık sık daha önce hiç karşılaşmadıkları türden balıklar tutarlarmış.

Nehrin bir yakasının 50-60 metre paralelinde ilerliyoruz. Diğer yaka, güçlükle seçilebiliyor. Kıyıdaki yumuşak kıvrımlar, suyu yalayan ağaçlarla kaplı. Toprağı görmek olanaksız...

Birden bir düzlük ve 15 katlı, dev bir beton yapı belirdi. Manaus'ta turizmi ilerletmek için büyük oteller yapmaya karar vermişler. Birileri Brezilya hükümetiyle anlaşıp, nehir kıyısını 49 yıllığına kiralamış olmalı.

Nehirdeki ve kıyıdaki güzellikleri izlerken, aniden göze batan bir mızrak gibiydi beton oturtma. Neyse ki, çabuk geçtik.

Manaus, tenekeden yapılmış, dik yamaçlara adeta tutkalla yapıştırılmış, kutu gibi evlerle başladı. Aralarından ağaçlar fışkırıyor.

İki yanımızdan geçen teknelerin sayısı giderek arttı. Biri ağzına

kadar tüp doluydu. Deniz, burada bütün ulaşımın nehirle sağlandığını, büyük kentleri dışa bağlayan ana yolların işlevini nehrin üstlendiğini söyledi.

Manaus'un merkezine doğru yapılar değişti. 16. yüzyılda Avrupalı sömürgecilerin beraberinde getirdikleri kültürün izleri dikkat çekiyor. Çok uzaktan seçilebilen tiyatro binası ve öteki yapılar Avrupa kentlerini anımsatıyor.

Manaus arkamızda kalırken, rüzgâr arttı...

Amazon'un kokusu...

Deniz "az kaldı" dedi. Nehir daha da genişledi, öbür yanı hiç göremiyoruz.

Hava soğudu, rüzgâr biraz daha arttı.

Suyun rengi siyahtan kahverengiye dönüştü. Dalgalar arttı. Her iki kıyıdan da uzaklaştık. Rüzgâr daha da arttı. Tekne daha şiddetli sallanmaya başladı. Yüzüm, kaybettiğimiz kıyıya dönük. Rüzgâr biraz daha şiddetlendi, ayakta durmak için artık bir demire tutunmam gerek...

Ve Amazon...

Boyutlar, yükseklik-genişlik kavramı birbirine karıştı. Sanki helezonik bir derinlikteyim. Islak saçlarım, başımı öne eğdikçe, rüzgârın bütün hışmıyla alnıma yapışıyor. Sanki çook yükseklerden, yüzlerce metre aşağıya ve kilometrelerce uzağa bakıyorum. Ellerimi yana açsam, uçuvereceğim.

Rio Negro, dalgalı bir siyahlık olarak arkamızda kaldı. Sakin bir koydan çıkıp aniden okyanusa açılmış gibiyiz. Suyun rengi, güneşle açılıp koyulaşıyor. 7-8 ton kahverengi saydım.

Önümüzde yer yer küçük adalar belirdi. Üzerleri ağaç yüklü. Ada değil, dev bir vazo. Olabildiğince çok ağacı, çiçeği, otu içine sıkıştırmışlar.

Bulutlara uzanmaya çalışan dev ağaçlar, geniş yapraklı bodur ağaçlar, onlara sarılı pembe çiçekler...

Amazon'un ana yatağı üzerinde fazla kalmadık. Yan kollarından birine girdik. Genişliği 150-200 metre kadar küçük bir kol!

★★★

Deniz'in anlattığına göre, Amazon'un en "evcilleştirilmiş" bölgelerinden birindeyiz. Burada birçok "yarı yerli" karşımıza çıkacak.

Birkaç dakika sonra tek tük evler başladı. Tahtadan, tek katlı, su yüzeyinin 1.5-2 metre üzerinde kazıklara oturtulmuş. Amazon mevsimlere göre, yükselip alçaldığı için kazıksız ev yok. Yanımızdan tek kişilik kanolar geçiyor. Tek ulaşım aracı bu. Bölgede, nehir dışında karadan bir ulaşım olanağı yok.

Kaptanımız tekneyi, salkım söğüdü andıran ağaçlardan birine bağladı. Yemek molası...

Balıklardan oluşan bir açık büfe. 7-8 çeşit balık, üzerine kızarmış muz tatlısı.

Yanımızdan geçen kanoları kullananların çoğu çocuk. Yanlarında içi meyve dolu küçük torbalar var. Deniz, buradaki insanların eskiden tümüyle yerli olduğunu söyledi. Zamanla ABD ve Avrupa'dan gelenlerle kaynaşmışlar.

Teknemizde bir de Brezilyalı gazeteci var. Adı, Tito Rosemberg. Herkesle tanışmaya çalışıyor. Yemek sonrası çevresinde geniş bir halka oluştu.

Konu, Amazon'daki orman katliamı.

Rosemberg, Amazonlar'ın ortasından geçirilmesi planlanan otoyol projesinden söz ediyor. Bin kilometrelik otoyolun doğal ortamı bozacağını ve çevresinde başlayacak başka yatırımlarla bozulmanın daha da artacağını anlatıyor. Rosemberg'e soruyoruz:

- Bu otoyolu kim istiyor?

- Toprak sahipleri. Onlar için Amazon'un, dünyanın geleceğinin, çevrenin önemi yok. Tek istedikleri daha fazla toprak, daha fazla ticaret. Brezilya'daki toprakların yüzde 80'i, nüfusun yüzde 20'lik dilimine ait. İnsanların yüzde 70'inin hemen hiç toprağı yok.

Rosemberg, sözü Amazon yerlilerinin yok oluşuna getiriyor:

- 1500'lü yıllarda, 7-8 milyon yerli yaşıyordu. Bugünkü sayıları 200 bin. Otoyol projesi çoğunu yurtlarından edecek, sayıları daha da azalacak.

Sohbet koyulaşırken teknemiz de kıyıdan ayrıldı. Daha dar bir kolda ilerliyoruz. Yer yer seyrek ağaçlı düzlükler var. Büyükbaş hayvanlar otluyor, aralarında yüksek bacaklı kuşlar geziniyor.

Nehir arada bir yeni kollara bölünüyor. Tekneyle ilerleyemeyeceğimiz bir noktaya geldik. Suyun derinliği bir metreden az. Deniz, önümüzde uzun bataklıklar olduğunu söylüyor. Ağaçların arasında kurulu tahta bir iskeleye indik. 8-10 kişilik daha küçük teknelerle yeni bir yolculuğa başladık.

Zikzaklar çizerek dar bir koridordan geçiyoruz. Sonra önümüz birden genişliyor. Hemen solda bir tabela:

San Fransisco Street.

Çevredeki bitki örtüsüne bakmaktan başım döndü. Suyun iki yakasının birbirine yakın olması kötü. İnsan hangi tarafa bakacağını şaşırıyor.

Ucunu göremediğimiz dev ağaçlar, gövdelerine sarılı sarmaşıkgiller...

Tepemizde kartala benzer, büyük kanatlı kuşlar dolaşıyor.

Birden sığ ve ağaçlarla kaplı, suyun güçlükle görülebildiği bir yere geldik. Motor hareket etmekte zorlandı. Artık su hiç görünmüyor. Sazlıkların üzerinde kayıyoruz. Hepimiz ürperdik. Ya yolda kalırsak!

Kaptan gayet sakin. Manevralarla sazlığı aştık.

Ve bambaşka bir yer. Sazlık ve bataklıktan eser yok. Çevre silme ince gövdeli ağaçlarla dolu. Havada kuş sesleri. Dingin mi dingin bir su. Issız bir dağın zirvesinleki krater gölünde gibiyiz.

Kanoyla bir çocuk yanımıza yaklaştı. Elinde, kolundan daha uzun bir bıçak. Kano hindistancevizleriyle dolu. Tanesini beş cruzadoya (Brezilya para birimi) satıyor. Sonra, vücudu kanodan dışarı sarkan şişman bir kadın geldi. Kanosunda ekşi, acı, tatlı meyveler var.

Tito Rosemberg bölge insanlarının yaşamını şöyle özetliyor:

- Balık, meyve, seks... Burada insanların yaşamını bunlar ilgilendirir. Amazon'un doğal bir parçası gibi yaşarlar. Kadın erkek dengesi ilginçtir. Bir erkeğe 14 kadın düşer.

Rozemberg'e tekrar ettiriyoruz:

- Bir erkeğe 14 kadın.

- Evet, aynen öyle.

Demek ki Amazon'a "yeryüzü cenneti" derken boşuna dememişler!

Tekne, kazıklar üzerine oturtulmuş bir evin önündeki iskeleye yanaştı. Hediyelik eşyaların satıldığı bir dükkândayız. Sapları tüylü oklar, Amazon kadınları, masklar... Genç bir kız işletiyor. Her tarafı iri. Yanakları, göğüsleri... Sürekli gülümsüyor. Herkes onunla hatıra fotoğrafı çektirdi. Sarılanlara ses çıkarmadı. Arada bir göğsünü mıncıklayanlar oldu.

Alışveriş bitti. Fotoğraflar çekildi. Ayrılık zamanı geldi.

İnsan eli az değmiş, doğanın egemen olduğu yerlerde, hediyelik eşya dükkânı ve benzer yatırımlar hep ürpertir beni. "Önümüzdeki yaza, yeni beton hançerler görmesek..." diye baktığım Ege kıyılarından ayrılırken duyduğum hüznü hissettim.

Genç kız üç bin çeşit balığın komşusu, altındaki su 100 milyon yıldır akıyor. İskele gözden kaybolurken hâlâ gülümsüyordu...

Bu kez suyun içinde yükselen ağaçların arasındayız. Her birinin gövdesinde bir metreyi aşkın su derinliğinin izi var. Bu mevsim su seviyesi düşmüş.

Ağaçlara dokunmaca oynarken kaptan uyarıyor. Biraz sonra dalları suya yakın ağaçların arasından geçeceğiz.

İyice eğildik. Önümüzde koyu yeşil su ve üzerinde gezinen dallar var. Kollarımızla başımızı örtüyoruz. Dalların yumuşak kamçısını yiye yiye ilerliyoruz.

Birkaç dakika sonra başımızı kaldırıp bir de baktık ki, nilüfer tar-

lasındayız. Ağaçlar çevreyi tümüyle kapatmış. Gökyüzü neredeyse görünmüyor.

Nilüferlerin ötesinde yarı karanlık bir boşluk var. Sık dallı ağaçların ötesi görünmüyor. Dalları aşabilsek, belki başka bir dünya ile karşılaşacağız.

Nilüferleri rahatsız etmeden kıvrılıp geri döndük.

Sazlıklar ve dallar aşıldı. Yeni bir iskeledeyiz. 7-8 yaşlarında bir çocuk karşılıyor bizi. Hepimiz inince kenardaki tahta sandığı açtı. İçinde birkaç metre uzunluğunda dev bir yılan. Ürktük. Çocuk gayet rahat. Yılanı başından tutup yukarı kaldırdı. Yavaş yavaş bütün vücudunu sarmaladı. Gövdesi ensesinde, kuyruğu belinde, başı elinde bir süre dolaştı.

Gösteri bitince şapkasıyla para topladı.

İskelenin hemen yanında, kazıklar üzerinde bir ev dikkatimizi çekti. Önünde sebzeler var. Fasulyelerin boyu bir metreye yakın. Sanırım pazarda kiloyla değil taneyle satıyorlar.

Artık dönüş yolundayız.

Amazon'un ana yatağına ayrı bir koldan gireceğiz. Sekiz-on metre genişliğinde, kenarları böğürtleni andıran karanlık yeşille örülü, kanala benzer bir yoldayız. Deniz, Amazon'un birlerce kolundan hiçbirinin ötekine benzemediğini söylüyor.

Nilüfer tarlası, suyu yalayan dallar sanki çok uzakta bir yerde. Şimdi gökyüzüne kucak açmış, bodur yeşilliklerin arasındayız.

Ormanda koşarken birden önümüze derin bir uçurum çıkmış gibi Amazon'a geliverdik.

Son çizgiye kadar kahverengi bir deniz, arada adalar...

'HER YER İNSAN KOKUSUYLA DOLDUĞU GÜN'

Nehir turunun bir benzerini dağda yaptık.

Saat 05.00'te, büyük tekerlekli kamyonlarla yola çıktık. Başka bir araçla dağlara tırmanmak olası değil...

İp gibi uzanan asfaltta, bir orman denizinin ortasında dalga dalga sürdü yolculuğumuz. Bizdekilere fidan dedirtecek dev selvilerin arasında tünelde gibiyiz. Yer yer çiftlikler çıkıyor karşımıza. Ağaçlar kesilmiş ve tarım alanı açılmış. Kapıları görkemli.

İrili ufaklı göllerin arasından geçtik. Herbirinin içinden ağaçlar, çiçekler fışkırıyor.

Hava, nehir üzerinde yaptığımız yolculuktaki gibi. Açıyor, kapanıyor, yağıyor, duruluyor...

Geceyi çok yıldızlı "hamak palas" ta geçirdik.

Dev ağaçların arasında kurulmuş hamaklara giderken yürümekten çok yüzmeyi bilmek gerekiyor.

Kendimi güçlükle hamaklardan birine attım. Yağmur yağıyor olması normal. Ama, şiddeti sürekli değişiyor. Hamağın üzerindeki üçgen örtüye iri bir meyve gibi düşen yağmur taneleri dağılarak iniyor.

Ara ara kendimi bir nehir kıyısında hissettim. Üstümde yağmur, yanımdan sular akıyor. Hamak tatlı tatlı sallanıyor.

Bu doğallık içinde 1885 yılında Kızılderili reisinin ABD Başka-

nına yazdığı mektubu düşündüm. Kızılderili reisi Seattle'ın, başında bulunduğu kabilenin topraklarını isteyen başkana seslenişini..

"Gökyüzünü, toprağın sıcaklığını nasıl satın alabilir ya da satabilirsiniz? Bunu anlamak bizler için çok güç. Bu toprakların her parçası halkım için kutsaldır. Çam ağaçlarının pırıldayan iğneleri, vızıldayan böcekler, ak kumsallı kıyılar, karanlık ormanlar ve sabahları çayırları örten buğu, halkımın anılarının ve yüzlerce yıllık deneyimlerinin bir parçasıdır.

Ormanlardaki ağaçların damarlarında dolaşan su, atalarımızın anılarını taşır. Biz buna inanırız.

Beyazlar için durum böyle değildir. Bir beyaz ölüp yıldızlar evrenine göçtüğü zaman, doğduğu toprakları unutur. Bizim ölülerimizse bu toprakları unutmaz. Çünkü Kızılderili gerçek anasının toprak olduğuna inanır.

Washington'daki büyük reis bizden toprak istediğini yazıyor. Bu bizim için çok büyük özveri olur. Büyük beyaz reis bize çok rahat yaşayacağımız bir toprak ayıracağını, bize babalık edeceğini, biz Kızılderililerinse onun çocukları olacağımızı söylüyor.

Bu önerilerinizi düşüneceğiz ama yine de bunun kolay olmayacağını itiraf etmek zorundayım. Çünkü bu topraklar bizim için kutsaldır.

Çayırların ve ırmakların suyu bizim için yalnızca akıp giden su değildir; atalarımızın kanıdır aynı zamanda. Bu toprakları size satarsak, bu suların ve toprakların kutsal olduğunu çocuklarınıza da öğretmeniz gerekecek.

Biz çayırları ve ırmakları kardeşlerimiz gibi severiz. Siz de aynı sevgiyi gösterebilecek misiniz kardeşlerimize?

Biliyorum, beyazlar bizim gibi düşünmezler. Beyazlar için bir parça toprağın ötekinden ayrımı yoktur. Beyaz adam topraktan almak istediğini almaya bakar ve sonra yoluna devam eder. Çünkü toprak beyaz adamın dostu değil, düşmanıdır. Beyaz adam, topraktan istedi-

ğini alınca, başka serüvenlere atılır. Beyaz adam anası olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne, alınıp satılacak şeyler gözüyle bakar.

Onun bu ihtirasıdır ki toprakları çölleştirecek ve her şeyi yiyip bitirecek.

Beyaz adamın kurduğu kentleri de anlamayız biz Kızılderililer. Bu kentlerde huzur ve barış yoktur. Beyaz adamın kurduğu kentlerde bir çiçeğin taçyapraklarının açarken çıkardığı tatlı sesler, bir kelebeğin kanat çırpışları duyulmaz.

Belki de vahşi olduğum için anlayamıyorum ama, ben ve halkım için önemli olan şeyler başka. İnsan bir su birikintisinin çevresinde toplanmış kurbağaların, ağaçlardaki kuşların ve doğanın seslerini duymadıkça, yaşamın ne anlamı ne değeri olur?

Bir Kızılderiliyim ve anlamıyorum; biz Kızılderililer, bir su birikintisinin yüzünü yalayan rüzgârın sesini ve kokusunu severiz. Çam ormanlarının kokusunu taşıyan ve yağmurla yıkanıp gelmiş meltemleri severiz.

Hava önemlidir bizler için. Ağaçlar, hayvanlar ve insanlar aynı havayı koklar. Beyaz adam için bunun bir önemi yoktur. Ancak, size bu toprakları satacak olursak, havanın temizliğine önem vermeyi öğrenmeniz gerekecek. Hem nasıl kutsal olmasın hava? Atalarımız doğdukları gün ilk soluklarını, ölürken son soluklarını bu havayla solumuşlardır.

Toprak satmamız için yaptığınız öneriyi inceleyeceğim. Eğer önerinizi kabul edecek olursak, bizim de bir koşulumuz olacak. Beyaz adam bu topraklar üstünde yaşayan tüm canlılara saygı göstersin.

Ben bir vahşiyim. Başka türlü düşünemiyorum. Yaylalarda cesetleri kokan binlerce buffalo gördüm. Beyaz adam trenle geçerken vurup vurup öldürüyordu bunları. Dumanlar püskürten bu demir atın buffalodan daha değerli sayılışına aklım ermiyor. Biz yalnızca yaşayabilmek için öldürürüz hayvanları. Tüm hayvanları öldürecek olursanız nasıl yaşayabilirsiniz?

Canlıların yok edildiği bir dünyada insanın ruhu yalnızlıktan

ölür gibi geliyor bize. Unutmayın, bugün canlıların başına gelen yarın insanların başına gelir. Çünkü bunlar arasında bir bağ vardır.

Şu gerçeği iyi biliyoruz; toprak insana değil, insan toprağa aittir. Ve bu dünyadaki her şey bir ailenin bireylerini birbirine bağlayan kan gibi ortaktır ve birbirine bağlıdır. Bu nedenle dünyanın başına gelmiş olan her felaket insanın da başına gelmiş sayılır.

Bildiğimiz bir gerçek daha var. Sizin topraklarınız bizimkinden başka bir Tanrıya ait değil. Aynı toprakların yaratıklarıyız. Beyaz adam belki bir gün bu gerçeği de anlayacak ve kardeş olduğumuzun bilincine varacaktır. Siz ise Tanrımızın ayrı olduğunu düşünmekte özgürsünüz. Ama Tanrı; hepimizi yaratan Tanrı için, Kızılderili ile beyaz ayırımı yoktur. Ve Kızılderililer gibi Tanrı da toprağa değer verir. Toprağa saygısızlık, Tanrının kendisine saygısızlıktır.

Beyaz adamı bu topraklara getiren ve ona Kızılderiliyi boyunduruk altına alma gücü veren Tanrının kaderini anlamıyoruz. Tıpkı buffaloların öldürülüşünü, ormanların yakılışını, toprağın kirletilişini anlayamadığımız gibi...

Bir gün bakacaksınız ki, göklerdeki kartallar, dağları örten ormanlar yok olmuş. Yabani evcilleştirilmiş ve her yer insan kokusuyla dolmuş...

İşte o gün insanoğlu için yaşamının sonu ve varlığını sürdürebilme savaşımının başlangıcı gelip çatmış olacak..."

DÜNYAYI BEKLEYEN TEHLİKE: KÜRE-SELLEŞME!

Kaldığım otelin görevlileri, Amazonlardaki güzelliklere duyduğumuz hayranlığı anlattıktan sonra elimize bir yığın belge tutuşturdular.

Belgeler Rainforest Action Network'e (Yağmur Ormanları Eylem Ağı) ait.

Başta Amazonlar olmak üzere bütün dünyadaki yağmur ormanlarını bekleyen tehlikeyi ve içinde bulunduğumuz durumu anlatıyor.

Yeryüzünde yağmur ormanları diye adlandırılan bölge, Amazonlar, Orta Afrika ve Madagaskar'ın bir bölümü ile Güney-Güneydoğu Asya'dan oluşuyor.

Dünyadaki toplam kara parçasının yüzde yedisini oluşturan bu ormanlarla ilgili olarak verilen genel bilgiler şunlar:

- Her yıl dünyaya düşen yağmurların yarısını bu bölgeler alıyor. Yavaş büyümeye neden olan kuraklık ve soğuk olmadığı için doğal yaşam ideal bir biçimde sürüyor.

- Başta Amazonlar olmak üzere bu bölgeler dünyanın en eski ekosistemlerinden. Oluşumları 70-100 milyon yıl öncesine dayanıyor.

- Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka ve Haiti'deki yağmur ormanlarının tümüne yakını yok oldu. Bu ülkelerde son yıllarda yaşanan doğal felaketlerin en önemli nedeni yağmur ormanlarının ölümü.

- Filipinler'de 1965-85 arasında ormanların yüzde 55'i, Tayland'da yüzde 45'i yok edildi.

- Kıyım sürerse yüzyılın sonunda bu ülkelerdeki yağmur ormanlarının çok büyük bir dilimi yok edilmiş olacak.

Raporun sadece Amazonlara ayrılan bölümünde de ilginç bilgiler var:

- Amazonlar yeryüzünde doğal özelliğini en uzun süre koruyan bölge.

- Dünyadaki 250 bin bitki türünden 90 bini burada. Uluslararası pek çok araştırmaya karşın Amazonlar'daki bu bitki türlerinden 30 bininin özelliği bilinmiyor.

- Yeryüzündeki kuş türlerinin beşte biri Amazonlarda yaşıyor.

- Amazonlarda her dört kilometrekarelik alana 1500 çeşit çiçek, 750 çeşit ağaç, 125 çeşit memeli hayvan, 400 çeşit kuş, 100 çeşit hem karada hem suda yaşayan hayvan düşüyor.

- Tıbbi bitkilerden üç bini sadece Amazonlarda yetişiyor. Kanser tedavisi için denenmekte olan bitkilerin yüzde 70'i buradan sağlanıyor.

Bu veriler sıralandıktan sonra Amazonları bekleyen tehlikeler anlatılıyor. Ortada gerçekten vahim bir durum var:

- Amazonlar'da dakikada 250 metrekare orman yok ediliyor. Son 20-25 yılda ormanların yüzde 25'i tükendi.

- Ormanların en büyük düşmanlarından biri altın arayıcıları. 1989 yılında bölgede 40 bin altın arayıcısı vardı. Bu kişiler altın ya da değerli maden bulunduğunu tahmin ettikleri bölgeye yerleşiyorlar ve birkaç saat içinde ağaçları kesip aramaya girişiyorlar. Umduklarını bulamazlarsa yeni alanlar için yollarına devam ediyorlar.

Öteki yok ediciler kereste tacirleri ve çiftçiler.

Bu arada anımsatalım, Brezilya hükümetinin Amazonlar üzerinde kurmayı planladığı termik santral sayısı 125.

★★★

Brezilya gezisinden sonra da değişik zamanlarda "yağmur or-

manları" olarak adlandırılan öteki bölgelere gittim. Ne yazık ki Amazonları bekleyen tehlike onları da bekliyordu. Tayland'da, Filipinler'de yağmur ormanlarının içinde yolculuk ederken nasıl hançerlendiklerini görmek, hani cehennemi yaşamak gibi bir şeydi.

Özellikle altın arayıcılarının talan ettiği bölgeler hemen dikkati çekiyordu. Ormansızlaştırılıp tarım alanı haline getirilmiş yerler zaten hemen anlaşılıyordu. Ama örneğin Filipinler'de kimi yerler vardı ki, çevre tepelerin tümü orman ortadaki bir dağ kelleştirilmiş. Normal değil. Bölgede yaşayan insanları bunu şöyle anlatıyordu:

"Beyim buradan altın arayıcılar geçti. Bir yerde altın olduğunu öğrendikleri an, o gün kocaman makinelerle gelip bütün ağaçları kesiyorlar. Altın bulurlarsa işe koyuluyorlar. Bulamazlarsa 'demek ki' yokmuş, deyip başka yerlere gidiyorlar."

Tıpkı Amazonlarda olduğu gibi.

Yağmur ormanlarındaki yerleşim yerlerinde yaşayanların bir ortak özelliği de şuydu:

Hemen tümü fakir!

Bir başka deyimle, ormanların yok oluşundan paylarını almıyorlardı.

Tabii burada "fakirlik" kavramını da ayrıca irdelemekte yarar var:

Nedir fakirlik?

Ya da zenginlik?

İnsanoğlu, zenginliği daha çok hükmetme, daha çok sahip olma olarak algıladığı sürece diyecek bir şey yok. Ama, mutlu olmak, yaşadığı çevreyle barışık olmak diye algılarsanız, iş değişiyor.

Yağmur ormanlarında yaşayıp bulunduğu bölgeden memnun olmayanı görmedim, desem yeridir. Zaten bu ormanların yok oluşunda onların payı çokuluslu şirketlerin ya da bu şirketlere yardım ve yataklık eden devlet yönetimlerinin payından çok daha az.

Çokuluslu şirketler (ÇUŞ) artık paranın ve şirketlerin sınırsız dolaşımını kaçınılmaz, en az Tanrı emri kadar şart bir durum olarak dayatıyorlar. Peki ya insanın sınırsız dolaşımı?

İşte o yasak!

Neden? Tanrı, affedersiniz; ÇUŞ'lar öyle istiyor!

İşte bu yüzden de küreselleşme sürecinde ortaya şöyle bir tanım da çıktı:

İnsan kaçakçılığı!

Yani, fakir ülkelerdeki insanlar, artık yaşamını sürdüremeyecek duruma gelince ya da daha iyi bir yaşam arayışı içine girince ne pahasına olursa olsun kapağı gelişmiş ülkelere atmak istiyorlar. Bunu yasal yollardan yapamayınca da yasanın yani egemen devletlerin koyduğu kuralların dışına çıkıyorlar. Buna da insan kaçakçılığı deniyor!

Doğduğu bereketli topraklarda doyamayan, Filipinliler, Taylandlılar, Kenyalılar, Brezilyalılar, Nikaragualular, Guatemalalılar, Kolombiyalılar, Ekvadorlular "insan kaçakçılığı" diye tanımlanan yöntemlerle ülkelerini terk edip gelişmiş ülkelere ulaşmaya çalışıyorlar. Aslında, gelişmiş ülkelerin karşı çıktığı önlemeye çalıştığı bu yöntem, o ülkelerdeki girişimcilerin çoğunun işine geliyor. Zira, ucuz ama, çok çok ucuz bir emek deposuna kavuşmuş oluyorlar.

İnsan, yukarıda aktardığımız zenginliklerle dolu ormanların yok oluşa doğru gittiğini, o bölgelerdeki insanların da betonlaşmış uygarlığa koştuğunu görünce sormadan edemiyor:

Bu küreselleşme mi kürede selleşme mi?

RIO'YA YALNIZ GİRİLMEZ

Brezilya'da, Amazonlardan sonraki durağım Rio de Janeiro.

Rio Havaalanı her türlü "ani koşula" uygun biçimde inşa edilmiş. Bitmeyen turizm mevsiminin yanında karnaval döneminin olağanüstü koşulları da hesaplanmış.

Geniş bekleme salonları, uzun koridorlar...

Manaus'tan Rio'ya geliş gece yarısını buldu.

Sırtımda çanta, elimde valiz, danışmaya gittim. Kent merkezine yakın uygun bir otel aradığımı söyledim. Güvenlik görevlisi devreye girdi:

- No senyor...

Nedenini sordum. Soğuk ve kısa bir yanıt verdi:

- Securite (güvenlik) senyor...

Rio'da günde 15 kişinin cinayete kurban gittiği, onlarca kişinin dolandırıldığı, bunlardan çoğunun yaralandığı, istatistiksel bilgi olarak aklımdaydı. Ama böyle bir tehlike ile yüz yüze gelme olasılığını düşünmemiştim.

Saat 02.00'yi bulmuştu.

Alanda sabahladım.

Günün ilk ışıklarını selamladıktan sonra kent merkezine doğru yola koyuldum.

İlk işim tren istasyonunu bulmak. Bir sonraki durağım Sao Paulo'ya bilet ayarlayıp kenti gezeceğim.

Rio, fabrikalar ve gecekondularla başladı. Gecekonduların buradaki adı favela. Her biri kibrit kutusu gibi, iç içe, üst üste.

★★★

Tren istasyonu kenar semtlere yakın bir yerde. Ya da "kenar semtler" de kent merkezine yakın.

15-20 basamaklı merdivenin üzerine kurulu dev bir yapı. Önüne gelince şaşırdım.

Geniş merdivenlerde en az 20-25 kişi uyuyor. Küçük mukavva parçacıklarını bulabilenler, kuş tüyü yatakta...Tatlı tatlı sallanan hamakta... Bazıları uyanmış sabah keyfi yapıyor...

Hiç birine dokunmamaya özen gösterip merdivenleri çıktım ve istasyona ulaştım. İçerisi tıklım tıklım. Herkes işe yetişme telaşı içinde trenlere hücum ediyor.

Bekleme bölümünün derisi yırtılmış koltuklarında oturup insanları izledim. Kadın-erkek çoğunun üzerinde ince bir tişört. Kışın en soğuk günü, hava sıcaklığı 25 derece...

Sabahın ilk ışıkları ve istasyon izlenimlerinin ardından midem de uyandı. Büfeye gidip bir peynirli sandviç söyledim.

İlk lokmayı aldım... Daha tadına varamadan çevremde garip tipler belirdi. Üzerleri kirli ve yırtık, bana bakıyorlar...

Güpegündüz soymaya kalkmazlar herhalde diye düşünüp rahatlamaya çalışırken, yanımdaki sandviçini bitirip kâğıdı çöpe attı.

Kâğıt daha sepete düşer düşmez dikizciler hücum ettiler. Erken davranan kâğıdı açıp sandviçin uç kısmındaki bir iki lokmalık kalıntıyı birkaç saniyede mideye indirdi.

Samba festivalleriyle, güzel vücutlu kadınlarıyla, uzun plajlarıyla ünlü Rio'nun tanık olduğum ilk yüzü buydu.

Brezilya'nın para birimi cruzadoyu kullanmak yabancılar için çok zor. Enflasyon yüzde binin üzerinde. Bu nedenle de paradan sürekli sıfır atılıyor. Yabancılar için havaalanına, tren istasyonlarına, kentin

belli başlı merkezlerine hangi cruzadonun gerçek değerinin ne olduğunu gösteren panolar konmuş.

Bazı banknotlar var, beş sıfırı birden atılmış. Bazılarının iki, bazılarının üç sıfırı geçersiz.

Otobüste, biletçiye cebimdeki banknotlardan birini verdim. Bozuk yok anlamında başını salladı. Sanırım üç ya da dört sıfırlıydı.

Sonra daha az sıfırlı birini verdim.

Güldü... İkincisi daha değerliymiş.

Baktım, anlaşamayacağım. Cebimdeki tüm paraları avucuma koyup uzattım. İkisini seçip gülümsedi. Biletimi verdi.

Rahatladım.

Otobüsle Urca'ya gidiyorum. Teleferikle Rio'nun kuşbakışı göründüğü tepeye çıkacağım. Çantam sırtımda, ayaktayım. Önümdeki koltukta oturan bir kişi çantamı bir hamlede alıp kucağına koydu. Yarı açık fermuarı gösterip, eliyle uyardı.

Şaşkınlıkla karışık gülümseyip teşekkür ettim. Tren istasyonunda da gişe memuru çantamı yere koymama izin vermemiş, gişe hizasındaki bölmeyi göstermişti.

Hırsızlığın bir panzehiri dikkatse, öteki iyi kalpli Riolular...

Pao de Açuçar Tepesi, Atlas Okyanusu'nun kıyısında, dik kafalı bir delikanlı gibi...

Teleferikle tepeye çıkış yedi cruzado. Üzerinde yedi bin yazan bir banknot verdim.

Yaşasın, bu kez tutturdum. Bu banknotun dört sıfırı atılmış.

30 kişilik teleferikle tepeye çıkıyoruz. Dört bir tarafta başımı sersemleten güzellikler.

Tepe, kartal yuvası gibi. Arkada dünyaca ünlü Capacabana plajı, sağ tarafta Atlas Okyanusu, solda bahçeli evler ve içinde yatlar serpili körfez...

Kutu kutu alışveriş yerleri ve kafelerin yanında bir de küçük sinema salonu var. Her yarım saatte bir Rio'yu tanıtan dia gösterisi yapılıyor.

Rio'nun tarihteki yeri ve bugünkü güzellikleri renk renk anlatılıyor.

Rio, 1960'lara kadar Brezilya'nın başkentiydi. Kent bu yükü kaldıramayınca, yeni başkent Brazil kuruldu. Rio bugün Brezilya'nın kültürel başkenti olarak kabul ediliyor.

Brezilya 1500 yılında Portekizli denizci Alveras Cabral tarafından keşfedilmiş. "Keşfetme" sözcüğü tabii ki Batı için. Toprak bakımından dünyanın beşinci büyük ülkesi. 300 yıl Portekiz'in sömürgesi olmuş. Rio bu süre içinde Portekiz İmparatorluğu'na başkentlik etmiş.

Bu bilgiler, Rio'daki tarihi yapılar ve mekânlar eşliğinde anlatıldıktan sonra sırayı plajlar, samba kulüpleri, samba okulları, tangalı kızlar alıyor. Kültürel başkent olunca kültürün içine her şey giriyor...

Göz alabildiğine uzanan plajlar, arkada dev oteller, yeşil tepeler... Plaj görüntülerinin üzerine şu ses bindirilmiş:

- Rio'da âşık olursunuz...

Samba ile ilgili bilgilerse hayli ilginç. Brezilya için samba sadece hareketli dans, güzel kadınlar değil. Rio'da 48 samba okulu var. Kendi kulüpleri için sambacı yetiştirenler bunun dışında.

Her samba okulunun özel bayrağı var. İyi bir samba okulu yılda 15 bin kişiyi eğitebiliyor.

Gece kulüpleri ve büyük otellerdeki eğlenceler dışında her şey 28 Şubat-3 Mart arasındaki karnaval için. Kökü 1850'lere kadar dayanan Rio Karnavalı dünyanın en büyük cadde gösterisi diye de biliniyor. Samba deyince şu sözcükler yan yana sıralanıyor:

- Acı, nükte, zarafet, sertlik, keskinlik, iyimserlik, coşku, duygusallık, şenlik, üzüntü...

Sambanın kökü Kongo ve Angola'dan getirilen esirlere dayanıyor. Esirlerin onca acıya karşın yaşama bağlılıkları, ülkeye hâkim beyazların eğlence tutkusu, yerlilerin kendine özgü dansları birleşmiş, yepyeni bir biçime dönüşmüş ve samba ortaya çıkmış.

Karnaval şarkıları Rio'daki yaşam biçimi konusunda da ipuçları veriyor. Şöyle başlıyor bir şarkı:

"Bugün karnavalın son günü

Tabii ki aşkımızın da..."

Dia gösterisinden sonra biletimin ikinci bölümünü kullanıp tepenin zirvesine çıktım. Buradan, Rio'yu çevreleyen tepelerin arkası da görünüyor. Corcovado tepesindeki dev İsa heykeli kentin "koruyucu meleği".

Tepenin kent merkezine bakan yüzündeki boşlukta maskeli beş kişi akordeon eşliğinde dans ediyor. Hareketli, kulağa hoş gelen ama nedense garip bir hüzün de veren müzik eşliğindeki dansa, Riolu gençler ve turistler de katılıyor.

Dans gösterisini tadında bırakıp teleferikle aşağı indim. Yönüm İsa heykeline. Otobüste bilet fazla sorun olmadı. Cebimdeki paraların tümünü çıkarıp biletçiye uzattım. İçinden bir kısmını seçti, biletimi verdi.

Kaç para aldığını tabii ki anlayamadım.

Geçen yüzyıllardan kalma binaların çoğu kullanılıyor. Arada küçük tepeler var. Hemen hiçbirinde yapılaşmaya izin verilmemiş. Yeşil bir buket gibi kentin güzelliğini tamamlıyorlar. Çok katlı yapılardan birinin mimarisi dikkatimi çekti. Her iki katta bir katın dörtte biri boş bırakılmış. Bodur ağaçlarla donatılmış. Apartmanın altıncı, sekizinci, onuncu katlarında park görüntüleri...

Calcovado tepesinin eteğine 45 dakikada ulaştım. Kalabalık bir alan. Tepeye trenle çıkmak isteyenler kuyrukta. Her 20 dakikada bir sefer var.

Üçüncü 20 dakikada sıra geldi.

Neşeli bir yolculuk oldu. Benim bulunduğum bölmede üç-dört ayrı grup vardı. Az sonra tümü tanış gibi iç içe girdiler. Bu sıcaklığın ardından ne gelir?

Tabii ki samba...

Brezilya için sambanın ne demek olduğunu daha iyi anladım. Kimi ayakta, oturanlar kıpır kıpır.

Bir delikanlı, kız arkadaşının poposuna "I love you" yazıyor.

Genç kız hoşnut, gülümsüyor. Kızın kot pantolonunda başka yazılar da var.

Çok yapraklı ağaçların arasında yeşil bir tünelde yolculuk ediyor gibiyiz.

Tepeye ulaşınca ilk durak, İsa heykelinin ayaklarından birinin altına inşa edilmiş kilise. Heykelin görkemi buradan daha iyi anlaşılıyor.

Kilisenin karşısında seyirlik yerler var. Demirlerle çevrili zirvede dakikada onlarca resim çekiliyor. Herkesin elinde fotoğraf makinesi, Rio manzaralı hatıralar...

Karşımdaki görüntüyü anlatmak hayli güç.

Hani bana deselerdi ki, "Bütün yaratıcı gücü ellerine, beynine verdik. Dilediğin güzellikle bir coğrafya yarat"...

Buradan daha güzelini düşünebilir miydim? Bilmiyorum.

Rio'yu bin metre yüksekten seyrediyorum. Yeşille mavi kucak kucağa, sırt sırta... Sağ tarafta okyanusun hemen yanı başında, okyanusla ilişkisi yeşil bir kuşakla kesilmiş Rodrigo de Freitas Gölü. Çevresi seyrek ve az katlı binalarla örülü. Ama yeşillik hâkim.

Karşımda Urca ve öteki yarımadalar, Guanabara Körfezi, Rio Niteroi köprüsü, İpanema, Leblon sahilleri ve Botanik Bahçesi...

Kıvrımlar Ege sahillerini, yeşil dalgalar Amazonları anımsatıyor.

Ellerini yana açmış, kenti hayranlıkla izleyen İsa heykelinin yüksekliği 38 metre, ağırlığı 1145 ton. Bir mühendis-heykeltıraş işbirliğinin ürünü. Kollarını ve gövdesini mühendisler, başını ve ellerini heykeltıraşlar yapmış.

Rio kartpostalları ile yükte ve pahada hafif birkaç hatıra eşyası alıp trenle aşağı indim.

Otobüs durağında beklerken çantamın fermuarıyla oynandığını fark edip hemen döndüm. Zaten hazırlıklıyım. Yarıya kadar açılmış bile. 16-17 yaşlarında bir genç kız. Yüz yüze geldik. Ellerini yana kaldırıp soğuk soğuk bana baktı.

Durakta kalmak istemedim. Taksiye bindim. Güleryüzlü, konuş-

mayı seven bir şoför. Hemen kim olduğumu, nereden geldiğimi sordu. Söyledim, "Haaa Türko" dedi ve ekledi:

- Bizde sizden çok var.

Şaşırdım:

- Anlamadım. Burada çok mu Türk var?

Bir elini sallayıp devam etti:

- 300 bini bulur...

Bu kadar olamayacağını anlatmaya çalıştımsa da başaramadım. Ama sonunda anlattı Türkoları.

Geçen yüzyılın son çeyreğinde özellikle Suriye'den ve öteki Ortadoğu ülkelerinden binlerce kişi Güney Amerika'ya gelmiş. Hepsinin üzerinde Osmanlı pasaportu varmış. Brezilya, Arjantin, Şili'ye dağılmışlar. Kendilerine yeni kimlik verilirken, "Türko" denmiş. Şimdi onlar "El Türko"...

Rio'da günün yarısını da İpanema plajında geçirdim... Yüz metreyi aşkın genişlikte, kilometrelerce uzayan kumsal...

Anlatacak şeyler var ama, uzun olur!

Tren istasyonunun derisi yırtık koltuklarında bir saatlik beklemeden sonra Sao Paulo için yola koyuldum.

BAŞTAN BAŞA BREZİLYA

Göz alabildiğine uzanan kesintisiz bir düzlükte ilerliyoruz. Tarım alanları, ağaçlar, çoğunlukla meralar... Otlar insan boyu. Büyükbaş hayvanlar güçlükle seçilebiliyor.

Rio-Sao Paulo arası trenle dokuz saat. Gece saat 23.00'te bindim sabah 08.00'de Sao Paulo'da, yani bambaşka bir kentteyim. Sevdiğim yöntemlerden biridir bu. Hem zamandan kazanıyorsun hem paradan. 20'li yaşlarda İtalya'yı böyle gezmiştim, biraz da abartarak. Venedik, Floransa, Roma, Napoli'yi otel parası vermeden, geceleri trenlerde yolculuk ederek dolaşmıştım... Yolda o günlerim aklıma geldi.

Güneşin ilk ışıklarıyla birlikte kente girdik. Tek katlı binalar, düzenli sokaklar.

Yeni bir kente gelince ilk çözmem gereken şey, bir sonraki yolculuğu garantiye almak. Tren istasyonundan otobüs terminaline geçtim. Buenos Aires biletini aldım. Arjantin'e ilk adım sayılır.

Bileti bir sevgili fotoğrafı gibi düzgünce cebime koydum. Terminalin bekleme salonuna geçip, keyif kahvesi içtim.

Kahvenin değişik bir tadı var. Hoş kokulu. Hımın, anayurt farkı. Antep'te baklava yemek gibi...

Salon çok kalabalık.

Kaygısız oturanları, koşuşturanları, kahvesini yolda içenleri iz-

lerken 17-18 yaşlarında bir genç kız yanıma yaklaştı. Brezilya esmeri, kıvırcık saçlı...

Geniş yanaklarını gülümseyerek ovalleştirip elindeki defterleri gösterdi. Tanesi iki dolar.

İstemediğimi söyledim. Israrla yeni defterler gösterdi.

Nasıl olsa kabul etmez, diye düşünüp defter alma koşulumu söyledim:

- Bana kenti gezdirirsen iki defter alırım.

Daha çok defter satması gerektiğini söyleyip gitti.

Kahveden son yudumu aldım. Kalkmak üzereydim ki, kız çıkageldi:

- Haydi kenti gezelim...

Şaşırdım.

Valizi emanetçiye bırakıp çıktık. Yolda tanıştık. Adı, Marlene Zacarias de Silva. Sao Paulo Üniversitesi felsefe bölümünde okuyor. İkinci sınıfta. Babası bir demir-çelik fabrikasında işçi. Üç kardeşin en büyüğü...

Yolda keyifli keyifli yürürken kendi kendime mırıldanıyorum:

- Bu duruma bir başlık bulmalı... Örneğin, 'Brezilyalı kızlar Türk erkeklerine bayılıyor'...

40 dakikada 40 yıllık arkadaş gibi olduk. Marlene'e kent girişindeki düzgün yapılaşmayı sordum.

Çoğu düşük gelirli işçi olan Sao Paulo halkı, konut sorununu bizim çok yabancısı olmadığımız pratik bir yolla çözmüş.

Ama, bizim gibi plansız ve düzensiz değil. Konutsuz işçiler bir araya gelmişler, kentin biraz dışındaki alanları parselleyip evlerini yapmışlar. Bunu ötekiler izlemiş.

Daha sonra da bir dernek kurup, örgütlü bir biçimde genişlemişler. Düzensiz yapılaşmaya da izin vermemişler.

Marlene, babası ve kardeşleriyle iki katlı küçük bir gecekonduda oturuyor.

Sao Paulo girişi yeniden gözlerimin önüne geldi. Birbirine para-

lel ve dik kesen sokaklar. Her evin önünde bahçe ama, plansız evler. Kimi bina bahçenin çoğunu kapatmış, kimi kulübe gibi...

Marlene'in babası ayda ortalama üç bin cruzado alıyor. Durumu birçok işçiden iyi. Ancak ücret dengesizliği onları rahatsız ediyor. Aynı işi yapan kişiler arasında iki-üç kat fark olabiliyor.

Tabii ki şaşırmadım.

Önce bağımsızlık müzesine gittik. Brezilyalıların Portekiz İmparatorluğu'na karşı verdikleri bağımsızlık savaşı...

Savaşta kullanılan silahlar, kahramanların temsili resimleri, savaş giysileri...

Bir de imparatorluk ailesinin hazine sandıklarıyla, mücevher kutuları. Büyüklüklerine ve sayılarına bakılırsa iyi götürmüşler.

Müzenin bahçesi geniş. Ortasında "özgürlük anıtı" var. Dört yanı figürlerle dolu. Sırtında çocuğunu taşıyan bir anne, askerler, atlar... Bağımsızlık savaşlarının klasikleri...

Sao Paulo bankalarıyla ünlü. Günlerden pazar olunca, dev banka binalarının önü "bit pazarına" dönmüş.

Çoğu kalitesiz plastik ürünler. Yüzler tanıdık gibi. Neredeyse biri kolumdan tutup "arkadaş memleket neresi?" diye soracak.

Azgelişmişliğin ortak bir dili mi var?

Marlene, satıcıların çoğunun memur ya da işçi olduğunu söyledi. Müdür olacak hali yoktu ya...

Tropikal mevyeler çok ucuz. Birkaç çeşit alıp Sao Paulo Üniversitesi'nin yanındaki parka gittik. Ağaçların altında, bir masanın üzerinde yaşları yedi ile on arasında değişen dört beş çocuk samba yapıyor. Sambanın Brezilya insanının yaşamındaki yerini daha iyi anlıyorum.

Güneş batmak üzereyken Marlene beni otogara bırakıp evine döndü. Bütün gün birlikte olduk, ülkelerimizi anlattık. Bir daha karşılaşma olasılığımız milyonda bir.

Sanki yarın yeniden buluşacakmışız gibi öpüştük, ayrıldık. Birkaç adım sonra ikimiz de arkamıza baktık, el salladık...

Otogar ana baba günü. Herkes bir yerlere koşturuyor. Önce "guarda volumes"e gidip valizimi aldım.

Guarda volumes, bizdeki "emanetçi" sözcüğünün karşılığı... Çok gereksinmem olduğu için bu sözcük, neredeyse Türkçeymiş gibi beynime kazındı...

Bekleme koridorunun banklarında Brezilya haritasını açıp uzun uzun gideceğim güzergâhı inceledim.

Yerleşim yerleri, nehirler, göller...

Güney Brezilya'yı boydan boya aşıp Cordoba eyaletinden Arjantin'e gireceğim. Sonra Buenos Aires...

Göreceğim yerleri düşündükçe heyecanlanıyorum. Bulunduğum yerin hiçbir önemi kalmıyor.

Önümde Arjantin var. Sonra Şili... Santiago... Pablo Neruda, Victor Jara...

Kalkış saatinden beş-on dakika önce otobüse bindim. Yolcuların çoğu genç, ikili üçlü gruplar...

Kitaplarım, güzergâhı ayrıntılarıyla izleyebileceğim Brezilya haritası, 5-6 paket bisküvi, meyve suyu... Uzun yolculuk için her şey hazır...

★★★

Hakkında az şey bildiğim topraklarda iki bin kilometreye yakın bir yolculuk...

Biraz kitap okuyup uykuya daldım. Geceyi gözden çıkarmıştım.

İçimde hoş, huzurlu bir yalnızlık duygusu var. Bir yanıyla İzmir-Aydın yolculuğu yapar gibiyim. Az sonra annemle kucaklaşacağım. Bir yanıyla başka bir gezegendeyim...

Uyandığımda Sao Paulo'dan yola çıkalı 12 saat olmuştu. Haritaya göre yolun üçte biri bitti sayılır.

İşte Brezilya toprakları...

Uçsuz bucaksız yeşillik. Nehirler, dereler... Kilometre başı köprü...

Öğle saatlerinde mola verdik. Adını yanlış okumadımsa, Tijucas...

Restoranın girişinde herkese bir liste veriliyor. Yolcular istediklerini işaretleyip görevliye uzatıyor.

Listeyi elime aldım, şaşırdım kaldım. Listedekilerin hangisinin yiyecek hangisinin içeçek olduğunu anlamak olanaksız. En azından içeçekleri anlarım, diyordum; ama yok olmuyor.

Rasgele iki şey işaretleyip verdim. Korktuğum başıma geldi. İkisi de hamurlu yiyecek. Biri kıymalı börek, öteki pasta...

Yola çıkmadan önce otobüs değiştirildi. Yenisiyle yola devam ettik.

Bitki örtüsü değişti. Bodur ağaçlar, yer yer çıplak alanlar...

Haritadan bulunduğumuz yeri okudum. Otuza yakın göl saydım.

Güneş batmak üzereyken yolculuğumuz boyunca ilk kez büyük bir kentten geçtik. Porto Allegre, Guaiba Irmağı kıyısında kurulmuş dev binalarda dolu bir kent. Teğet geçip yolumuza devam ettik.

★★★

Yola çıkalı 24 saati geçti. Vücudumun mindere değen yerlerindeki ağrılar dışında bir yakınmam yok.

Bir de Türkçeyi özledim.

Otobüsteki yolcularla konuşmuyoruz. Göz göze gelince gülümsüyoruz. Yerini sonradan öğrendiğim, otobüsün ön tarafındaki kahve makinesine gidip gelirken selamlaşıyoruz.

Güney Amerika'da İngilizce gündemde olmayan bir dil. Varsa yoksa İspanyolca, Portekizce. Bir kişinin İspanyolca bilmediğini öğrenince ona, cüzamlı gibi bakıyorlar.

Sağır dilsiz gibiyim...

Birden teybim aklıma geldi. Ses kaydetmem gerekir diye düşünüp çantama birkaç boş kaset koymuştum. Belki onlarda sevdiğim birinin sesi var... Biri tamamen boş, ötekini koydum...

Turgut Özal'ın sesi. 1989 Martı'ndaki yerel seçimler öncesinde yaptığı bir konuşma...

Özal'ı böyle bir özlemle dinleyeceğim hiç aklıma gelmezdi.

Gece yarısı bir mola daha verdik. Restoranın girişinde küçük bir oda. Yine aynı yemek listesi... Yine cüzamlı tavrıyla karşılaşmak istemedim. Çantadakileri kabullendim.

Bir kez daha otobüs değiştirdik. Bu daha bakımlı ve yeni. Sabaha karşı Arjantin sınırında olacağız. Buenos Aires'i düşünüp oturduğum yerde gerindim.

Arjantin sınırından önceki son yerleşim yeri Allegrete'de son yolcuları aldık. Yanıma 40-45 yaşlarında esmer, orta boylu tipik bir Arjantinli oturdu. Adı, Martin Laodnt Adres Alta. Türkiye'den geldiğimi söyledikten sonra, Türkiye'nin yerini güçlükle anlatabildim:

Hani Yunanistan'ın yanı, Rusya'nın altı...

Yüksek sesle konuşunca arka koltuktan bir kadın sıcak sıcak seslendi:

- İstambuuul, İstambuuul...

Sabaha karşı Arjantin sınırına vardık. Pasaport polisine göre normal olmayan bir yolcu idim. Türkiye-Brezilya... Sınırdan Arjantin...

Avrupa gümrüklerinde Türk pasaportu taşıyanlara daha uzun zaman ayrılmasına ister istemez alıştım ama, burada da değişen bir durum yok...

Otobüse binerken Türkiye'de 1980'li yıllarda yabancısı olmadığını bir görüntü ile karşılaştım. Sivil polis olduğunu sandığım iki kişi tüm yolcuları kontrol etti. Şüpheli bulduklarına sorular sordu.

İki yolcuyu başka bir binaya çağırdılar. Biri geri dönmedi.

Sınırı geçtikten kısa bir süre sonra Uruguai Nehri'ne ulaştık. Haritaya baktım, nehir ileride Parana Nehri ile birleşiyor ve De La Plata adını alıyor. Çok geniş bir havzadan Atlas Okyanusu'na dökülüyor.

Buenos Aires nehrin bir yanında, Uruguay'ın başkenti Montevideo öbür yanında...

EDUARDO GALEANO'DAN PARADOKSLAR

Latin Amerika edebiyatı deyince akla gelen ilk adlardan biri Eduardo Galeano'dur. Pek çok kitabı Türkçeye çevrilen Galeano'nun bölgeye ve dünyaya ilişkin yazıları hep ilgimi çekmiştir.

Latin Amerika gezilerinin arşiv notlarını ve kitaplarını toparlarken, gezi sonrasından 2000'lere kadar yazılmış yazılar da elime geçti. Bunların çoğu gezi notlarının güzel tamamlayıcısı olacak zenginlikteydi. Birini paylaşmadan geçemeyeceğim. Arjantin'e girmeden önce kısa bir mola vermiş oluruz...

İşte Kıvanç Eliaçık'ın Türkçeye çevirdiği, Galeano'nun 2002'de yazdığı "Paradokslar" başlıklı yazı...

★★★

Brezilya nüfusunun yarısı yoksulluk ve aşırı yoksulluk içinde yaşıyor ama Lula'nın ülkesi, aynı zamanda Montblanc dolmakalemlerinin dünya çapında ikinci büyük pazarı ve Ferrari tüketicileri arasında dokuzuncu sırada. Sao Paulo'daki Armani mağazası New York'takinden fazla satıyor.

Allende'nin celladı Pinochet, kurbanından her söz edişinde 'Şili mucizesi' diye över onu. O Allende ki, bakır sanayisini bir daha özelleştirmemek üzere devletleştirmişti. Mucizenin modele dönüştüğü sıralarda, şimdiki Şili'nin omurgası olan bakır sanayii, o zaman devletleştirilmemiş olsaydı bugün ne olurdu? Ne Pinochet ne onu izle-

yen demokratik yöneticiler hiçbir zaman bu gerçeği itiraf etmeye yanaşmadılar.

Bizim yerlilerimiz Amerika kıtasında doğdu. Hindistan'da değil. Hindilerimiz ve mısırlarımız da -İngilizlerin bu kuşağa taktığı isme ve İtalyancada mısıra Türk tohumu granoturco denmesine inat- Amerikalı.

Dünya Bankası, Zambiya'da sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine övgüler yağdırıyor, "Bu öteki Afrika ülkeleri için bir model. Artık hastanelerde uzun kuyruklar yok" diyor. The Zambian Post Daily gazetesi bunu tamamlıyor:

"Hastanelerde artık uzun kuyruk yok, çünkü insanlar evlerinde ölüyorlar."

Dört yıl önce gazeteci Richard Swift, Batı Gana'daki ucuz kakaonun İsviçre'ye gönderilmek üzere harmanlandığı tarlalara gitti. Gazetecinin sırt çantasında birkaç parça çikolata vardı. Harmanda çalışan yerliler daha önce çikolatanın tadına bakmamışlardı. Sevdiler.

Zengin ülkeler her yıl milyonlarca dolar gibi bir rakam ödeyerek tarım ihtiyaçlarını dışarıdan karşılıyorlar, fakir ülkelere tarımsal yardımı yasaklıyorlar. Mississippi ırmağından rekor düzeyde ürün dünya pamuk piyasasına akıyor ve fiyatların tepetaklak olmasına yol açıyor. Nijer ırmağı yakınındaki benzer bir üründe ise o kadar az para kazanılıyor ki, ürünü toplamaya bile değmiyor.

Kuzey'in inekleri, Güney'in köylülerinden iki kat fazla kazanıyor. Avrupa ve ABD'de inek başına alınan yardım, yoksul ülkelerin çiftçilerinin bir yıllık çalışma sonucu kazandığı ortalama maaştan daha fazla.

Güneyli üreticiler dünya pazarlarına bir birlikleri olmadan gidiyorlar, Kuzeyli satıcılarsa tekel fiyatını dayatıyor. Dünya Kahve Örgütü ortadan kalkınca üretim kotaları da ortadan kalktı. Dolayısıyla kahvenin fiyatı da dibe vurdu. Ve durum her zamankinden daha kötü bir hal aldı: Orta Amerika'da kahve ekenler açlık biçiyor. Ama öte yandan kahve içmek için ödenen fiyatta henüz bir düşüş görülmedi.

Avrupa'nın ilk büyük kütüphanesini kuran Şarlman'ın okuma yazması yoktu.

Dünyanın etrafında teknesiyle dolaşan ilk adam, Joshua Slocum yüzme bilmiyordu.

Dünyada obezlerle aç insanların sayısı birbirine eşit. Açlar çöp tenekelerinden çöp yiyor, obezler Mc Donald's'tan çöp yiyor.

Çin, pazar ekonomisine açıldığından beri ülkede pirinç ve sebzeden oluşan geleneksel mönünün yerini hızla hamburger aldı. Çin hükümetinin artık ulusal bir salgın haline dönüşen obeziteye karşı savaş ilan etmekten başka şansı yoktu. Reklam kampanyalarında geçen yıl 115 kilo veren Liang Shun'u örnek gösterdiler.

Don Kişot'a atfedilen meşhur dizeler Cervantes'in romanında yer almıyor bile. Casablanca filminde kendisine atfedilmiş ünlü repliği "Bir daha çal Sam"ı Humprey Bogart söylememiş.

Genel inanışın aksine Ali Baba, Kırk Haramiler'in lideri değil, tam tersine düşmanı, Frenkestain'sa canavar değil, canavarın yaratıcısı.

İlk bakışta anlaşılmaz gibi gelebilir, ikincisinde de, ama gelişimin en çok geliştiği yerlerde, insanlar çok uzun süre çalışıyorlar. Çok çalışmanın yol açtığı hastalık ölüme sebep oluyor. Japoncada bu hastalığa "korashi" deniliyor. Şimdilerde Japonlar, teknolojik uygarlığın sözlüğüne yeni bir kelime daha ekliyor: "Karojsatsu". Hiperaktivitenin yol açtığı ve gittikçe daha sık görülmeye başlayan intiharlara verilen ad bu.

Fransızlar 1998 yılının Mayıs ayında, haftalık mesai saatlerini 39'dan 35'e indirdiler. Bu sadece işsizlik sorunu açısından etkili olmadı, aynı zamanda birkaç çivisi ya da tüm çivileri çıkmış dünyada nadir bir akıl sağlığı örneği oldu. Makineler insanların iş yerinde geçirdiği zamanı azaltmayacaksa ne işe yararlar ki? Ama sosyalistler seçimi kaybetti ve Fransa'da her şey normale döndü, aklıselimin dayattığı bu kanun da yürürlükten kalkmak üzere.

Teknoloji küp şekerli karpuzlar üretiyor, tüysüz tavuklar ve ya-

şamsız emek gücü. Amerika'da az sayıda hastanede hemşirelerin bazı işlerini çoktan robotlar devraldı bile. The Washington Post'ta çıkan bir habere göre, robotlar günde 24 saat çalışıyorlar, ama karar veremiyorlar. Çünkü sağduyuları yok.

Gelecekteki dünyanın ideal işçisinin pek de akıllıca olmayan portresi.

İncil'e göre İsa, Kral Herod'un döneminde doğmuştu. Herod, MÖ 4'te öldü. Bu durumda İsa kendinden en az 4 yıl önce doğmuş.

Noel arifesi birçok ülkede ortalığı gürültüye veren havai fişek salvolarıyla kutlanıyor. Sakin gece: Kutsal gece! Havai fişeklerin sesi köpekleri çıldırtıyor, inançlı bay ve bayanları sağır ediyor.

Nazilerin savaş ve ölümle özdeşleştirdikleri swastika (gamalı haç) Mezopotamya, Hindistan ve Amerika'da yaşamın simgesi. George W. Bush, orman yangınlarını önlemek için ormanları kesmeyi önerdiğinde yanlış anlaşıldı. Başkan her zamankinden daha tutarsız görünebilirdi, ama fikirleri son derece tutarlıydı. Bunlar onun kutsal panzehirleriydi; baş ağrısını tedavi etmek için ağrı çekenin kafasını uçurmalı, Irak halkını korumak için Irak'ı bombalamalıyız.

Dünyamız evrende dönüp duran koskocaman bir paradoks. Bu hızla gidersek, gezegenin efendileri kısa sürede gıda ve su sıkıntısını engellemek için açlığı ve susuzluğu yasadışı ilan edecekler.

BUENOS AIRES YOLUNDA GECE YARISI EKSPRESİ...

Günün ilk ışıkları topraktaki çiği parlatırken, mis kokulu bir kahveyle buluştum.

Topraktaki çiğ dedim ama, aslında toprağın üzerindeki otlardaki. Ot ama, öyle bizim Anadolu'da bildiğimiz otlardan değil. Ben de boylarını otlar arasında bir sığır sürüsünü hayal meyal fark edince ölçtüm. Evet evet, otlar arasında kaybolan sığır sürüsü. Öyle abarttığımı falan düşünmeyin, uçsuz bucaksız Arjantin kırsalındaki otlayın boyu sığırların saklambaç oynayabileceği uzunlukta.

Arada sulak alanlardan geçiyoruz. Otlara boy veren can sularının kendini belli ettiği anlar. Kuşlar konup iniyor. Çok geçmeden yeniden ot ormanı başlıyor. Avrupa'nın kırmızı et gereksiniminin önemli bir bölümünü karşılayan Arjantin'in bu doğal zenginliğini ülkenin kuzeyinden güneyine her yerinde görmek mümkünmüş. Burada saldım çayıra mevlam kayıra yok, saldım çayıra meralar kayıra var...

Bizim ot gibi yaşamak deyimini de belki burada ot gibi yeşermek diye çevirebiliriz. Saatlerdir süren yolculuğu düşünüp kendi kendime söylenmeden edemedim:

- Ulan Balbay, otobüste oturduğun kadar şu toprakların üzerinde otursan çoktan yeşerirdin...

'Ot'obüste 'ot'unmuş, otlarla söyleşirken, düzenimi Martinez bozdu. Koltuk arkadaşım İngilizce bir şeyler anlatıyor. Zorlanınca İspanyolcaya çeviriyor. İngispasyolcasından anladığım kadarıyla Arjantin'in dünya üzerindeki yerinden söz ediyor, İngilizlerin Falkland Adaları üzerinde hak iddia etmekteki haksızlıklarından dem vuruyor. Dünyanın Arjantin'in haklı olduğunu bildiğini ama, karşıda İngilizler olduğu için ses çıkarmadığını söylüyor. Arjantin'in Güney Amerika'nın en güçlü ülkelerinden biri olduğunu ama, bunu kullanamadığını anlatıyor. Arada Peron'a gönderme yapıyor. Önümüzdeki dönemde yine Peron'u izleyenlerin kazanacağını söylüyor.

Dakikada kurduğu tümce sıklığı ot ormanındaki sıklığı geçince, İspanyolca bilmediğimi söyledim. Yine İngilizceye döndü. Baktı olmuyor, yeniden İspanyolca...

İlk yurt dışı gezilerinde bu tür durumlarda hayıflanırdım. Gerilime girerdim. Zamanla bu gerilimi tatlı bir yöntemle aştım. Karşımdaki kendi anadilini mi konuşuyor, ben de aynı şekilde karşılık verdim. Türkçe konuştum. Başlangıçta benim ne yaptığımı anlamadılar. Biraz duraladıklarında anlamadıkları bir dili konuştuğumu gördüler. Şaşırıp sordular... Bu tür diyalogların çoğu karşılıklı gülümsemeyle devam etti.

Baktım Martinez de pür İspanyolca bastırıyor. Haydi Balbay dedim, geleneksel yöntem...

Ben de Türkçe konuşmaya başladım:

"Ulan Martinez, bırak da şu otları biraz seyredeyim. Anladık, tamam, İngilizler size haksızlık ediyor. Ama sadece size mi be kardeşim. Dünyanın bütün bölgeleri payını alıyor. Baksana, Keşmir'in 'mir'i gitmiş, 'keş'i kalmış. Neden? İngilizler ayrılırken, o bölgenin ne Pakistan'a yar olmasını ne de Hindistan'a yar olmasını istemiş. Her ikisine de burası sizin deyip çekmiş gitmiş. Anlayacağın, adam bir yerden mutlaka ayrılmak zorundaysa, sorun ekip gidiyor, kardeşim... Neylersin..."

Aldırmıyor, devam ediyor. Oyun fena değil, devam ettim:

"Sen şimdi ülkenden bahset... Ne oluyor? Askeri dönemleri tümüyle kapatabilecek misiniz? Demokrasiniz rayına mı oturacak karaya mı? Arjantin'de, Şili'de olup bitenler Türkiye'den de izleniyor. Zaten aramızdaki kilometre uzak ama, kaderimizin maşaallahı var..."

Bir süre sonra durdu. Ben konuşmaya devam ettim. Anlamadığını söyledi... Ben de İspanyolca anlamadığımı söyledim. Dil savaşımız sürerken yan koltuklardan bir genç bana doğru dönüp bağırdı:

"Midnight Ekspres, Midnight Ekspres..."

Ünü buralara kadar gelmiş.

Karşıda otlar, damağımda kahvenin tadı, dudaklarımda Martinez'le oynadığımız oyunun sözcükleri... Arkadaş bunların üstüne Gece Yarısı Ekspresi ekti. Yol kaderdaşlığımız var. Bozuntuya vermeden, Türkçe takıldım:

- Ne olmuş Gece Yarısı Ekspresi'ne? Sefere mi gidememiş, yolda mı kalmış?

O yine aynı tondan devam ediyor. Bu kez İngilizce sordum:

- Filmi izledin mi?

İzlememiş. Ama arkadaşlarından duymuş. Çok korkunç bir filmmiş. Türkiye'de cezaevlerinde işkenceler varmış, mafya varmış. Devletin elemanları da buna ortakmış...

Bizim bu filme karşı politikamız belli:

"İddiaların hiçbiri doğru değildir, film yasaklanmalıdır..."

Bu mantığın işe yaramadığı görülüyor.

Tam 42 saatlik bir yolculuktan sonra Buenos Aires'e vardık. Başlangıçta tam resmi, yolun ortasına doğru yarı resmi, yolun ikinci yarısında ise neredeyse tam dost olduk yolcularla. Arkamdaki yolcuları sesinden tanıyabiliyordum. Hangisi bağırarak konuşuyor, hangisi horluyor, hangisinin sesi güzel... Hepsini biliyorum... Hele 20-25 yaşlarında bir delikanlının Buenos Aires'in ilk evleri görününce söylediği bir şarkı vardı ki... Nakarat kısımlarında sürekli Buenos Aires geçiyordu. Kentin her harfini adeta ayrı bir sözcükmüş gibi hakkını vere vere şarkıya döküyordu... Tango tadında söyledi. Buenos Aires'te

elbette ben de tango ile tanışmayı istiyordum ama, daha kente girişte olması, beni tangonun karşılaması ayrıca hoşuma gitti. Şarkı bitince ben dahil herkes güzel bir konserdeymiş doğallığıyla delikanlıyı alkışladı. O da sanki yapması gereken bir şeymiş gibi davrandı...

Otobüs terminaline geldik... Yolcuların çoğuyla el sıkışıp vedalaştık. Bazılarıyla hatıra fotoğrafı çektirdik. Martinez'e kent merkezine nasıl gidebileceğimi sordum. Republica caddesinin merkez olduğunu, cadde üzerinde her yıldızdan otel bulabileceğimi söyledi.

Taksiye bindim, defalarca gittiğim bir yermiş gibi, "Republica..." deyip koltuğa yerleştim...

Caddenin sonuna doğru indim. Bir arka sokakta küçük bir otele yerleştim. İki gündür yollardayım, yatağa uzanıversem orada kalacağım ama, yok. Hemen bir duş alıp dışarı fırladım. İlk işim, Türkiye Büyükelçiliği'ni bulmak. TV-7'nin yanındaki caddeden içeri... İki katlı binalar. Çoğu büyükelçilik. Bir binanın ikinci katında, oval bir zemin üzerinde Türk bayrağını görünce, annemi görmüş kadar sevindim.

Büyükelçilikteki diplomatlarımızla bir süre sohbet ettim. Günlerdir ilk kez Türkçe konuşmanın getirdiği doyumsuzlukla sürekli anlattım, sordum...

ZENGİNLERİN VE FAKİRLERİN DİKTATÖRÜ

Şanslı bir dönemde Arjantin'deyim. Bir ay sonra seçimler var.

Sokaklar, caddeler, binalar parti afişleriyle dolu. Köşe başlarında partilerin küçük tezgâhları var. Parti programı, kitaplar satılıyor. Bildiriler dağıtılıyor.

En güçlüsü Peronist Parti'nin adayı Carlos Menem.

"Zenginlerin ve fakirlerin diktatörü" Peron'un mirasçıları iktidarın en büyük adayı.

Juan Domingo Peron, Güney Amerika'ya özgü bir lider. Mussoluni ve Hitler'den çok etkilendiğini söylemekten çekinmedi. Ama, "devrimciydi".

Çalışma Bakanlığı döneminde işçi haklarıyla ilgili olarak çıkardığı yasalar sosyalistleri bile şaşırttı. İşçiler neredeyse onu sendika lideri gibi görmeye başladılar.

Bu fırsatı çok iyi değerlendirdi. Bir sendika konfederasyonu kurdu; Genel İş Konfederasyonu (CGT)...

Öteki sendikaların etkinliği giderek azaldı. Ve Peron'un ünlü "Gömleksizler"i oluştu. Milyonlarca yoksulu peşinden sürükledi.

Bu akım yeni bir partiyi yarattı: İşçi Partisi...

1946 seçimlerinden zaferle çıktı ve devlet başkanı oldu. İlk yaptığı iş bölge için şaşırtıcı değil:

Partisini feshedip, "her şey" olmak...

Çalışma Bakanlığı'na getirilen kişi de şaşırtıcı değil:

Eşi, Eva Peron...

Günümüzde tüm dünyada müzikali dolaşan, yoksulların annesi Eva Duarte...

Peronların saltanatı 1955'te General Eduardo Leonardi'nin darbesine kadar sürdü...

Ardından 17 yıllık sürgün yaşamı.

1973'te, 76 yaşında partisi genel seçimleri kazanınca yeniden devlet başkanı oldu.

Yaş 70'i geçse de siyasetçide iş bitmiyor...

Ertesi yıl, Buenos Aires'te öldü. Yönetimi devralan yabancı birisi değildi:

Üçüncü eşi Isabel Peron...

Onun saltanatı da 1976'da General Videla'nın darbesiyle son buldu.

Şimdi (1989) Peronistler yeniden iktidarın en güçlü adayı.

İşte Arjantin'in kısa siyasi tarihi... Darbe, seçim, darbe, seçim...

★★★

Elimdeki haritaya göre, kent merkezinde bakanlıkların bulunduğu bölgedeyim.

Bakanlıkları sökmeye çalışırken davul sesleri dikkatimi dağıttı. 50-60 kadar genç, Çalışma Bakanlığı'nın bulunduğu caddeyi kapatmış. Ellerinde davullar işsizliği protesto ediyorlar.

Davulla seslerini bakana duyurabildiler mi bilmiyorum ama, ortamı yadırgadım. Nerede polisler? Böyle gösteri olur da coplar konuşmaz mı?

Arjantin'e yakıştıramadım.

İnsanın ilk kez gittiği bir kentte kaybolması kadar güzel bir şey yoktur. Hele bir de zaman sorunu yoksa, tadından yenmez. Buenos Aires sokaklarında bu duygularla dolaşırken bir tabela gözüme ilişti:

"Partido Comunisto..."

İki katlı, eski bir bina. İçeri girdim. Arjantin Komünist Partisi'nin küçük bir birimiymiş. Merkezin adresini verdiler.

"Bulabilir misiniz" dediler. "Bulurum" dedim. Kaç saattir Buenos Aires'teyim...

Partinin Merkez Komitesi üyesi Jorge Prigosmin ile görüşebileceğimi söylediler. Prigosmin 35 yaşlarında, dalgalı saçlı, zayıf birisi.

Şişman olacak değil ya...

Üst kata çıktık. Dergi ve kitaplarla dolu bir masa, duvarda Che Guavera'nın resimleri...

Prigosmin yakın geçmişi şöyle özetledi:

"Alfonsin, 1982'de bir bakıma demokrasinin adayıydı. Kazandı. Bütün kurumlarıyla demokrasiyi sağlamlaştıracağına söz vermişti. O dönemin en önemli sorunu buydu. Ancak iktidara geldikten kısa bir süre sonra sözünü unuttu.

Bunun yanında halkın ekonomik istemlerine de yanıt veremedi. İnsanlar yoksulluğa sürüklendi. Ekonomimizi IMF ve Amerikan kuruluşları yönlendiriyor..."

Bir Arjantinliyi mi dinliyorum, yoksa Türk'ü mü?

Prigosmin'e göre halk, bu iktidarın gidip yeniden Peronistlerin gelmesiyle her şeyin birden değişeceğini sanıyor.

Arjantin'de 50 yıldır ilk kez, seçimle gelen bir iktidar seçimle gidiyor. Geçen sürede seçimle gelen, darbeyle gitmiş. Darbeyle gelen seçimde kaybetmiş...

Prigosmin, "Bu noktaya gelebilmek övüncümüz, ama..." deyip devam etti:

"Evet, yıllardır ilk kez, seçimle gelen bir kişi, seçimle görevini devredecek. Ancak bu durumu çok dikkatli yorumlamak gerekli. Çünkü Alfonsin askerlerle bir bakıma kardeş oldu. Askeri döneme hemen hemen hiç dokunmadı. O dönemin acıları dindirilemedi. Kısıtlı bir demokrasiyle her şey yolundaymış gibi göstermek yanlış.

Darbeci askerler Alfonsin'e son dönemde üstlendiği rol için teşekkür bile ediyor."

Prigosmin'in bu sözlerinden sonra bir an düşündüm...

Darbecilerle kardeş olmak...

Uluslararası Af Örgütü'nün saptamalarına göre, Arjantin'de askeri darbeyle iktidara gelenlerin hüküm sürdüğü 1976-1983 yılları arasında kaybolanların sayısı 8960.

İşkenceyle ölüm, yargısız kurşuna dizmek...

Bu rakama yargılama sonucu idam edilenler dahil değil. Arjantin'de idamın adı, "transfer".

Korkunç dönemle ilgili tüm iddialar değerlendirildiğinde kayıpların sayısı 30 bine ulaşıyor.

Daha da korkuncu var...

"Kısa bir sorgulama için götürüyoruz" denilip bir daha izine rastlanmayan kadınların yüzde 10'u hamile idi.

Alfonsin, böylesi bir dönemden sonra yoğun kamuoyu baskısı ve sürekli gösterilerin ardından şu kararı aldı:

"Askeri dönemde, silahlı kuvvetlerin, cezaevi yöneticilerinin ve polisin işlediği iddia edilen suçlarla ilgili tüm soruşturmalar 60 gün içinde tamamlanacaktır. Bu tarihten sonra hiçbir dosya açılmayacaktır."

Bunun adı aftan başka ne olabilir?

Prigosmin konuyu biraz daha genelleştirdi. "Güney Amerika'da iktidara kim gelirse gelsin, uygulanan politika ABD damgalıdır" deyip devam etti:

"Arjantin'de her şey olabilir. Buna darbe de dahil. Ancak, darbenin gerekmeyeceği bir yapı gündeme geliyor. Askerler adım adım siviller arasında etkin olacaklar. Bu yeni bir anlayış olarak geliyor.

Bir anlamda darbeye gerek kalmayacak."

Prigosmin'le vedalaşırken yine aynı duygu. Sanki, haftaya yeniden görüşeceğiz.

ERMENİ LOKANTASINDA ADANA KEBAP

Zaman ne kadar göreceli bir kavram. Buenos Aires'e geleli yarım gün oldu. Günlerdir burada gibiyim. Geldiğim sokaktan dönerken çevreyle o kadar tanışım ki gelişte karşılaştığım ağzına kadar dolu çöp bidonunu görünce doğallıkla mırıldandım:

"Belediye her zamanki gibi tembel..."

Akşam bir Ermeni lokantasına gittim. Aileleri yıllar önce buraya göçmüş Ermenilerin işlettiği bir lokanta.

Mönü harikaydı:

Bol ayran, acılı Adana kebap...

Türkiye'den geldiğimi öğrenince kasadaki görevli bozuk bir Türkçeyle seslendi:

- Hooşş geldiiniiz... Nassıldır Turkiyyaaa?

Ardından sıraladı:

Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş...

Adana kebabı yerken de sohbetimiz devam etti. Buradaki Ermenilerin öyküsü de Brezilya'da anlatılanlar gibi. Osmanlı'nın son döneminde, özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında, o topraklardan umudunu yitirenler çareyi dünyanın neresine olursa olsun, gitmekte bulmuşlar. Bir bölümü de Latin Amerika'ya gelmiş. Daha doğrusu büyük bir bölümü Amerika kıtasına gelmiş. Bunların da önemli bir

kısmı ABD'de kalmış. Bir kısmı da Brezilya, Arjantin, Şili gibi Güney Amerika ülkelerini tercih etmiş. Burada tutunmakta fazla zorlanmamışlar.

Bizim sohbetimiz sürerken, orta yaşlarda bir kişi aniden bize doğru yöneldi. Anlaşılır ama, bozuk bir Türkçeyle seslendi:

- Türkçe konuştuğunuzu görünce, baktım...

Ben de yolcu olmanın getirdiği rahatlıkla karşılık verdim:

- Bakmakla olmaz, sofraya buyurun...

Biraz ikirciklendi, lokantanın işletmecisiyle bir an göz göre geldi. Ardından bizim masaya yöneldi. İçimden "yaşasın" dedim, "al sana bir yol öyküsü daha. Böyle şeyler istemiyor muydun oğlum."

Tanıştık. Adı Sarkis. Aile öyküsü aşağı yukarı az önce anlattığım trafiğin içinde geçmiş. Bu tür sohbetlerde insanlar hemen tanıdıkları Anadolu kentlerinin adını sıralarlar ama, ilk İstanbul'dan başlarlar. Sarkis de öyle yaptı:

"İstanbuull... Bogaaz... Adana, Angarra, Traybizoon... Nassıldır oralar?"

Benim yanıtımı beklemeden atalarının Anadolu'da yaşadığı yerlere girdi. Adana, İskenderun bölgesindelermiş. Birkaç köy adı sayacak oldu. Denedi, olmadı. Suç işlemiş gibi özür diledi. Ben de rahatlatmak için konuyu değiştirdim:

- Buraları anlat... Nasılsınız?

Zor sorudan sonra kolay soruda dili çözülen öğrenci gibi art arda sıraladı:

"Yakında bizden bir devlet başkanı olacak. Seçimlerde en güçlü adam Carlos Menem. Belki sana söylemişlerdir. Menem'in lakabı El Turco. O da bizim gibi Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarından göçüp gelen ailelerden. Yanılmıyorsam ailesi Suriye kökenli. Peron'un devamı olacak. Dilerim iyi olacak. Burada işlerin ne zaman iyiye ne zaman kötüye gideceğini bilemezsiniz..."

Damaklarımda Adana kebabın acısı, dilimde sohbetin tadı araya girdim:

- Menem kendisini El Turco diye tanımlıyor. Siz de benzer bir yolla bu topraklara geldiğinize göre, siz nasıl tanımlıyorsunuz?

"Sorunuzu anladım" dedi gülümseyerek şöyle devam etti:

"Tabii bize de El Turco diyenler oluyor. Ama bundan herhangi bir rahatsızlığımız yok. Niye olsun ki?.. Tarih kitaplarında yazıyor, Osmanlı döneminde şu kadar Ermeni dışişleri bakanlığı yaptı, şu kadarı başbakan oldu, bilmem şu kadarı büyükelçilik yaptı diye. Bizim ailenin de kökeninde Osmanlı memuriyeti var. Ama 1915 dersen iş biraz değişiyor..."

Burada duraladı. Ben de ille bir şeyleri deşeleyen, kafasındaki şeyi karşısındakine söyletmek isteyen biri durumuna düşmek istemedim. Belki biraz da benim konuşmamı istiyordu...

Ben de mademki 1915 diyorsun dedim, devam ettim:

Arkadaş, 1915'te İstanbul hükümetinin 2 bakanı Ermeniydi. Meclisi Mebusan'daki Ermeni milletvekili sayısı 14'tü. Hal böyle olunca insan ister istemez şöyle düşünüyor: Eğer, tümüyle bir ırkı ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olsaydı, İstanbul'da böyle bir tablo devam edemezdi. İşte o 1915'teki zorulu göçü, pek çok Ermeni'nin yaşamını yitirdiği göçü kararlaştıranların bulunduğu yetki katında bir anlamda Ermeni yöneticiler de vardı... Üstelik ortam Birinci Dünya Savaşı. Adı üstünde Dünya Savaşı. Dünyanın dört bir yanında insanlar birbirini boğazlıyor. Osmanlı 600 yıl hüküm sürdüğü topraklardan Anadolu içlerine doğru çekiliyor. Pek çok cephede savaşırken içinde de kargaşa çıkıyor. Böyle bir ortamda alınmış kararların doğruluğunu yanlışlığını, haklı-haksız tarafını ölçecek bir adalet terazisi varsa, buyurun...

Sarkis söylediğim bazı şeyleri ilk defa duyuyor gibiydi. Özellikle bakan, milletvekili rakamlarını yinelememi istedi. Yeniden söylerken, ekledim:

Bunlar benim uydurduğum şeyler değil. Osmanlı'nın o günlerini araştıracak olan herkesin ulaşabileceği bilgiler...

Sarkis tarihe inmişken biraz daha inelim deyip, yüzlerce, hatta

binlerce yıl öncesine indi. Tarihte ilk kurdukları devletin topraklarını anlattı. Ben de tarihe inersek çıkamayız diye araya girdim ama, o yine de kafasına koyduklarını söylemek istiyordu. Yüzündeki ifade sanki onları söylerse, bugün de gerçekleşecekmiş havasındaydı.

Sofrada Adana kebap bitti ama, bizim sohbet bitmedi. Arada kulak kabartmış olacak ki, lokantayı işleten kişi gülümseyerek bize seslendi:

- Biraz da Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş'tan söz edin be...

İkimiz de güldük... Sarkis'in anlattığına göre buradaki Ermeniler zaman zaman bir araya geliyorlarmış. Türkiye düşmanlığı gibi bir şey de yokmuş. Ama, tarihlerini de iyi bilmeleri gerekiyormuş, eğer bilmezlerse ataları onları affetmezmiş.

Sarkis'i dinlerken aklımdan şunlar geçti:

Tarihte olup bitenler için eski-yeni tanımı, zamansal bir şey değil. Yani, 500 yıl önce olmuş olay eskidir, 10 yıl önce meydana gelen olay yenidir diye bir şey söylemek olanaksız. Tarih, insanların belliğindeki kadar tazedir. Varsın bin yıl önce yaşanmış olsun ama, eğer bir toplumun belleğinde tazeyse, o olay yenidir!

Tabaklarımızdaki Adana kebap bittiği gibi, damaklarımızdaki acısı da bitti ama, bizim sohbet bitmedi. Sarkis'in de işi varmış. En çok yarım saatte yemeğimi yer çıkarım diye düşünmüş. Tabii beni düşünmemiş... Önümüzdeki günlerde bir tango kulübüne birlikte gidebileceğimizi söyledi. İçimden hemen, tango bahane, sohbet şahane olur diye düşünüp, tamam dedim. Telefonlaşırız dedik.

Usulen değil, gerçekten dostça ayrıldık.

Usul usul otelin yolunu tutarken aklım hâlâ Sarkis'le sohbetteydi. Tarihin eteğimizden çekmesi diye buna denir. Dünyanın taa neresindeyim, karşılaştığım insanlara, konuştuğum konulara bak...

İki günlük otobüs yolculuğunun ardından, gece yatağa uzanınca, ayaklarım ılık bir kaplıca suyunun içinde dalgalanıyor gibiydi...

KUYRUKLU ENFLASYON

Sabah ilk işim bir miktar doları Arjantin para birimi australe çevirmek oldu. Republica caddesi üzerinde pek çok değişim bürosu var.

Rasgele birine girdim. Önümde 8-10 kişi var. Gişedeki görevlinin arkasındaki tabelada 1 dolar 265 austral...

Sıranın bana gelmesine üç kişi kala içerden bir görevli, gişedeki arkadaşını uyardı. Değişim kısa bir süre durdu. Arkadaki tabela değişti:

1 dolar 268 austral.

Tam sıra bana geldiğinde bir değişim daha:

1 dolar 275 austral.

Enflasyonun böylesi...

Aslında Arjantin ekonomisi de Türkiye ekonomisine benziyor. Her şey bir yana enflasyondan belli! Arjantin'de kişi başına düşen gelir 5 bin doların üzerinde. Yani Türkiye'den fazla ama, yine de insanların yaşam düzeyinde en ufak bir değişiklik olduğunda soluğu sokakta alıyor. Türkiye ile karşılaştırmak gerekirse bizim başlıca avantajımız şu:

Aile sigortası.

Türkiye'de bir kişinin başı derde girdiğinde ilk başvuracağı yer ailesi olur. Anne, baba, kardeş, akraba... Burada öyle bir şey yok...

Cebime, akşamüzeri değerinin ne olacağını bilmediğim australleri koyup, Devlet Başkanlığı sarayı Roja Casa'nın (Pembe Ev) yolunu tuttum.

Pembe Ev'in balkonları geniş. Büyük bir alana bakıyor. Devlet başkanları halka hitap etmek istediklerinde burayı kullanırmış.

Bu alan Arjantinli annelerin, askeri rejim döneminde kayıp çocukları için buluştukları yer.

Alanın adı Plaza de Mayo, yani Mayıs Alanı... Ortasındaki havuzun çevresi, beyaz tebeşirle çizilmiş, insan siluetleriyle dolu. Sanki bir kişi yere uzanmış, vücudunun çevresi tebeşirle çizilmiş. On beş kadar saydım.

Arjantinli anneler yıllarca haber alamadıkları çocukları için hâlâ burada toplanıyor, yere insan siluetleri çizip toplumun belleğini tazeliyorlar.

Onlar Mayıs Alanı'nın "kaçık insanları"...

Arjantin'de darbe döneminde kaybolanların iki bini öğrenciydi. Yaklaşık yedi bini de 35 yaşın altındaydı.

8960 kaybın arkasında binlerce anne-baba, eş, çocuk...

Cezaevinde doğum yapan kadınların çoğu doğum sırasında öldü ya da öyle rapor edildi. Cezaevinde "yaşamını yitiren" biri için rapor düzenlemekten kolay ne var:

"Bu dünyadan ayrılma özgürlüğünü kullanmıştır..."

Darbe döneminde yeri gizli tutulan, devletin üst organlarındakiler dışında kimsenin bilmediği 300'e yakın cezaevi vardı.

Cezaevinde doğan, anneleri ölen çocukların büyük bölümünü, çocuğu olmayan subaylar aldılar. Bu gerçek yıllar sonra anneannelerin bitip tükenmek bilmeyen soluksuz çabaları sonucu ortaya çıktı.

Çocuklarını kaybeden anneler torunlarını bulmak için genetikten de yararlandılar.

İki kuşağı birden arayan annelerden, torunu olduğunu sandığı eve hizmetçi olarak girenler bile oldu.

Bugün hâlâ 500'e yakın çocuk aranıyor... Anneleri faili meçhul, kendilerinin yeri meçhul...

Kayıpların çığ gibi büyüdüğü dönemde, Mayıs Alanı'nda buluşan anneler bunu zamanla gelenek haline getirdi.

Onlar Arjantin'in kanlı sayfalarının canlı tanıkları. Bugün onlara kısaca "Madres" (Anneler) deniyor...

Siluetlerin bol bol fotoğrafını çektikten sonra bir banka oturup kayıtsız daldım. Bir annenin çocuğunu arayıp bulamaması ne acıdır... Benim de 80'li yıllarım geçti gözümün önünden... Üniversite son sınıf öğrencisiyken yaşadığım gözaltı... Günlerce annemin bana ulaşamaması... Ve dışarı çıkarken attığım ilk adımda yolun karşısında gördüğüm annem...

Nasıl da sarılmıştık...

Ama bu alanda kavuşamayanlar var!

★★★

Öğle yemeğini yine Ermeni lokantasında yedim...

Bol Adana, bol ayran...

Yerken de kendi kendime söylendim:

"Ulan Balbay, şimdi döndüğünde Arjantin'de yediğin içtiğin senin olsun gördüklerini anlat, diyecekler... Sen de Ermenileri gördüm diyeceksin. Nerede diye soracaklar... Kebapçıda diyeceksin... Yeme bizi diyecekler... Sizi yemem ama, Buenos Aires'te Adana kebap yedim diyeceksin... Taa oralara kadar gidip Adana kebap yemek ha, yanına ayran da söyleseydin diye dalga geçecekler... Sen de söyledim diyeceksin... Hah hah haaa..."

Hayalin son kahkaha bölümünde yüzümde de bir gevşeme olmuş olmalı ki, etraftan bana bakıyorlardı!

Burada Ermenilerden söz ettim ama, Arjantin'de başka bir ulus kökenli olmak çok doğal. Arjantinli bir genç, bunu söyledikten sonra ekliyor:

- Ama annem İtalyan...

Buenos Aires, "ışıklar kenti" olarak da anılıyor.

Buenos Aires'teki otellerin çoğunda verilen değişik bir hizmet var. Birkaç saatliğine oda kiralanabiliyor. Bu tür odalar zemin katta.

Arka taraftan ayrı bir girişi var. Benzerlerinden ayrıcalığı, rezervasyon yapılan odaya otomobil de giriyor.

İzini belli etmek istemeyenlere...

Ama bu odalar salt "kaçamak" için düşünülmemiş. Günlük gazetelerde bu oteller için şu tür ilanlar da yer alıyor:

"Hayatım, bu akşam çocuğu anneme bırakıp, farklı bir gece geçirelim mi?"

Alışveriş için ayırdığım zamanın çoğunu tango kaseti seçmekle geçirdim. Büyükelçiliğimize veda ederken, Türkiye'ye dönünce "İspanyolcanın önemini" yazmamı istediler:

"30 ülkenin resmi dili. Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği beş resmi dilden biri. Ülkemizde ne yazık ki önemi kavranmış değil..."

TANGO VE 'BOCA'LAMA...

La Boca Buenos Aires'in liman semti. Limana her gün onlarca gemi demirler, ayrılır ama, bu limanda doğmuş ve bu limandan ayrılmayan bir gemi var:

Tango gemisi.

Art arda sıralı tango kulüpleri insanın üzerine her şeyi "boca" ediyor La Boca'da ve insan bocalıyor... Nereye baksam, ne yapsam, kulağıma gelen seslere mi, gözümü perdeleyen danslara mı? Kimim, nerdeyim?

Buenos Aires limanı sözüm ona bir ırmak limanı ama, 8 kilometreyi aşan rıhtımıyla hiç de öyle görünmüyor. Irmağın kıyısını sadece limanla kelepçelememişler. Güzel parklar ve müze binalarıyla da süslemişler. Müzelerden biri Buenos Aires'e adını veren Azize Maria'nın adını taşıyor. Deniz Müzesi.

Söylenceye göre St. Maria del Buen Aire, yani Güzel Hava Azizesi Maria, İspanyol denizcilerinin okyanus yolculuklarında en büyük koruyucusu olmuş. İspanyollar 16. yüzyılda buraya gelince kentin havasından da esinlenerek buraya güzel havalar anlamında Buenos Aires demişler.

Buenos Aires uzun mu uzun otlak düzlüklerin ırmakla buluştuğu yerde kurulmuş... Tabii hava da ılıman... Hem hava ılıman hem ırmakta liman, al sana güzel hava...

Buenos Aires çok düzgün caddeleri yine düzgün sokakların kestiği bir şehir. Kenar semtler de öyle. Çünkü, evsizler ev sahibi olmak için rasgele arsa çevirmemiş, kendi aralarında örgütlenmiş, gecekondu bölgeleri de belli ölçüde plan kapsamında gelişmiş.

Aynı tablo liman için de geçerli. Kenti dolaşma duygumu Republica, Libartador, Mayo, General Hornos caddelerinde tatmin ettiğim için, La Boca'ya tangodan başka bir şey ayırmadım.

19. yüzyılın sonlarında Buenos Aires'in kenar semtlerinden sızan bütün duyguları içinde barındırarak serpilip gelişen tango bugün kendine evrensel yer edinmiş bir müzik türü.

Tango için en çok şu tanım kullanılır:

İyi güzel de, niçin ayakta!

Bana mı öyle denk geldi bilmiyorum ama, La Boca'daki tango kulüplerinden yükselen sesler, biraz yanık biraz ağdalıydı. Suyun kaynağı gibi berrak ama, dibini tam göstermez bir durağanlığı vardı. Bira eşliğinde tango parçalarını dinlerken elim çantamdaki haritaya gitti. Amerika coğrafyası bir yanıyla müzik coğrafyasını da içeriyor... New Orleans'ta caz, Rio'da samba, Buenos Aires'te tango...

Dansı da kucaklayan bu müzik türlerinin derinine inildiğinde tarihin derinliklerine de inilmiş olmuyor mu?

Arjantinli gençlerin rahatlığı elbet Buenos Aires'in kulüplerine, birahanelerine, kaldırımlarına da yansıyor. Eğer canlı müziğin olmadığı bir yerde iseler, kendileri canlı müzik yapıyor. Burada da öyle oldu. Gençleri dinlerken Buenos Aires'e girerken yolculardan birinin tutturduğu şarkı aklıma geldi...

Onları dinledikten sonra ben de Pir Sultan'dan bir türkü mırıldandım. Onları can kulağıyla dinlediğimi hissetmişlerdi. Belki ayıp olmasın diye beni de dinlediler...

Müzik, bütün dünyanın konuşabildiği evrensel bir dil...

ŞİLİ

ALLENDE'NİN SESİYLE ÇINLAYAN SOKAKLAR

Santiago'ya gidecek Arjantin Havayolları uçağı zamanından yarım saat sonra piste yanaştı.

Bir-iki saat süre tanımıştım.

Körükten uçağa girerken irice, deri ceketli, bıyıklı iki kişi yolcuları inceliyordu. Elleri arkada, her an birini alıp götürmeye hazırlar. Her yolcunun yüz hatlarını dikkatle inceliyorlar.

Güney Amerika yolculuğunun sıradan görüntüleri.

Buenos Aires'ten havalandıktan iki saat sonra Santiago'dayım. Son olarak Miguel Littin'in "Şili'de İllegal" kitabını okumuştum. Ülkesi Şili'ye girmesi yasaklanan bir film yönetmeni cımbızla saçlarını yolup, "kelleşiyor". Kılık değiştirip Santiago'ya geliyor. General Pinochet'nin sarayı Moneda dahil değişik mekânlarda 32 bin metre film çekiyor.

Littin, ülkesine girmesi yasaklanan beş bin kişiden sadece biri. Tam 12 yıl sonra başını, gülüşünü her şeyini değiştirip ülke özlemini gideriyor. Annesi bile tanımakta güçlük çekmiş.

Yola çıkmadan önce Şili'yle ilgili hazırladığım notlara göz attım.

1970'li yıllara kadar 150 yıllık demokrasi geleneğiyle övünürdü

Şili. Ta ki, Eylül 1973'te General Pinochet, "ülkeyi bunalımdan kurtarmak üzere" kanlı bir darbeyle Allende yönetimini devirene dek...

Salvador Allende...

Çocukluğunda, büyüyünce sığır çobanlığı yapmayı düşlerken, seçimle iktidara gelmiş ilk Marksist devlet başkanı...

29'unda milletvekili, 30'unda Sağlık Bakanı, 44'ünde Sosyalist Parti Genel Başkanı...

Yıl 1970...

Halk Cephesi ortak aday çıkaracak. İki güçlü aday var. Sosyalist Parti'den Allende, Komünist Parti'den Pablo Neruda...

Allende kazanır. Neruda, "Allende dostumdur. Şimdi onun için çalışacağım. Sonra da adaya yerleşip şiir yazacağım" der ve çekilir...

4 Eylül 1970. Seçim sonuçları kesinleşir:

Allende Devlet Başkanı...

O günlerin gazetelerine göre, dönemin ABD Devlet Başkanı Nixon'ın ilk tepkisi şu olur:

"Orospu çocuğu..."

Allende sadece seçimleri kazanmamış, "Devrim için silahlı mücadeleden başka yol yoktur" diyen arkadaşları Fidel Castro ve Che Guavera'ya karşı da "haklılığını" kanıtlamıştı.

Ama bu haklılık uzun sürmedi. Şilililerin, "Arkadaş Başkan"ı, başta ITT olmak üzere ABD kökenli çokuluslu tekellerin ve CIA'nın işbirliğiyle kıskaca alındı.

Şili ordusuna olağanüstü destek, hükümete kredi boykotu, General Pinochet'nin yükselişi...

11 Eylül 1973'te Pinochet, Allende'yi öldürüp Moneda Sarayı'na girdiğinde ABD gazeteleri şöyle yazdı:

"Latin Amerika standartlarına göre bile kanlı bir darbe..."

Elimdeki notların kanatlarında çıktığım yolculuğun en heyecanlı yerinde pilotun sesiyle koltuğuma oturdum:

- Şili hava sahasına girmiş bulunuyoruz...

Aşağıda çıplak dağlar. Derin vadilerde cılız nehirler... Dağlarda

tek bir ağaç bile yok. Zirveleri ilginç. Sanki tepeden üfürülmüş ya da buldozer kepçesiyle hafif tıraşlanmış gibi. Görüntü uzay filmlerini anımsatıyor.

Erich von Daniken'in, hayal kurup "Tanrıların Arabaları"nı yazması için çok güzel ortamlar...

Santiago Havaalanı'nda Şilililer ve yabancılar için iki kuyruk var. Sıra bana gelince görevli, pasaporttaki vize dışında ayrıca verilen iki sayfalık belgeyi kontrol etti.

Gazeteci olduğumu öğrenince ayrıca "ilgi" gösterdiler. Cumhuriyet'in adını ve adresini el yazımla yazıp vermem gerekiyor.

Kayda geçip, ayrıldım.

Turizm bürosundan birkaç broşür aldım. Şili'yi turizm cenneti olarak gösteren güzel resimler, haritalar...

Kent merkezine giderken uçakta okuduğum notlardaki Şili'yle, turizm broşüründeki Şili'yi karşılaştırdım...

Şili deyince aklıma ilk sürgün geliyor, gözyaşı geliyor, Victor Jara geliyor...

Turizm bürosundaki iki-üç yıldızlı oteller listesinden adını en kolay okuyabildiğimi seçtim:

Agustinas...

Kent merkezine yakın, birkaç katlı, görünümü soğuk bir otel.

Ulusal Kurtuluş Savaşımızdan sonra Güney Amerika ülkeleri arasında Türkiye'yi ilk tanıyan Şili olmuş.

Santiago'daki liselerden birinin adı da Atatürk...

★★★

1988'deki referandumda halkın yüzde 54'ü, Devlet Başkanı Pinochet'ye "hayır" dedi.

Referandumun ardından 20 yıldır yeraltındaki partiler yeniden canlanmış. Allende'nin Sosyalist Partisi'nin devamı olduğunu söyleyen parti sayısı dört. Bunun dışında, solda tam 17 parti var. Çoğu yeni kuruluyor.

Şili'de bir partinin yasal olabilmesi için 30 bin kurucu imzası gerekiyor. Sosyalist ve komünist partiler bu imzayı birkaç günde bulmuş.

Plaza de Armas'a çıkan, sadece yayalara açık Merced Caddesi'ndeyim. Hava kararmak üzere. Caddeye girişte hemen sağda hoparlörden bangır bangır bir ses yükseliyor.

Allende'nin sesi...

Radyodan yaptığı son konuşma.

Aradan yıllar geçmiş. Allende adının yok edilmesi için binlerce kişi öldürülmüş. Cezaevleri dolup taşmış, binlerce kişi yurtdışına kaçmış...

Yıl 1989 ve Santiago'nun göbeğinde Allende'nin sesi yankılanıyor...

Allende, öldürülmesine az bir zaman kala haykırıyor:

"Şilililer, size seslenmek için elime bir kez daha fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama... Sözlerimin, Şili askeri olarak ant içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlaksal bir ceza olmasını dilerim. Askerlerin gücü var. Bizleri ezip geçebilirler. Ama sosyal gelişmeye engel olamazlar. Tarih bizimdir ve halk kendi tarihini yazacaktır.

Ülkemin insanları... Bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür etmek isterim. Her zaman yanınızda olacağım. En azından anılarım yanınızda olacak. Şili'ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler bu karanlık ve acı günü yenmesini bilecektir. Sizler, özgür insanların çok geçmeden daha iyi bir toplum kurmak için yürüyeceğine inanın.

Yaşasın Şili..."

Allende'nin bulvarı yankılandıran bu sözleri adeta haklılığının kanıtı. Katledilişinin üzerinden yıllar geçmiş ve sesi hâlâ yok edilememiş...

Allende'nin atmosferi dolduran sesinin yanında fotoğrafları da satılıyor. Allende posterleri fotoğraf sergisi görünümünde...

Standın çevresindeki kalabalık, ikili üçlü gruplar halinde sohbet

ediyor. Ama buna sohbet demek zor. Ateşli tartışmalar dikkati çekiyor.

Dağıtılan bildiriler doğal olarak İspanyolca. Altındaki imza, "Partido Sosyalisto..."

Adresi not ettim:

"Huarfenos 1044 officuno 35."

Atlayıp taksiye gittim ama, şansım yaver gitmedi. 20-25 yaşlarında birkaç genç satranç oynuyordu, o kadar...

Akşam büyükelçimizin konutuna yemeğe davetliydim. 7-8 metre uzunluğunda bir masa. Ortasında güzel bir çiçek demeti...

Şili'nin özel içkisi, üzümden yapılan "pisco" eşliğinde yemeğimizi yerken birkaç gün öncesini anımsadım. Rio'da sandviç almaktan çekindiğim tren istasyonunu...

Gazeteciliğin en hoşuma giden, yaşama daha derin ve geniş bakma zemini veren yanı bu... Bir gün sandviç almaktan çekinecek kadar aç insanlarla dolu bir tren istasyonu, bir gün büyükelçilik konutunda özel hizmetçili bir akşam yemeği...

EL TURCO DAVVUT'LA AİLE EVİNDE

Libertador Bulvarı üzerindeki kültür merkezinin önündeyim. Binanın ön yüzünde Gabriel Mistral'i anma haftasını anımsatan dev bir bez afiş var. Mistral 1945'te Nobel Ödülü kazanmıştı. Şilililer, Neruda ile birlikte iki Nobel ödüllü tek ülke olmakla övünüyorlar.

Kültür merkezinin önündeki merdivenlerde 10-15 kadar genç oturuyor. Birkaç kişilik bir grubun yanına yaklaştım. Kendileriyle sohbet etmek istediğimi söyledim.

Önce soğuk karşıladılar. Ama biri heyecanla karışık bir sıcaklıkla elimi sıktı. Dedesi geçen yüzyılın sonunda Osmanlı pasaportuyla Suriye'den buraya gelmiş. Babası miras nedeniyle sık sık Suriye'ye gidiyormuş.

Yani El Turcolardan...

Adı Davvut... Adının ortasındaki "v"yi özellikle iki kez vurguluyor.

Davvut üniversitede felsefe okuyor. Annesi İtalya'da, babası ABD'de oturuyor. Bulvar üzerinde bir süre yürüdük. Allende'nin hâlâ yaşıyor olmasından etkilendiğimi söyledim. Dün akşamı anlattım. Üniversitede de aynı hava varmış.

Davvut'tan 1989 yılı baharında Şili'deki son siyasi durumu nasıl gördüğünü anlatmasını istedim:

"Siyasi durum deyince akla sol geliyor. Şili'de sol hiçbir zaman pes etmedi. 1987 yılında partilerin kurulmasına izin verildiğinde çok kısa sürede mantar gibi sol partiler belirdi.

Bir çırpıda onun üzerinde sol parti kuruldu. Üniversitelerde de öyle. Ancak Şili'de güzel bir gelenek var. Partiler ayrı ayrı olabiliyor ama, herhangi bir durum olduğunda ya da seçimde hemen bir araya gelebiliyor. Örneğin seçimlere henüz 7-8 ay var ama, bütün sol partiler ortak bir sözcü seçtiler.

Aslında bugün için Şili'nin ekonomik durumu iyi. Enflasyon yüzde 30. Öteki Güney Amerika ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok düşük. Ama halkın çoğunluğu ne olursa olsun generalin gitmesini istiyor..."

Davvut'la öğle yemeğini birlikte yemeye karar verdik. "Seçimi sen yap" dedim.

Dolaş dolaş, Mc Donald's... Standart masalar, coca cola... Lanet olsun...

Davvut'la sohbet ortamımız istediğimiz gibi değildi ama, sohbetimiz iyiydi. Adı üzerinde fast food restoranda yemek yiyince sohbet de aynı şekilde hem hızlandırılmış oluyor hem de derinleştirilemiyor. Buradan bir başka yere gidip sohbet sürer mi diye düşünürken Davvut'tan bir öneri:

"İstersen kahveyi benim evde içebiliriz. Yürüyerek gidebileceğimiz kadar yakın..."

İsterse uzak olsun, sohbeti koyulaştırmanın sevinciyle, tamam derken kalkış için de hazırlık yapıyordum.

10 dakika kadar yürüdük, Davvut'un evine geldik.

Yan yana odalar. En az 5-6 tane... Her birinde ya bir kişi ya da aile kalıyor... Bizdeki aile evlerini andıran bir ortak yaşam... Gözümün önüne ilk İzmir'de, üniversite yıllarında kaldığım Agora semtindeki ev geldi. Hemen karşısında Bisküvitçi aile evi vardı. Daracık avlunun etrafında 8-10 aile kalırdı. Birkaç odada da bekâr vardı. Evin hemen yanındaki kadınlar hamamının kapısı hep büyük bir gürültüy-

le açılıp kapanır, ıslak saçlı kadınlar evlerinin bir odasından ötekine geçer gibi hamamdan çıkar aile evinin kapısına yönelirdi...

Davvut'un evi de aynı havada. 10 metre kadar uzunluğundaki daracık koridorun solu ön bahçeye bakan yüksek pencerelerle kaplı, sağda sıra sıra odalar. Davvut'unki en başta. Ev bakımından şanslı olduğunu söyledi. İki penceresi var. Üstelik biri yola bakıyor.

Davvut kendini El Turco diye tanımlıyor ama, ona göre insanın yaşadığı toprak neresiyse insan oraya göre biçimleniyor. "Tıpkı fidanken bir yerden alınıp başka bir toprağa dikilmiş ağaç gibi" dedi sonrasını şöyle getirdi:

"O ağaç ayakta kalmak için nasıl köklerinin olduğu toprağa muhtaçsa, insan da öyle. Yani o an kök saldığı toprağa muhtaç... Ben şimdi Şili'deyim. Buranın kültürüyle besleniyorum, eğitim görüyorum. Şimdi buna hayır dersem, aç kalmaz mıyım? Öyle bir şey işte..."

Davvut Türkiye'yi ayrıca merak ediyor. Türkiye'nin yerini de yine topraktan örnek vererek anlatıyor:

"Farklı yerlerden getirilen toprakları etrafı sulu bir bahçeye koymuşlar, Türkiye olmuş. Atatürk'ü tanıyorum. Çok reformcu bir lider. Burada ondan zaman zaman söz edilir..."

Davvut evde ders çalışacağını, istediğim kadar sohbet edebileceğimizi söyledi. Ben de tadında bırakmayı yeğledim. Adresleşme ve "yeniden görüşelim, mutlaka" sözleşmelerinin ardından akşamüzeri Davvut'a veda ettim...

★★★

Haritaya göre kent merkezine 15-20 dakikalık bir uzaklıktayım. Yürürken dikkatimi en çok çeken duvarlardaki yazılar. Çoğunu anlamıyorum ama, birinden çok var:

Adios General...

Duvarlar Pinochet'yi uğurlamış bile...

Duvar yazılarının çevresini resimler, yumruklar, haykıran genç portreleri süslüyor...

Temel güzergâhım Libertador Bulvarı'na iyice yaklaşmıştım ki, davul sesleriyle irkildim.

Büyük bir blokun önünde, küçük bir çocuk...

Sırtında dört tokmaklı bir davul. Her biri iple kontrol edilebilecek biçimde monte edilmiş. İkisinin ipi elinde, ikisinin ipini de iki ayağına bağlamış... Elleriyle ayaklarıyla, tepiniyor da tepiniyor...

Tek davullu orkestra...

Davulist kendinden geçmiş, arada bir ekseni etrafında dönüyor... Üst katlardan para atanlar var...

Bu davulun Şili'nin ulusal çalgılarından biri olduğunu sonradan öğrendim.

Gün battı-batacak... Davvut'un sözünü ettiği Carmen Caddesi üzerindeki pazara geç kalmamalıyım...

Yerel ürünlerin satıldığı pazardaki dükkânlar hasırdan. El işi hediyelik eşyalar ve takılar satılıyor. Kiminde Allende'nin, Che Guavera'nın, Victor Jara'nın posterleri...

Bazılarında sadece bu posterler ve Jara'nın müziği var...

Viktor Jara 11 Eylül darbesinde ilk tutuklananlar arasındaydı. Allende, Moneda Sarayı'nda direnirken, o da kapatıldığı stadyumda gitarıyla şarkılar söylüyor, susmuyordu.

Onunla birlikte stadyumdaki öteki tutuklular da şarkı söylerken... Önce Jara'nın parmakları kırıldı...

Sonra gitarı...

Sonra Jara...

ŞİLİ'DE KADINLAR

Neruda'nın evi pazar günleri kapalıymış.

Öğleden sonra gitmeyi planladığım, siyasi partiler turuna çıktım. En kalabalığı Demokrat Parti idi.

Çoğunluğu kadınlar oluşturuyordu. Davvut'un söylediklerini anımsadım. Şili siyasetinde kadınların çok etkin olduğunu söylemişti.

Beni karşılayan da o günün nöbetçi "halkla ilişkiler" elemanı bir kadın oldu. Adı, Silvia Rivera Castro...

Kadınların gerek Şili gerekse Latin Amerika tarihinde değişik bir konumu var.

Allende'yi zor durumda bırakan, Santiago sokaklarında boş tencere ile yürüyen kadınlar... 1978-79'da Lonquen ve Yumbel'de gizli mezarlar ortaya çıkarıldığında mezarlıkta gösteri yapan kadınlar... Pinochet'nin en kanlı döneminde demokrasinin yok olmasını protesto için kendilerini ulusal meclisin parmaklıklarına zincirleyen kadınlar...

Kaçak "suçluların" yakalanması için ilk başvurulan yöntem o kişinin eşini, annesini ya da çocuğunu tutuklamak olmuş Şili'de.

Gözaltında tecavüz olağan...

Af Örgütü'nün raporlarında kadınlar şunları söylüyor:

"Yetkililere gidip oğlumun altı aydır kayıp olduğunu söyledim. 'Onunla ilgilenseydin; kendi başına bir şey gelmediğine dua et' dediler."

"Eşim arandığı için yurtdışına kaçtı. Ben çocuklarımla Şili'de kaldım. Gözaltı günlerinde beni çırılçıplak soyup gözaltındaki erkeklerin önünden geçirdiler. Eşimin yurtdışına kaçtığı kesin olarak anlaşıldıktan bir süre sonra serbest bıraktılar.

Aradan birkaç hafta geçmişti ki sivil giyinmiş üç güvenlik görevlisi geldi. Kocamı sordular. Yurtdışında dedim. Dört ve beş yaşındaki iki çocuğumun önünde defalarca tecavüz ettiler."

Silvia ile çay sohbeti yaparken o bana Türkiye'yi sordu ben ona Şili'yi...

İki uç coğrafya... Acılar ortak, umutlar ortak...

Silvia'ya göre Türkiye, ABD'nin kıskacında bir ülke. Coğrafya olarak Avrupa'ya yakınsa da özellikle İngiltere'nin etkisiyle ABD'nin politikalarının o bölgede uygulanmasını sağlıyor. İkinci çayları içerken sözü Türk kadınlarına getirdi. Türk kadınlarını fazla tanımıyormuş, uluslararası bir dergide görmüş. Şöyle tarif ediyor:

"Başı örtülü, sokakta kocasının biraz gerisinde yürüyen, sosyal yaşama fazla karışmayan insanlar..."

Öyle olmadığını, bu tür insanlar olsa da kadınların sosyal yaşamda önemli bir rolünün olduğunu anlatmaya çalıştım... Silvia'nın Avrupa'da da arkadaşları varmış, onlar da Türklerle ilgili benzer şeyler söylemişler, "Sonuçta, yayın organlarının yansıttığı bu" dedi, çıktı işin içinden...

★★★

Günün 5-6 saatini yürüyerek geçirdim. Pazarın hemen bitişiğindeki caddede, loş ışıklı, tahta masalı bir bara girdim. Sandalyelerin tahtaları rasgele çivilenmiş, duvarda siyah-beyaz resimler var.

Patates-biraya devam ederken gezi günlüğüme şunları yazdım:

"Santiago'da olduğum için çok mutluyum. Bu mutluluğun hiçbir maddi karşılığı olamaz. Dünyanın öbür ucunda da pek çok tanıdığım var artık. Santiago, Rio damgalı mektuplar alabileceğim. Yarın, Neruda'nın evine gideceğim, yehuuuu... Belki orada Nâzım Hikmet'le ilgili bir şeyler de söylerler. Kim bilir? Nâzım'la Neruda dost-

tu ya... Moneda Sarayı'nın etrafında şöyle bir tur attım. İnsan, okuduklarının, öğrendiklerinin izinde saray değil de, etrafı dumanlı, kurşun izlerinin sıcaklığını koruduğu, yarı yıkık bir yapı bekliyor. O izler duvarlardan silinmiş olsa da belleklerden silinmemiş. Santiago'da bunu gördüm. Davvut'la her konuda sohbet etmek güzeldi. Yarın da yap. Neruda'nın evinde kimi görürsen konuş. Konuş oğlum. Burası neresi, Şili? Şili'ye tersten okuyunca ne oluyor? İliş... Demek ki her konuya ilişeceksin... Keh keh...

Santiago yeşil bir yer. Kentin ortasında bir tepeyi boş bırakmışlar. Kocaman ağaçlarıyla, kayalıklarıyla sanki kentin dışında bambaşka bir yer haline getirmişler. Öpüşen sevgililer, çocuklarıyla dolaşan aileler, avare delikanlılar, her şeyiyle dinlendirici bir parktı. Günlüğü orada yazmak daha eğlenceli olabilirdi ama, burası da fena değil. Bir daha buraya gelir miyim gelmez miyim biliyorum ama, bildiğim bir şey var; burada tanıştığım herkesle sanki yeniden görüşecek mişim gibi ayrılıyorum. Nerede öyle olmuyor ki! Ama burada bir başka..."

Dışarı çıktığımda hava iyice kararmıştı. Hafta sonunun da getirdiği canlılıkla caddeler tıklım tıklım.

Plaza de Arma, öbek öbek gruplarla dolu. Bir köşede sessiz tiyatro yapanlar, aralarına sık sık izleyiciyi de alıyorlar... Bir köşede dans gösterisi, bir başka yerde ressamlar...

Yani bizim deyimimizle Santiagolular öbek öbek toplu gösteri suçu işliyor.

Tiyatrodan dans gösterilerine, oradan ressamlara... Zamanın nasıl geçtiğini anlamadan gece yarısı oldu.

NERUDA'NIN EVİNDE

Sabahın yedisi... Çok geç kalmışım gibi fırladım yataktan. Oysa Pablo Neruda'nın evinin görücüye açılmasına daha iki saat var.

Sabah saat dokuzda arayıp "randevu" istemem gerekiyor. Neruda'nın evine gitmek, sıradan bir müze ziyareti gibi değil. Önceden başvurmak gerekiyor.

Kahvaltıyı da aynı hızla yaptım. Resepsiyondaki görevliye Neruda'nın evinin telefon numarasını verdim. Aramasını rica ettim.

Genç bir kadın sesi. Randevu istedim...

Yanıt olumsuz. Bugün için eve kabul edebilecekleri gruplar kesinleşmiş, listeye ek de yapamazlarmış.

Durumu anlattım:

- Santiago'da son günüm. Bu akşam Rio'ya hareket etmek zorundayım...

Kadın ödünsüz:

- Özür dileriz. Size en erken çarşambaya randevu verebiliriz...

Türkiye'deki sanatçı evleri, eğer fedakâr yakınları varsa, onlar da biraz varlıklıysa, devlet de biraz insafa gelmişse bakılıp onarılır. Çok azı ziyarete açılır.

Ziyarete açılmış olanlara gelenlerin sayısı da günde iki elin parmaklarını zor geçer...

Neruda'nın evine ziyaretçi ilgisinin çok olacağını tahmin ediyordum ama, böyle bir uygulama beklemiyordum.

Sanki Neruda'yla görüştürecekler. Neruda da her gelene özel şiir yazacak...

Yolda yanıma aldığım kitaplardan biri de Neruda'nın Kara Ada günlerinde, kendisiyle tanışmaya can atan genç bir postacının öyküsünü anlatan "Ateşli Sabır"dı. Evi doyasıya gezip, postacı Mario Jimenez'in Neruda'yla dost olmak için gösterdiği çabaya bir selam da göndermek istemiştim.

Başvurmayı en son dilediğim yöntemden başka yapabileceğim bir şey yoktu.

Büyükelçiliğimize gittim. Bugün ayrılmam gerektiğini söyleyip Neruda'nın evinden randevu almam için yardımcı olmalarını rica ettim.

Büyükelçi, beni ilk günkü sevecenlikle karşıladı. İspanyol memurlardan birini çağırdı. Durumu anlattı.

Memur, telefon etti. Bir süre İspanyolca konuştular. Sonra bana dönüp, "tamam" dedi.

Vınnn Neruda'nın evine...

Takside keyiften kendimle dalga geçiyorum:

"Aslanım, az sonra Neruda, başardın ulan bu zoru da..."

15 dakika sonra kapıdayım. Zile bastım. 15-16 yaşlarında bir genç karşıladı. Adımı vermişler.

Beklenen konuk...

Ağırdan selamladım...

Tahta merdivenlerden yukarı çıktım. Genişçe bir bahçe... Sağlısollu odalar.

Sağdaki ikinci odayı dolaşan beş kişilik gruba katıldım.

Rehber, 30 yaşlarında, şişmanca, kilosunu zevkle taşıyan, güleryüzlü, sevimli bir kadın. Beni grubun öteki üyelerine "Türk konuk" olarak tanıştırdı.

Gruptaki insanlar Fransız ve Amerikalı idi. İkisi profesör, ikisi araştırmacı, biri öğretmen...

Rehberimiz aynı zamanda Pablo Neruda Vakfı'nın sekreteri. Adı Carmen Elgueta Gonzalez. Öteki ziyaretçilerden özür dileyip, az önce dolaştıkları iki odayı anlattı.

Neruda alt kattaki odaları çok kullanırmış.

Gonzalez bir odadan ötekine geçerken Neruda Vakfı ile ilgili bilgileri araya sıkıştırıyor:

"Vakfı 4 Haziran 1986'da kurduk. Neruda'nın vasiyeti üzerine ona ait üç ev, bütün kitaplar ve diğer dokümanlar Şili halkına miras bırakıldı. Biz de vakıf olarak bu kültür hazinesini korumaya çalışıyoruz. Burada çoğunluğu üniversiteli olan gençler gönüllü olarak görev yapar..."

Pinochet gibi, devlet başkanı olduğu dönemde, "dünyanın, işbaşındaki en kanlı diktatörü" unvanını almış bir generalin baskısı altında bile Şilililer, bir sanatçıya nasıl sahip çıkılabileceğini göstermişler.

Sanki müze haline getirilmiş bir evde değil, halen oturulmakta olan bir konutta dolaşıyoruz.

Üçüncü odadayız. Kapının tam karşısında dikdörtgen bir çizgi var. Ne olabileceğini düşünürken Bayan Gonzalez hafif bir el darbesiyle dikdörtgenin bulunduğu bölümü itti. Yeni bir oda karşımıza çıktı.

İçeri girdik.

Bir gemideyiz.

Evet, bir gemi. Sağımızda yuvarlak küçük pencereler, önümüzdeki dik merdiven güverteye çıkmak için. Her yer beyaz...

Gonzalez'i dinliyoruz:

"Neruda bu bölümü tam anlamıyla bir gemiye benzetmek istemiş. Gemileri çok severmiş. Evde kaldığı zamanlar günün önemli bir bölümünü burada geçirirmiş."

Geminin dik, demir merdivenlerinden yukarı çıktık. Yanda, kırmızı-beyaz can simitleri...

Gonzalez, evinin en güzel bölümlerini göstermek için sabırsız-

lanan bir ev sahibi edasıyla merdivenlerin ucundan hemen karşıdaki odaya geçti.

Sol taraf boydan boya raf. Tam karşıda 20 yaşlarında bir genç, önünde kitaplar...

Gonzalez genci gösterip "Neruda'nın evi sürekli yaşar. Bu genç, üniversite öğrencisi. Neruda'nın arşivinden yararlanıyor. Oturduğu masa da Neruda'nın çalışma yeriydi" diyor.

Gonzalez daha sonra raflara yöneldi. Rasgele dosyalar çıkarmaya başladı.

Neruda'nın fotoğrafları...

Neruda denizdeyken... Neruda dışişlerinde görevliyken... Neruda ödül alırken... Neruda Afrika'dayken...

Binlerce resim...

Bir ara Gonzelez bana dönüp, "Nazim Hikmeeet..." dedi.

Heyecanlandım. Bir an dondum kaldım...

Gonzalez, Nâzım Hikmet'le Neruda'nın onlarca fotoğrafını serdi önüme... Öteki konuklara da iki şairin dostluğunu anlattı:

"Pablo Neruda, Nâzım Hikmet'e hayrandır. Neruda sürgündeyken Moskova'da karşılaşmış Nazım'la. Neruda ondan, 'efsaneleşmiş edebiyatçı' diye söz eder. Moskova'da çok iyi dost olmuşlar."

Fotoğraflardan bazılarını görmüştüm. Ama ilk kez gördüklerim de az değildi.

Rafların önündeki masada onu aşkın kadın şapkası var. Neruda koleksiyona çok meraklıymış. Gittiği her ülkeden mutlaka hatıra bir şeyler alırmış.

Odanın sağ köşesinde banyo var. Günün yorgunluğunun ardından duş almaya hazır... Havlu, terlik...

★★★

Bir üst kata çıktık. Merdivenler yine dik. Geniş bir salondayız. Bir bakıma küçük bir dünya...

Masanın üzerindeki nargile içen Osmanlı heykeli dikkatimi ilk

çeken şey oldu. Hemen yanında, parlak madenlerle süslenmiş mini bir sandık var.

Heykel İstanbul'dan, sandık Ekvador'dan...

Afrika ve Asya ülkelerinden biblolar, heykeller, el işi yerel eşyalar. Bir de deniz kabukları. Gonzalez, Neruda'nın deniz kabuklarına çok meraklı olduğunu söyledikten sonra ekledi:

- Gezmeye ve zevkine çok düşkündü...

Belli...

Üst kata çıkarken, Neruda'nın eşi Matilde Urrtia, ahşap bir çerçevenin içinden bize gülümsüyordu. Hepimiz tablonun karşısında durunca Gonzalez, Matilde'i anlattı:

"Neruda'nın üçüncü eşiydi. Yaşamının son gününe kadar onunla oldu. Neruda'nın ölümünden sonra her şeyi çok iyi korudu. Şairle geçen günlerini, 'Benim Hayatım Neruda ile Birliktedir' başlıklı bir kitapta topladı."

Bu kattaki banyonun aynası buğulu. İçerde bir sıcaklık yüzümüze vurdu. Evin altyapı sisteminin bozulmaması için günlük yaşamda gerekebilecek her şey kullanıma hazır tutuluyormuş.

Araya Neruda'nın kendi sözlerini koyalım. Neruda, eşi için 'Yaşadığımı İtiraf Ediyorum'da şunları söylüyor:

"Kadınım da benim gibi taşralıdır. Bir güney şehri olan Chillan'da doğmuştur. Köylü işi seramiklerinin ünüyle mutlu ve korkunç depremlerinden ötürü bahtsız bir şehirdir. 'Yüz Sevgi Sanatı' kitabımda ona karşı bütün duygularım ve söylediğim her şey vardır. Kadınımın benim için taşıdığı önemi mısralar söyler belki! Yeryüzü ve hayat bizi birleştirdi.

Kimseyi ilgilendirmese de söyleyeceğim: Mutluyuz.

Issız Şili kıyılarında uzun süre kaldığımızda zamanımızı ortaklaşa paylaşırız. Yazları gitmeyiz oralara. Çünkü güneşin kavurduğu kıyı şehri sarıdır bir çöl gibi. Fakat yağmurların ve soğukların yeşilli, sarılı, mavili ve alacalı değişik giysiler giydirdiği kışlar. Vahşi ve

ıssız Okyanus'tan kimi gün uzaklaşır, yukarılara, sihirli şehir Santiago'ya gideriz. Karmaşık hayatları birbirimize sunduğumuz kente.

Matilde güçlü sesiyle benim türkülerimi söyler. Ben ona ne varsa, ne yazmışsam sunarım. Çok değil bunlar ama, Matilde bundan hoşnut.

Minicik ayakkabılarının bahçede çamura batışına bakarım, küçücük ellerinin bitkilerle toprağa gömülüşünü seyrederim. Matilde, mutluluğun bütün köklerini, bütün çiçeklerini, güzel kokulu bütün yemişlerini topraktan taşıdı bana. Ayaklarıyla, elleriyle, gözleriyle ve bütün sesiyle."

Gendaş Yayınları'ndan çıkan Türkçeye Adnan Özer'in çevirdiği 100 Aşk Sonesi'nde Neruda sık sık Matilde'e seslenmiş.

İşte Matilde, Çimen, Taş, Şarap Hangisi Senin Adın adlı şiiri:

Adısın hem topraktan doğup sonsuza kalanın,
Öyle bir sözcük ki söktürür şafağı büyümesiyle,
Çakar limon ışıkları onun yaz demlerinde.

Akıp gider bu adın üstünde
Ateşin deniz mavisi arılarıyla sarılmış tahta gemiler;
Bir ırmağın suyudur ki o harfler
Kireçlenmiş yüreğimde yüzerler.

Ah, nice yollardan sonra bulunmuş ad,
Gizli bir tünelin kapısı sarmaşıklar altında,
Dertleşir dünyanın mis kokusuyla!

Ah, sar beni tutuşmuş ağzınla,
Yokla istersen geceden gözlerinle,
Ama bırak yüzeyim ve uyuyayım adının üstünde.

★★★

Taraçadayız. Önümüzde gezdiğimiz odalar, arkamızda tropik

bitkilerle dolu bir yamaç. Biz alıcı gözlerle çevreye bakarken Gonzalez, Neruda'nın son günlerini anlattı:

"Neruda 23 Eylül 1973'te öldüğünde burada küçük bir tören düzenlendi. Polis törene fazla katılımı engelledi. Şair, Allende'nin devrilişini, yakın arkadaşlarının tutuklanışını, katledilişini hazmedemedi. Durumu hızla ağırlaştı. Kaldığı hastanede yeterli doktor ve hasta bakıcı bulundurulmadı.

Meksika Devlet Başkanı özel uçağı ile kendisini aldırmak istedi. Ancak bunu kabul etmedi. Ülkesinde kalmayı yeğledi.

Öldüğünde evin etrafı polis kordonuyla çevrildiği için kimse giremedi. Ama toprağa verilirken mezarlığı dolduranlar, onu Enternasyonal marşıyla uğurladılar. Mezarına çiçekler yağdırdılar...

Neruda'yı yılda iki kez anıyoruz. Biri 12 Temmuzlarda yaş günü, öbürü 1971'de Nobel Ödülü'nü aldığı 21 Ekim günü. Öğrenciler her 12 Temmuz'da, 'Neruda için bir karanfil' sloganı ile her yeri karanfille donatır."

Taraçadan Neruda'nın çalışma yerlerine ve kütüphaneye geçtik. Neruda belli dönemlerde üniversiteden öğrenci seçer, ders verirmiş.

10-15 öğrencilik, not bölmeli sandalyeler, kara tahta, tebeşirler... O kadar canlı ki, sanki Neruda ve öğrencileri teneffüse çıktı, on dakika sonra dönecek.

Kütüphane iç içe girmiş altı odadan oluşuyor.

"İmrenmek" çok yetersiz bir sözcük...

Bunlar Şili Üniversitesi'ne bağışladıklarından ve Pinochet yönetiminin yağmaladıklarından arta kalanlar. Özgürlük şairi, Şili tarihine ilişkin binlerce kitabı üniversite kütüphanesine vermiş.

Önce Neruda'nın dünya dillerine çevrilmiş kitaplarından oluşan oda...

Çince, Hintçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Fransızca... Dizi dizi...

Neruda edebiyatçı kişiliğini, dilini şöyle anlatıyor:

"1904'te doğdum. 1921'de bir broşürde ilk şiirim yayımlandı.

1923'te ilk kitabım 'Sabahın Alaca Karanlığı' çıktı. Bu anıları 1973'te yazıyorum. O heyecanlı andan bu yana elli yıl geçti. Bütün yeni doğmuşlar gibi ilgi çekmek isteyen o basılı ve sarsak yaratığın ilk feryadını şair duyalıberi.

Kendi vücudumuzla dil arasında bir yakınlık kurulmadan ömür boyu bir dille yaşanamaz. O dilin her yönüyle içli dışlı olunamaz. Köprü ayaklarıyla yakınlaşma sağlanamaz.

Konuşulan dilin boyutları başkadır. Yazılı dil ise umulmadık değişiklikler kazanır. Dili, giysinin kolları, yamaları, terlemeleri, kan ve ter lekeleriyle kullanmanın üstesinden bir şair gelebilir ancak. Üslubu böylelikle oluşur. Ben çağımı Fransız kültürünün ihtilallerinde buldum ürküntüyle. O olaylar her zaman çekici geldi ama, bir bakıma da vücuduma uygun giysiler değildi. Şilili şair Huidobro, Fransız modasını alıp kendi varlığına ve anlatımına büyük bir ustalıkla uydurdu. Modelini aşıyor kimi zaman sanırım. Ruben Dario'nun İspanyol şiirinde ortaya çıkmasında da kimi zaman buna benzer bir şeyler vardı ama, daha yüksek düzeyde. Ne var ki Ruben Dario, büyük sesler veren bir fildi. İspanyol dili döneminin bütün dilimlerini parçalayarak dünya havasını kendi alanına doldurdu. Ve dünyanın havası doluverdi. İspanyol dili arada bir İspanyol Amerikalılarını ve İspanyolları ayırt eder. Fakat her şeyden önce halk deyimlerinin fikir yanı ikiye ayrılmıştır. Gongora'nın donuk güzelliği, bizim enlemlerimize uymaz. İspanyol şiirinde, hatta en yeni örneklerde bile bu Gongora çeşnisi pek boldur. Bizim Amerikan örtümüz, taş tozu, öğütülmüş lav, balçık ve kandan oluşur. Kristal kesmeyi bilmeyiz. Bizim üsluplarımız derinden ses verir. Martin Fierro'nun bir tek damla şarabı ya da Gabriela Mistral'in tek bir damla bulanık balı, onları hareketsiz bırakır: yaban çiçekleri konulmuş vazolar gibi salonlarda uyuşuklaşırlar.

İspanyol dili Cervantes'ten sonra altınlaştı, saray inceliğini kazandı, yüce rahip Gonzalo de Berco'dan kazanmış olduğu vahşi gücünü yitirdi, Quevado'yu tutuşturan o yaratıcı ihtirasını tüketti. İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'da da böyle oldu. Chaucer'nin, Rabelais'nin

sınırsızlığı hadım edildi. Aşırı incelik, zümrüt, elmas parıltıları getirdi. Ama, yüceliğin kaynağı da kurumaya başladı.

Bir zamanların bu kaynağı bütün insanları, sonsuzluğu, bolluğu ve taşkın kaynakları besledi.

Benim sorunum burada. Bu sözlerle ortaya koymasam da. Şiirimin bir önemi varsa, bu genişlikleri, sınırsızlıkları zorlamasından. Kendi sınırımı kendimin aşması gerekti. Çevre olarak uzak uygarlıklar seçmedim kendime. Kendi kendim olmalıydım. Kendimi genişletmeye çaba göstermeliydim. Beni doğuran toprak ana gibi. Bizim kıtanın bir başka şairi bu yolda yardımcım oldu. Manhattanlı yol arkadaşım Walt Whitman demek istiyorum."

★★★

Bir başka odada, Neruda'ya öteki ülkelerden gönderilen ya da başka dillerden satın aldığı kitaplar var.

Gonzalez burada da sesini yükseltti:

- Nazim Hikmeeet...

Rafları taradı. Bir kitap çıkarıp elime uzattı ve sordu:

- Nâzım Hikmet'in dili nasıldır?

Kitap Türkçeydi. Ahmet Arpad'ın 1975 yılında Türkçeye çevirdiği Neruda'nın anılarını topladığı, "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum"...

Gonzalez bir kez daha rica etti:

- Nâzım Hikmet'in dilini merak ediyorum, okur musunuz?

Golzalez ne Türkiye'yi biliyor, ne Türkçeyi. Varsa yoksa Nâzım Hikmet'in dili.

Hem sevindim hem üzüldüm...

Şili, Türkiye...

Neruda, Nâzım...

Ülke yönetimlerinin horladığı iki şair...

Ülke halklarının unutmadığı iki şair...

Neruda'nın evinde Nâzım Hikmet'in dili...

Kitabı açıp rasgele bir paragraf okudum:

"Bizim Amerikan halkımızın milyonlarcası okuma yazma bil-

mez. Kültürsüzlük derebeylik düzeninin zorunlu mirası ve ön hakkı olarak özenle korunmuştur. Bu yetmiş milyonluk engele bakınca okurlarımız henüz doğmamıştır, diyebiliriz. Bu doğuşu çabuklaştıralım ki onlar, bütün şairleri okuyabilsinler."

Gonzalez, gülümseyerek, "Güzel bir dil. Şiir gibi" dedi.

Yan odada yine Nâzım Hikmet... Şairimizin, İspanyolca, İngilizce, Fransızca şiir kitapları...

Gonzalez bunları anlatırken, Nâzım Hikmet'in hâlâ Türk vatandaşı olmadığını, onu anma toplantılarına katılanların gözaltına alınabildiğini söylemeye dilim varmadı. Ama Neruda'nın evinde bir kez daha gördüm ki, Nâzım artık dünya vatandaşı...

Altıncı ve son oda... Burada, daha önceki yüzyıllarda basılmış kitaplar var. Gonzalez kitaplardan birini çıkardı, Shakespeare'in orijinal birinci baskı bir kitabı. Neruda bunu bir açık arttırmada satın almış.

Kütüphaneden çıkıp girişe inerken Gonzalez vakfın çalışmalarını özetledi:

"Her yıl 40 yaşını aşmamış bir şaire Pablo Neruda ödülü veriyoruz. Vakfın enformasyon merkezi daha çok lise öğrencilerine yönelik yayınlar çıkarıyor. Vakıf ayrıca, Şili Yazarlar Birliği ile işbirliği yaparak şairler odası kurdu."

Ayrılmadan önce, vakfın anı defterine bir şeyler yazmamı istediler. Hazırlıksızdım, ilk aklıma gelenleri karaladım:

"Bir ülke insanının, kendi içinden çıkan ve yönetimce horlanmış değerlerine nasıl sahip çıktığını gördüm. Böyle bir olaya tanık olduğum için çok mutluyum..."

Rio uçağına güçlükle yetişeceğim...

Hani çok güzel bir film izlersiniz, hani nefis bir kitabı bitirmişsinizdir... İçim öylesine kabarık, yüzümde gülümseme... Taksi şoförü yarı deli olduğumu bile düşünmüştür...

Neruda...

Asıl adı, Ricardo Neftali Reyes...

Soyadı çok sevdiği bir Çek yazarın adından...

Diplomat... Lorca'nın kurşunlanıp öldürülmesinden sonra yazdığı "Ölen Savaşçıların Anısına Şarkı" şiirinden sonra Madrid Konsolosluğu görevinden alınıyor...

Artık yaşam, özgürlüğü, sese, şiire dökmek için...

Şili'de Neruda'yı gösteren aynayı Türkiye'ye tuttuğumuzda kimin resmi düşer?

Nâzım Hikmet'in...

Neruda'nın evinde, iki şairin dostluğuna tanıklık etmiş kadar sevindim. Neruda'nın, Yaşadığımı İtiraf Ediyorum'da Nazım Hikmet için söylediklerini aktarmadan geçemeyeceğim:

"...Moskova'da ve taşrada, başka bir büyük şairle de sık sık buluştum; Türk Nâzım Hikmet'le. Bu efsaneleşmiş edebiyatçı, ülkesinin aşırı hükümetlerince on sekiz yıl zindanda tutulmuştu. Türk Deniz Kuvvetleri'ni ayaklandırmak istemekle suçlandırılan Nâzım Hikmet, türlü cehennem cezalarına çarptırılmıştı. Duruşma bir savaş gemisinde yaptırılmıştı. Bana anlattıklarına göre, Nâzım, yorgunluktan bitkin düşünceye kadar geminin güvertesinde yürütüldükten sonra, yarı beline kadar pislik yükselen bir ayakyoluna hapsedilmiş. Pislik kokusundan bayılacak ve aklını kaçıracak gibi olan sevgili şair kardeşim, hemen kendini toparlamış... Cellatlarım beni gözetliyordur... Çöküverdiğimi görüp felaketime keyiflenmesinler diye. Şair, onurunu düşününce bütün gücü yerine geliyor ve şarkıya başlıyordu.

Önce usul usul, sonra yüksek sesle ve sonunda bütün gırtlak gücüyle. Bildiği bütün türküleri, bütün aşk türkülerini. Kendi şiirlerini, köylü türkülerini, halkının mücadele ezgilerini. Aklına gelen bütün şarkı ve türküleri.

Pisliklerin ve işkencelerin altında yenik düşmemeyi böyle başarmıştı. Bütün bunları dinledikten sonra, 'Sen hepimiz için türküler söyledin, kardeşim' dedim ona. Ne yapmamız gerektiğini hiç düşünmeyeceğiz bundan böyle. Kuşkusuz. Şarkıya ne zaman başlamamız gerektiğini şimdi hep biliyoruz.

Nâzım bana, halkının acılarını da anlatmıştı. Ülkenin derebeyleri, köylüleri acımasızca kovalamaktaydı. Nâzım, onların hapishanelere düştüğünü, yiyecekleri tek somunu verip tütün aldıklarını görmüştü. 'Şiirin gerçek olduğuna inanıyorum' diyen bu büyük şair, Sovyet Rusya'da yaşamaktaydı. 'Şiir insan ruhundan devamlı bir şeyler talep eder' dediğini de hatırlıyorum..."

Santiago Havaalanı'na geldiğimde, Varig (Brezilya Havayolları) masası kapanmak üzereydi. Güçlükle yetiştim.

Valizi yanıma almam gerektiğini söylediler.

Uçuş kartımı verip uçağı tarif ettiler:

- Piste girin, baştan üç uçağı geçin, birinci değil ikinci Varig uçağı...

Koşarak piste girdim... İlk üç, sonra iki Varig...

Kapıda hostes zoraki gülümsemeyle bana bakıyor. Sordum:

- Rio mu?

"Evet" dedi...

İzmir'de, Pasaport'tan Alsancak'a gitmek için Talatpaşa dolmuşuna biner gibi daldım içeri...

Koltuğuma oturup derin bir nefes aldım...

75 kilo kadar ben... Tonlarca anılar...

ŞİLİ DARBESİNDEKİ ZİNCİR: KISSINGER

Şilililerin ağzından ülkede olup bitenleri anlattık. Allende'nin devrilmesindeki başlıca etkenin ABD olduğunu söylüyorlar, başka bir şey söylemiyorlar. O dönemin efsanevi Dışişleri Bakanı da Henry Kissinger idi. Pek çok kesimin üzerinde birleştiği görüş şu:

ABD anayasasına göre ABD'ye başkan olmak isteyen bir kişinin bu ülke topraklarında doğması gerekiyor. Eğer, Kissinger bu duruma uymuş olsaydı, kesinlikle başkandı.

Olur olmaz ayrı konu, biz Şili'ye dönelim... Kissinger'a başka bir açıdan bakan Amerikalı yazar, liberal araştırmalar profesörü Christopher Hitchens'ın, "Henry Kissinger'ın Yargılanması" kitabı Everest Yayınları'ndan çıktı. Türkçeye Mehmet Harmancı çevirdi, Harmancı'nın yabancı dillerden Türkçemize kazandırdığı 386. eseriydi.

Yazar, Kissinger'ın siyasal hasmı olduğunu söylüyor. Ardından ekliyor:

"Kesinleşmiş olan konuları kitabıma aldım."

Kitabın bu bölümünden bir paragraf:

"Ben burada sadece, genel politikayla uyumlu olsun olmasın, hukuksal açıdan geçerli bir iddianamede yer alabilecek ve alması gere-

ken saptanabilir nitelikteki kesin suçlarla sınırlı kalmayı tercih ettim. Bu nitelikteki kesin suçları şöyle sayabiliriz:

1. Hindiçin'de sivil halka yönelik bilinçli kitlesel katliamlar yapılması.

2. Bangladeş'te bilinçli kitlesel cinayetlere karışma ve daha sonra suikast düzenlenmesi.

3. ABD'nin savaş halinde olmadığı demokratik bir ülkede (Şili) üst rütbeli, anayasal bir bürokratın öldürülmesinin planlanması ve bu cinayetin teşvik edilmesinde şahsen yer alma.

4. Demokratik Kıbrıs devletinde devlet başkanının öldürülme planına bizzat karışma.

5. Doğu Timor'da soykırımın kışkırtılması ve yürütülmesi.

6. Washington D.C'de yaşayan bir gazetecinin kaçırılıp öldürülmesi planına bizzat karışma.

Yukarıdaki liste, öne sürülebilecek tüm suçlamaları kapsamamaktadır. Ayrıca Bay Kissinger, çok miktarda delilin saklanması veya yok edilmesinin sağlanması için (ki bunun adı, adaletin kasten ve önceden tasarlayarak engellenmesidir), söz konusu iddialardan bazıları ancak prima facie (ilk delillere göre haklı görülen iddialar) olarak ele alınabilmektedir."

Hitchens'in kitabının Şili bölümünden bir kesit aktaralım:

"Demokrasiye duyduğu hoşgörüyü ifade eden ünlü sözünde Kissinger, sırf 'halk sorumsuz' diye bir ülkenin 'Marksist olması'na izin verilmesi için bir neden görmediğini söyler. Burada söz konusu edilen ülke Şili'ydi ve Kissinger bu sözleri sarf ettiği sırada iki Amerika kıtasının güney yarımkürede bulunanı, bölgedeki en gelişmiş çoğulcu demokrasi olarak haklı bir ün salmıştı. Soğuk Savaş yıllarında bu çoğulculuk, üçte biri muhafazakâr, üçte biri sosyalist ve komünist, diğer üçte biri ise Hıristiyan Demokrat ve merkezci olan bir seçmen kitlesine dönüşmüştü. Bu durum Marksist unsurları hükümetten uzak tutmayı nispeten kolaylaştırıyordu ve 1962'den beri CIA, Şili'deki faaliyetlerini, İtalya ve ona benzer ülkelerde yaptığı gibi, büyük ölçü-

de güvenebileceği çevreleri finanse ederek sürdürüyordu. Ancak 1970'in Eylül ayında solun gösterdiği aday 36.2'lik bir oyla küçük bir çoğunluk sağlamıştı. Sağdaki bölünmelerle bazı küçük radikal ve Hıristiyan partilerin sola kaymaları, Şili'nin geleneksel 60 günlük bekleme dönemi sonrasında Dr. Salvador Allende'nin yeni başkan olarak onaylamasını ahlaki bir zorunluluk haline getirmişti. Ancak Allende'nin adının anılması bile ülkedeki aşırı sağın, Şili ve ABD'de iş yapan bazı güçlü şirketlerin (özellikle ITT, Pepsi Cola ve Chase Manhattan Bank'ın) ve CIA'nın tüylerini diken diken etmeye yetiyordu.

Bu nefret çok geçmeden Başkan Nixon'a da bulaştı. Nixon gençliğinde John Mitchell'in New York'taki avukatlık firmasına girdiğinde, ilk işini Pepsi Cola Başkanı Donald Kendall'dan aldığından dolayı kendisini ona borçlu hissediyordu. Allende'nin seçim zaferinin hemen ardından on bir gün içinde Washington'da yapılan bir dizi toplantıda, Şili demokrasisinin kaderi ana hatlarıyla çizildi. Kendall'la Chase Manhattan'dan David Rockefeller'la ve CIA Başkanı Richard Helms'le yaptığı görüşmelerden sonra Kissinger, Helms'i de alarak birlikte Oval Ofis'e gitti. Helms'in toplantıyla ilgili tuttuğu notlar, Nixon'ın isteklerini belirtmekte bir dakika bile vakit kaybetmediğini gösteriyordu. Allende makamına oturmamalıydı. 'Bu işle ilgili riskler dikkate bile alınmayacak. Büyükelçilik işe karıştırılmayacak. Operasyona 10 milyon dolar para ayrılacak, gerekirse bu meblağ arttırılacak. Elimizdeki en iyi personel tam gün çalışacak. Ekonominin inletilmesi gerek. Eylem planı için 48 saat.'

Şili komplosunu yürütmek için Virginia, Langley'de 'iki şeritli' politika uygulayacak bir grup kuruldu. Bu yollardan biri sözde diplomatikti, diğeri ise, Dışişleri Bakanlığı'nın ya da ABD'nin Şili Büyükelçisi Edward Korry'nin haberdar olmayacağı, askeri bir darbeyi kışkırtacak şekilde istikrarsızlık yaratıcı bir adam kaçırma ve suikast stratejisiydi.

Böyle bir müdahalenin oluşmasının önünde uzun ve kısa vadeli engeller vardı, özelikle Allende'nin yemin edip görevi devralmasın-

dan önceki kısa zaman aralığında. Uzun vadeli engel, Şili'yi komşularından ayıran bir gelenek olan, askerlerin politikadan uzak durmaları geleneğiydi. Böylesi bir askeri kültür bir gecede ortadan kaldırılamazdı. Kısa vadeli engel ise bir kişinin, General Rene Schneider'in kişiliğinde yatıyordu. Şili Genelkurmay Başkanı olan Schneider, seçim sürecine askerin karışmasına şiddetle karşıydı. Bu nedenle 18 Eylül 1970 tarihli bir toplantıda General Schneider'in ortadan kaldırılmasına karar verildi.

Plana göre aşırılık yanlısı subaylar, sanki komplonun ardında solcu ve Allende yanlısı unsurlar varmış havası yaratarak generali kaçıracaklardı. Daha sonra meydana gelecek kargaşa ortamı ve paniğin sonunda Şili Kongresi'nin Allende'ye başkanlığı teslim etmeyeceği umuluyordu. Şili'nin başkenti Santiago'da bu görevi üstlenmeye hazır subay ya da subaylara 50 bin dolar verilecekti. Richard Helms ve gizli operasyonlar şefi Thomas Karamessines, Kissinger'a planın uygulanabilirliği konusunda hiç de iyimser olmadıklarını söylediler. Askeri çevreler ya tereddüt içindeydi ve kendi içlerinde bölünmüşlerdi ya da General Schneider ve Şili anayasasına sadakatle bağlıydılar. Helms daha sonra bir konuşmasında şöyle diyecekti:

'Kissinger'a başarı olasılığının ne kadar az olduğunu anlatmaya çalıştık.'

Kissinger ise kararlılıkla, Helms ve Karamessines'e her ne olursa olsun çalışmaya devam etmeleri talimatını iletti.

Burada bir an için durup olayları genel çizgileriyle tekrar etmeliyiz. ABD'de seçimle işbaşına gelmemiş bir bürokrat, Kongre'nin bilgisi ya da izni olmaksızın, ABD'nin savaş halinde olmadığı ve samimi diplomatik ilişkiler yürüttüğü demokratik bir ülkenin anayasaya saygılı, yüksek rütbeli bir subayını kaçırmayı planlamaktadır. Toplantı tutanakları (her ne kadar çok uzun bir süre gün ışığına çıkmamışsa da) meseleyi resmi bir gözle ele alıyor ve yansıtıyor olabilir, ne var ki karşımızda duran bir 'cinayet', devlet destekli bir terörist eylemdir.

Büyükelçi Korry, elçilik personeline, kendilerine Patria y Liber-

tad (Anavatan ve Özgürlük) adını veren ve seçim sonuçlarına karşı çıkmaya kararlı, yarı-faşist bir grupla hiçbir ilişki kurmamaları talimatını verdiğini söylemiştir. Washington'a gönderdiği üç telgrafta amirlerini de bu kimselerle ilişki kurmamaları konusunda uyarmıştır. Oysa kendi askeri ateşelerine, bu grupla temasa geçme ve gerçekleri kendisinden saklama talimatı verildiğinin farkında bile değildir. Eski Şili başkanı, Hıristiyan Demokrat Eduardo Frei, her türlü ABD müdahalesine karşı olduğunu ve yasalara uygun olarak seçilmiş Allende'nin başkanlığını onaylayacağını bildirince, Kissinger vakit kaybetmeksizin gözlerini bu çeteye çevirmişti. 15 Ekim 1970'te Patria y Libertad örgütüyle ilişkileri olan aşırı sağcı General Roberto Viaux'nun, General Schneider'i satranç tahtasından atmayı amaçlayan bu gizli ABD kaynaklı görevi üstlenmeye hazır olduğu Kissinger'a bildirildi. Bu aşamada hâlâ 'kaçırma' terimi kullanılıyordu ve bu terim şimdi de sık sık kullanılmaktadır. Ancak Kissinger'ın İkinci Şerit grubu, Viaux'nun işbirlikçilerine gaz bombalarının yanı sıra makineli tüfek sağlamayı da bu kabul etmişti ve görünen o ki generali kaçırdıktan sonra ne yapacaklarını hiç sormamışlardı."

Yazar kitabın bundan sonraki bölümüne şöyle başlıyor:

"Bırakalım, hikâyenin bundan sonrasını belgeler anlatsın..."

Kitap, o dönemde Kissinger'ın eldiveniyle ABD'nin neler yaptığını merak edenler için doyurucu bilgilerle dolu... Biz belki tam doyuramadık ama, çok da aç bıraktığımızı düşünmüyorum!

TÜFEK, ÇELİK VE MİKROP...

Şili'de 20. yüzyılın ikinci yarısı ve Neruda öne çıktı. Bu bölgede Avrupalıların gelişinden önce İnka uygarlığı vardı. Bugün Şili'de o dönemin yerlilerinden eser yok. Ama, Peru'da var. Peru nüfusunun bugün de en az üçte biri yerlilerden oluşuyor.

İnka İmparatoru Atahualpa, İspanyol 'fatih' Francisco Pizarro'ya 16. yüzyılın başında yenildi ve o yenilgi bölge tarihinin kırılma noktasını oluşturdu. Bu bölümün başlığı fizyoloji profesörü Jared Diamond'a ait. Daimond, "Tüfek, Çelik ve Mikrop" adını verdiği araştırmasında soruyor:

- Niçin İnka İmparatoru Atahualpa İspanya'ya sefer düzenleyip burayı fethetmedi de, İspanyol Pizarro Güney Amerika'ya gelip İnkaları yok etti?

Daimond'un kitabı TÜBİTAK tarafından Türkçe yayımlandı. Daimond, biyoloji, jeoloji, arkeoloji ve coğrafya bilimiyle de ilgili bir araştırmacı. Kitap, Afrika'dan Asya'ya, Avustralya'dan Amerika'ya kadar hemen bütün keşiflerin bir başka yönünü işliyor.

İnka İmparatoru Atahualpa ile İspanyol fatih Francisco Pizarro Peru'nun dağ kasabası Cajamarca'da karşılaştı. İnkalar kaybetti. İşte Diamond'un bu olayın etrafındaki görüşleri:

"İspanyolların İnkalara karşı kazandıkları zaferlerde tüfeklerin

rolü çok azdı. O günlerin çakmaklı tüfeklerinin doldurulması ve ateşlenmesi güçtü. Pizarro'da bunlardan ancak bir düzine vardı. Ateşlenebildikleri zaman psikolojik etkileri gerçekten de büyük oluyordu. Bundan çok daha önemlisi İspanyolların elindeki çelik kılıçlar, mızraklar ve hançerlerdi; bunlar koruyucu zırhları ince olan yerlilere kolayca zarar veren güçlü ve keskin silahlardı. Buna karşılık yerlilerin küt sopaları İspanyolları ve atlarını dövmeye, yaralamaya yetiyordu ama, onları öldürmeye pek yetmiyordu. İspanyolların çelik ya da geçme zincirli zırhları, özellikle de çelik miğferleri sopalara karşı onları korumakta etkili oluyor, yerlilerin yorgan zırhları çelik silahlar karşısında onları pek korumuyor ya da etkisiz kalıyordu.

Atların İspanyollara kazandırdığı büyük üstünlük görgü tanıklarının öykülerinde apaçık görülüyor. Yerli nöbetçiler gidip gerideki birliklere haber verene kadar atlı adamlar onlardan çok önce giderek piyade erlerini öldürüyorlardı. Bir atın yarma hareketine, hızlı saldırıya uygunluğu, manevra kabiliyeti, dövüşü korunaklı bir yüksekliğe çekebilmesi karşısında şaşkına dönen piyadeler açıklık yerlerde çaresiz kalıyordu. Atların etkisi yalnızca atlara karşı ilk kez savaşan askerlerde uyandırdığı korkuyla da sınırlı değildi. 1536'daki ilk büyük İnka ayaklanmasına kadarki sürede İnkalar atlara karşı kendilerini en iyi nasıl savunacaklarını öğrenmişlerdi, pusuya yatıyor ve İspanyol süvarilerini yakın mesafeden öldürüyorlardı. Ama bütün piyadeler gibi İnkalar da açık alanda atlılara karşı kendilerini asla koruyamıyorlardı. Atahualpa'dan sonraki İnka İmparatoru Manco'nun en iyi generali Quizo Yupanqui, 1536'da Lima'da İspanyolları kuşatma altına aldığı ve kente hücum etmeye çalıştığı zaman, İspanyolların iki süvari bölüğü düzlük bir yerde çok daha fazla sayıdaki yerli birliğine karşı hücuma geçti. İlk hücumda Quizo ile bütün kumandanları öldüler. Orduları bozguna uğratıldı. Curzo'da İspanyolları kuşatma altına almış olan İmparator Manco'nun en iyi birliklerini yine böyle 26 kişilik bir süvari hücumuyla bozguna uğratmıştı.

MÖ 4000 yıllarında Karadeniz'in kuzeyindeki steplerde atların

evcilleştirilmesiyle birlikte savaşların şekli de değişmeye başladı. Atlar at sahiplerine yaya olarak gidebileceklerinden çok daha uzak yerlere gitme, birden saldırıya geçme, karşı taraf üstün bir savunma gücü toparlamadan önce kaçma olanağı veriyordu. Cajamarca'da atların oynadığı rol, 20. yüzyılın başına kadar 6000 yıl boyunca etkisini sürdüren, sonunda bütün kıtalarda kullanılmaya başlanan atların nasıl bir askeri silah olduğunu gösteriyor. Süvarilerin ordudaki askeri üstünlüğünü yitirmesi 1. Dünya Savaşı'nı buldu. İspanyolların atlar, çelik silahlar ve zırhlar sayesinde, metal hiçbir şeyleri olmayan piyade askerlerine karşı nasıl bir üstünlüğe sahip olduklarını düşününce çok kalabalık ordular karşısında sürekli savaş kazanmaları bizi şaşırtmamalı.

Nasıl oldu da Atahualpa Cajamarca'daydı? Atahualpa ile ordusu Cajamarca'daydı çünkü İnkalar arasında çıkan ve İnkaların ikiye bölünmesine ve zayıf düşmesine yol açan bir iç savaşta önemli çarpışmaları daha yeni kazanmıştı. Pizarro hemen bu bölünmeyi değerlendirdi ve bundan yararlandı. İç savaşın nedeni ise Panama ve Kolombiya'ya gelen İspanyol göçmenlerin buralara çiçek hastalığını da getirmeleri, Güney Amerika yerlileri arasında yayılan bu hastalık yüzünden 1526 yılı dolaylarında İnka İmparatoru Huayna Capac ile saray halkının çoğunun, daha sonra da onun varisi Ninan Cuyuchi'nin ölmesiydi. Bu ölümler Atahualpa ile üvey kardeşi Huascar arasında taht savaşını ateşledi. Bu salgın hastalık olmasaydı İspanyollar birleşik bir imparatorlukla karşı karşıya geleceklerdi.

Atahualpa'nın Cajamarca'da bulunuşunun gerisinde yatan neden böylece dünya tarihinde kilit önemdeki bir etmeni gözler önüne seriyor: Bağışıklığı olmayan insanlara önemli derecede bağışıklığı olan istilacılardan bulaşan hastalıklar. Çiçek, kabakulak, grip, tifüs, hıyarcıklı veba gibi Avrupa'da her zaman görülen bulaşıcı hastalıklar başka kıtalarda pek çok insanın ölümüne yol açarak Avrupalıların fethinde önemli rol oynadılar. Örneğin ilk İspanyol saldırısı 1520'de başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra Aztekler çiçek hastalığından kırıldı-

lar ve Montezuma'dan sonra tahta çıkan Cuitlahuac da kısa sürede öldü. Avrupalılarla gelen hastalıklar Avrupalıların kendilerinden çok önce kabileden kabileye bütün Amerika kıtalarına yayılmış, Kolomb öncesi dönemdeki Amerika'nın yerli nüfusunun, hesaplamalara göre yüzde 95'inin ölümüne yol açmıştı. Kuzey Amerika kıtasında en yoğun nüfuslu, son derece örgütlü yerli toplulukları, Mississippi şeflikleri 1492 ile 1600 tarihleri arasında, hatta ilk Avrupalılar gelip Mississippi ırmağı kıyısına yerleşmeden önce böylece yok olup gitmişlerdi. Avrupalı göçmenlerin 1713'te Güney Afrika'nın yerli San halkını yenmelerinde en büyük rolü oynayan tek şey çiçek hastalığıdır. İngilizler 1788'de Sidney'e yerleştikten hemen sonra Avustralya yerlilerini kırıp geçiren salgın hastalıkların ilki başlamıştı. Büyük Okyanus adalarıyla ilgili, elimizde sağlam belgeleri bulunan bir örnek daha var: Argo gemisinin enkazından karaya çıkmaya çalışan birkaç Avrupalı gemicinin 1806'da getirdiği ve Fiji'yi kasıp kavuran salgın hastalık. Tonga'nın, Havai'nin, başka Büyük Okyanus adalarının tarihlerinde de benzer salgın hastalıkların izleri görülür.

Görülür ama ben yine de tarihte hastalıkların rolü, genişleyen Avrupa'nın önünü açmakla sınırlıdır, demek istemiyorum. Sıtma ve sarıhummanın yanı sıra tropik Afrika, Hindistan, Güneydoğu Asya ve Yeni Gine'deki başka hastalıklar Avrupalıların tropik bölgelerde sömürge kurmalarını güçleştiren en büyük engeller olmuşlardır. Nasıl oldu da Pizarro Cajamarca'ya geldi? Pizarro buraya geleceğine neden Atahualpa İspanya'ya gidip orayı fethetmeye çalışmadı? Pizarro Cajamarca'ya Avrupalıların deniz teknolojisi sayesinde geldi; onlar bu teknolojiyle gemiler inşa etmişti, o da bu gemilerle Atlas Okyanusu'nu aşarak İspanya'dan Panama'ya, daha sonra da Büyük Okyanus'ta Panama'dan Peru'ya gitmişti. Böyle bir teknolojiye sahip olmayan Atahualpa Güney Amerika dışında denizaşırı ülkelere yayılamamıştı.

İspanyolların Peru'ya kadar gitmelerine yardımcı olan ilişkili bir etmen de yazının varlığıydı. İspanyolların yazıları vardı, İnka İmpa-

ratorluğu'nunsa yoktu. Yazılı bilgiler sözlü bilgilere göre daha yaygın, daha sağlıklı, daha ayrıntılı biçimde aktarılabiliyordu. Kolomb'un yolculuklarından, Cortes'in Meksika'yı ele geçirişinden sonra İspanya'ya akan bu tür bilgiler İspanyolların Yenidünya'ya akın etmesine yol açtı. Mektuplar, kitapçıklar hem insanları güdülüyor hem de yapılacak deniz yolculuğunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğiyle ilgili bilgiler veriyordu. Pizarro'nun serüveninin, arkadaşı kaptan Cristobal de Mena tarafından kaleme alınmış öyküsü Sevilla'da 1534'te basıldı. Yani Atahualpa'nın öldürülmesinden topu topu dokuz ay sonra. Kitap çıkar çıkmaz çok sattı, çeşitli Avrupa dillerine çevrildi. Bunun üzerine İspanyol sömürgeciler Pizarro'nun kanca attığı Peru'yu sağlama almak için oraya akın ettiler."

MEXICO

SONSUZ BAHAR ÜLKESİ: MEXICO CITY...

ABD-Meksika sınırını, La Grande ırmağı çiziyor. Irmağın kuzeyinde ABD'nin Laredo kenti, güneyinde Meksika'nın New Laredo kenti var...

Birkaç saatlik sınırda bekleme, otobüs değiştirme serüveninden sonra La Grande ırmağını geçip Meksika gümrüğüne geldik. Polis, çoğu Meksikalı ve Amerikalı yolcuların pasaportunu şöyle bir bakıp verdi. Benimkini alınca, "Ohoo Turko hooo" dedi.

Önce "eyvah" dedim, "yoksa, pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi dakikalarca pasaport kontrolü mü"?..

O an aklımdan kimi Türklerin ABD'ye girmek için Belize üzerinden Meksika'ya gelip buradakaçak yollar denediklerine ilişkin yaşanmış öyküler geçti.

Öyle olmadı...

Görevli pasaportun içinde üç tur atıp, iyi yolculuklar diledi.

Ve Meksika...

Doğa, Teksas'tan çok farklı değil. Biraz daha kurak, ağaçlar daha seyrek... Ağaçların her biri, ayrı caz parçası dinliyormuş gibi sallanıyor. Arada bir delişmen kuşlar alçalıp yükseliyor...

Güneş tül bir bulut perdesinin ardında yarı küs. Uçsuz bucaksız düzlük, uzaklık kavramını büyütüyor, insanı küçültüyor...

Ağaçlar yerini kaktüslere bıraktı. Ufuktaki kızıllık, dev kaktüsleri sanat eserlerine dönüştürdü. Zaten sanat, "doğaya eklenmiş bir güzellik" değil mi?

Kaktüsler şekilden şekile giriyor:

Sekiz kollu bir dev adam...

Elinde onlarca bardakla yürüyen becerikli bir garson...

Kolları bacaklarına karışmış iki sevgili...

Sırtı garip silahlarla dolu bir asker...

Kaktüslerle daha sıkı diyalog kurmaya çalışırken, karşımda ışıklı bir tabela belirdi:

"Pancho Villa Restaurante..."

Hemen yanında da Villa'nın dikdörtgen bir resmi...

Emiliano Zapata ve Pancho Villa...

Yarım kalmış da olsa Meksika Devrimi'nin iki önemli önderi. Her ikisinin de Meksika halkının belleklerinden silinmediğini okumuştum. Meksika'da karşılaşacaklarımın da bunu pekiştireceğini tahmin ediyordum. Ancak, daha sınırı geçtikten 15-20 kilometre sonra beklemiyordum...

Bu yüzyılın başında Anadolu'da Ulusal Kurtuluş Savaşı verilirken Meksika'da da sömürge dönemindeki uygulamaları sürdüren toprak ağalarına karşı savaş yürütülüyordu.

Zapata, yerlilere topraklarının tümü verilinceye dek mücadele edeceğini açıklayıp, "yarım kazanımlara" boyun eğmedi. Bunun bedelini 1919'da yaşamıyla ödedi.

Villa da zamanla etkisiz hale getirildi. Her iki halk önderinin toprak ve özgürlük istemi halkın belleğine öylesine çakıldı ki, yönetime gelenler bunu dikkate almak durumunda kaldılar.

Kiliseye ve devlete ait arazilerin çoğu halka dağıtıldı. Siyaset bilimciler, zaman zaman gündeme gelen gelgitler bir yana bırakılırsa, Meksika'da 70 yıldır toplumsal barışın sürmesinde en önemli etkenin, 1920'lerde, yarım da olsa gerçekleştirilen toprak reformu olduğu görüşünde birleşiyorlar.

Güneşin son ışıkları da gitti... Pancho Villa'nın ışıkları çok gerilerde kaldı. Ama içimde yarattığı aydınlık devam ediyor...

Mexico City'ye 11 saat var. "Ulaşacağım" duygusunu sürekli diri tutan motor gürültüsü, yıldızlı gökyüzü ve ben...

Şu anda... Tarih tersyüz olsa... Pancho Villa ile birlikte olsam... Bizimkiler kazanmış olsa... Zapata güneydeki dağlardan Mexico City'ye gelmiş, bizi bekliyor olsa... Villa'nın yanında, yola koyulmuş olsak...

Bu kadar mutlu olabilirdim...

Gece yarısını geçerken kendimi karanlığın kucağına atıp, yarının, Mexico City'nin hayalini kurmaya başladım... Yanımda Zapata'nın yanı sıra Neruda var. Meksika'da bir süre yaşayan, ülkenin pek çok yerini dolaşan, tarihiyle ilgilenen Neruda başlıca rehberlerim arasında desem, yeridir...

★★★

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Mexico City'deyim. Genel görünüm şaşırtıcı değil... Çok düzenli olmayan yapılar, irili ufaklı evler arasında yükselen dev binalar...

Mexico City, yazları 30-35, kışları 20-25 derece. Yağmurun, hangi mevsim ne kadar yağacağı belli...

Temmuz sonundan ekim başına kadar hemen her gün 14.00-16.00 arası. Arada bir, saat şaşıyor, o kadar.

Böyle bir kente Meksikalıların bulduğu unvan her şeyi açıklıyor: Sonsuz bahar ülkesi...

Bu güzellik tanımlamasına karşın ben, kentin ilk "acısıyla" tanıştım. Yemeklerde acıyı çok kullandıklarını biliyordum ama, bu kadarını tahmin etmemiştim.

Sandviçten tatlıya kadar, her şeyin içine acı koyuyorlar. Bunun üstüne bir de sofraya 3-4 gözlü "acı sepeti" getiriyorlar. Dök dök ye...

Otobüsten indikten yarım saat sonra tattığım bu acının ardından, sonraki yemeklerde acı istemediğimi üstüne basa basa söyledim.

Birinde, sandviçteki acı biberleri bir bir ayıklarken, garson, "Bu

adam erkek mi kek mi" gibilerden yüzüme baktı ama, "olsun" dedim, midemi bozacağıma adamı bozayım...

Ardından tatlıda da biraz acılık hissedince garsona çıkıştım. Hızlı hızlı İspanyolca konuşmaya başladı. Baktım, o anadili ile konuşuyor. Ben de Türkçe karşılık verdim. Bir süre karşılıklı kendi dilimizi konuştuk. Garsonun el hareketlerinden anladığım kadarıyla, "yersen" diyordu.

Bira isteyince de, sordu:

- Meksika mı olsun Çek mi?

Merak ettim. Meksika tipi istedim. Bunun içine de acı koyacak değiller ya.

Garson önce tuz ve kesilmiş limon getirdi. Ardından bira. Sesimi çıkarmadan çevreme baktım.

Tuzu başparmaklarıyla işaret parmaklarının arasına döküyorlar. Üzerine limon sıkıyorlar. Bira içip ardından yalıyorlar...

Çaresi yok. Ya birayı içeceksin ya çekip gideceksin... Aynı yöntemle tuzlu limon yalayıp bira içtim...

Elbette pek çok nedeni vardır ama, bana anlatılan kadarıyla yiyeceklerdeki aşırı uçlar, Mexico City çok yüksekte kurulu olduğundan vücudun dengesi içinmiş...

Bunca güzel kıyısı varken, Meksikalıların niçin dağlık bir yerde başkent kurduğunu burada yaşayarak öğrendim.

Bu kente "sonsuz bahar ülkesi" unvanını kazandıran iklim sadece bu vadide var. Kentin bulunduğu vadi, 2500 metre yükseklikte, çevresindeki dağların yüksekliği 3500-4000 metre.

Tabii bir kentin adı sonsuz bahar ülkesi olursa, bazı insanları da tembel olur. Meksika atasözlerinden biri şu:

Ne güzeldir bütün gün uyumak, bir de üstüne dinlenmek!

Bu söz benim için şöyle yaşama geçecek:

Ne güzeldir bütün gece yolculuk etmek, bir de üstüne şehir gezmek!

MEXICO CITY'DE BİR DOST EVİNDE...

Şimdi bir dostluk molası...

Dünyanın neresine gitsem, önce orada Türkiye'nin temsilciliği var mı, diye araştırırım. Varsa, gitmeden önce arar, bilgi alırım, görüşmek istediğimi söylerim.

Bazen doğrudan büyükelçi telefona çıkar. Ön bilgiyi aldıktan sonra bana yardım edebilecek kişinin adını verir. Ya da kendisi yardımcı olur.

Bazen telefon ettiğim an uygun olan kişiyle konuşurum. Duruma göre uzun-kısa sohbetten sonra ulaşınca görüşmek üzere der, telefonu kapatırım.

O ülkeye ulaşınca ilk telefon ettiğim yerlerden biri yola çıkmadan önce konuştuğum temsilcimiz olur. Görüşmenin içeriği, uzunluğu, karşı öneriye göre biçimlenir. Zira şu tür davetler olur:

1- Bir kahvemizi içersiniz. (Bu, size ayırabileceğim süre bir kahve içimidir, anlamına gelir.)

2- Gelin burada size yardım edecek arkadaşlar var. (Bu, benim durumum pek uygun değil. Ama geldiğinizde bir kişiyi görevlendireceğim, o size yardım edecek, demektir.)

3- Neredeyseniz biz aldıralım. Burayı bulamayabilirsiniz. (Bu, size her konuda yardım edebilirim. Gelin görüşelim. Sonra yine ayrıca görüşürüz, demektir.)

4- Siz buraya gelin. Her şeyi beraber hallederiz. (Bu, artık benim misafirimsiniz. Yatacağınız yeri bulmaktan gezmeniz-görmeniz gereken yerleri planlamaya kadar her konuda size yardım ederim, demektir.)

★★★

Latin Amerika gezimin merkez üssü Meksika'ydı. Nikaragua ve Guatemala'da Türkiye Büyükelçiliği yoktu. Geziye çıkmadan önce Ankara'dan Meksika'yı aradığımda, büyükelçinin uygun olmadığı söylendi, eklendi:

- Sizi Murat Bey'le görüştürelim...

Tok, sıcak bir ses... Derdimi anlattım. O da genel hatlarıyla bilgiler verdi. İyi bir güzergâh seçtiğimi söyledi. Ortak zeminimiz Cumhuriyet. Gazeteye aboneymiş. Çok geç de olsa, geliyormuş. Beni yazılarımdan tanıyor.

Sohbet sıcaklaşınca Meksika'da kısa süreli yaşama koşullarını, 2-3 yıldızlı otellerin durumunu sordum. Yanıt 4. şıkka yakındı:

- Siz Meksika'ya gelin, telefon edin, gerisi kolay. Ben yardımcı olurum...

Mexico City'ye indim. Kent, ılık bir rüzgâr okşamasıyla karşıladı beni. Biraz nefeslendim. Kulübeden Murat'ın verdiği telefonu çevirdim.

İlk soru:

- Adres bulma yeteneğiniz nasıldır?

Fena değildir, dedim. Adresi aldım. Sora sora Aztekler bulunur. Kafamda bir dizi olasılık:

- Bir kahve içelim diyecek, yarım saat sonra vedalaşacağız.

- İlk kez tanışacağım biri evine davet ettiğine göre her konuda yardımcı olacaktır...

Adresin sokağını bulunca kendi kendime usulca bir nara attım:

Heeey dedim ya sora sora bulunur Aztekler,

Kardeşim Balbay, adres bulmada az tekler!

Eve ulaştım. İrice, sıcak ama pek de güler yüzlü durmayan bir

kişi. Sanki yıllardır tanışmışız gibi kapıda karşıladı beni. İki katlı bir ev. Alt katı açtı. Girdik. Dayalı döşeli salon, banyo, mutfak... Sırt çantasını kapının dibine koyup girdim. Murat'ın ilk sözü:

- Burada kalır mısın?

Ben yarı sevinen yarı soran gözlerle bakınca devam etti:

- Burası metro istasyonuna yakın. Zaten kenti birlikte gezeceğiz. Bu ev kayınvalidemin. O başka şehirde. İstediğin kadar kalabilirsin...

Yola çıkan rüzgâra aittir. Tamam deyip yerleşirken Murat'ın mutfaktan sesi geldi:

- Yaa dolapta sadece soğuk sandviçlik bir şeyler var. Kusura bakma...

İçimden, "Kardeşim o kadar yoldan geldim. Niye doldurmadın" diye okkalı bir çıkış yapmak geldi ama, kendimi tuttum!

Murat bana o kadar yardımcı oldu ki... Sık sık yemeğe birlikte çıktık, müzeleri gezdik, kendi gelemediği yerlerin adreslerini en ince ayrıntılarına kadar yazdırdı, tarif etti...

Meksika'ya gelişimin ikinci gününde Murat, akşam yemeğini eşiyle birlikte dışarıda yemeyi önerdi. 40 yıllık, affedersiniz 40 saatlik dostuz ya, hemen olur dedim...

Zocalo Alanı'nın hemen yanında Potzollcalli adlı bir restorana gittik. Takozlarla başladık. Murat, ana yemek öncesi yenen bu küçük şeylere "takoz" diyor. El kadar yassı ekmekler. Her birinin üzerinde başka şeyler var. Birinde et-sos karışık, ötekinde acılı sos ve meyve, birinde de üzerine peynir rendelenmiş sebze vardı. Tatları acılı ama, güzeldi. Hani sorsalar:

Istakoz mu takoz mu?

Takoz derim...

Bu acılı takozların üzerine istersek acı dökelim diye 4-5 gözlü metal bir sepeti de ortaya koydular. Ana yemeğin yanında limonlu-tuzlu bira içtik.

Murat yemeğin sonuna doğru bir öneri daha getirdi:

"Yarın pazar, güzel bir yere gidip kahvaltı yapalım."

Eski dostlar arasında nezaket mi olur, buna da tamam dedim.

Sabah 08.30'da buluştuk. Restoranın adı IPS. İlginç bir özelliği var. Masaya peçete yerine, El Financiero gazetesinin birinci sayfasının üçte birinin fotokopisini koyuyorlar. Manşette Amado Carillo adlı bir uyuşturucu kaçakçısına ilişkin haber var. Devlete vergi vermiyormuş, sorun yapmışlar!

Kahvaltıda yumurta yedim. Acısızdı. Ola ki, şırınga etmişlerdir diye ilk lokmayı yarım aldım, etmemişler.

Kahvaltıdan sonra Murat'ın eşi Elizabeth çocuğuyla birlikte kiliseye gitti. Biz Murat'la Zocalo Alanı'na geçtik. İnsanların çoğunun yüzü tek sözcükle, Aztek!

Metroyu kullanacağız, bilet gişesinde görevli yok. Bir süre bekledik, karşıdaki polis bizi çağırdı. Boşuna beklemeyin, şuradan girin gibilerden bir şey söyledi. Murat, "Gişedeki görevli ya tuvalete gitti ya da biriyle sohbet ediyor" dedi. O nereye gittiyse gitti, bizden kabahat gitti...

Mexico City'de pek çok şeyi Murat'la yaptık...

Lev Troçki'nin, Frida Kahlo'nun evine birlikte gittik...

Diego Rivera'nın Cumhurbaşkanlığı Sarayı'ndaki duvar resimlerini onun rehberliğinde izledim.

Zapata'nın Meksico City'ye gelişte kullandığı trenin sergilendiği yere birlikte gittik...

Meksika'da yaşayan Kırımlı Meryem Hanım'la tanıştırdı...

Guatemala, Nikaragua büyükelçiliklerine resmi yazılar yazıp vizeyi yarım saatte almamı sağladı...

Bu iki ülkeyi dolaştıktan sonra yine merkez üssüme, Murat'ın evine döndüm. Mexico City'deki son iki günümün de çoğunu onunla geçirdim. Kızına, Guatemala'dan yerel giysiler getirdim. Tekrar görüşmek hoş oldu. Son gün akşam Latin Amerika'nın ilk gökdeleninde oturduk. 41. kattaki restoranda yemek yedik. Çevreyi seyrettik.

Kentin ucu bucağı yok... Gökdelene giriş biletle. Biletin üzerinde "kentin sembolü" yazıyordu...

Murat da benim için dostluğun sembolü oldu...

★★★

O günlerde bu anılarımın bir bölümünü gezi notları biçeminde gazetem Cumhuriyet'te yazarken Murat'tan hiç bahsetmedim. Büyükelçilikte çalışıyordu. Her şeye karşın adının geçmemesini istiyordu. 2005 yılı başında güç bela ulaştım. Büyükelçilikten ayrılmış. Meksikalı eşiyle yaşamını bu ülkede sürdürüyormuş. Adını yazmak istediğimi söyledim. "Artık olur" dedi...

Dostlukların en gerçeğini, en güzelini, insan sıcaklığını yaşattığın için teşekkürler Murat...

ZOCALO ALANI'NIN DİLİ OLSA!

Mexico City'nin kurulduğu alan başlangıçta göllerle doluymuş, zamanla bunların bir bölümü doldurulmuş, bir bölümü bataklık haline gelmiş, az bir bölümü de göl olarak kalmış... Aztekler, "kazıklama" yöntemini kullanarak göllerin ortasında yaşayabilecekleri alanlar üretmişler...

Bugün de kentin dış kesimleri bataklık... Bu yerlerin bir bölümü turistik, bir bölümü tarımlık, bir bölümü de batak-ormanlık...

Meksikalıların, "köklerimiz" dediği Azteklerin başkenti, bugün Başkanlık Sarayı'nın bulunduğu Zocalo Alanı ve çevresiymiş...

Zocalo Alanı ayrıca anlatmaya değer bir yer...

Kare şekinde... Doğu tarafında Devlet Başkanlığı Sarayı, kuzeyinde Latin Amerika'nın ilk kilisesi, öteki iki yönünde de kolonyal binalar var...

Devlet Başkanlığı Sarayı'nın görmeye değer bölümleri, Meksikalıların dünya çapında ünlü sanatçısı Diego Rivera'nın duvar resimleri...

Resimler için ilk aklıma gelen tanımlamalar:

- Belgesel film...
- Ansiklopedi...
- Belgesel roman...

- Bir dönemin tarihi...

Giriş merdivenlerinin üç yanında Azteklerin yaşam biçimi, İspanyolların gelişi, ardından Fransızların gelişi, sömürge dönemi, tapınakların yakılışı resmediliyor...

Bunlar duvarın alt bölümü... Üst bölümde ise yakın tarih var. Meksika Devrimi, Zapata, Villa...

Sol üstte İkinci Dünya Savaşı dönemi...

En tepede Marx... Sağ tarafında silah ve kan var... Solunda ise temiz bir çevre ve sanayi... Marx eliyle sol tarafı işaret ediyor...

Sarayın ikinci katına çıktık. Kare biçiminde bina... Ortası boş... Ortaya bakan balkonların duvar bölümünde yine Rivera'nın resimleri... Özellikle sarı ve kırmızı renklerdeki canlılık büyüleyiciydi. Burada çoğunlukla Azteklerin yaşam biçimi var. Toprak, üretim...

Bunu sırasıyla sömürge dönemi izliyor. Güler yüzlü insanlar gidiyor. Yerine sömürgecilerin baskısı altında sabana koşulmuş, yedişer-sekizerli insanlar geliyor. Ağaçların dallarında da, bu duruma karşı çıkanların ipe asılmış bedenleri...

Azteklerle ilgili bölümde çok güzel insan yüzleri de vardı. Resimler, Azteklerin günlük yaşamının renklerinin ne kadar zengin olduğunu, sosyal ilişkilerinin gücünü de gösteriyordu.

Burada kısa bir aile molası verelim, Aztekli bir annenin kızına öğütlerini Kutlu'nun Türkçesiyle aktaralım:

"Kızım, kumrum, küçük kadınım, çıktın, hayat buldun, doğdun göğsümden koptun. Baban, efendin, seni meydana getirdi, ortaya çıkardı, küçücük şekillendirdi. Umarım dünyada acı çekmezsin. İnsanların arasında kim bilir nasıl yaşayacaksın? Tehlikeli yerlerde, korkunç yerlerde yaşamak çok zor. Dünyada şiddet var. İnsanlar git gide daha yüzsüz, daha kalpsiz oluyorlar. Omuzları, sırtları, dirsekleri ve dizleri her geçen gün insanlıktan uzaklaşıyor. Tanrımız ise, insanlara az bir şeyler verir, onları şerefli, sıcakkanlı, mutedil, uysal ve tatlı dilli kılar.

Sakın kendini bırakma, savurganlık yapma, kimseden geri de

kalma, sen ki benim kolyem, sen ki benim quetzal tüyümsün; yüzün asılmasın, kalbin kırılmasın. Yerleri süpürdüğünde, temizlik yaptığında, başkalarının ellerini, yüzlerini ya da ağızlarını yıkadığında omzun, sırtın, dirseğin, dizin dert görmesin. Suyla aran iyi olsun. İnsanların arasında onlarla birlikteyken elin dibekte, değirmen taşında, sepette olsun. Adın tembele çıkmasın.

Tatsızlık arama, düşünmeden de tartışmaya girişme. Söyleyeceklerini yavaş yavaş, sakince anlat. Akılsız insanlar gibi, soluk soluğa ya da gülerek dolaşma. Yürürken önüne ve arkana bakıp durma. İnsanlara gözünü dikip onları izleme. Onların gözlerine doğrudan ve tam karşıdan bakma. Başın dik yürü ve ancak biriyle karşılaştığında, huzurlarına çıktığında ya da onlara bir şey söyleyeceğin zamanlarda doğrudan gözlerine bak. Böylelikle insanlar arasında tanınır, sayılırsın. Böylelikle kimse seni dışlamaz, sen de kimseyi rahatsız etmezsin. Toplum içinde saygın olmanın yolu ancak bu orta yoldan geçer."

Yüzyıllar öncesinde anne böyle diyor. Bu sözlerin zaman dilimini atsak ve ne zaman söylendiğini sorsak, sanırım günümüze yakın tarihleme yapanların sayısı çok olur!

Resmin öznelerinden sözler aktardık... Sarayın resim bölümlerini terk etmeden önce bir de Neruda'nın ağzından Meksikalı ressamları dinleyelim:

"Meksika düşünce ve kültür ortamında ressamların önemli rolü vardır. Meksikalı ressamlar, tarihleri, coğrafyaları, halkçı tutumları ve sonsuz tartışmaları ile kentleri doldurur. Issız bir tepede Jose Clemente Orozco durmaktadır. Tek kollu, çarpılmış bir Tanrı gibi, ülkesinin Goya'sıdır. Onunla sık sık söyleşiler yapmışımdır. Jose çarkın başında bir elini kaybetmişti ve sağlam kalmış eliyle dünyalar yaratmaya çabalayan bir çömlekçinin yumuşaklığına sahipti. Tablolarındaki askerler ve asker karıları, işçilerin kurşunladığı köylüler, çarmıha gerilmişlerin süslediği dehşet saçan tabutları, Latin Amerika resminin ölümsüz bir yanını gösterir.

Diego Rivera o yıllarda çok çalışmış ve çevresindekilerle sık sık

tartışmıştı. Daima yeni bir şeyler bulurdu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İlya Ehrenburg onun yarattığı harikalar ve kişiyi hayal kırıklığına uğratan yaşamı üzerine bir kitap yazmıştı: Julio Jurenito'nun Akıl Almaz Serüvenleri.

Bundan 30 yıl sonra Diego Rivera hâlâ resmin büyük ustası idi. İlginç düşünceleri de vardı. İnsan etinin en mükemmel perhiz yemeği olduğunu iddia ediyordu. Her yaşta insan etinin nasıl pişirileceği üzerine yemek tarifleri yazıyordu. Bir defasında seviciler üzerine teorisi ile ilgi uyandırmıştı. İddiasına göre, bu en normal ilişkiydi ve kendi tarafından yönetilen kazılarda elde ettiği tarihi belgelerle kanısını ispatlayabilirdi. Arada sırada benimle saatlerce söyleşirdi. Karanlık, Kızılderili gözlerini heyecanla hareket ettirir, geçen defa anlattığı şeyleri yine anlatırdı. Bazen de general Rammel'in babası olduğunu ileri sürer, fakat bunun aramızda kalması gerektiğini tembihlerdi. Yoksa bu gibi açıklamaların milletlerarası ilişkileri zedeleyeceğini belirtirdi.

Alışılmamış inandırma gücüyle dolu sesi ve tüyleri diken diken eden ayrıntılarla anlattığı gerçekdışı olaylar Diego Rivera'yı, onu tanımış kişinin hiç unutmayacağı bir büyücü yapardı.

O yıllarda David Alfaro Siqueiros'un, Troçki'nin evine silahlı baskın yaptığını iddia etmişti. Hapiste olduğu günlerde tanıdım onu. Daha doğrusu, hapishane müdürü Perez Rulfo ile beraber dışarı çıktığı ve yakındaki meyhanelerden birinde birkaç kadeh içtiği günlerde tanıştık. Sonra gece yarısına doğru hapishaneye gider ve kapıda sarmaş dolaş birbirimize veda ederdik. David, parmaklıklarının arkasına dönerdi.

Bir gün meyhaneden hapishaneye dönerken, Siqueiros'un erkek kardeşini tanıdım. Çok ilginç biriydi. Adı Jesus Siqueiros'tu. Hilekâr sözü olumlu anlamda hiç kuşkusuz ona tam uyar bence. Duvar kenarlarında sürünür gibi hiç ses çıkarmadan, hatta hiç hareket etmeden yürürdü. Birdenbire onu yanında veya arkanda görüverirsin. Çok az konuşur, konuştuğu zaman da mırıldanır sanırsın. Elindeki küçük bavulu yanından hiç eksik etmezdi. Bavuldaki kırk ya da elli tabancanın

sesi de duyulmazdı. Bir gün sırf meraktan bu bavulu açmış, siyah, gümüş veya sedef saplı tabancalarla karşılaşınca şaşırmıştım.

Bu tabancaları hep yanında taşımasının bir nedeni yoktu. Jesus Siqueiros da ağabeyi kadar kendi halinde biriydi. O da çok yetenekli bir sanatçıydı. Sahne sanatçısıydı, pantomimciydi. Vücudunu ya da ellerini hiç hareket ettirmeden, yüzünü değişik mimikleri ile korkunun, dehşetin, sevincin ya da sevecenliğin maskelerini suratına geçiriyordu. Bu insanın soluk yüzü, kendisini hayatın karmakarışık yollarında, hiç kullanmadığı o tabancaları ile izlemiştir.

Bu volkan gibi ressamlar, içinde yaşadıkları toplumu daima heyecana sürüklemesini bilmişlerdir. Aralarında çok defa tartışmalar olmuştur. Günün birinde tiyatroda daldıkları tartışmada söyleyecek söz bulamayınca Diego Rivera ve Siqueiros koskocaman tabancaları çekip, havaya ateş etmişler. Tiyatro salonunun tavanındaki alçıdan meleklerin kanatları seyircilerin üzerine düşünce, ikisi de arkalarına bakmadan salondan çıkmışlar. Arkalarında kavga eden seyircileri ve barut kokan salonu bırakmışlar. Tartışmaları da böylece sona ermişti.

O yıllarda Rufino Tamayo, Meksika'da yaşamıyordu. Yağlıboya tabloları New York'tan dünyaya yayılıyordu. Bu tablolar, ilginç, canlı ve pazarlarındaki kumaşlar ve yemişler kadar Meksika'nın temsilcisiydi. Diego Rivera ile David Alfaro Siqueiros'un ressamlığı arasında bir benzerlik yoktur. Diego klasik bir okuldandır ve dalgalanan bu sonsuz çizgiyle Meksika'nın tarihini ele alır, gelenekleri ve trajedileriyle onun profilini çizer. Siqueiros ise yanardağ ateşi ile patlayan bir ressamdır. Şaşırtıcı tekniğini o büyük buluş yeteneğiyle birleştirir."

★★★

Sarayın yanındaki Latin Amerika'nın ilk kilisesi ise batıyor... Zemin kaydığı için kilise bir metreden fazla çökünce, çelik kalaslarla tutturmuşlar.

İspanyollar ilk geldiklerinde Zocalo Alanı'nın bugünkü başkanlık sarayı ile kilisenin olduğu yerin arasında 70-80 metre yüksekliğinde Aztek tapınağı varmış.

İspanyollar, Meksika'yı fethin de bir simgesi olarak, tapınağı yıkıp onun taşlarından bugünkü kiliseyi yapmışlar... Kilisenin görkemi, tapınak hakkında fikir veriyor.

Kilisenin içinde bir süre dolaştım. Çeliğe sarılı duvarlar, sakat bir insan izlenimi veriyor.

Buradan yıkılan tapınağın temellerinin bulunduğu yere geçtim... Restore edilmiş ama, biraz suni duruyor... Zeminde, üç-dört metrelik yılan kabartmaları...

Söylenen o ki, Aztekler önce yılana kutsal bilirlermiş. Bir gün bakmışlar ki, bir kartal yılanı gagasına geçirdiği gibi alıp götürüyor... Yönlerini kartala çevirmişler...

Bu temellerin bulunduğu yerin hemen yanına, çağdaş mimari özellikler taşıyan bir müze inşa edilmiş. Burada ortaya çıkarılan eserler sergileniyor. Müzedeki eserlerden anlaşılıyor ki, Aztekler diş çekiminden her türlü tarımsal üretime kadar oldukça ileri bir uygarlığa sahip... Yenilmelerindeki birinci etken "barutu" bulamamaları olmuş.

Barutu bulan, "uygar"; bulamayan,"ilkel-barbar" ilan edilmiş. Olmuş bitmiş...

Bir eksikleri de atlar... İspanyollar, atların üzerinde kıyıda ilerlerken, şaşırmışlar:

- İki başlı yaratıklar geliyor. Bunlar tanrı olmalı...

Müzedeki eserler arasında ilgimi çekenlerden biri, önündeki tepsi ile tencere arası bir kabı özenle tutup, başını 90 derece yan yukarı çevirmiş insan heykeli oldu. Öyküsü ilginç... Azteklerin Aztekler olduğu, tüm bölgeye egemen oldukları, İspanyolların gelişine kadar hiç rakip tanımadıkları dönemlerde savaştan dönenler bugünkü Zocalo Alanı'nın bulunduğu bölgedeki piramit tapınağın önünde karşılanırmış. Muhteşem bir karşılama töreni yapılırmış. Törenin bir bölümü de insan kanı akıtmakmış. Tutsaklar piramidin üst bölümüne çıkarılırmış. Çevrede de savaşçılar; muzaffer savaşçılar, jaguar savaşçıları, kartal savaşçıları... Zaferin taçlanması, burada savaşçılardan birinin tutsağın göğsünü bıçakla yarıp kalbini fırlatıp çıkartması ve kalbin piramit

merdivenlerinde seke seke aşağıda yatan kişinin karnının üstündeki tepsiye düşmesiymiş... Bu sırada etrafa kanlar sıçrarmış. Bu zaferin gerçek anlamda tamamlandığını gösterirmiş. Ele geçirilen tutsak, karşı kabilenin liderlerinden biriyse tören çok daha gösterişli olurmuş.

İnsanın gözünün zaferden başka hiçbir şey görmediği anlarda nasıl insanlıktan çıkabildiğini gösteren bu sunak heykelciğinden bir tane de ben satın aldım.

Müzenin baş aktörleri ise kartal ve yılandı. Bu iki kahraman bugün de Meksika bayrağında yaşıyor. Kırmızı, beyaz ve yeşil renklerin eşit paylaşımından oluşan Meksika bayrağının tam ortasında amblem gibi bir şey vardır. İlk bakışta çok dikkati çekmez ama, o görüntü Meksika tarihinin bir yansımasıdır:

Kaktüsün üzerinde bir yılan, onu kıskıvrak yakalamış bir kartal!

Müzenin çıkışı Zocalo Alanı'na açılıyor.

Zocalo Alanı'nın bir özelliği de, "sürekli eylem" sahası olması. Burada bizdeki gibi, hafta sonu miting-yürüyüş yok. Hafta içinde yapıyorlar. Alanın bir bölümü "eylem" için ayrılmış.

Ben orada gezinirken çadır kuruyorlardı. Nedenini sordum. Belediye otobüsü şoförleri, özel bir firma da şehir içi taşımacılığa girince işsiz kalmışlar. Bunu protesto etmeye hazırlanıyorlar.

Alana şöyle bir baktım... Tam bizim polise göre... Burada ne güzel adam dövülür.

Eylemcileri kıskaca alacaksın... Kaçabilene aşkolsun...

Zocalo Alanı'nın dili olsa, amma uzun ve renkli olur!

★★★

Mademki bu bölümü Rivera'dan Marx'a, Azteklerden İspanyollara kadar her kesime ayırdık... Mademki Zocalo Alanı'nın dört bir yanını dolaştık, anlatımın da dört bir rengini sunalım. İspanyolların gelişi öncesindeki Azteklerden çok çekmiş bir şair-hükümdarın şiirini paylaşalım. Adı, Acolmiztli Netzahualcoyotl... Şairin adını okumak zor ama, adının ve soyadının anlamını öğrenince, şairi anlamak daha zor.

Acolmiztli aslan kolu anlamına geliyor. Netzahualcoyotl'un anlamı ise aç çakal.

Aslan Kolu Aç Çakal...

Sayın Aslan Kolu Aç Çakal'ın babasını bir prens öldürür. Hükümdar olma sırası ondadır ama, o canını kurtarmak için kaçmayı yeğler. Aç Çakal, kaçak yaşadığı dönemde yaşama başka türlü bakar. Yaşamın acımasız kuralı; yumruğu 'çak' istediğini 'al'; çak-al. Ama bizim çakal o çakallardan değil. Aç Çakal'ın yaşamını, şiirlerini Jose Luis Martinez araştırıp, derleyip İspanyolcaya kazandırmış. İspanyolcadan Türkçeye de Mehmet Necati Kutlu çevirip, 'Tılsımdan İnanca' adlı kitabında yayımlamış. İşte Aç Çakal'ın Kaçış Şarkısı adlı şiiri:

Boşuna doğmuşum,
Boşunaymış Tanrının evinden ayrılıp,
Gelişim dünyaya,
Her şeyden yoksun yaşıyorum...
İçtenlikle söylüyorum;
Çıkıp gelmez olaydım dünyaya.
Dile getirmiyorum ama...
Ne yapsam bilmiyorum...
Ah burada bulunan prensler...
Herkesin gözü üstümde mi dersiniz?
Nasıl olacak sonum?
Düşünmeli.

Yükselecek mi adım dünya yüzünde?
Alnıma neler yazılmış bilinmez...
Her şeyden yoksun yaşıyorum...
Kalbim kan ağlıyor...
Bu âlemde, dünyada,
Senden başka dost yok bana.

İnsanlar içinde nasıl yaşamalı bilmiyorum.
İnsanları yüceltip destek olan,
Tasasız mı yaşar ve çalışır?

Barış içinde yaşa,
Sükûnet içinde geçir günlerini!
Boyun eğdim insanların karşısında,
Yüzüm yere dönük ve yalnız
Yaşıyorum aralarında.
Kederlenişim bundan,
Bedbaht biriyim ben.
Dünyada, insanlar arasında
Terk edildim.

Ey Hayat Veren,
Kalbim nasıl karar verdi bunlara?
Göster artık öfkeni!
Göster merhametini,
Ben senden yanayım, sen ise Tanrısın.
Yoksa beni öldürmek mi istiyorsun?

Gerçek midir neşelendiğimiz
Ve yaşadığımız dünya yüzünde?
Doğru değil yaşadığımız
Ve neşelenmeye geldiğimiz dünyaya.
Hepimiz yoksunuz her şeyden.
Keder, kaderin habercisi oluyor,
Burada insanların yanında.

Kederlenme ey kalbim.
Düşünme artık boşuna.
Gerçekten de dünyada ancak,
Kendime gösterecek merhametim var.

Ben seninle birlikte ve senin yanında,
Kederi arttırmaya gelmişim ey Hayat Veren.
Tek yaptığım, hatırlayıp dostlarımızı,
Onları aramak köşe bucak.
Bir kez daha gelirler mi dersin?
Dönerler mi yaşama bir daha?
Oysa ölüm bir kez olur.
Bir kez ölünür dünya yüzünde!
Yeter ki kalpler acı çekmesin
Hayat Veren'in katında, onun huzurunda!"

DAĞLAR ARASINDA YÜZEN BAHÇELER

Mexico City'de yarım günümü de Soçemilko'da geçirdim. Hani kentin çevresindeki yarı bataklık alanın bir bölümünün turistik olduğunu vurgulamıştım ya... İşte orası... Metronun son durağı, oradan minibüse... Zocalo Alanı'ndan 45 dakika sonra bambaşka bir yerdeyim...

Doğal kanallardan birinin başındaki rengârenk teknelerle pazarlık edip açıldım...

Meksikalılar buraya "yüzen bahçeler" diyorlar.

Az sonra bambaşka bir coğrafya başladı. Sanki 25 milyon nüfuslu bir kentte değil, doğanın kucağında bir ırmak yatağı çevresindeyim. Suyun kıyısında toprak görünmüyor. Daha doğrusu suyun kıyısı neresi o da belli değil. Sarmaşık türü yeşil yapraklar kıyıyı öylesine harmanlamış ki, suyun içinde mi kıyısında mı belli değil.

Bu bölümü gözüm arkada geçerken, neden yüzen bahçeler dediklerini daha iyi anladım. Su yolu boyu tek tük evler var. Onlar da güçlükçe seçilebiliyor. Kapı ve pencereleri dışındaki tüm duvarlar, hatta çatı sarmaşık türü bitkilerle kaplı. Tam bir bitkisel hayat! Evlerin bulunduğu yerler, etrafındaki kırmızılı pembeli çiçeklerden de belli oluyor.

Birkaç kıvrımdan sonra gölümsü bir genişliğe geldik. Kaptan gülümseyerek seslendi:

- Yaptığımız pazarlık buraya kadardı. Öteye gitmek istiyorsan 20 peso daha vereceksin!

Hayy senin pesona...

Çaresiz tamam dedim, yola devam. Karşımıza yer yer çiçek seraları, küçük hayvan barınakları da çıkmaya başladı.

Bir de kuşlar... Suyun altından girip üstünden çıkıyorlar. Dalların arasında yüzüp gökyüzünde dans ediyorlar.

Ben fotoğraf çektikçe kaptan gülümseyerek sesleniyor:

- Venedik... Venedik...

Meksikalılar buraya yüzen bahçelerin yanında Meksika'nın Venedik'i de diyorlarmış.

Yüzen bahçelerin ortasındaki sulak alanların üzerinde de yüzen çiçek kümeleri var. Kaptan aralara fazla yanaşmadı. Sığ alanlar olsa gerek. Bir virajı döndük... Aman Tanrım... Bambaşka bir yerdeyiz. Zaten bambaşka bir yerdeyiz ama, burası daha bambaşka... Suyun içine inen bir merdiven, iki yanında çiçekler açmış, birkaç basamak sonra minicik bir patika, az öteki, kapısı ve pencereleri dışında her tarafını yeşillik sarmış bir ev. Az sonra bir çocuk çıktı. Evin arkasına geçip kayboldu. Devamında bir tarla var. Sanırım mısır yetiştiriyorlar. Tarlanın ortasındaki dalları eğmiş, gelip geçenleri selamlıyor.

Buraları, Mexico City'nin Avrupalıların gelişinden sonra en az bozulmuş yerleri olsa gerek. Zira kentin o dönemlerini anlatan metinlere çok benziyor.

Cortes, Mexico City'de hâkimiyeti sağladıktan sonra bu kenti Madrid'deki hükümdara şöyle anlatmıştı:

"...Yüceler yücesi, kudretli, Katolik prens, yenilmez imparator ve efendimiz, Temixtitan (Mexico City'nin merkez bölümünün Aztekler dönemindeki adı) adlı bu büyük şehir bir gölün üzerine kurulmuştu ve şehre hangi tarafından girilirse girilsin, anakaradan adı geçen şehre kadar iki fersah mesafe vardır. Hepsi de elle inşa edilmiş iki süvari mızrağı uzunluğunda yollardan ibaret olan dört girişi bulunmaktadır. Şehir Sevilla ve Cordoba kadar büyüktür. Ana yollar son

derece geniş ve düzgündür. Ana yolların bazıları ile diğer yolların tümünün bir yarısı toprak öteki yarısı ise sudur. Her sokakta ara ara açıklıklar bulunmakta, sular bu açıklardan bir sokaktan diğerine geçmektedir. Bazıları oldukça geniş olan bu açıklıkların üzerinde geniş, sağlam ve iyi işlenmiş kalasların yan yana konmasıyla oluşturulmuş köprüler bulunmaktadır. Bunların birçoğunun üzerinden on at yan yana geçebilir.

Bu şehir sakinleri, bir hainlik yapmaya niyetlenmeleri halinde, şehrin dediğim tarzda inşa edilmiş olması sebebiyle geniş olanaklara sahipler. Giriş ve çıkışlarda yer alan köprüler kaldırıldığı takdirde karaya varmamız olanaksız olduğundan bizi orada açlıktan ölmemiz için terk edebilirlerdi. Bu nedenle adı geçen şehre girişimiz sonrasında, süratle dört adet çektiri inşa ettirdim. Bunları çok az zamanda tamamlattım. Bunlar sayesinde 300 adam karaya aktarılabiliyor, atlar da istediğimiz anda nakledilebiliyordu.

Bu şehrin birçok meydanı var. Buralarda sürekli olarak pazarlar kuruluyor ve alışveriş faaliyetlerinde bulunuluyor. Salamanca şehrinin iki katı büyüklüğünde, etrafı boylu boyunca sundurmayla çevrili bir başka meydan daha var. 60 binden fazla insan her gün burada alışveriş yapıyor. Aralarında kişisel bakım gereçleri, yiyecek maddeleri, pirinç, kurşun, bakır, kalay, gümüş ve altından, kemik, taş, tüy, salyangoz ve deniz kabukları kullanılarak imal edilmiş takılar bulunan, dört bir yandan gelen her türlü mal burada bulunuyor. Aynı şekilde kireç, işlenmiş ve işlenmemiş toprak, kerpiç, tuğla, değişik türde işlenmiş ve işlenmemiş tahtalar da satılıyor..."

★★★

Şimdi Neruda molası...

Bana tutup, neymiş Balbay'ın zoru da, ikide bir Neruda, demeyin... Bazı yolculuklara giderken, kiminle gittiğiniz de önemlidir. Hani dersiniz ya, biz Mavi Yolculuğa çıktık ama, yanımızda Cevat Şakir'in ardılı Şadan Gökovalı da vardı... Ya da Afrodisias harabelerine giderken Kenan Erim'in bütün yazdıkları yanımızdaydı...

İşte ben de Meksika'ya, daha doğrusu Latin Amerika gezisine çıkarken Neruda'nın dizelerinin dibinden, affedersiniz dizinin dibinden ayrılmadım.

İşte Ahmet Arpad'ın Türkçesiyle Neruda'nın Meksika'ya gelişi ve değme gezi yazarlarına taş çıkartacak güzellikle bu ülkeyi anlatışı:

"Şili hükümeti beni Meksika'ya yolladı. O kadar ıstırap ve karışıklığın verdiği öldürücü üzüntülerden sonra, 1940 yılında Anahuac yaylasında derin bir soluk almama izin vermişlerdi. Bu yaylaların havası çok temizdi.

Çiçek veren kaktüsleri ve yılanları ile Meksika. Çiçek açan, dikenli Meksika, kupkuru ve fırtınalar dolu, renkleri muazzam, toprakları ve bitkileri muazzam Meksika beni bütün büyüsü ve ışığıyla sarıverdi.

Yıllarca dolaştım durdum bu ülkeyi, pazarlarını gezdim. Çünkü Meksika pazarlarında yaşar. Filmlerdeki şarkılarda, ince bıyıklı, tabancalı adamlarında değil. Meksika bir kırmızı ve firuze renkli pelerinler ülkesi. Meksika bir çanak ve çömlekler, üzerinde arıların gezdiği yemişler ülkesi. Sarı dikenli, çelik mavisi, tropik bitkilerin yetiştiği ve göz alabildiğine uzanan topraklar ülkesi Meksika.

Meksika'da gezindim, bütün kıyılarını dolaştım, bu yüksek kıyılarda sonsuz şimşekler gördüm. Tanrıların Meksika'ya miras bıraktığı o buruk adları öğrendim. Sinaloa'daki Topolombambo'dan beri bu güzel adlar karşısında eğiliyorum. Onların dünyası şimdi onlardan daha az gaddar yöneten insanlara bıraktığı Tanrıların mirasıdır. Giz ve ışıltı dolu hecelerinde, sabah güneşinin kızıllığıyla yanan seslerinde dolaştım. Sonora ve Yutacan, Anahuac sönmüş bir kömür ateşi gibi. Baştan çıkartıcı kokuların genzinizi doldurduğu Nayarit ve Michoacan. Dumanların yükseldiği küçük Janitzio adası ve Jalisco'nun mısır kokuları. Patzcuaro gölünün balıklarıyla dostluk kurmuş genç yanardağ Paricutin'den yükselen kükürt dumanları. Büyüleyici ülkelerin en sonuncusu. Tarihi ve yaşlılığı ile büyüleyici müziği ve coğ-

rafyası ile. Kan ve yosun dolu taşların örttüğü toprak patikalarında kendimi dev gibi ve çok yaşlı görüyordum. Muazzam kaya duvarların arasına sıkışmış kalmış derin vadiler, birden yükselen bıçak gibi sipsivri tepeler, ağaçlar, yılanlar, kuşlar ve masallarla kaynayan sonsuz ormanlar. İnsanın zamanla savaşarak yaşadığı bu büyük topraklarda şu düşünceye vardım: Birbirinden bu kadar uzak iki ülke, Şili ve Meksika birbirine hiç benzemiyordu. Japon elçisinin 'Şili'nin kiraz ağaçları', İngiliz elçisinin 'kıyılarınızın sisi' ya da Alman elçisinin 'karlı dağlar' gibi politik yakınlaşma övgülerini hiçbir zaman kabul etmemiştim. Binlerce kilometre uzaktaki iki ülkede değişik şeylere rastlıyordum ve bu benim çok hoşuma gidiyordu. Amerika'da hatta belki de bütün dünyada, Meksika ve halkı kadar insancıl duyguların derinlere indiği bir başka ülke yoktur.

Kanatlarında eksik olan gümüş pulları denizden almak istermiş gibi sulara dalan koskocaman bir kelebeği andıran saydam balıkçı ağlarının asılı olduğu köylerden, toprağın üstüne henüz çıkarılmış madenlerin küçük vagonlara taşındığı ocaklardan ve koskocaman kaktüsler gibi Katolik manastırlarının kenarında bittiği tozlu yollardan geçtim. Sebzelerin bir çiçek gibi durduğu ve renk zenginliğiyle kokuların baş döndürdüğü pazarlarında dolaştım. Dünyanın en eski ırkı Mayaların o batmış beşiği Yutacan'a gittim. Orada tarih, orada insanın kaynağı var. Tropik bitkilerin arasında durmakta olan zekâ ve kurban dolu yıkıntılar.

Arkamızda en son yolları da bırakınca, eski Meksikalıların balta girmemiş ormanlara gömdükleri tarihlerinin gizli olduğu bölgelere vardık. Burada bir su ile karşılaştık; yeryüzündeki suların en esrarlısı. Deniz değildi, dere ya da nehir değildi. Yutacan'da toprağın altında su vardır. Birden toprakları deler ve yeryüzüne fışkırarak, çevresi tropikal bitkilerle dolu gölümsü koskocaman birikintiler oluşturur. Derinliği belli olmayan bu yeşil sulara Mayalar 'cenote' adını vermişti ve ilginç törenler düzenlerlerdi. Bütün dinlerde olduğu gibi bereketle çok önem verirlerdi. Toprağın onlara verdiği bereketli su ile

aynı toprağın kuraklığını yendikleri için her yıl kurbanlar adarlardı. Göllerin kıyılarında el değmemiş bir sürü kızı çiçeklerle ve küçük armağanlarla süsledikten sonra, yüksek bir tepeden derinliği belirsiz sulara atarlardı. Çiçekler ve süsler ağır ağır suyun yüzüne çıkar, altın zincirlerle ayakları bağlanmış olan kızlar ise göllerin çamurunda kalırdı. Kızların üzerindeki değerli mücevherler binlerce yıl sonra göllerin dibinde bulunmuş ve Meksika ile Kuzey Amerika'nın müzelerine konulmuştur.

Ben bu ıssız yerlere geldiğimde altın aramadım, sularda boğulmuş olan zavallıların çığlıklarını duydum. Bitkilerin arasındaki kuşların acayip bağrışmaları, boğulan genç kızların son çığlıklarını hatırlattı bana. Ve çok eski suların üzerinden hızla uçarak, sulara değdikleri beyaz kanatları da, genç ölünün son bir kez suyun yüzünde görünen eline benzettim.

Göllerden birinin kıyısında, beyaz elini suların üzerine ve sonsuz havaya doğru uzatan heykele bir güvercin kondu. Belki peşinden bir kartal geliyordu. Buralarda güvercinin ne işi vardı. O yörede çok daha başka kuşlar yaşıyordu; vahşi kuşlarla doluydu buralar. Güvercin heykelinin elinde tıpkı tropik taşın üzerinde bir tutam kar gibi dinleniyordu. Uzun uzun baktım ona. Başka bir dünyadaydı o, daha ölçülü ve ahenkli bir dünyada. Karanlığın kıyısında bir süre saygıyla dinlendi; hiç kıpırdamadan. Belki beni de bu kanlı ve çok eski ormanların bir parçası sanıyordu. Sonra havalandı, gözlerimin önünde gökyüzünün sonsuzluğuna doğru uçtu gitti."

MEKSİKA'DA BİR KIRIMLI

Yurtdışında karşılaştığım her Türk'ün öyküsü ilginç gelmiştir bana. Çoğunda hayıflanmışımdır:

"Zamanım olsa, öykünün tümünü dinleyebilsem. Biraz da araştırma yapsam. Müthiş bir belgesel roman olur."

Ama karşılaşma geçicidir. En çok birkaç saat sohbet edilir. Adresler alınıp verilir. "Mutlaka görüşelim" denir. Bir daha da karşılaşılmaz. Karşılaşılmaz ama, öylesine umulmadık bir anda umulmadık bir kişi aracılığıyla selam alırsınız ki, zamanın sarkacı feleğini şaşırır.

Seslenirsin:

Eyy zamanın sarkacı

Zamanıdır, sark acı acı...

Bir insan yaşadığı toprakları terk etmişse mutlaka ilginç bir öyküsü vardır. 25 milyonluk Mexico City'de böyle bir durumla karşılaşmamak olanaksızdı. Meksika Büyükelçiliğimizden arkadaşlar uyardılar:

- Bu kentte, bizim büyükelçilik kadar, Türkiye için çalışan bir kişi daha vardır. Adı, Meryem... Mutlaka onunla tanışmalı, konuşmalısın...

Ağzımdan ilk dökülen tümceler şunlar oldu:

- Adresini biliyor musunuz? Telefonu var mı? Hemen randevu alsak... Bugün görüşme fırsatı olur mu?

Telefonla konuştuk. Akşamüzeri bekliyor. Bir Volkswagen taksiye bindim... Burada tosbağa taksiler yaygın. Ön koltuğu kaldırmışlar. Arka koltukta ayakları uzatıp, rahat yolculuk yapıyorsunuz...

Ama bu yolculuk pek rahat olmadı. Meryem Hanım'ın oturduğu ev, kentin biraz dışında, semt girişinde ve sokak başlarında özel bekçilerin bulunduğu bir yerde.

Alabildiğine yeşillik, gözü okşayan, az önce geçtiğim semtlere bakınca vicdanı yaralayan çok güzel binaların bulunduğu bir yer... Kente tepeden bakıyor.

Meryem Hanım'la yarım saatliğine sözleştiğimiz görüşme, 4-5 saatlik koyu bir sohbete dönüştü...

Evin bulunduğu sokağa girmeden önce bekçiler Meryem Hanım'a telefon edip böyle bir kişiyi bekleyip beklemediğini sordular. Telefondan sonra yüksek demir kapılar sonuna kadar açıldı...

Meryem Hanım beni, bahçe bitkilerinden oluşan bir duvarın ötesinden karşıladı. Üç katlı, geniş bahçeli bir bina...

Salona oturduk... Birkaç dakika sonra derin bir sohbet...

Meryem Hanım'ın öyküsü geçen yüzyılda Kırım'da başlıyor. İşte Meryem Hanım'ın öyküsünün sohbetten damıtılmış özeti:

Polonyalı Müslümanlardan Mustafa Mirza Davidoviç, Kırımlı gazeteci İsmail Gaspıralı'nın bir davetini kabul edip Kırım'a gelir. Mustafa Bey burada Şahsine Hanım'la tanışır, evlenir ve yerleşir.

Davidoviç köklü bir aileden geldiği için, kısa bir süre sonra Kırım'a vali yapılır.

Çocuklar, torunlar...

20. yüzyılın başı...

Bolşevikler giderek güçlenmektedir, çar yönetimi baskıyı arttırır...

Moskova ve çevresinde "komünist faaliyetlerde" bulundukları saptananlar, başta Sibirya olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerine sürülür. Kırım da bu "sürgün" yerlerinden biridir.

Bu sürgün furyasında, Kırım Bahçesaray'a Rusçası çok iyi bir

öğretmen gelir. Öğretmen Bahçesaray'daki okullardan birinde derslere girmeye başlar...

Bahçesaray'a yakın bir köyde oturan Mehmet Emir, bu öğretmenden Rusça öğrenir.

Mehmet Emir, bu eğitim sürecinde Mustafa Mirza'nın toranlarından Leyla ile evlenir.

Yıl 1917, Ekim Devrimi sonrası...

Bolşevikler Kırım'a gelir. Rusçası da iyi olduğu için Mehmet Emir, Komünist Partisi Kırım Sekreteri yapılır.

Yıl 1933, Stalin dönemi... Mehmet Emir, ihbar üzerine gözaltına alınır. O dönemdeki "büyük operasyon" çerçevesinde kurşuna dizilir.

Yıl 1944. İkinci Dünya Savaşı'nın son günleri. "Almanlarla işbirliği yaptıkları" gerekçesiyle Kırım Tatarlarını zorlu bir dönem beklemektedir.

Leyla Emir iki kız kardeşi ve eniştesiyle birlikte, önce Romanya'ya, sonra Macaristan'a, ardından da Almanya'ya sığınır. Tek düşünceleri Türkiye'ye ulaşmaktır.

Bu amaçları ancak 1949'da gerçekleşir. Zorlu bir yasal savaşımdan sonra Türk vatandaşlığına kabul edilirler.

Yıl 1952. Emir ailesini bu kez başka bir "gözaltı" beklemektedir. "Acaba komünistler mi?"..

O dönemde Türkiye'de estirilen antikomünizm rüzgârından onlar da payını alır ve bir süre izlenirler...

Öykümüzün bundan sonraki kahramanı, Meryem Hanım...

Leyla Emir'in kızı, Meryem Rosenbaum...

Meryem Hanım, Kırım'dan yola çıkmış ve yukarıda anlattığımız macerayı adım adım yaşamış...

İstanbul'a yerleşince, hemşirelik okulunu bitirmiş. Birkaç hastanede çalıştıktan sonra Hirfanlı Barajı'nın inşası sırasında kurulan sağlık ocağının hemşiresi olmuş.

Burada İzmirli mühendis Mehmet Emirbayer'le evlenmiş. Barajın inşası bitince, birlikte ABD'ye gitmeye karar vermişler.

Meryem Hanım, Kırım'dan kaçtığı için ABD hemen vize vermiş. Emirbayer çifti ABD'ye uçarken, erkek olursa Meryem Hanım'ın karnındaki çocuğun adı belliymiş:

- Mustafa Kemal...

Işık topu gibi bir erkek çocuk dünyaya gelmiş... Mustafa Kemal büyümüş ama, evlilik yürümemiş. Ayrılmışlar...

Bu süre içinde annesini de yanından hiç ayırmamış...

Yeni bir evlilik olur mu olmaz mı derken Alman Profesör Mark Rosenbaum'la tanışıp ikinci evliliğini yapmış.

Alman eşin de kaderi İkinci Dünya Savaşı'nda çizilmiş. Ailesi savaş sırasında önce New York'a gelmeyi denemiş. New York açıklarında günlerce bir gemide beklemişler. Başaramayınca Meksika'ya gelmişler. Hükümet onlara iyi davranmış. Bu anılar Mark Rosenbaum'a, Meksika için, "Vatanım" dedirtmiş.

ABD'de başlayan Meryem-Mark Rosenbaum evliliği Meksika'ya ikinci göçle devam etmiş.

Çift, ömür boyu burada yaşamaya karar verince Meryem Hanım da kendisine bir düzen kurmuş.

Ev, tam bir Anadolu... Tanıdık desenli halılar, kilimler, "İslam mimarisi" pencereler...

Meryem Hanım her yıl, iki dini bayramın ikinci günü, Meksika Büyükelçiliğimizdeki diplomatları, burada yaşayan Türkleri ve Türkiye'den göç eden Musevileri evinde konuk ediyor. "Özellikle Ermenileri de çağırıyorum. Kimisi kabul etmiyor, ama olsun. Yılmayacağım. Burada Türkiye'yi tanıtmak çok hoşuma gidiyor" diyor.

Ailenin son yıllardaki en büyük macerası, anne Leyla Hanım'ın Kırım'ı bir kez daha görme tutkusu olmuş. Leyla Hanım tutturmuş:

"Ölmeden önce son bir kez Kırım'ı görmek istiyorum."

Rusya'nın Meksika Elçiliği... Sorular, sorular:

- Niçin gitmek istiyorsunuz?
- Şimdi orada kimleriniz var?
- Kaç gün kalacaksınız?

- Nerede kalacaksınız?

- Kimleri göreceksiniz?

Meryem Hanım bıkıp usanmadan, doları kıskanmadan uğraşmış, didinmiş ve vizeleri almış...

Leyla Hanım 86 yaşında, Kırım yollarında...

Bahçesaray'da oturdukları evi bulmuşlar... Bir Rus aile ile karşılaşmışlar... Durumu anlatmışlar... Çaylar, sohbetler... Adresleşmeler...

Meryem Hanım'ın yaptığı Tatar börekleri ve çayla tatlandırdığımız sohbetin sonunda anne Leyla Hanım'ın odasına gittik...

Gözleri uzağı görmüyor... Bilinci yerinde... Sürekli gülümsüyor...

Odanın baş köşesinde Kırım haritası asılı. Ben haritaya bakarken Leyla Hanım söze girdi:

- Bu özel bir harita. Bütün yerleşim yerlerinin adı Tatarcadır...

Leyla Hanım'ın yüzündeki çizgiler bir kırışıklığı değil de, sanki özenle yapılmış hoş desenleri andırıyor. Kırışıklığın insan yüzüne yakıştığı ender bir görünüm...

Leyla Hanım'ın elini öptüm. Meryem Hanım, annesinin duyma sorunu nedeniyle yüksek sesle konuşarak beni kısaca tanıttı. Gülümseyerek mırıldandı:

"Mustafa... Turkiya... Mustafa... Turkiya..."

Rusça bilip bilmediğimi sordu. Bilmediğimi söyledim, şaşırdı. Şaşırmasına da ben şaşırdım. Sanki katlanılması zor bir özürüm varmış gibi yüzüme baktı. Meryem Hanım araya girdi:

"Anneciğim, Türkiye'de Rusça bilmek şart değil ki..."

Anne tam anlamadı ama, başını salladı...

Meryem Hanım'a sordum:

"Siz bu Türkiye'yi tanıtma uğraşları içinde annenize yeterli zaman ayırabiliyor musunuz?"

Ayrıntılı bir anlatıma girdi:

"İlgileniyorum. Ama yanında sürekli birilerinin durması gerekiyor. Bir yardımcı bulduk. Annem Tatarca ve Rusça biliyor. Tatarca

bilen birini bulmamız olanaksızdı. Rusça bilen bulduk... İyi anlaşıyorlar..."

Araya girdim:

- Kimi buldunuz?

Yanıtı, Meryem Hanım ve ailesinin tüm yaşamını yeniden gözlerimin önüne getirdi:

"Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Meksika Üniversitesi'ne gelen bir Rus profesörün eşi... Ayda 250 dolar veriyoruz..."

KEŞİF Mİ, KATLİAM MI?

ABD ve Güney Amerika ülkelerinin çoğunda, "kimsiniz" sorusuna verilen yanıt, o ülkenin adıyla başlar, "ama" diye devam eder:

- Brezilyalıyım, ama büyükbabamın babası Portekizli...

- Arjantinliyim, ama annemin kökü İtalya'ya dayanıyor...

- Amerikalıyım, ama kendimi aynı zamanda İrlandalı hissediyorum...

Kıtadaki yerlilerin büyük ölçüde yok edildiğinin göstergelerinden biri bu. Ancak, Avrupa ve Afrika'dan gelenlerle karışanlar ayakta durabilmişler. Onlar da bu karışımla birlikte yeni bir benlik bulmuşlar.

Özellikle 1992'den, Kristof Kolomb'un Amerika kıtasına ayak basışının 500. yılından bu yana dünya kamuoyunda daha yoğun tartışılan bir görüş var:

- 1492 neyin adı? Keşfin mi katliamın mı?

Bir gösterge olması bakımından bir kez daha anımsatalım; Kolomb'un ilk ayak bastığı Küba açıklarındaki ada, o günlerde yemyeşil bir örtüyle kaplıydı. Şimdi çöl...

Olayın doğaya ilişkin yanı bir tarafa, bu kıtada yaratılmış uygarlıkları ve onların nasıl yok edildiğini yerinde görünce, insan ister istemez, "Bu keşif değil, katliam olmuş" diyor...

Ortaya çıkan buluntulardan anlaşılıyor ki, Avrupalılar bu kıtaya geldiğinde, yerliler "mağara devrinde" değildi.

Uygar Avrupa kıtaya ayak bastığında, karşı çıkanların tümünü yok etmiş. Hayatta kalanları da maden ocaklarında çalıştırmış.

O dönemin koşulları içinde maden ocağında çalışmaya başlayan bir kişinin, ocağa girdikten sonra ortalama yaşam süresi yedi yıl...

20'sinde girdiniz, 25'sinde ihtiyarsınız, 27'sinde bahtiyar...

Yerlilerin yenilmesinde bir başka etken de kendi içlerindeki bölünme...

Azteklerin İspanyol komutan Herdando Cortes'e yenilmesinin öyküsü, tarihsel dersler taşıyor...

Cortes 200 kadar askeriyle karaya çıkıp Meksika'nın içlerine doğru ilerlerken pek çok yerli, kendisiyle işbirliği yapıyor. Çünkü o dönemde, bölgede 400'e yakın küçük devlet var. Aztekler bunları vergiye bağlamış.

Bu çelişkiyi yakalayan Cortes, önce yerlilerin yardımıyla Azteklerin başkentini yerle bir etmiş. Sonra kendisine yardım eden yerlilerin liderlerini ortadan kaldırmış.

Yerliler İspanyollara o kadar çok bağlanmışlar ki; Azteklerden esir aldıkları bir prensesi Cortes'e hediye etmişler. İspanyollar prensese Dona Marina adını takmışlar.

Marina, önce Cortes'in sevgilisi, sonra çevirmeni, ardından da danışmanı olmuş. Aztek Kralı Montezuma'yı teslim olmaya ikna etmiş. Cortes ölünce de onun subaylarından biriyle evlenmiş...

Cortes, Mexico City'ye geldiğinde İspanya'ya şu mesajı göndermiş:

"Pek çok tapınak ve bina var. Bunların tümünü yıkıyorum..."

Cortes'in bu mektubu, Zocalo Alanı'nda yerle bir edilmiş tapınağın temellerinin hemen yanında yüksek bir duvara yazılmış...

Meksikalılar özellikle 1970'lerden bu yana, Aztek, Maya, Olmek ve öteki uygarlıklardan arta kalan eserlere daha çok önem vermeye başlamışlar. "Meksika" sözcüğü Azteklerin kendilerine verdiği bir ad-

dı. Bugün Meksika toplumunun yüzde 60'ı İspanyollarla karışmış yerli, yüzde 30'u büyük ölçüde katıksız yerli, yüzde 10'u da beyaz...

Meksikalılar, "kökümüz Aztek" deyip İspanyolcadan ödün vermiyorlar! Zaten Meksika'yı kurarken de adını tıpkı ABD'de olduğu gibi Meksika Birleşik Devletleri olarak koymuşlar. Ülkenin İspanyolca orijinal adı şöyle:

Estados Unidos Mexicanos.

Sözün kısası, Amerika'nın "keşfinden" arta, onlarca yok edilmiş uygarlık, 500'e yakın öldürülmüş dil kaldı...

Başka ne kaldı?

Gümüş!

Meksika, halen dünyanın en büyük gümüş üreticisi.

★★★

Gezi yazıları için şöyle bir tanım yapsak:

Tarih sofrasının salatası!

Bana öyle geliyor... Bir bilim olarak tarih geçmişe ışık tutarken geleceğe ilişkin fener de veriyor. Ama tarihi salt savaşlardan, rakamlardan ibaret olarak da görmemek gerekiyor. İşte bu noktada gezginlerin müzik tadındaki fısıltıları tarih babayı hafiften gülümsetiyor, düşündürüyor, biraz da eğlendiriyor...

Sözü, İspanya'nın Amerika'yı baştan başa adımlamasına tanık olanların gezi yazılarına getirmek için kısa bir giriş yaptık!

Bernal Diaz del Castillo, Kolomb'un Amerika adalarına çıktığı yıl İspanya'nın Valladolid kentinde dünyaya geldi. 22 yaşında Yenidünya'ya geldi. 1584'te, tam 92 yaşında Guatemala'da öteki dünyaya gitti. Fena geliş-gidiş değil!

Castillo, Orta Amerika'nın tümüyle İspanya'nın eline gelmesini sağlayan Hernan Cortes'in son seferine de katıldı. Yaşadıklarını Yeni İspanya'nın Fethinin Gerçek Hikâyesi adı altında, gezi notları havasında kitaplaştırdı. İşte Castillo'nun kaleminden, Kutlu'nun Türkçesinden Cortes'in bugünkü Mexico City'ye girişi:

"...8 Kasım 1519 Salı sabahı yanımızda daha önce bahsettiğim

birçok büyük kabile reisi olduğu halde, Estalapa'dan yola çıktık. Sekiz adım genişliğinde olan ve doğruca Mexico şehrine giden bir yol boyunca ilerliyorduk. Bana yol hiç dönmeyip dümdüz gidiyormuş gibi geldi. Öte yandan oldukça geniş olmasına karşın her yanı insan doluydu. İnsanlar bir yandan Mexico'ya geliyor bir yandan gidiyorlardı. Bir de bizi görmeye gelen yerliler vardı ve öylesine çok sayıdaydılar ki bizi hat safhada bunaltıyorlardı. Kuleler, tapınaklar, kanolar ve gölün her tarafı insan doluydu. Bunda şaşılacak bir şey de yoktu. Çünkü o güne kadar ne at ne de bizim gibi insan görmüşlerdi.

Böylesi hayranlık uyandırıcı şeyleri gördüğümüz andan itibaren nutkumuz tutulmuştu ve gördüklerimizin gerçek olup olmadığını düşünüyorduk. Bir yandan karada büyük şehirler vardı öte yandan gölün üzerinde de birçok böyle şehir görünüyordu. Her taraf kanolarla doluydu. Yol üstünde aralıklarla birçok köprü bulunuyor ve önümüzde büyük Mexico kenti duruyordu. Biz ise dört yüz asker bile değildik. Gerek Huexocingoların gerek Tlascala ve Tamanalcoların anlattıkları tüm canlılığıyla hafızamızda duruyordu. Tümü, bizleri şehre girmememiz yönünde defalarca uyarmışlardı. İçeri alındıktan sonra öldürüleceğimizi anlatmışlardı. Bakınız meraklı okurlar, bu yazdığım husus konusunda gerçekten durup düşünmek gerekiyordu. Böylesi bir cüretkârlık göstermiş başka insanlar olmuş mudur bilmem!

Devam ettik ve yolumuz boyunca ilerledik. Başka bir şehir olan Cuyuacan'a giden bir yol ayrımına geldik. Burada tapınak olarak kullanılan kule benzeri yapılar vardı. Üstlerinde son derece gösterişli pelerinler olduğu halde eşraftan insanlar ve kabile reisleri geldiler. Her bir reisin süslü kıyafeti ötekilerden farklıydı ve yollar onlardan geçilmiyordu. Yüce Montezuma bu beyleri bizleri karşılamak üzere önden yollamıştı. Cortes'in önüne geldiklerinde kendi dillerinde 'hoş geldiniz' diyorlar, barış işareti olarak ellerini toprağa koyuyor, aynı elleriyle aldıkları toprağı öpüyorlardı. Böylece bir süre durduk.

Tezcoco Beyi Cacamatzin, Estapalapa Beyi, Tacuba Beyi, Cuyuacan Beyi burada, yanında başka büyük beyler ve reisler olduğu

halde, şık bir tahtırevanda yaklaşmakta olan Yüce Montezuma ile buluşmak üzere ileri çıktılar.

Başka kulelerin olduğu, Mexico'ya yakın bir yerde bulunuyorduk. Yüce Montezuma tahtırevanından indi. Harikulade bir güneşliğin altında ilerlerken etrafındaki beyler kollarına girdiler. Üzerinde büyük altın işlerle çok gümüş bulunan, yeşil tüylerin ve işlemelerin sarktığı, incilerle, yeşim taşlarıyla süslü gölgelikten gözlerimizi alamıyorduk.

Yüce Montezuma, âdetleri olduğu üzere, son derece zengin bir şekilde süslenmişti. Ayaklarında cotara diye adlandırdıkları, tabanları altın üstleri ise çok değerli taşlarla süslü ayakkabılar vardı. Kollarına girerek onu getiren dört bey de kendi âdetlerine göre gösterişli giysiler giymişlerdi. Görünüşe bakılırsa efendilerinin yanında bulunacakları için giysilerini yolda değiştirmişlerdi. Üstlerindeki kıyafetler bizi görmeye geldiklerinde giydiklerinden farklıydı.

Bu dört bey haricinde dört büyük reis daha vardı. Bunlar güneşliği başlarının üzerinde taşıyorlardı. Bunlardan başka birçok bey ise Montezuma'nın önünde ilerliyor ve basacağı toprağı süpürüyor ve yere basmaması için ayağının altına örtüler seriyorlardı. Bu beylerin hiçbiri onun yüzüne bakmayı akıllarından bile geçirmiyorlar, büyük saygıyla hep yere bakıyorlardı. Bu durumun istisnası ise kollarına giren ve yeğenleri olan o dört akrabasıydı.

Cortes, Yüce Montezuma'nın geldiği kendisine söylendiği için, kendisi de durumu görüp anladığından atından indi.

Montezuma'ya yaklaştığında her ikisi de aynı anda büyük bir saygı gösterilerinde bulundular. Montezuma ona 'hoş geldiniz' dedi. Bizim Cortes de Dona Marina aracılığıyla ona 'hoş bulduk' dedi. Yanında tercüman dona Marina olduğu halde Cortes'in ona sağ elini uzattığını görür gibi oldum. Montezuma bunu kabul etmedi. Önce o Cortes'e elini uzattı.

O esnada Cortes, yanında getirdiği cam boncuklardan yapılmış bir kolyeyi çıkardı ve Yüce Montezuma'nın boynuna geçirdi. Marga-

ritas adı verilen bu boncukların içlerinde türlü renkte işlemeler vardı ve güzel kokmaları için misk sürülmüş altın ipliklerle dizilmişlerdi. Kolyeyi taktıktan sonra Cortes onu kucaklayacaktı, ancak bunu hakaret kabul ettikleri için, Montezuma'nın yanında bulunan büyük beyler, sarılmaması için Cortes'in kollarını tuttular.

Daha sonra Cortes, Dona Marina aracılığıyla, böylesine yüce bir prensle karşılaştığı için kalbinin ferahladığını, onu karşılamaya bizzat gelmiş olmasının ve sonrasında gösterdiği davranışların kendisine büyük onur verdiğini söyledi.

Bunun üzerine Montezuma nezaket içeren başka bazı sözler söyledi ve onu, kollarına girmek suretiyle getiren yeğenlerinden ikisi olan Tezcuco beyi ile Cuyuacan beyine, kalacağımız yere yerleşene dek bize eşlik etmelerini emretti. Montezuma, akrabası diğer iki bey olan Cuadlavaca ile Tacuba beyi eşliğinde şehre döndü..."

★★★

Cortes, Meksika'yı tümüyle ele geçirdi. İspanyollar ülkeye hâkim oldu, ne oldu?

Nasıl bir toplum yapısı kuruldu?

Bu soruyu uzun uzun yanıtlamak yerine, İspanyol egemenliğinin sürdüğü dönemdeki toplum katmanlarını sıralayalım, yeter:

1- İspanya'dan atanmış, görevlerinin bitiminde İspanya'ya dönecek soylular.

2- Aynı şekilde kraliyet makamınca atanan fakat soylu olmayan İspanyol görevliler.

3- 'Criollo' olarak anılan, *Yenidünya*'da doğmuş İspanyol kökenli soylular.

4- Soylu olmayan 'criollo'lar.

5- 'Mestizo' adı verilen İspanyol baba ile yerli anneden doğmuş olan ya da kanlarına herhangi bir kuşakta yerli kanı karışmış olanlar.

6- 'Mulato' adıyla anılan zenci anne ve İspanyol babadan doğmuş olanlar ya da önceki grupta olduğu gibi kanlarına herhangi bir kuşakta yerli kanı karışmış olanlar.

7- 'Zambo' adı verilen yerli-zenci melezi hür vatandaşlar.

8- Hıristiyanlığı kabul etmiş olan yerliler.

9- Tamamı Hıristiyanlaştırılmış olan zenci ya da melez köleler.

10- Hıristiyanlığı kabul etmeyen, kendi inançlarını sürdüren ve öldürüldükleri takdirde katillerine hiçbir cezai yaptırımın uygulanmadığı yerliler.

Sonuncu şık, Amerika'daki yerlilerin ilk katliamların ardından da nasıl usul usul yok edildiğini ortaya koyuyor. İlk şıklarda yer alan soylu-soysuz insanlar bir yerliyi ya da köleyi öldürdüklerinde sanki sokakta bir hayvanı öldürmüş gibi hiçbir yaptırıma uğramıyordu. Eğer öldürdüğü kişi köle ise kölenin sahibine bedelini ödüyordu, o kadar. Köle kendine aitse yine sorun yok!

Yani k-ölelik devri!

GÜNEŞ VE AY PİRAMİTLERİNDE...

Meksika'daki eski uygarlıkların boyutlarını en iyi gösteren yerlerin başında, Mexico City'ye 50 kilometre uzaklıktaki "Güneş" ve "Ay" piramitleri geliyor.

Teotihoacan bölgesindeki bu iki piramit ve çevresinde onlarca küçük piramit... Kendimi bir an, "Roma dönemi"ne ait filmin çekildiği bir sette hissettim...

Tepede güneş, çık çık bitmeyen merdivenler, adım başın insanı şaşırtan eserler, alabildiğine renkli bir ziyaretçi yelpazesi...

İki saati aşan yürüyüş-tırmanış-bakışın ardından Ay piramidinin zirvesinde hissetiklerimi ve gördüklerimi, orada tuttuğum günlükten aktarmak istiyorum.

26.7.1995
Çarşamba...
Saat:16.00...

Yehuuu... Tarihi bir an. Ay (la luna) piramidinin tepesindeyim. Tam karşı solumda Güneş piramidi var.

Güneş piramidinde inmenin çıkmak kadar zor olduğu 242 basamak tırmandım. Tepeye varınca gördüm ki, her çıkan sırtüstü yatmış.

Gökyüzünü seyredip, derin nefes alıyor. Kimi derin bir uykuya dalmış. Kimi ayağa kalkıp iki elini yana açmış, rüzgârla sarmaş dolaş...

Zirveye ulaşan, Himalayalar'ın tepesindeymiş gibi aşağı bakıyor.

Sevgililerse bir başka âlem. Ne hoştur, sevgili üşüyünce üzerindeki hırkayı ona vermek...

Güneş piramidinin alt kısmında, yine küçük piramitler ve oturma yeri gibi de kullanılabilecek mekânlar var. Her geniş basamağın başına bir erjerha figürü konmuş... Kendimi bir an Çin'de hissettim. İnanılmaz ölçüde benziyor...

Ay piramidine doğru giderken, lise yıllarımdan bu yana ilk kez kendime bir kolye satın aldım.

Beni önce satıcı kadın çekti. Çünkü hiç çağırmadı, bağırmadı. Önümde durup, kolye askısını gösterdi... Onlarca değişik figür...

Kahverengi-siyah yüzü, bir boş iki dolu, bir boş iki dolu dişleri...Tipik bir Anadolu kadını...

Bir yüzünde Aztek takvimi, öteki yüzünde Aztek maskı bir kolye alıp boynuma geçirdim...

Yürürken boynumda sallanışı hoşuma gitti...

Ay piramidi de Güneş kadar dikti. 140 basamak saydım. En altta kalabalık bir grup tırmanmaya başladık. Çıktıkça azaldık... Şişmanlar fire verdi. Fenalık geçiren bir kadına ilk müdahaleyi bir doktor-turist yaptı...

140 basamaktan sonra 30-40 metre kadar da basamaksız, iri taşlara tutunarak tırmanmak gerekiyor.

Şu anda 20 metre kadar altta üç genç kız gülerek, birbirine tutunarak tırmanmaya çalışıyor.

Çevrede serçeden biraz daha büyük, kahverengiye çalan kuşlar var. Karşımda, sağ ve sol tarafta Güneş piramidi dışında 30 kadar daha irili-ufaklı piramit saydım. Bu, yok edilmiş hali... Bir de sağlam bırakılsaydı...

Biraz dikkatli bakınca, çok büyük bir dilimi toprak altında 15-20 kadar daha böyle yapı olduğu anlaşılıyor.

Ensem rüzgârdan buz kesti, alnımda omlet pişer... Tepede güneş, arkada rüzgâr...

İrili ufaklı piramitlerin dışında dikkati ilk çeken, dev kaktüsler. Dağlar, çıplak, yeşil... Desensiz bir kumaş gibi.

Altta tırmanmaya başladığımız grup içinde, hoştur söylemesi, ben zirveye ilk çıkanlardanım... Yeni gelenler, nefes nefese kendini yere atıyor...

Meksikalıların da yabancı turistler kadar çok olması, ne güzel...

Karşıda Güneş piramidine tırmanmaya çalışanlar karınca gibi...

Genel görünüm, Roma dönemi...

Güneş piramidi, beni Mısır'a götürdü...

Arkasındaki ejderha başları, Çin'e...

Bu uygarlıklar arasında coğrafi bir bağın olmadığı kesin. Ancak bugün hâlâ ayakta duran eserlerin ortak özellikleri, insanı şaşırtıyor.

Güneş, Asya'da doğmak üzere batmaya hazırlanıyor... Az sonra Ay piramidinin mutluluğu başlayacak. Bulutlar izin verirse Ay piramidinin tam karşısından Ay çıkacak...

★★★

Piramitten usul usul indim. Doğrusu inmek, çıkmak kadar zordu. Hatta inişin riskleri daha fazlaydı desem yeridir. Çıkarken, nefesimin yettiği hızla basıp yürümüştüm. Ama iniş öyle değil. İnsan kendini bırakıverse devrik Aztek Kralı Montemuza'nın yanına monte edilmiş bulur!

Kim bilir belki yaşam da böyle...

Bir yere çıkmasını bildiğin kadar, oradan inmesini de bileceksin.

Bilemezsen?

Burası yaşam üzerine fikir üretme yeri değil, gezi alanı, konuyu dağıtmayalım!

TROÇKİ'NİN MEZAR-EVİNDE...

Meksika yolunu tutarken, görmeyi planladığım yerlerin arasında Lev Troçki'nin yaşamının son dönemini geçirdiği Mexico City'deki evi de vardı...

Murat, çoğu zaman yaptığı gibi bir günün öğleden sonrasını bana ayırdı. Birlikte güzel yeşilliklerin arasından Coyoacan semtine gittik.

Troçki'nin evi, Rio Churubusco Caddesi üzerinde 410 numara... Evi, arkadaşı, bir anlamda siyasetdaşı, sanatçı Diego Rivera ile birlikte satın almışlar. Dıştan görünüşü, zengin, dışa kapalı bir ailenin konutunu andırıyor.

Soğuk, yüksek, kalın bahçe duvarları... Pencereler yarıya kadar örülmüş. Evin doğal nöbetçisi gibi duran kocaman ağaçlar ya çok eski ya da yaşlı gösteriyor!

Gövdedeki dik çizgiler nasır mı asır mı belli değil...

Evin girişinde Neruda'nın Meksika'ya ilişkin yazdıklarından bir paragraf var. Neruda, Meksico City'yi çok seviyormuş. Hatta, ülkesiyle sorun yaşadığında kalmasını istemişler, "Evet şehrinizi çok seviyorum ama, beni affedin" demiş. Meksika bu bölgenin, "ülkesinde güvenlik sorunu ya da benzer sıkıntı yaşayan" kişilerine ev sahipliği yapmış. Sadece bölge ile kalmamış, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi zulmünden kaçan pek çok Alman Türkiye'nin yanı sıra bu ülkeye

de gelmiş. Meksika'nın güney kıyılarında sarışın mavi gözlü "Meksikalılar" varmış.

Girişte küçük bir salon... Oradan bahçeye çıkılıyor. Can güvenliği kaygısı evin içinde de hissediliyor. Bahçenin içinden dış duvarların görünümü kale burçlarını andırıyor.

Bahçe yaşlı ağaçların yanında Meksika'da kendiliğinden yetişen yeşil yapraklı çiçeklerle dolu... Bahçenin tam ortasında bir mezar karşıladı bizi. Troçki'nin mezarı...

Uç kısmında orak-çekiç...

Mezarın çevresinde kısa bir tur atıp karşısındaki Troçki'nin çalışma odasına geçtim.

İki çalışma odası silme kitap dolu... Odaları birbirine bağlayan kapılar, mahzen girişi gibi... 1.5 metre yüksekliğinde, yarım metre genişliğinde... Çalışma masasında dönemin "Pravda" gazeteleri var.

Troçki'nin arabasını koyduğu küçük bölme ise sergi salonu olarak kullanılıyor ve canlı tutulmaya çalışılıyor...

"Ev-müze-mezar"da, fotoğrafların ve Troçki'nin eşyalarının bulunduğu ayrı bir bölüm var...

Bu tür evlerin çoğunda olduğu gibi kitaplar farklı dillerden. İspanyolca, İngilizce, Rusça...

Masası canlı duruyor.

Sanki Troçki çalışıyor da, yürüyüşe çıkmış, dönüşte devam edecek...

★★★

Troçki'nin burada noktalanan yaşamı şöyle özetlenebilir:

Sürgünler ve sürgün vermeler!

Asıl adı, Lev Davidoviç Bronştayn. 1879'da başlayap 1940'ta sonlanan yaşamı boyunca çok az gerçek adını kullandı. Troçki adını alış öyküsü ilginç. Siyasal düşünceleri nedeniyle 1902'de Sibirya'ya gönderildiğinde kaçmak için sahte bir pasaport yaptırma olanağa doğmuş. Sormuşlar:

- Pasaportunu hangi adla yapalım?

Troçki olsun demiş. Lev Troçki, almış pasaportu ver elini siyasal mücadele. 1907'de bir kez daha Sibirya'ya. Bir kez daha kaçtı... Sonra Viyana. 1912-13'te Balkan Savaşı sırasında muhabirlik de yaptı. Bizim mesleğe de bulaştı. O dönemin Çarlık Rusyası'ndaki devrim mücadelelerine şu tezle katıldı:

Sürekli devrim...

Troçki'ye göre devrimi bütün dünyaya yaymak gerekiyordu. Bu düşüncesi sonraki yıllarda Stalin'le çelişti. Stalin, tek ülkede devrimin olabileceğini, bunun başarıyla yürüyebileceğini düşünüyordu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre'de ve Fransa'daydı. Çarlık Rusyası'nın savaş çağrısını reddetti. Savaşa karşı tutumu nedeniyle iki ülkeden de sürüldü, sınır dışı edildi. 1917'de New York'a gitti. Aynı yıl Rusya'da çarlık devrilince döndü. Lenin'le yakın bir çalışma içine girdi. Kızılordu'nun kuruluşunda temel rolü oynadı.

1922'de Lenin ilk kez beyin kanaması geçirdiğinde Sovyetler Birliği yönetiminde şu soru öne çıktı:

- Lenin'den sonra kim?

En güçlü aday Troçki'ydi.

Karşıtları birleşti... Lenin, yaşamının son diliminde en çok ona danıştı. Hatta, Stalin'e karşı ciddi bir iktidar mücadelesi sürdürmesini de istedi. Lenin'in öldüğü sırada ateşli bir hastalıkla boğuşuyordu. Tarihsel söylem o ki, Stalin, Lenin'nin cenaze töreninin gün ve yerinin Troçki'ye yanlış ulaştırılmasını sağladı. Lenin'in cenaze törenine dahi katılmayan (katılamayan) Troçki, iktidar mücadelesinde çok geride kalmıştı.

Stalin onu alt ettiği gibi, düşünceleri için de şu tanımı kabul ettirdi:

Sapma, ihanet...

1926'da Politbüro'dan atıldı, 1927'de Merkez Komitesi'nden... Aynı yıl partiden ihraç.

Yeni sürgün, yine sürgün...

1928'de Alma-Ata'ya gitti. Ertesi yıl yerel yönetim kapısını çaldı:

- Çok özür dileriz. Moskova sizin burada olmanızı istemiyor!

Aynı yıl soluğu tanıdık bir yerde aldı:

İstanbul Büyükada...

Troçki'nin Türkiye'de yaşadığı dönem onun için verimli bir süreçti. Kendisini siyasete veremeyeceği için edebiyata verdi...

1930'da "Hayatım" kitabını yazdı. 1931-33 arasında Rus Devrim Tarihi'ni kaleme aldı.

Stalin, dünyanın neresine giderse gitsin Troçki'nin peşini bırakmadı. Türkiye macerası 1933'te bitti. Fransa'ya geçti. Oradan 1935'te Norveç'e gitti. Orada da Stalin gölgesi.

Artık daha uzak ve güvenli bir yer seçmesi gerekiyordu. 1936 yılında "buldum" dedi, Meksika...

Meksika'da Latin Amerika'ya özgü olarak gerçekleştirilmiş olan devrim iklimi Troçki için fena değildi. Çevresinde Frida Kahlo, Diego Rivera gibi ülkenin önde gelen insanları oldu.

Stalin, Troçki'yi bu ülkeden attıramayınca, dünyadan attırmanın yollarını aradı. Evi tarandıktan sonra güvenliğe daha çok dikkat etmeye başladı. Evine sadece çok tanıdığı yakın dostlarını alıyordu. Arkadaşları kent dışına tek başına çıkmasına izin vermiyordu.

Bütün bunları Stalin'in adamları da dikkatle gözlemliyorlardı. Günlerden bir gün kapısını Ramon Mercader adlı bir İspanyol komünisti çaldı. Zamanla dost oldular. Mercader o kadar büyük bir güven verdi ki, Troçki şu öneride bulundu:

- İstersen benim evimde kalabilirsin. Birlikte konuşur, birlikte üretiriz...

Bu, Mercader'in arayıp bulamadığı bir öneriydi. Hemen kabul etti.

20 Ağustos 1940... Akşamüstü... Troçki her zamanki gibi çalışma odasında üretiyor...

Mercader, "tam zamanı" dedi, buz baltasını alıp üstüne yürüdü. Troçki gafil avlanmıştı. Evde kimse yoktu. Kısa bir süre mücadele etti. Çalışma odasından bahçenin ortasına kadar kaçabildi. Mercader'in son darbeleri vurduğu yer, mezarı oldu.

Meksika yasalarına göre en ağır ceza 20 yıl hapisti. Katil Mercader'e bu ceza verildi. 20 yıl Meksika cezaevinde kaldıktan sonra Sovyetler Birliği'ne yerleşti.

1985'te cinayeti Stalin yönetimin planladığı belgeleriyle ortaya çıktı. 1992'de de Troçki'nin öldürüldüğü ev müze olarak açıldı.

★★★

Mezarın etrafında bir tur daha attım. Sanki Troçki bir şeyler demeye çalışıyordu:

- Ben bu işin tek ülkede başarılı olmasının zor olduğunu söylemiştim. Tek ülkede olunca da piyasa ekonomisinin tümüyle ihmal edilmemesi gerektiğini söylemiştim. Stalin'in kurduğu yapı çökeli kaç yıl oldu?

İşin bu yanı uzun...

FRIDA KAHLO: AŞK VE ACI!

Mexico City'ye gelip, Frida Kahlo ve Diego Rivera'nın evlerine, çalışma mekânlarına uğramamak olmazdı...

Evlenip ayrılan, sonra yeniden evlenen Kahlo ve Rivera, bugün eserleriyle yaşıyor...

Kahlo'nun Londres Caddesi üzerindeki evi müze haline getirilmiş. 18 yaşındayken geçirdiği trafik kazasından sonra 35 yerinden ameliyat olan Kahlo'nun, yatağa mahkûm olması resimlerini de biçimlendirmiş.

Rivera'nın duvar resimleri de kent merkezinin pek çok yerinde ve Başkanlık Sarayı'nda... Onları anlatmıştım...

İki sanatçının eserlerinin de yer aldığı çalışma mekânlarını gezerken, büyük zevk aldım. Eminim resim sanatıyla ilgili bir kişi, zevk almaktan öte ders de alırdı...

Müze evin girişi son derece mütevazı. Hani Anadolu'nun orta büyüklükteki kentlerinde merkezin hemen arkasındaki bahçeli evlerden birini andırıyor, desem yeridir. Yeşillikler arasından birkaç basamak çıkıp eve girdim. Giriş bileti koyu mavi kâğıda basılmış. Üzerindeki "Frida Kahlo" yazısı hoş, estetik... Biletteki müze adresini de ayrıca not ettim:

Londres No: 247 Col Del Carmen.

Girişte dikkati ilk Kahlo'nun yatağı çekiyor. Yatağın ayrıntılarına girmeden önce Kahlo'nun özgeçmişini Meksikalı meslektaşımız Rauda Jamis'in kaleme aldığı "Frida Kahlo: Aşk ve Acı" kitabından özetleyerek aktaralım. Kitap, Hülya Uğur Tanrıöver'in çevirisiyle Everest Yayınları tarafından Türkçeye de kazandırıldı.

Kitabın adı her şeyi özetliyor ama, biz Kahlo'nun yaşamından kesitleri paylaşalım...

★★★

Baba Wilhelm Kahlo, Baden Baden doğumlu Macar Yahudisi bir anne babanın oğlu. Hamburg'dan gemiye biniyor ve Meksika'ya doğru yola çıkıyor.

Anne Matilde Calderon y Gonzalez, İspanyol asıllı anne ile yerli babanın kızı.

Matilde 12 çocuğun en büyüğü.

Kahlo annesini şöyle tanımlıyor:

"Küçük, esmer bir kadındı. Çok güzel gözleri ve ince bir ağzı vardı. Doğduğu Oaxaca'nın küçük zillerine benzerdi. Çarşıya çıktığında kemerini güzelce sıkar ve sepetini büyük bir zarafetle taşırdı. Çok sevimli, faal ve akıllıydı. Ne okuma ne yazma bilirdi. Tek bildiği para hesabıydı."

Baba Wilhelm'in adı Meksika'da Guillermo olmuştu.

Guillermo ve Matilde tanıştıklarında özel yaşamlarında iz bırakan olaylar şöyleydi:

Guillermo'nun karısı ikinci çocuğunu doğururken ölmüştü. Matilde ise Alman nişanlısının gözleri önünde intihar edişini izlemişti.

Evlendiler.

Guillermo, Coyoacan'da 800 metrekarelik bir arsa satın aldı. İçinde küçük birkaç avlunun olduğu dikdörtgen bir ev yaptırdı. Burası Frida Kahlo'nun ölümünden sonra müze haline getirilen Mavi Ev'di.

Frida Kahlo 6 Temmuz 1907'de bu evde doğdu.

Nüfus cüzdanına tam adı şöyle yazıldı:

Magdalena Carmen Frida Kahlo y Calderon.

Çocukluğu, genç kızlığı Mexico City'nin belli başlı merkezleri Zocalo Alanı'nda, Çapultepek koruluklarında geçti. Zocalo Alanı'ndaki ünlü ressamlar yetiştiren grupların içinde yer aldı. Burada ressam Diego Rivera ile tanıştı. Frida, Diego'dan o kadar çok etkilendi ki arkadaşlarına bir gün şöyle deyiverdi:

"İleride benim Diego'dan bir çocuğum olacak."

Bunu söylediğinde sadece 15 yaşındaydı.

Yaşamının sonraki dilimlerini de çok etkileyen kaza 17 Eylül 1925'te 18'indeyken meydana geldi. Bindiği otobüsle tren çarpıştı. Bizim yabancısı olmadığımız bir durum.

Kazadan ağır yaralı kurtuldu. Tam 35 yerinden ameliyat olması gerekti. Kazadan bir yıl sonraki durumu şöyleydi:

- Üç omurgası yeniden yerinden oynadı.
- Sağ bacağında bazı komplikasyonların olduğu saptandı.
- Sağ bacağı için bir protez aleti verildi.
- Alçı korseyi birkaç ay daha taşıması gerektiği söylendi.

Bütün bunlar yaşama tutunma arayışını bitiremedi. 19'unda "ben yaptım, eserim" diyebildiği ilk tablosunu "kendi gösterimine" sundu.

20'sinde Diego Rivera'ya olan ilgisi derin aşka dönüştü. Bakın onu eve davet edişini ve sonrasını nasıl anlatıyor:

"...Ve o pazar eve geldi.

Bir portakal ağacının tepesine tünemiştim, geldiğini görünce çok sevindim. Şapkası, elinde bir puro, belinde iki fişeklik ve iki yanında iki tabanca ortaya çıktığında çok güldüm. Beni dalların arasında, yolunu gözlerken görmek onu hem şaşırtmış hem de eğlendirmişti. Aşağı inmeme yardım ettiğini anımsıyorum..."

Frida 22'sine geldiğinde kararını çoktan vermişti. Diego ile evliliğini şöyle özetledi:

"Her şeye rağmen, 21 Ağustos 1929'da evlendik."

Frida'nın evlilikle bütünleşen ömür boyu içinde taşıyacağı bir isteği vardı:

Çocuk sahibi olmak.

Tek korkusu, geçirdiği kazanın buna engel olmasıydı. Ne yazık ki korktuğu başına geldi ama, geçirdiği kaza nedeniyle değil, leğen kemiğindeki doğuştan gelen bir kusur hamileliğini sonlandırmasına neden oldu.

İleride çocuk sahibi olma umudunu yitirmemeye çalışan Frida'nın yaşamını diri tutan başlıca şey resim oldu. Diri tutan dedik ama, kazanın izleri zaman zaman sağ ayağını hareketsizleştirdi... Yerinden kıpırdamaksızın resim yaparken vücudunu belki de hissetmiyordu.

Diego'nun ABD'den aldığı müthiş teklif çiftin yaşamının bir bölümünü bu ülkeye taşıdı. Diego, Detroit'te bir duvara resim yapacak ve 25 bin dolar alacaktı. Detroit'in yaşamına ayak uydurma çabaları, Frida'nın bir davette Henri Ford'la dans etmesine kadar uzandı... Üstelik Ford ev sahibiydi.

Yeniden hamilelik... Ahhh yine aynı son.

Bu acı ona, ölen bebeğinin resmini yaptırır.

İnatla resimlerini yaparken şöyle diyordu:

"Nasıl olsa umutsuz olacaksam, hiç olmazsa üretken olayım."

Dostları Frida'nın o günlerini şöyle özetliyordu:

"Ağlıyor... Resim yapıyor... Ağlıyor... Resim yapıyor... Ağlıyor... Resim yapıyor..."

Frida 29'una geldiğinde sağlık durumu şöyleydi:

Sağ ayaktan üçüncü kez ameliyat ettiler. Bazı kemiklerini aldılar. Ancak ayağı besleyen damarlardaki çürüme devam ediyordu.

30'lu yaşlarda Frida'nın yaşamındaki bir renk Troçki oldu. Dostluk, tartışmalar, geziler...

Aynı dönemde ressamlığının önemli bir ivmesi gerçekleşti; Louvre Müzesi bir tablosunu satın aldı.

Frida 30'lu yaşlarda özel yaşamında iki önemli değişiklik yaptı:

Diego ile ayrıldı...

Diego ile yeniden evlendi...

Otuzlu yaşlar... Ahhh...

O tuzlu yaşlar...

40'lı yaşlarsa çok kötü geldi. Doktorlar sağ ayağındaki çürümenin kesin çözümünü tek sözcükle özetlediler:

Kesmeliyiz!

Tekerlekli sandalye onu üretimden alıkoymadı ama, yaşamla arasındaki bağı zedeledi. İntihar girişimi "ölüm için alması gereken ilacın dozunu bilmediğin için" sonuçsuz kaldı!

13 Temmuz 1954'te sabaha karşı yaşama veda eden Frida'nın günlüğündeki son tümce şuydu:

"Çıkış yolunun güzel olacağını ve asla geri dönmeyeceğimi umarım."

Son tablosu ise iştah kabartan, kesilmiş karpuzlardı. Adı mı?

Yaşasın Yaşam!

★★★

Hemen vurgulayalım; Kahlo'nun müze evinde yukarıda aktardığımız yaşamın bütün izleri var. Ağır kazadan sonra aylarca bağlanmak zorunda olduğu yatağını izlerken, "nasıl betimlemeli" diye düşündüm. Aklıma ilk şu sözcükler geldi:

Bu yatak bir albüm, yastığın üstü resimlerle süslü... Bu yatak, bir çalışma atölyesi etrafındaki düzenek bunu gösteriyor... Bu yatak bir cezaevi, dört tarafındaki demirler bunu çağrıştırıyor... Bu yatak bir yaşam merkezi, yanlardaki, tepedeki süslemeler bunun izlerini taşıyor... Bu yatak bir kadına ait, genel havası bunu çağrıştırıyor...

Köşede bir sandalye dikkatimi çekti. Ayakları, oturma yeri tamam da sırt bölümünü nasıl anlatmalı? Kahlo'nun portresi biçiminde şekillendirilen ahşabın üzerine Kahlo'nun resmi yapılmış. İnsana, bu gelse gelse Kahlo'nun aklına gelir, dedirtiyor.

İç odalarda Kahlo'nun çoğunlukla kendisini anlattığı tabloları var. Her tablonun önünde saatlerce durup okumak gerek. Evet, okumak... Kahlo'nun başının hemen arkasında vahşi ormandan bir kesiti andıran yaprak kümelerini, boynunda da dikenli çalılardan yapılmış bir

gerdanlığı düşünün... Siz düşünmeye devam edin, yeni bir tabloya geçelim. Yıllanmış ağaç gövdelerinin arasında koşan yaralı bir geyik düşünün. Üzerinde ona yakın ok var. Ok diplerinden kanlar akıyor. Geyiğin başı Kahlo!

Diego Rivera, Kahlo'nun yaşamında çok büyük yer etmiş. Bu yer etme, zaman zaman olumsuzluklar yaratsa da, üretimini hep olumlu etkilemiş. Bir tablosunda da alnının tam ortasında Diego'yu yapmış.

Kahlo'nun aşk tarifini ister misiniz?

Kendi kaleminden aktaralım:

★★★

İlk aşk kedi gibi sessizce yanaştı.

Onun gelişini ne gördüm; ne de duydum. Aşk yavaş yavaş içime yayıldı, Cupidon okunu bilincime saplamadan önce, aşkın varlığının farkına varmamdan, bu varlığı olduğu gibi çerçeveleyip kendime itiraf etmemden önce bir süre içimde öyle kaldı.

O, en iyi dostumdu.

Aşka doğru kayma, bilgim dışında gerçekleşti. Tıpkı iki fotoğraf negatifinin kazara üst üste gelmesi gibi.

Ondan başka hiçbir şey düşünemez oldum. Gündelik küçük kaygılarımdan her kurtuluşunda aklım hep ona gidiyordu.

Her şeyden önce son derece güzeldi. Bir insanda en önemli şeyin dış görünüş olmadığını kabul ediyorum. Yine de, beni ilk etkileyenin, onun görüntüsü, yüzü, ifadesi ve davranışları olduğunu reddedemem. Bugün bile düşündüğümde yeni şeyler aklıma geliyor. Kim ne derse desin, görüntü düşünceden önce yer alıyor.

Ortaçağ'da, tartışmasız, herkes 'bir ateşin gözlerinden çıkarak bakışlarla iletildiği ve yüreğe değin indiği'ni kabul ediyordu. Bunu bir yerlerde okumuştum ve doğruluğuna inanıyorum. Gözleri simsiyahtı, çok güzeldi.

Varlığı belli bir romantizmin yanı sıra, büyük bir duyarlılık ve şehveti taşıyordu. Olağanüstü güzel konuşuyor, coşku dolu şeyler söylüyor ve bunları iletmesini biliyordu. Doğal olarak geniş bir din-

leyici kitlesi vardı. Gerektiğinde bu kitleyi şiddetle incitmesini de biliyordu.

Bütün bunların yanı sıra, son derece ince ve zarifti. Evet biraz kasıntıydı ama bu hali ona öylesiye yakışıyordu ki, hiç kimse, hele ben, bu konuda onu eleştiremiyorduk. Biraz İspanyol, süvari bir yanı vardı.

Ondan başka hiçbir şey düşünemez olmuştum.

Ona baktığımda, hele bir de o güzel bakışlarını bana çevirdiğinde yüreğimin göğsümden çıkacak gibi olduğunu hissediyordum. Gözbebeğinin en küçük kıvılcımında, kirpiklerinin en ufak hareketinde aşkın dilini çözmeye çalışıyordum.

Bu söylediklerim pek de doğru sayılmaz. Yüreğimin atışı, o yanımda olmadığı zaman da hızlanıyordu. Görüntüsü aklıma takıldığında, onu görme arzusu bir dalga gibi tüm bedenimi kapladığında, ona mektup yazdığım ya da ondan bir mektup beklediğimde, bana önerdiği bir kitabı okuduğum ya da sözünü ettiği bir tabloyu incelediğimde, birkaç saat önce ortaya attığı tema üzerinde yeni düşünceler geliştirmeye çalıştığımda ya da herhangi birisi onun adını andığında kalbim yerinden fırlıyordu.

Bana öyle geliyor ki aşkı, bu güçlü atışlarda, tensel anlamda gerçek olan bir yürek atışlarında tanıdım.

Önceleri kendimi korumaya çalıştım. Artık yalnızca kendim için var olmadığımdan dolayı aptal olduğumu düşünüyordum. Hem yalnız değildim hem de elim kolum bağlıydı. Bu, gururum açısından inanılmaz bir şeydi. Onu, binbir yolla ruhumdan savıyor, engeller, büyüler ve dualarla dolu bir sürü iç labirentten geçerek ondan kurtulmaya çalışıyordum. Yeniden çocukluğa dönüyor ya da aldırmaz biçimde kendimi yetişkinlik yaşamıma doğru salıveriyordum. O andan kaçmak için çabalıyor, başaramıyordum. Varlığını tüm kişiliğim, hareketlerim ve sözcüklerimde sürdürüyordu. Kişisel bütünlüğüm çerçevesinde her şey yalnızca onun için mevcut ve yalnızca ona yönelik gibiydi. Görünürdeki amaçlarım, ne türden olurlarsa olsunlar, bana

sırt çeviriyorlardı. Bir yandan kişiliksizleşiyor, öte yandan her adımda doğaüstü bir güçle donanıyordum. Bu gerçekten de bir takıntı, rahatsız edici, kapsayıcı bir hazdı. Ama aynı zamanda bir tür deri değiştirmeydi sanki.

İşte, böyle bir şeydi.

★★★

Müze evden ayrılan herkesin yüzünde alaca renkler vardı. Kimi, hüzün bölümünü giyinmiş, baştan aşağı hüzün kokuyor. Kimi, tablolardaki anlatım gücünü yanaklarına yerleştirmiş, parlıyor. Kimi, yaşama sıkı sıkıya bağlı kalmasını içselleştirmiş, öfleyip pohluyor.

Son noktayı Kahlo'nun yazılarından altını çizdiğim, kendisini anlatan bir tümceyle koyalım:

Yıldızlara tekmeler savuracak gücümün olmasını isterdim!

ZAPATA: TOPRAK VE ÖZGÜRLÜK

Mexico City'de yarım günümü Zapata'nın kente gelirken kullandığı müze-trende ve etrafındaki meydanda geçirdim. Trenin anıtsal bir görünümü var. Daha doğru anlatımla insan bu trene Zapata'nın bindiğini düşününce bu anlamı yüklüyor. Zapata, hem Meksika'nın hem de çevre ülkelerin tarihini etkilemiş bir isim. 20. yüzyılın başında yaşamış olmasına karşın yüzyılın sonuna dek adından söz ettirdiği gibi kimi eylemciler hareketlerine onun adını verdiler.

Bugün de Zapatistalar, Meksika'nın kırsal kesiminde Zapata'nın ruhunu dolaştırıyorlar.

Zapata'nın yaşamöyküsüne ABD-Meksika sınırına girdikten az sonra başlangıç bağlamında girmiştik. Murat'ın deyimiyle, o takozdu... Şimdi biraz daha derinlemesine girelim...

★★★

Emiliano Zapata 8 Ağustos 1879'da Morelos'ta doğdu. Babasının küçük bir çiftliği vardı. Yaşama gözlerini babasına ait topraklarda açtı. Babası mestizo idi. Yani İber-yerli karışımı. 17'sindeyken babasını kaybedince, annesi ve 3 kız kardeşine bakmak ona düştü.

Daha 20'li yaşların başında sistemin sakat yanları ona batmaya başladı. Sanki müdahale etmese, o sakat kalacak. Hacienda adı verilen çok büyük çiftliklerin sahiplerinin elde ettiği haklar, kır jandarması ve yöre polislerinin genel tutumu ona ters geliyordu.

20. yüzyıla girilmişti ve hâlâ borcunu ödeyemeyenler büyük çiftliklerde köle gibi çalışmak durumunda kalıyordu. Bir bakıma kölelik fiili olarak devam ediyordu. Büyük toprak sahiplerinin, köylülerin topraklarına el koyması onu çileden çıkardı, cezaevine soktu. Protesto hareketlerine katıldığı için tutuklandı.

30 yaşında köylüleri savunma kurulunun başına geçti. İlk işi toprak sahiplerine şu mesajı göndermek oldu:

"Köylülerin topraklarını geri verin yoksa biz gelip alacağız."

Bu mesaja yanıt elbette olumsuzdu. Zapata'nın yanıta yanıtı ise şu oldu:

Toprakları işgal edip köylüye dağıtmak.

Aynı dönemde Meksika diktatörü Porfirio Diaz'a karşı büyük bir ayaklanma başlatan Francisco Madero'yla birlikte hareket etme kararı aldı.

1911 baharında Cuautla kentini ele geçirdi. Kenti başkente bağlayan yolları kesti. Eylemin onuncu gününde diktatör Diaz istifa edip kaçtı. 5 bin yandaşıyla birlikte bölgenin hâkimi oldu. Şanlı bir yolculukla Meksico City'ye geldi. Madero ile buluştu.

Zapata'nın isteği şuydu:

Eski toprak sistemine dönülsün, köylüler topraklarına kavuşsun.

Madero'nun buna yanıt olarak getirdiği öneri çok da ahlaklıca sayılmazdı:

"Sana yüklü miktarda para vereyim. Toprak satın al."

Zapata öneriyi elinin tersiyle itip, burnunun dikine doğru yol aldı. Madero'nun bir isteği daha vardı:

Zapata'nın yandaşlarını silahsızlandırması.

Zapata buna başlangıçta sıcak baktı ama, üzerine askerler gönderilince ara verdi.

Kasım 1911'de Madero resmen başkandı. Zapata, Madero ile bir de bu makamda görüştü. Ama Madero yine aynı makamdan çalıyordu.

Zapata, Madero'nun devrimin gereklerini yerine getiremeyece-

ği, sonuçlandıramayacağı kanısını kesinleştirince ünlü "Ayala Programı"nı hazırladı. Hedef şuydu:

- Devrimi yeniden canlandırmak.
- Büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakların üçte birini belli bir tazminat ödeyerek kamulaştırmak.
- Topraksız köylüye toprak dağıtmak.

Hareketin sloganı da şuydu:

Tierra y Libertad... Yani Toprak ve Özgürlük!

Zapata'yla birlikte hareket edenlere şu ad takılmıştı:

Zapatistalar!

Geniş çaplı toprak dağıtımından sonra Zapatistalar sırtlarında silahla toprağı işliyorlardı. Zapata'nın başlıca yol arkadaşlarından biri de Pancho Villa idi. Aldığı pek çok kararda onun da payı vardı.

Mexico City'de ise işler karışıktı. 1913'ün özeti şuydu:

General Huerta Devlet Başkanı Modero'yu başkanlıktan uzaklaştırarak öldürttü. Carranza, Huerta'yı devirmek üzere ayrı bir ordu kurdu. Huerta ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.

Zapata ise "Ayala Programı" diyor başka bir şey demiyordu.

1914 iç savaş yılıydı. İktidarı elinde tutanlar ne Zapata'nın önerilerini tam olarak kabul ediyor ne de tek başlarına duruma hâkim olabiliyordu. Zapata, 25 bin köylü gerillaya şu emri verdi:

Mexico City'yi işgal edeceğiz...

Binlerce köylü başkente geldi. Herkes köylülerin yağma yapacağından, saldıracağından endişe ediyordu. Mexico Cityliler bunun yerine kapı kapı dolaşıp sadece karnını doyurmak için yardım isteyen insanlarla karşılaşınca şaşırdılar.

Zapata ve Villa, Mexico City'de buluşup tümüyle birlikte hareket etme kararı aldılar. İki liderin hedefi Ayala Planı'ydı. Her şey adım adım ilerliyordu ama, bir başka durum vardı:

ABD'nin bakışı...

ABD, toprak dağıtımıydı, köylüydü, bu tür şeyleri sevmezdi.

Başkan Wilson'ın temsilcileri Mexico City'ye gelip Zapataları değil, Carranza hükümetini tanıdıklarını söyleyip gittiler.

1917'de Carranza'nın güçleri Villa'yı yendi ve Zapata tek başına kaldı. Carranza yeni Meclis oluşturdu, yeni anayasa yaptı. Zapata yoktu.

Zapata bir kez daha hedeflerini değiştirmediğini ilan etti. Harekete başladığı günkü çizgisini koruyordu:

Köylüye toprak... Topluma özgürlük...

Çareyi Zapata'ya bir oyun oynamakta buldular. Zapata'ya yönelik hareketi yöneten General Gonzalez bir albayı görevlendirdi. Albay, Zapata'nın saflarına katılmak istediğini söyleyecek, ona randevu verip pusuya düşürecekti. Zapata, Chinameca adlı çiflikteki buluşmaya gitti...

Ölümle buluştu.

Daha çiftliğe girer girmez gizlenmiş silahlı adamlarca kurşun yağmuruna tutuldu.

Zapata, 20. yüzyılın ilk köylü hareketinin lideri olarak tarihteki yerini alırken, sonrasındaki Meksika Devrimi'nde de yaşadı...

Mexico City'ye gittiğinizde, kent merkezinde tur atmak isterseniz, karşınıza aniden bir küçük kara tren çıkar...

Zapata oradadır...

ÇAPULTEPEK'TE TARİH YOLCULUĞU

Mexico City'de bir günümü Çapultepek semtindeki Antropoloji Müzesi'nde geçirdim. Çapultepek ne demek mi?

Adı üstünde işte! Çapul; Türkçemizde yağma, talan gibi anlamlara gelmiyor mu, işte o... Tepek de Amerika'ya kadar gide gide sonuna bir harf eklenmiş; tepe olmuş tepek!

Amerikan yerli dillerindeki sözcüklerin kimileri sanki Türkçenin buzula ve okyanusa bulanmışı gibi...

En iyisi, 'mış'ı, 'gibi'yi bırakalım, müzeye girelim... Zira dilimizin altındakiler, müzenin vitrininde...

Müze birkaç ana bölümden oluşuyor. Tarihi eserlerin sergilendiği yerler, entografik bölüm ve önceki yaşamları anlatan canlandırmalar.

Amerika'ya gelen insanların doğada bulduğu her şeyi kendi yaşamının bir parçası haline getirmesi çok güzel resmedilmiş. Ağaçların birbirine bağlanarak hareket ettirilmesi, yapraklarla örülü evler, taş aletler... Ne ararsanız var.

Beni en çok çeken bölüm ise Amerika'ya gelen ilk insanların Bering Boğazı'nı geçişlerini gösteren canlandırmalar oldu. Cam bölmenin arkasına buzulu, insanları koymuşlar. Sanki uzanıverseniz ilk elinize geleni Bering Boğazı'ndan çekip alacaksınız.

Kimi müzeler fotoğraf çekiminde kıskançtır. Buraya gelenler fotoğrafı gözleriyle çeksin, başkasına anlatsın, onlar da gelsin, derler. Burada öyle değildi, ver parasını istediğin kadar fotoğraf çek. Gördüğüm her yeni bölümün fotoğrafını zevkini çıkara çıkara çekerken kendi kendime takıldım:

- Balbay oğlum çok çektin, Allah çektirmesin!

Çok çektim ama, beni Bering Boğazı'nın önünden kısa sürede çekmek mümkün olmadı. Pek çok tarihçinin iddiasının yanı sıra müze bilgileri de Bering Boğazı'nı Amerikan tarihinin en önemli unsurları arasında sayıyor.

Doğanın izini süren, bilgi kırıntılarını birleştiren araştırmacıların öngörüsü şu:

İsa'dan binlerce yıl önce, şöyle 25-30 bin yıl kadar önce... En erken de 15 bin yıl önce Asya kıtasının ortasındaki insanlar ırmak yönlerini takip ederek daha iyi yaşayabilecekleri yerler aramaya başladılar. Kuzeye, doğuya, batıya, güneye her yöne... Kabileler halinde yapılan yolculuklar sonrasında her biri kendince bir kıyı buldu.

Sibirya yönünden yoluna devam edenlerin karşısına ise uzun mu uzun, derin mi derin, geniş mi geniş bir buzul yol çıktı. Bugün Bering Boğazı diye anılan bölde o dönemde buzullarla kaplıydı. Az gittiler buz gittiler Alaska tarafına geçtiler. Hava durumunu izleyip usul usul Amerika kıtasının güneyine doğru inmeye başladılar. Bu usul usul da bildiğiniz usul usullardan değil, sözcüğün tam anlamıyla usuuuul usuuul... Yani 10-15 bin yılda falan!

Amerika'ya ilk geliş böyle olmuş ama, Kolomb'dan çok önce başka uğrayanlar da olmuş. Çinlilerin, Vikinglerin, Japonların kıtaya uğrayanlardan olduğu biliniyor.

Müze bilgilerine göre, Meksika'daki yerleşimlerin başlangıcı 7-8 bin yıl öncesine dayanıyor. Yolculuk 25 bin yıl önce, Orta Amerika'ya yerleşim bundan 17-18 bin yıl sonra...

Amerika kıtasının en güneyi Patagonya. Hani bizim Türkçe deyimimizdeki "Patagonya'ya kadar yolun var... Ne kadar uzak yere gel-

dik, burası Patagonya mı?" dediğimiz Patagonya... İşte insanoğlunun buraya gelişi de 300 yıl kadar öncesine dayanıyor. Her neyse, kıtayı, affedersiniz konuyu dağıtmayalım, bizimkilerin göçüne gelelim; Amerika'ya ilk ulaşanlar uzun buzul yolculuğunun ardından bugünkü Kanada dolaylarında bir süre oyalandıktan sonra kabile kabile güneye inmişler.

Bilinen ilk uygarlıklar bugünkü Meksika ve Guatemala bölgesinde tarih sahnesine çıkmış. Bu uygarlığı yaratanları adı; Olmekler!

Olmek uygarlığını yaratanlar, kırsal yaşam koşullarını geliştirmenin arayışına girerken şöyle düşünmüş olmalılar:

Olmek ya da olmemek!

Sonunda "olmek" demişler ve yerleşik yaşama geçip, kentler kurmuşlar.

★★★

Sonrası müthiş, araştırıldıkça derinleşen bir tarih...

Kolomb öncesi Amerikan uygarlıkların anası işte bu Olmekler oldu. Mısır uygarlığının simgesi piramitleri onlar da yaptı. Matematik, zaman dizini, takvim, heykelcilik... İlk uygarlıklara ilişkin akla ne gelirse hepsiyle ilgilendiler. İÖ 1200'lere kadar uzanan bu uygarlığa koşut az ötede, And Dağları'nda Maya uygarlığı şahlanıyordu.

Olmeklerin nasıl birden ölmek deyip tarih sahnesinden çekildiği çok açık değil ama, kabile savaşları, kıyımlar bazı ipuçları veriyor. İsa'dan hemen önce ve sonra öne çıkan ve devletimsi birlikler kuran kabilelerin adları şunlar:

Çiçimekler, Toltekler, Tepanekler, Meksikalılar, Aztekler...

Adların her biri insanda Türkçe çağrışımlar yapıyor. Hani, pek çok şeyin Türkçe kökenden geldiğini iddia edenlerle alay etmek için bazı uydurmalar yapılır; Amazon'un yanına gelenler "Amma uzun" demişler, Amazon olmuş... Niagara şelalesinin gürültüsüne bakanlar, "ne yaygara ne yaygara" demiş, Niagara olmuş türünden... Onlar ayrı ama, aynen aktardığım kabile adları da insanda olmadık sözcükler çağrıştırmıyor değil!

Söz sözcük benzeşmelerinden açılmışken, konuyla ilgili araştırmalar yapan Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan'ın derlemesinden Amerikan yerlilerinin ve Orta Asya Türklerinin kullandıkları bazı ortak sözcükleri aktaralım:

Gün: Eski Türkçede 'kun', Amerikan dillerinde 'kin'.

Göç: Eski Türkçede 'köç, göç', Amerikan dillerinde 'kuç'.

Kayık: Türkçede 'kayık', Amerikan dillerinde 'kayak'.

Kuş: Türkçede 'kuş', Amerikan dillerinde 'kuşkuş'.

Az: Türkçede 'az', Amerikan dillerinde 'as'.

Yemek: Türkçede 'aş', Amerikan dillerinde 'aşa'...

Tepe: Türkçede 'tepe', Amerikan dillerinde 'tepek'.

Ata: Türkçede 'ata', Amerikan dillerinde 'ata' ya da 'hataa'.

Dilden tarihe dönelim...

Tolteklerle Çiçimekler, müzenin bulunduğu bölgedeki Çapultepek parkının yerinde bulunan güzelim pınarların kıyısına yerleşmişler ve devletçiklerini kurmuşlar. Zamanla bölgenin en güçlü kabilesi Aztekler olmuş, tümünü sindirmiş ve devletini kurmuş.

Richard Townsend'in görselliği de dikkate alarak hazırladığı, Türkçemize Meltem Özdemir'in kazandırdığı "Aztekler" kitabında kabilelerin tarıma, bir başka deyimle yerleşik yaşama başlaması güzel bir anlatımla dile getiriliyor. İşte Çiçimeklerin dönemin koşullarına göre ilerici adım atan hakanını anlatan kesit:

"Ant içerek imparatorluğun başına geçen Tlohtzin, toprağın işlenmesine büyük önem verdi. Dedesi Xolotl döneminden beri yaşamının büyük bölümünü Chalco'da geçirdiği ve Toltekler ve Chalcoanlarla iletişim kurduğu için, insan yaşamında mısırın ve diğer tohumların ve sebzenin önemini gördü. Özellikle Xico'da evi ve ailesi olan Texpoyo Achicauhtli ona çok şey öğretti; öğretmeni ve kılavuzu oldu. Öğrettiklerinden biri de toprağın işlenmesiydi. Bu bilgiyle donatılmış Tlohtzin, tüm toprakların işlenmesini ve tarıma açılmasını emretti. Bunun doğruluğuna inanan Çiçimeklerin çoğu harekete geçti ama, hâlâ atalarının geriliğinde kalmak isteyenler Metztitlan ve Toto-

tepec'e çekildi... Ve o günden sonra tüm topraklar tarıma açıldı; giysiler için pamuk, mısır ve başka tohumlar, sebzeler ekildi, biçildi."

Çiçimekler yerleşik yaşamla böyle tanışıken, düşman da edindi! İnsanoğlunun toprağın bir bölümünün etrafını çevirip "burası benim" dediği günden bu yana, "hayır benim" kavgası sürüyor! Dönemin yerleşik yaşamcıları bir yerde en çok 20 yıl kalıyordu. Sonra kendilerine yeni yurtlar ediniyorlardı. İçlerine Meksika kabilesini de alan Aztekler tüm bölgeye hâkim olurken dönemin Aztek önderleri halka ne diyordu:

"Ülkemizi kurmak için ilerleyeceğiz ve yerleşeceğiz. Ve biz evrendeki tüm halklara egemen olacağız. Ve size gerçeği söylüyorum ki, sizi bu dünyanın kralları ve soyluları yapacağım. Ve siz yönetici olduğunuzda sayısız kulunuz olacak; bunlar size pay verecek; değerli taşlar, altın quetzal tüyleri, zümrüt, mercan ve ametist sunacak ve siz bunlarla çok güzel giyineceksiniz. Çeşitli kuş tüyleriniz de olacak; mavi kotinga, kırmızı flamingo, tzinitzian ve tüm diğer güzel tüyler. Ve çok renkli pamuk ve kakaonuz olacak. Ve işte tüm bunları görmeniz için, benim asıl görevim bu olduğu için ben buraya gönderildim..."

Ne dersiniz? Bu paragraf insanoğlunun uzun tarih çizgisindeki savaşları özetlemiyor mu?

★★★

Müzede bu anlatımı gözler önüne seren tıpkı Bering Boğazı'nı geçiş gibi canlandırılmış bölümler var. Amerikan yerlileri kendilerine yaratılış olarak iki unsuru seçmişler:

Mağaralar ve pınarlar...

Mağara barınmayı, pınarlar da yaşam kaynağını temsil ediyor olmalı.

Mexico City'nin kurulduğu alanın önceki yüzyıllardaki görünümü ise aynen şöyle:

Dağ başında adacıklar!

Zaten yaşam merkezi olmasının nedeni de bu; su ve toprak.

Amerikan yerlilerinin dokudukları halı-kilimlerin bulunduğu bölüm ayrıca anlatmaya değer. Desenler hık demiş, Anadolu'dan düşmüş.

Ne demeli?

Desen için yol bir!

O baklava dilimleri, o köşeli kıvrımlar, o renk cümbüşü...

Heykelciklerin bulunduğu bölüm için de Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde miyiz diye sormak uygun düşer. Geniş kalçalı, koca memeli kadınlara ne demeli? "Kibele'nin nesi olursunuz" diye mi sormalı yoksa şöyle bir benzetmeye mi gitmeli:

- Çatalhüyük... Çatalhöyüç...

Müze yetkilileri, güzel bir ışıklandırmayla tarihe tuttukları ışığa renk katmışlar.

Müzeden çıktım... Geniş kaldırımdan usul usul Çapultepek parkına doğru yürüdüm. Bir zamanlar etrafı sularla, pınarlarla örülü park bugün katı bir toprak parçası gibi duruyor ama, yeşillikleri yerinde...

Bering Boğazı bugün yer yer 100 kilometreyi bulan açıklıkla iki kıtayı birbirinden ayırıyor ama Meksikalıların yüzünde hâlâ Asya ile Amerika birleşik. Parkta insan yüzlerine, mimiklerine bir başka türlü baktım. Yüzde 10 Çinli mi desem, yüzde 40 Orta Asyalı mı desem, yüzde 20 Akdeniz'in dört yakası mı desem, bir o kadar yerel duruş mu desem?..

GUATEMALA

BULUTLARIN ÜZERİNDE... OTOBÜSLE...

Meksika'dan sonraki durağım, Guatemala...

Hem çevreyi iyi tanıma hem de ekonomik olması bakımından otobüsle gitmeyi denedim. Otobüse binme garantisi veriyorlar ama, Guatemala City'de inme garantisi vermiyorlar.

350 kilometrelik sınır yolunda 6-7 gerilla bölgesi var. İç savaşın izleri, karayoluyla yolculuğa engel.

30 yıldır devam eden iç savaşta, kırsal kesimin kontrolü farklı gerilla gruplarının elinde.

Guatemala Havayolları'ndan (Avıoteca) bir "paket bilet" aldım. Mexico City- Guatemala City- San Salvador-Managua-Mexico City...

ABD ve Avrupa'nın pek çok havayolu şirketi de aynı güzergâhta uçuyor. Ama Avıoteca daha ucuz.

Bileti verdikten sonra küçük bir anımsatma yaptılar:

- Kalkış saatinde gecikme olabilir...

"Olsun" dedim. Havaalanında beklerim... Görevli biraz duraladıktan sonra devam etti:

- Yani, bir gün sonra da kalkabilir...

THY'nin kulakları çınlasın. Beterin beteri var...

Ama korkulan olmadı. Uçak zamanında havalandı. Güneşin ve bulutların arasında iki saat uçtuk.

Mexico City'deki Antropoloji Müzesi'nde kuş bakışı Orta Amerika coğrafyasını anlatan resimler görmüştüm. Sadece dağlar, ırmaklar ve vadiler vardı. Bir de küme küme insanlar...

"Acaba biraz abartma mı" diye düşünmüştüm.

Değilmiş.

Yemyeşil dağların, S çizen kahverengi ırmakların, dağların ortasında vazoda bir çiçek demeti gibi duran göllerin üzerinden uçtuk. Bir an Karadeniz kıyılarını anımsadım. Yeni bir ülkeye ulaşacak olmanın verdiği keyifle, içimden haykırarak bir Karadeniz türküsü mırıldandım:

"Hey cidi şişmanoğli, severdi cülizari, yeşil sandala benzer, şişmanoğli mezari..."

Yanımdaki genç kadın ikide bir makyajını tazeliyor. İnmek üzereyken işi abarttı. Çantasından küçük bir makas çıkarıp saçının alnını kucaklayan yerlerinden biraz kesti. Ardından cımbız çıkarıp dudaklarının üzerindeki tüyleri temizledi. Sanki Richard Gere karşılayacak.

Çantasındaki malzemenin tümünü çıkarıp yan yana dizse, insan kendisini ameliyathanede sanır.

Genç kadını Guatemala City'de kim karşıladı bilmiyorum. Ama beni müthiş bir yağmur karşıladı...

Kentin tepeden görünümüne yabancı değilim... Merkezde yüksek binalar, kenarda gecekondular... Kentin üzerinde bir tur atıp indik. Gecekondular derin yarların eteğine yapılmış.

Tanrı baba dokunsa, 200 ölü...

Havaalanı binası iki katlı. Üst katta, akmayan bölümlerden birinde kahve içtim.

Dışarıda müthiş bir yağmur.

Binayı biraz dolaştım. Alt katta, turistik eşyalar satılıyor. Guatemala yerlilerinin giysilerinden saç tokalarına kadar her şey hediyelik...

Pisti gören cam bölmenin önü ise onlarca köylü ile dolu. Birkaç kadın, çoğu çocuk... Bir yolcu karşılayacak olmalılar.

Bizim özellikle Doğu Anadolu insanımıza o kadar çok benziyorlar ki...

Fotoğraflarını çektim. Bir şeyler söylediler. Anlamadım. Ben konuşmaya çalıştım olmadı. Arkadan bir çocuk bağırdı:

- Dolar, dolaaaar...

Anlaştığımız tek sözcük bu oldu:

- Dolaaar...

Çocuklara uçaktan aldığım dergiyi verdim. Biri sayfalarını karıştırırken tümü tepesine üşüştü. Maya uygarlığı kalıntılarının bulunduğu yerlere düzenlenen turların resimli ilanlarına bakıyorlar. En ucuzu yüz dolar...

Bir taksiyle anlaşıp, antik Guatemala City'ye giden otobüslerin kalktığı yere ulaştım...

Daha önce aldığım öğütler hep bu yöndeydi:

- Antik kentte kal...

Antik Guatemala City, sömürge döneminde inşa edilmiş başkent.. Aynen korunmuş...

Havaalanından az sonra Guatemala City başladı. Kendimi bir an Pakistan'da hissettim.

İki, üç katlı çarpık yapılar. Kirli trafik. Rengârenk, eski model, çoğu en az üç-dört kez kaza yaptığı ilk bakışta anlaşılan otobüsler...

Antik Guatemala'ya giden otobüslerin kalktığı yere geldik... 1950-60 model on kadar otobüs...

İkili koltukları biraz uzatmışlar, üçlü olmuş. Biraz da boydan sıkıştırıp 15 sıra oluşturmuşlar. Aradaki tek kişilik yürüme boşluklarına da ayakta yolcu alıyorlar.

Normalde en çok 50 kişinin yolculuk edebileceği bir otobüsteyiz, yanlış saymadımsa 108 kişi Antik Guatemala'ya gidiyoruz...

Az sonra uzun bir tırmanma şeridi, ardından virajlar...

Pencere kenarındayım. Çevreyi izliyorum. Altımızda tepecikler ve vadiler. Bir de bulutlar... Evet, evet bulutlar... Kimi hemen yanımızda... Yeşillikler arasında salıncak kurmuş, bulutların üzerinden otobüsle uçuyoruz... Affedersiniz gidiyoruz.

Bazı vadileri dikkatli bakmadan seçemiyorum. Her iki uçtaki yeşillikler vadinin ortasında buluşup birbirine sarılmış...

İniş başladı. Birkaç kez bulutların yanından geçip, altında saklandık. Tepeden baktığımız vadilerin yanındayız...

Vadiler, vadiler...

Hani gür su, dik yamaçtan, kayalarla birdirbir oynayıp koşaradım iner ya... Hani suyun her dalgalanışı izlemeye değer ya... İşte vadilerden yeşillik öyle akıyor...

Bu toprağa insan ayağını sokup on dakika beklese... Dal budak salmaya başlar...

Pencereden doğaya baktım, alabildiğine zengin...

Yanımda oturanlara, ayaktakilere baktım, alabildiğine fakir...

Böylesine verimli toprakların üzerinde yaşayan insanların birinci sorununun "açlık" olmasına insanın inanası gelmiyor.

Bu, çeşmenin başında oturup susuz kalmak...

Bu, sofralar arasında gezinip aç kalmak...

Böyle şey olur mu? Birileri gelir, hortumu takar, suyu alır götürürse olur. Çeşmenin başındakine de hortumdan damlayan kalır...

Hortumu yırtmaya kalkmak mı?

Aman haaa... Büyük suç...

Bu duygular beynimdeki tarlayı tohumlamaya başlamıştı ki, Antik Guatemala'ya geldik...

ANTİK GUATEMALA...

Otobüs yola devam edecek... İleride köyler, kasabalar var... Antik kentte sadece ben indim...

Aman tanrım... Neredeyim?.. Kimim?.. Bir sömürge dönemi maceraperesti mi, bir ortaçağ gezgini mi?

En az yüz yıldır hiç dokunulmamış tek katlı binalar. Çoğu farklı ve bağıran renklerde. Kapılar, pencereler işlemeli...

Yerler taş... Sokaklar düzgün... Binaların bahçelerinden yeşillik sarkıyor. Üç-dört yapıdan biri otel ya da lokanta...

Çoğunda yer yok...

Tanık olduğum görüntü insana, "Bu dünyadan bir İspanyol imparatorluğu geçmiş" dedirtiyor.

Sokaklar arasında avare dolaşırken, yine tek katlı, 8-10 odalı otellerden birinde yer buldum. Ortasında dikdörtgen bir bahçe var. Çevresi odalar... Kaldığım otellerde odanın resmini çekmek gibi bir alışkanlığım yoktur ama, buna dayanamadım. Yüksek tavan, yerel motiflerle bezeli bir battaniye, yine "bu bölgenin" dedirten dolap... Pencereye boyum yetişmiyor... Geçen yüzyılların koşulu içinde güvenlik amacıyla bu kadar yüksek yapılmış olsa gerek...

Denizden 1500 metre yükseklikteki kent ılıman bir yayla iklimine sahip. En sıcak olduğu dönem 22 en düşük 14... Mexico City'nin birinci dereceden akrabası...

Ertesi gün ilk işim kent turu... Burada güneşle yağmur iki dost olmalı... Sırayı centilmence birbirlerine devrediyorlar. Yağmur, güneş, seyrek bulutlar, koyu bulutlar, yağmur, güneş... Gece dostluğu dinlendiriyor. Dostluğun meyvesi de kat kat yeşil...

Antik Guatemala'da, turistler ve onlara bir şeyler satmak isteyen yerliler var. Başlarının üzerinde gezdirdikleri bohça, gömlek, yelek, "Guatemala" yazılı yerel kumaşlarla dolu...

Bütün bunlar bir yana Antik Guatemala'da en çok ne var, diye sorarsanız; hemen kilise var derim. Kent haritasında kiliseleri özel haç işaretiyle göstermişler. Bir çırpıda 30'dan fazla kilise saydım. Bu tablo İspanyolların bu bölgeye gelişte ilk iş olarak şöyle söylediğini gösteriyordu:

1- Eski dininizi unutun, artık İsa var!

2- Eski dilinizi unutun, artık İspanyolca var!

Akşam saatlerine doğru, önünde yarı sallanan insanların durduğu, yüksek tavanlı bir bodrum katını andıran yapının önünde mola verdim. Yorgunluktan değil, biraz da insan yüzü görme, olabilirse yeni insanlarla tanışma isteğinden. İyi yerde mola vermişim. Bizim Tekel birasını andıran Guatemala birasını sık sık ağzına götüren insanlar, birayı çekmedikleri zamanlarda da hep konuşuyorlardı. Yani dudaklar hep meşgul, ya bira için ya konuşmak için!

Daldım aralarına... Bir bira da ben söyledim. Çevredekiler önce tanış mıyız diye baktılar. Ben hepsine gülümseyerek selam verince, tanış mıyız değil miyiz sormadan aralarına aldılar. İspanyolca gibi ama, sanki yerli dillerden de payını almış bir dille konuşuyorlardı. Anlaşılan sorun ortaktı:

Ne olacak bu Guatemala'nın hali?

Konuşmalarından dertli ama, keyifli oldukları anlaşılıyordu. Hani Anadolu'da bir söz vardır; azıcık aşım, dertsiz başım! Öyle bir hava da aldım... İçlerinden biri çat pat İngilizce biliyordu. Onun sayesinde biraz anlaştık. Onun yetersiz kaldığı anlarda, çantamdaki İspanyolca sözlükle anlaşmaya çalıştık. Neredeyse birkaç dakikada bir tüm-

ce üzerinde buluşuyordum. Ama her buluşma tanı bir 'buluş'ma oluyordu.

★★★

Bu kentte geçirdiğim iki gün, gezme pınarlarıma yeni gözler kattı...

Kattı da... Guatemala'nın güvenlik sorunları nedeniyle gidemediğimiz kırsal alanları hakkında ne yazacağız?

Mademki biz gidemedik, giden bir ustayı dinleyeceğiz. Yani, Ahmet Arpad'ın Türkçesiyle Neruda'yı:

"Guatemala'ya gitmeye karar verdim. Yolculuğu otomobille yaptık. Kelebek gibi giyinmiş kadınlar ve havayı kaplayan bal ve şeker kokularıyla Meksika'nın altın bölgesi denen Tehuantepec Boğazı'ndan geçtik. Sonra büyük Chiapas ormanları başladı. Akşam da büyük gürültülerden ürkerek durduk. Binlerce ağustos böceği müthiş bir gürültüyle balta girmemiş ormanlardan telgraf yolluyor gibiydi. Meksika'nın sırrı yeşil gölgesini çok eski yapıların, yüzyılların tasvirleri, irili ufaklı heykelleri, koskocaman başlar ve taştan hayvanlar üzerine yaymıştı. Meksika ormanını binlerce yıllık varlıklar dolduruyordu. Orta Amerika'nın yükseklerinde sınırı aştığımızda, Guatemala'ya giden dar yol, sarmaşıkları, iri yapraklı ağaçları, Tanrıların geride bıraktığı gözler gibi sakin gölleri, çam ormanları ve sularında sürülerin yıkandığı geniş nehirleriyle beni baştan çıkardı.

Ünlü romanlarını daha yazmamış olan Miguel Angel Asturias ile bir haftamı buralarda geçirdim. Sanki iki kardeş olarak dünyaya gelmiştik; birbirimizi o kadar yakın hissediyorduk. Bütün günlerimizi birlikte geçirdik. Akşamüstleri uzaklarda, sisler içindeki dağ yamaçlarını ya da tropik ormanları dolaşıyorduk. Guatemalalıların serbest konuşmaya hakkı yoktu. Hiç kimse bir başkasıyla politikadan söz etmiyordu. Burada duvarlar sizi dinliyor ve ele veriyordu. Arada sırada yüksek bir ovada otomobili durduruyor ve ağaçların gerisinde kimsenin olmadığına güven getirdikten sonra kimi konulardan söz ediyorduk.

Hükümet başkanının adı Ubico idi. Uzun yıllardır hüküm sürmekteydi. İri yarı donuk bakışlı ve acımasız biriydi. Kanunu o tespit ediyor ve onun direktifi olmadan hiç kimse bir şey yapamıyordu. Sekreterlerinden biriyle tanıştım. Daha sonraki yıllarda dostlarım arasına giren bu kimse, günün birinde çok önemsiz bir konuda Ubico'ya karşı düşüncede olduğunu söylediği için başkan sarayının çalışma odasında bir sütuna bağlanarak, kırbaçlandığını anlatmıştı.

Ülkenin genç şairleri beni bir akşam toplantısında şiirlerini okumaya davet ettiler. Ubico'ya telgraf çekerek iznini istediler. Buradaki bütün dostlarım ve şairler salonu doldurdu. Şiirlerimi büyük coşkunluk içinde okudum. Çünkü onlar bu büyük hapishanenin penceresini biraz olsun aralayabiliyordu. Şehrin polis şefi en ön safta oturmaktaydı. Daha önceden de uyarmışlardı; bana ve dinleyicilere makineli tüfek doğrultulmuştu ve polis şefi ayağa kalkarak salondan ayrılırsa, bu tüfeklerden kurşun yağacaktı. Fakat hiçbir şey olmadı ve adam toplantının sonuna kadar yerinden kıpırdamadı.

Dostlarım beni Ubico ile tanıştırmaya karar verdi. Kendini Napolyon'a benzeten bu çılgın adam, saçının bir buklesini alnına düşürüyor ve konuşurken Bonapart'ın o ünlü pozunu alıyordu.Böyle bir daveti reddetmemin tehlikeli olduğunu söylediler. Bu adamın elini sıkmamaya karar verdim ve hemen Meksika'ya döndüm."

TERRERO... TERRERO...
TOPRAK... TOPRAK...

Bugünkü başkent Guatemala City, dörtte üçü sağlıksız yapılarla dolu bir kent.

Bir öğle vakti, uç semtlerden birine giden belediye otobüsüne bindim. Son durakta indim... Birbirinin üzerine yaslanmış evler, kirli sokaklar, üstü başı kirli ayakkabısız çocuklar, toz-çamur sokaklar, köşe başlarında çöp, çöp, çöp...

Bir sonraki otobüsle kent merkezine geldim. Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın önündeyim. Sarayın, karşısındaki alanda çadırlar... İçinde, önünde, insanlar... Ortada kocaman bir ateş, üzerinde siyah mı siyah bir çaydanlık...

Yaklaştım... İngilizce bir şeyler söylemeye çalıştım. Olanaksız. İlle de İspanyolca...

En azından ne istediklerini öğrenmeye çalışıyorum...

Beni çevrelediler. Elimdeki İspanyolca-İngilizce sözlüğü açtık. Sözlüğe yumuldular, aranıyorlar...

Benimle konuşanın adını sordum. Anlaşmak zor oldu. Yazdı:

Monega Sonran...

Sürekli sigara içmekten dişleri ve dişetleri sarı-siyah. Ön dişlerinin yarısı yok. Kalanlar da gevşek vida gibi... Her sözcükten sonra ağzından bir diş düşecek diye korktum.

Şapkası sanki vücudundan bir parça...

Makineli tüfek gibi konuşuyor... Çevresindekiler daha tümcesi bitmeden başını sallıyor... Bir ona bir bana bakıyorlar...

Anlamadığımı söyleyip, ellerine verdiğim sözlüğü gösterdim. Yine yumuldular. Olmadı başladılar bağırmaya:

- Terrero... Terrero...

Sözlüğe baktım, "Toprak..."

Topraklarını istiyorlar. Sonrasında el-kol hareketleriyle anlaştık. "Kendimiz çalışmak istiyoruz" diyorlar. Yarım saatte, bir-iki dakikalık sohbet ettik...

Guatemala'da iki kesim var. "Indio" denilen Maya kökenli yerliler, "Ladino" denilen İspanyol-yerli karışımı melezler... Nüfusun yüzde 20'sini geçmeyen Ladinolar, yüzde 80'lik Indioları yönetiyorlar. Indiolar, kendi içlerinde paramparça... Hem birbirlerine karşı hem Ladinolara karşı savaşıyorlar...

★★★

Guatemala'nın ayrı bir devlet oluş sürecini başlatan "Bağımsızlık Bildirgesi"nin ilk tümcelerinden biri şu:

"Halkın ilan etmesinin doğuracağı ürkütücü sonuçları önlemek üzere bağımsızlık ilan edilmiştir."

Bu tümce pek çok şeyi anlatmaya yetiyor.

150 yıl önce Guatemala'nın en önemli ihraç ürünü kahveydi. Bugün de kahve. 150 yıl önce kahve ticareti yabancıların elindeydi. Bugün de yabancıların elinde.

Bugüne dek, pek çok kez "bağımsız" yönetim kurma girişimleri oldu ama, tümü engellendi.

ABD, daha sonra Vietnam'da uygulayacağı yöntemlerin bir kısmını burada denedi. CIA destekli, Latin Amerika tipi darbelerin ilki de burada gerçekleştirildi.

Guatemala'da son diktatör Jorge Ubico, 1944'te büyük bir halk hareketi sonucu devrildi. Hemen sonrasında yapılan seçimleri, Devrimci Parti'nin lideri, felsefe öğretmeni Juan Jose Alvero kazandı. Toplumsal barışın serpildiği bir süreç başladı.

1950 seçimleri ise genç subay Jose Arbenz Guzman'ın zaferiyle sonuçlandı. Guzman, İşçi Partisi'ni yasalaştırdı. Çoğunluğu Kızılderili yüz bin köylülü toprak sahibi yaptı...

Cısss...

Ne büyük hata...

Guatemala'daki en büyük toprak sahibi kim?

American United Fruit Co.

Hükümet, bu kurumun işine gelmeyen bir icraat yapabilir mi? Yapamaz...

Alvero'ya darbe girişimleri... Perde arkasında ABD Büyükelçisi Petterson... Bu saptanınca, sınır dışı...

Olsun, darbelerden biri tutmazsa, öbürü tutar. Köylüyü toprak sahibi yapmaya kalkan hapı yutar...

3 Temmuz 1954... Albay Castillo Armas, ABD Büyükelçisi'nin özel uçağıyla Guatemala'ya geldi ve darbe...

İlk iş, Amerikan şirketinin topraklarını iade etmek...

Bu uygulamalara karşı çıkan bir grup subay 1960'ta yönetime el koymaya girişti. Ancak başaramadı. Bu subaylara şu ad takıldı:

"Genç Türkler..."

★★★

Bölüm Guatemala'nın bugününe ilişkindi. Bitirişi tarih-edebiyatla yapalım. Bölgenin bilinen ilk uygarlığı Mayalar, uygarlığı pek çok alanda mayalamışlar ama, İspanyol işgali mayayı bozmuş. Bir Maya aşk şiirini yine Kutlu'nun Türkçesiyle aktaralım:

Giyin en güzel giysilerinizi
Neşelenme zamanı geldi...
Tarayın dağınık saçlarınızı,
Giyin en güzelini giysilerin,
Güzel isparkinler olsun ayağınızda...
Süslesin kulaklarınızı
En gösterişli küpeler...

Güzel başlıklar takın;
Boynunuzu süslesin
Zarif gerdanlıklar...
Kollarınız dolanıp
Işıldasın bilezikler...
Olduğunuz gibi;
Güzeller güzeli,
Görünmelisiniz burada,
Dzitbalche yurdunda...
Size âşığım bayan!
Bu yüzden arzum,
Çok ama çok güzel olmanız...
Dumanı tüten bir yıldıza
Benzeyin istiyorum...
Kır çiçekleri ve ay bile
Arzulasın sizi istiyorum!
Ey güzel bakire:
Saf ve bembeyaz elbiseniz...
Gidin, verin gülüşünüzün neşesini,
İyilik dolsun kalbiniz...
Zira iyiliğini size adayan tüm erkeklerin,
Mutluluk günüdür bugün!

BOLIVAR'DAN BOL VAR!

Güney Amerika'da hangi büyük kenti dolaştımsa mutlaka cadde-bulvar adlarından biri şuydu:

Simon Bolivar.

Üstelik de kentin en işlek, en merkezi caddesi...

Diyelim ki, kentte kayboldunuz, yer sormaktansa, "Simon Bolivar caddesi nerede" diye sorun, mutlaka göstereceklerdir.

Doğal olarak Guatemala'da da aynı adla karşılaştım. Başkent Guatemala City'yi çevreleyen Simon Bolivar bulvarı kentin değişik bölgelerine gidişlerimin de kavşak yeri oldu. Bir başka deyimle Bolivar, Güney Amerika'nın karayolu damarlarında dolaşmaya devam ediyor. Tüm canlılığıyla, kararlılığıyla...

Bu bölüm de kitabın 'Bolivar Durağı' olsun... Birkaç sayfalık bir Bolivar molası verelim...

Simon Bolivar'ın 47 yıllık ömrüne şu lakap sığmış:

El libertador!

Yani, İspanyolca kurtarıcı...

Bugünkü Kolombiya, Venezüella, Ekvador ve Peru'nun bağımsızlık mücadelelerinde doğrudan etkisi var. Bu mücadelesi öteki ülkelere de örnek olduğu için, çevre coğrafyaya da dolaylı etkisi oldu.

Bolivar'ın yaşamındaki iniş çıkışlar daha doğumunda başlıyor.

Baba, İspanyol asıllı bir Venezüella soylusu. Ama hem annesini hem babasını küçük yaşta yitiriyor. Mirasın yönetimi amcaya kalıyor. Amca da Simon'u en iyi öğretmenlerin elinde yetiştiriyor. Mirasa ihanet etmiyor. 16 yaşında da eğitimin devamını almak üzere Avrupa'ya gidiyor.

İspanya'daki eğitiminin üçüncü yılında yaşamının rengi bir kez daha değişiyor; soylu bir İspanyol kızıyla evleniyor. Ama bir şartla:

Yaşamımızı Güney Amerika'da sürdüreceğiz!

Âşığa Güney Amerika sorulur mu, güzel bir evlilik başlıyor. Yıl 1801. Bolivar, yeni bir yaşamın planlarını yaparken İspanyol gelin daha evliliğin birinci yılında Caracas'ta yakalandığı sarıhummadan yaşamını yitiriyor.

Yaşamı bir kez daha yön değiştiriyor. Avrupa'nın yolunu tutuyor. Eski öğretmenleriyle yeniden buluşup eğitimini sürdürmek istediği söylüyor. Bu kez eğitiminin yönü de değişiyor. Bir yandan Hobbes, Buffon, Locke gibi usçu düşünürleri bir yandan da Rousseau, Voltaire'i okuyor. O dönem aynı zamanda Napolyon'un zaferinin doruğa ulaştığı bir süreç.

Bolivar, Avrupa'nın gidişinden bir başka türlü etkileniyor ve İtalya gezisi sırasında Roma'daki Monte Sacro tepesinde bağıra bağıra şu andı içiyor:

- Ülkem, Venezüella'yı bağımsızlığa kavuşturacağım!

Ve Venezüella'ya geri dönüyor...

Napolyon'un Fransa'daki başarısını yaymak için İspanya'yı da tehdit etmeye başlaması, İspanya'nın Güney Amerika'daki sömürgeleriyle ilgisini zayıflattı. Bu durumdan yararlanan Venezüella'daki bağımsızlıkçılar ilk kez 1810'da bağımsızlık ilan ettiler. Bolivar da bu sürecin içinde yer aldı. İlk bağımsızlık denemesi sadece bir yıl sürdü. İspanya hâkimiyeti yeniden eline aldı. Ama Bolivar ettiği yeminin arkasındaydı. Bugün Kolombiya sınırları içinde olan Cartagena kentine gitti. Burada bölgedeki İspanyol egemenliğini ortadan kaldır-

mayı hedefleyen ilk önemli siyasi çıkışlardan biri olan Cartagena Bildirisi'ni yayımladı.

Bolivar'ın yol haritası şöyleydi:

Bölgede İspanyol egemenliğini yok etmek için çok güçlü yönetimler oluşturmak...

Geniş yetkilerle Venezüella'yı kurtarma birliğinin başına geçen Bolivar Ağustos 1813'te Caracas'a girdi. Kurtarıcı unvanını burada aldı. Zira, Caracas'a girmek için tam 6 kez İspanyol birlikleriyle savaştı ve tümünü kazandı.

Bu kez İspanyollar oyun yöntemini değiştirdiler, disiplinsiz yerlilerden oluşan bir birlik kurup onları Caracas'a yönlendirdiler. Bolivar yönetimi tutunamadı. Bolivar birkaç çatışmadan kıl payı kurtulup Jamaika'ya kaçtı. Orada da mücadeleye devam... Mücadelenin içinde kavrularak yoluna devam eden Bolivar'ın yönetim anlayışı diktatörlüğü çağrıştıracak öğeler taşımaya başladı. Örneğin, devlet başkanlığının ömür boyu olmasını istiyordu. Ona göre ancak böyle bir güce ulaşmış bir kişi İspanyol egemenliğini ortadan kaldırabilir, yeni bir devlet yapısı kurabilirdi. Bolivar, görüşlerini Meksika, Şili ve Arjantin'de ulaşabileceği eşitlerine de gönderiyordu. Bolivar'ın İspanyolları alt etme hedefi doğal olarak İngilizlerin işine geliyordu! Zaman zaman sözlerini tutmasalar da İngilizler Bolivar'ın adımlarının çoğunu maddi-manevi olarak desteklediler. Ancak Bolivar'ın nihai hedefi ülkesinin çevresiyle birlikte bağımsızlığıydı. 1815'te İspanya, o güne dek Atlas Okyanusu'nu geçmiş en büyük kuvveti bölgeye gönderdi. Bolivar karargâhını çok güvenli bir bölgeye kurdu. Yeni bir hedef planlaması yaptı ve bir gazete çıkarmaya başladı. Burada azıcık meslekçilik yapalım; büyük hedefleri olan, büyük adımlar atmayı planlayan herkes mutlaka bir yayın organı kurar, kurmak durumundadır. Hedefi yaymak aynı zamanda onu güçlendirmektir. Bunu yapmanın başlıca yolu da yayın organıdır.

Bolivar, 36 yaşında iken 1819'da İspanyolları çok büyük yenilgi-

ye uğrattı. Üstelik sayıca kat kat küçük bir birlikle. Boyaca çarpışması diye anılan bu savaş, Güney Amerika için de dönüm noktası oldu.

Bolivar, zafer kazandım sarhoşluğuna girmeden İspanyol boşluğuna girdi ve İspanyollar toparlanamadan bugünkü Kolombiya'nın kuruluşunu ilan etti. Harita üzerinde Venezüella ve Ekvador da aynı devletin çatısı altındaydı. Birkaç yıl içinde bütün bölge İspanyol egemenliğinden kurtarıldı. Buna ABD de destek verdi. İspanya'nın yerine geçmek için!

1820'li yılların başında Bolivar'ın kıtanın kuzeyinde yaptığını kıtanın güneyinde yapan San Martin kendisine bir öneri sundu:

"Bölgede İspanyolların etkisinde kalan tek yer Peru. Orayı birlikte kurtaralım."

İki lider Ekvador'da buluştu. Sonuç çıkmadı. Martin, geri çekildi. Bolivar'ın bu işi tek başına çözmesinin önü açılmıştı. 1823'te ordusunun başında Lima'ya girdi. İspanyol kuvvetlerine yapacak tek şey görünüyordu:

Teslim olmak.

Onu yaptılar.

Bolivar durur mu? Haritaya baktı, sordu:

- Sırada neresi var?

Yukarı Peru... Bugünkü adıyla Bolivya...

Oraya da bir birlik gönderdi. Ve kurtardı. Yukarı Peru'nun adı tarih sahnesine, Bolivar anısına Bolivya olarak geçti. Önünde şu hedef vardı:

Bütün İspanyol Amerikasının ortak bir çatı altında toplanması, birlik kurulması.

Tek tek devletlerin gücünün çok sınırlı olduğunu biliyordu Bolivar. Bu güçleri birleştirmenin bölgenin toplam gücünü ve dayanıklılığını arttıracağını düşünüyordu. Bolivar bir bakıma ülkesel değil, kıtasal bakıyordu.

Ne var ki, tek tek bağımsızlığına kavuşturduğu ülkelerdeki yönetimler olaya böyle bakmadığı gibi "komşusundan daha etkin olmak" ya da "komşusunda kalan toprakları kendi sınırlarına almak" biçimin-

de özetlenebilecek çekişmelere girmişti. Bolivar bu duruma çok üzüldü. Dağılmaları önledi. Durumu büyük ölçüde toparladı ama, çok güvendiği insanların yokluğunda attığı adımlar onu çok üzdü.

Hani Anadolu'da bir söz vardır:

Duvarı nem yiğidi gam öldürür...

Ardılı olarak yetiştirdiği Sucre'nin öldürülmesi üzüntüsünü daha arttırdı...

Bolivar veremden öldü...

NİKARAGUA

MANAGUA'YA GİRME ÇİLESİ

Guatemala Havaalanı'na gelişte, ani bir yağmura tutuldum. Önce yakıcı güneş vardı. Sonra bulutların korsan gösterisi ve yağmur...

Kendi kendime söylendim:

- Bu turist ıslatan olsa gerek...

Havaalanına geldim...

İki turist benim gibi her şeyine kadar ıslanmış, kurulanmaya çalışıyor. Demek ki saptama doğru... Bu tam bir turist ıslatan yağmuru...

Guatemala City'den Nikaragua'nın başkenti Managua'ya 40 dakikada ulaştık. Ama Managua Havaalanı'nın "gelen yolcu" bölümünden çıkışına ancak bir saatte geçebildik.

Yolculuk hareketliydi. Birkaç "hava boşluğundan" geçtik... Böbrek taşı olana bire bir...

Gümrük girişi, ahiret sorusunda sabrı olana...

Pasaportunuz hangi tarihe kadar geçerli?

Vizeyi nereden aldınız?

Bu ülkeye hangi amaçla geliyorsunuz?

Kaç gün kalacaksınız?

Gösterebileceğiniz bir adres var mı?

Bilgi formundaki sorular uzayıp gidiyor. Camlı bölmenin arka-

sındaki görevli bunları tek tek inceliyor. Sonra da, "Burada çok ciddi bir iş yapıyoruz" edasıyla, mührü sert bir şekilde pasaportun alnına vurup, "geçin" diyor.

Her yolcu için yeniden...

O an; biz güneye doğru havalanırken ters yöne giden bulutları düşündüm. İstedikleri yerde sevinç gözyaşlarını boşaltıp yollarına devam ediyorlar. Sınırları aşıp kıtalara ulaşıyorlar.

O an, Antik Guatemala'da kaldığım otelin çatısındaki kiremitleri gitar yapıp beni uyandıran kuşları düşündüm. Ne sınır, ne pasaport, hangi mevsim işlerine geliyorsa, o topraklardalar.

Oysa biz insanlar, yeryüzünü bir "cennet" yapabilecek olanaklara sahipken tam tersini yapıyoruz. Bir an, her ülke, neredeyse büyük bir hapishane gibi geldi bana. Girmek, parayla, izinle; çıkmak, parayla, izinle...

İnsanın belki de en çok incelenmesi gereken özelliklerinden birisi bu; her koşula alışıyoruz. Bitkiler, ancak "mühendislik" yoluyla alışık olmadıkları bir bölgede "kişiliklerini" değiştirerek canlı kalabiliyorlar. Yoksa ölüyorlar. Hayvanlar da öyle.

Orta Amerika topraklarında bir kauçuğu teneke bidona dikseniz, patlatır atar. Ama insanlar teneke kutulara konunca, "bizimki bu kadarmış" deyip, içine yerleşip oturur.

Benzer bir duyguyu 1992 ilkbaharında, Girit'in Hanya kentinde Venizelos'un mezarının bulunduğu tepede hissetmiştim.

Akdeniz'in batısından esen şiddetli bir rüzgâr, beni sevgi yumruklarıyla sersemleştirip Anadolu'ya, Ege kıyılarına doğru gidiyordu.

Kendi kendime mırıldanmıştım:

"Ne Yunanistan vizesi, ne kıta sahanlığı... Şu anda Ege kıyılarındakiler, yönlerini bu rüzgâra çevirip gülümsüyor. Saçlar dağılıyor, etekler uçuşuyor..."

Managua gümrüğündeki bu kuyruk da, tüm gümrükler gibi o kadar anlamsız ki... İnsanın insana ettiğinden başka bir şey değil...

Yeni ülkeler görmek üzere yola çıkmak, bende onlarca duyguyu

çağrıştırır. Sınırları geçerken de çoğunlukla yukarıda sıraladıklarımı düşünürüm.

Biliyorum, bugünün dünyasında, "bütün sınırlar kalksın" demek ütopik bir duygu... Ama ben, hayal bile olsa bunu istemeliyiz, diyorum.

Çünkü gelecek kuşaklara bırakabileceğimiz en iyi miraslardan biri, güzel hayallerdir. Zira insanın hayalinde kurabildiği en güzel şey, tohumdur... Bugün olmazsa yarın yeşerir...

Jules Verne, Denizler Altında 20 Bin Fersah'ı yazdığında denizin altında giden araç üretilmemişti. O hayal etti, sonraki kuşaklar üretti...

Bugün de bilimkurgu filmlerinde uzayda yaşam var. Uzay gemileri, dolmuş gibi gezegenler arası sefer yapıyor. Şimdi hayal... Önümüzdeki yüzyılda gerçek...

Managua gümrüğündeki uzun kuyruk, bende bu duyguları canlandırdı.

Sıramı bekliyorum... Önümde bir Alman kız... Üç-dört arkadaşı onu karşılamaya gelmiş... Dışarıda kıpır kıpır... Kapı açıldıkça birbirlerini görüp, zıplaşıyorlar...

Arkamda iki kadın, üç çocuk... Görevliyle, sanırım 20 dolar verdiler. Formları doldurduldu, sıra dışı damgayı bastırıp, yollarına devam ettiler...

Çevreme baktım... Yakınsam, durumu aynı kişiye anlatmak durumundayım...

Sıramı bekledim...

Pasaporta Managua'ya giriş damgamı vurdurup, loş bir salondan dışarı çıktım...

Beni taksi şoförleri karşıladı...

Taksimetre yok. Pazarlıkla... Kim baskın çıkarsa...

Üçüncüsüyle anlaştık. 15 dolara beni kente götürecek. Araca yöneldik...

Sanıyorum, 1950 ya da 60 model bir Amerikan arabası... 3-4 ayrı boyası var. Felek dahil herkes çarpmış...

Şoför, önce benim bineceğim taraftaki kapıyı açmaya başladı. Kapı açmak deyip geçmeyin...

İki eliyle kolu kavradı, diziyle kapıya vurdu, kolu var gücüyle yukarı kaldırıp kendisine doğru çekti...

Kapı açıldı... Çıkan sesleri anlatmam güç...

İçeri girdim. Kapı, dört-beş ayrı ses çıkararak kapandı. Sonra şoför bindi. Oturdu, eğildi... Karanlıktan iki tornavida çıkardı...

Eyvah mı?

Yok... Derdi benimle değil.. Aracı çalıştıracak... Gaz pedalının yanındaki birkaç kablonun arasına tornavida sıkıştırdı. Direksiyonun altındaki iki kabloyu birbirine sürttü. Birkaç girişimden sonra motor çalıştı...

Şoför kapıyı kapatıp koltukta dik oturdu. O artık, güçlükle çalışan eski model bir otomobilin şoförü değildi... Uzay mekiği Challenger'ı havalandırmaya hazır bir astronottu.

Vücudunu oynatmadan, yüzünü bana çevirip gülümsedi.

Ben de altta kalmadım. Uğurlamaya gelmiş, bu işte en büyük pay kendisine aitmiş gibi duran devlet büyükleri edasıyla omzuna vurdum...

Tanıştığım ilk Nikaragualıyla, ilk iletişimi sevdim...

Yola çıktık. Göstergeler dahil hiçbir ışık yanmıyor. Kül tablasının olduğu yer boş. İçinde kitap gibi bir şey duruyor. Alıp baktım; İncil...

Aracın nasıl gittiğini o zaman anladım.

Yolda tanıştık. Adı, Willinu...

Karanlık, arada bir alaca ışıkların yandığı düz bir yolda ilerliyoruz. Yol üzerinde bir lastik tamircisinin önünde durduk. Arkaya bir kamyon lastiği bir de yolcu aldık...

İki yolcu, bir kamyon lastiği kente ilerliyoruz...

Işıkların yoğunlaşmaya başladığı bir yerde, arkadaki arkadaş ve lastik indiler.

Kentin içine girince, ikinci tanıştığım grup, dilenciler oldu. Her

kırmızı ışıkta aracın yanındalar. Hepsi çocuk... Kimi çocuklar kucaklarına bir çocuk almışlar, öyle dileniyorlar.

Taksi şoförüyle anlaştığımız gibi beni, kent merkezine yakın bir otele yerleştirdi. Telefonunu aldım...

Otelde, görevliye ülkemi anlatmak zaman aldı:

- Türkiye, Turkey...

"Haaaa..."

- Törki...

"Tuki... Tuki?"

- Törki, Tursia...

"Yaaa Corciyaaa..."

Bu saatte uzatmanın gereği yok. Türkçe, "istediğini yaz" dedim, yüzüme bakıp bir şeyler yazdı.

Derin bir uyku...

Ertesi sabah hâlâ, geldiğim yeri bulmaya çalışıyordu:

- Tokyo haaa...

"Evet" desem olmayacak... Harita üzerinde anlaştık...

"BURADA BAŞKAN DOLARDIR"

Ertesi sabah güne, otelin yanındaki dev bir ağacın altında başladım. Gövdesinin kalınlığı, İstanbul Fenerbahçe Burnu'ndaki sakız ağaçlarının iki katı.

Çevremde yüzlerce karınca dolanıyor. Benim de beynim Nikaragua tarihiyle karıncalanıyor...

1970'lerin sonu...

Üniversitedeyim...

Nikaragua'da bir diktatörün halk hareketiyle devrilmesinin heyecanı ateşli bedenimizi sarmış, bir "Sandino" sempatisi alıp yürümüştü...

Dile kolay ,1939'dan 1979'a dek ülkeyi kendi çiftliği gibi yöneten Somoza ailesinin diktatörlüğüne Sandinista ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) son vermişti.

Önce Somoza ailesini tanıtalım:

- 1927'de Amerikan piyadeleri Nikaragua'dan çekilirken, arkalarında kendi örgütledikleri Ulusal Muhafızlar'ı bıraktılar. Ulusal Muhafızlar'ın şefliğini de Anastasia Somoza üstlendi.

- Ülkedeki tüm kesimler bu yeni durumu kabul etti. Ancak Cesar Agusto Sandino buna karşı çıktı. Tüm Amerikan askerleri çekilmeden, Nikaragua'nın özgür olamayacağını savundu...

- Somoza, 22 Şubat 1934'te Sandino'yu oyuna getirerek öldürttü. Bu tarihten sonra Sandino, antiemperyalist mücadelenin bayrağı haline geldi. O artık, "özgür insanların generali" idi.

- Somoza 20 yıl içinde Orta Amerika'nın en zengin adamı oldu. Kendisine, "Kurutucu" adı takıldı. Nikaragua Devlet Başkanı'nın para kazanma yöntemleri şunlardı: Fuhuş, kumar ve içki satışından pay almak, devlet hazinesinden para çekmek, Amerikan şirketlerini vergi dışı bırakıp, yılda 400 bin dolar pay almak, ucuza arazi ve çiftlik kapatmak. (Biz halimize şükür mü etsek?)

- Anastasia Somoza 1956'da vurularak öldürülünce yerine oğlu geçti. Zira, ABD dahil kimse kurulu düzenin değişmesini istemiyordu.

Halkın desteğiyle bu yapıyı yıkan FSLN, 17 Temmuz 1979'da Nikaragua'da yönetimi ele geçirdi. Devlet başkanlığını da FSLN'nin lideri Daniel Ortega üstlendi.

Yabancı şirketlerin ayrıcalığı ortadan kalkacak, Orta Amerika'da "kötü" bir örnek gündeme gelecek... Olur mu?

Olmaz tabii...

Sandinistaların durumu, bir ülkenin nasıl zayıf düşürülebileceğini ve yönetimin nasıl alaşağı edilebileceğini ortaya koyan bir laboratuvar...

ABD'de Reagan yönetimi perde önünde kanlı-bıçaklı göründüğü İran'a el altından silah satıyor. Bunun gelirini de Nikaragua'daki kontragerillalarına veriyor. Gerillalar Nikaragua-Honduras sınırında kamplar kuruyor.

Honduras, Nikaragua yönetimine kızgın:

- Sınırdaki bu duruma son ver.

Nikaragua çaresiz:

- Çalışacağım, ama biraz hoşgör...

Yönetim, bütçenin büyük bir bölümünü kontralarla savaşmaya ayırıyor. Bu, zaman zaman bütçenin yüzde 60'ını buluyor...

Halk başlıyor düşünmeye:

- Hani bunlar bizdendi?.. Nerede ekonomik kalkınma?

Yeni yönetim, halkla da istediği gibi kucaklaşamıyor. Nikaragua'nın kırsal kesimindeki yerliler yönetimi yargılıyor:

- Bunların da farkı yok...

25 Nisan 1990 seçimlerinde, 14 parti Anti-Sandinist Cephe'yi kuruyor. Cephe ABD'den de destek alıyor...

Ve Sandinistalar yeniliyor...

Muhalefetteki FSLN şimdi bir ikilemi tartışıyor:

- Biraz liberal olalım mı, olmayalım mı?

★★★

Hemen hiç değişiklik yapmaksızın Managua sokaklarında 1950-60'lara ait film çekebilirsiniz...

İnsanlar, caddeler, araçlar... En az 30-40 yıl öncesinin görünümü...

Kaldırımlar toprak, evler teneke...

Alabildiğine verimli topraklar...

Biraz yükseğe çıkınca, altta kent diye bir şey kalmıyor. Ağaçlar, yeşiller, tek katlı alçak evleri, dalları arasında saklıyor...

Yine Guatemala'daki duygu:

"Bir ülkenin toprakları bu kadar verimli olabilir... İnsanları bu kadar fakir olabilir..."

İçimi en çok parçalayan dilenciler oldu. Yok, "Para vermezsiniz, bakmazsınız olur biter" cinsinden değil...

Birkaç kez başıma geldi... Dilenci çocuklar, önüme yatıp ellerini bana doğru uzattılar...

Adımımı atamıyorum. Önümde avucunu bana açmış bir çocuk yatıyor. Gözlerinde, yaptığının ayıp ya da insanı küçük düşüren bir davranış olduğunu yansıtacak hiçbir iz yok. Yorumsuz boş bakıyor...

Para vermesem, cüzdanımdaki tüm paralar akrep olup bedenimi saracak... Versem, bu tip ülkelerde biliyorum ki, daha birkaç adım atmadan beş-on dilenci daha tepeme üşüşecek...

Her birinde çevrede başka dilenci olup olmadığını kontrol edip, yoksa para verdim...

Araçla giderken de kırmızı ışık tehlikeli... Durunca hemen cama yapışıyorlar...

★★★

Tek kişilik programsız gezilerin iyi yanı, zamanı kendiniz kontrol edebiliyorsunuz. İstediğiniz yerde, istediğiniz kadar kalabiliyorsunuz. Kötü yanı, programlı bir iş yapamıyorsunuz...

Managua'ya gelip de Ortega ile görüşme yapmayı denememek olmazdı. Kesin olarak hangi tarihler arasında Nikaragua'da olacağımı kestiremediğim için önceden randevu almak güçtü...

Telefon ettim. Yanıt tanıdık:

- Manyana...

Yani, yarın...

Burada da cankurtaran sözcük bu... Dilenciye bile, "yarın" diyorlar.

En azından bulunduğu yeri de görmüş olurum, deyip FSLN'nin merkezine gittim. Sokak başlarında ad yok. Daha çok tarifle... Bu da yabancısı olmadığım bir durum.

Sora sora Ortega'nın evi bulunur...

Kaldığım otelin çıkışında tarif ettiler:

- Shell'in önünden yukarı çık... İlk sağa dön... Soldan üçüncü sokaktan yukarı çık... İlk sola dön... Yolun sonunda...

Aynen öyle...

Yüksek bir duvar. İçerisi görünmüyor. Sol tarafta iki kapı var. Biri araçlar için, öteki insanlar...

Asker çıktı. Derdimi anlattım:

- Manyana...

Zamanımın az olduğunu söyledim. İçeri aldılar. Özel kalemle telefon görüşmesi yapmamı sağladılar. Danışma bölümünü, Ortega ve arkadaşlarının Temmuz 1979'da Managua'ya girişlerini gösteren büyük bir siyah-beyaz fotoğraf süslüyor.

Sekreter Isabel... Derdimi anlattım:

- Manyana...

Yine karavana...

FSLN'nin önünde genişçe bir alan var. Tam karşıda dev ağaçlar... Ağaçların arkasındaki duvarda, uzun uzun yazılar...

Bir süre duvarın önündeki banklara oturup dinlendim. Yazıların tümü, FSLN'nin sloganları... Kararlı genç yüzleri... Eller havada, yumruk...

Yarım saat sonra FSLN'ye giden yolun üzerindeki, Sandinolar yanlısı, TV-4'e geçtim.

Tek katlı, üzerinde kocaman çanakların olduğu bir bina. İçeri girdim. Sorumlulardan görüşebileceğim kimse yok, ama gazeteciler var.

Meslektaşlarla bir kahve içimi sohbet ettim.

Anlattıklarının özeti şöyle:

- Bu bereketli topraklar üzerinde birinci sorunumuz hâlâ açlık. Bunu sadece dış etkenlerle açıklamak olanaksız. İçerideki toprak sahipleri de parayı dışarıda tutuyor.

- ABD'nin bölgedeki etkinliğini dışarıdaki insanlara anlatmak biraz zor. Güçlü, silahlı bir kişinin atış sahası içindesiniz. Öyle düşünün...

- Halkın artık politik düşünecek hali kalmadı. Aç... Kim para verirse ondan yana...

Konu konuyu açtı. Bir gazeteci hâlâ ABD ile Nikaragua arasında yürürlükte olan bir anlaşmayı anımsattı:

Bryan-Chamarro Anlaşması...

Orta Amerika'da 1900'lü yılların başı, bağımsızlık hareketlerinin yükselmeye başladığı bir dönem. Ancak bu hareketlerin büyük çoğunluğu başarıya ulaşamıyor. Nikaragua'da 1905'lerde, tam bağımsızlıktan yana olan güçler yönetimi ele geçirir gibi oluyor...

Ne var ki, ABD deniz piyadeleri çıkarma yapıp bu hareketi durduruyor.

1914 yılında da sözünü ettiğim anlaşma imzalanıyor. Anlaşmanın temeli şu:

"Nikaragua toprakları üzerinde iki okyanusu birleştirecek kanal yapma hakkı ABD'nindir..."

Panama'dan sonra Atlas Okyanusu ile Pasifik'i buluşturacak kanal yapmaya en uygun yer Nikaragua... Ülkenin içindeki Nikaragua Gölü, yeryüzünde okyanus özelliğine sahip tek göl. Bu göl kullanılarak iki okyanusun birleştirilmesi, önümüzdeki dönemin planları arasında...

Bir an aynı dönemdeki Anadolu'yu düşündüm. 1910'lu 20'li yıllar...

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başaramasaydık... Lozan değil Sevr yürürlükte olsaydı... İstanbul Boğazı üzerinde köprü yapma hakkı acaba kimin elinde olurdu?

Orta Amerika ülkelerinin 200 yıldır devam eden bağımsızlık uğraşı gösteriyor ki, ABD'ye ya da başka bir güçlü ülkeye sırtınızı dayayarak kalkınamazsınız. Aslolan öz güç...

Bu bilinci diri tutmak, bu ortamda biraz güç...

Amerika kıtası ölçeğinde küçük görünüyorlar, ama Orta Amerika ülkelerinin çoğu Avrupa'dakilerden büyük...

Türkiye'de genel olarak salt kendimizle ya da yakın çevremizde olup bitenlerle ilgileniyoruz. Gerçi bunlar yetip artıyor, ama dünyada olup bitenleri süzgeçten geçirmeden bölgemizi tam olarak anlamamız zor.

Benzetme tam yerinde olmayabilir... Orta Amerika gezim boyunca gözlemlerimden çıkardığım şu ki; bu ülkeler Türkiye'nin tam bağımsızlık savaşını kazanamamış olanı...

Çok uğraşmışlar, çok kan dökmüşler, büyük acılar çekmişler, zaman zaman zafere çok yaklaşmışlar, hatta ulaştıklarını düşünmüşler...

Ama olmamış...

Buradaki Mustafa Kemal'ler halkın arasında zemin bulmuş. Ancak emperyalizmle işbirliğinden yana olanlar daha güçlü çıkmış.

Kısa sohbetin çağrıştırdığı derin konular...

Yine görüşmek üzere deyip, meslektaşlardan ayrıldım...

Hava sıcak mı sıcak. Geldiğim yoldan dönerken soğuk bir şeyler satan dükkânın önünde mola verdim. Bir Managualı... Gömleğinin tüm düğmelerini açmış, bira alıyor...

- Devlet Başkanınız Chamarro nasıl?

"Ehhh" dedi.

Ortega'yı sordum:

"Kötü..."

Ardından ekledi:

"Burada başkan dolardır. Başka başkan yoktur..."

ABD'NİN ARKA BALKONLARI

Guatemala'da olduğu gibi Managua'nın ana caddelerinden biri Simon Bolivar...

Bolivar Bulvarı, Managua Gölü'ne bağlanıyor. Göle doğru, solda dev bir "Sandino" heykeli var. Dört-beş insan boyu büyüklüğünde... Metalden yapılmış. Saçları rüzgârda dalgalanıyor. Bir elinde bayrak ve silah, öteki elinde kazma var...

Altında şu yazılı:

"Yalnız işçiler ve şampiyonlar sona ulaşır..."

Heykelin ayak kısımları paslanmış ve yer yer yıpranmış. Belli ki bir süredir bakılmıyor.

Fotoğraflar çektim... Heykelin bugünkü durumu, sanki devrim ruhunun geldiği noktayı da dillendiriyordu...

Yürüyerek Managua Gölü kıyısına ulaştım. Mavi, yer yer kahverengilikler var. Ön taraf sazlık. Flamingolar yüksek bacaklarıyla geniş alanın tadını çıkartıyor...

Hava sıcak ama, yağmur saati yaklaşıyor. Güneş varken içiniz terden sırılsıklam; yağmur yağarken dışınız sırılsıklam...

Ama keyfim, sıpsırılsıklam...

Göl kıyısındaki banklarda bir süre oturdum. Her yarım dakikada bir dilenci ya da seyyar satıcı...

Banklardan kalkıp, gençlerin de grup halinde oturduğu, göle daha yakın çimenlik alanlara gittim.

Bir grup genç şarkı söylüyordu. Az ötelerine oturdum...

Karşımda flamingolu mavi-yeşil göl... Tepede güneş... Yanda gençler...

Ayranımı kabarttılar, ben de sevdiğim türkülerden birini tutturdum:

"Sabah güneşi doğmuş boyalı konaklara, yar bizi davet etmiş elmalı yanaklara..."

Karşılıklı sıcaklık. Ülkemi sordular. Burada da aynı sorun:

- Türkiye, Turkiya, Tursi, Turkey, Turkei...

Zorlamadım. Aynı gülüşü paylaşıp ayrıldım...

Göl kıyısında en hoşuma giden şey, ağaç yapraklarından tabak yapan seyyar satıcıdan çöp şiş almak oldu. Geniş ve kalın ağaç yapraklarını tabak olarak kullanıyorlar...

Hızımı alamayıp yapraktan da biraz yemişim...

Etten daha yumuşaktı...

Güneş batarken göl kıyısından ayrıldım. Yol üzerindeki dükkânlar satış biçimini değiştirmişti. Hava kararmaya yüz tutunca, demir parmaklıkları çekiyorlar. Alışverişi parmaklıkların arkasından yapıyorsunuz.

Hırsızlık çok artınca bu yola başvurmuşlar...

Nikaragua'dan sıcak bir yaz sabahı, gün ışırken ayrıldım...

Managua'da bana her şey ağlıyormuş gibi geldi. İnsanlar, binalar, devrim heykelleri...

Ayrılırken kente dönüp, "Ağlama" diye haykırmak geldi içimden.

Ağlama Nikaragua, kaybetmek haksız olmak değildir...

★★★

Orta Amerika ülkeleri için genel olarak "ABD'nin arka bahçesi" denir.

Bir başka tanım da, "muz cumhuriyetleri"dir.

Bölgeyi biraz daha yakından tanıyınca anlaşılıyor ki, bu deyimler yetersiz.

Sanırım şu tanım daha yerinde olur:

"ABD'nin arka balkonları..."

Ev sahibinden izinsiz kimsenin giremediği...

Kullanılması gerektiğinde biraz temizlenen...

Çoğunlukla ikinci sınıf mobilyaların konduğu...

Evin salonundaki çiçeklerin arada bir havalandırıldığı...

Köşelere, atılamayacak ama evin içinde de kullanılamayacak eşyaların konduğu...

Sıcak havalarda serinlemek için kullanılan...

Yaz akşamları "âlem yeri" işlevini üstlenen...

Arka balkonlar...

Gerek yakın geçmişe gerekse bugünkü uygulamalara baktığımızda, ABD kendi eyaletleri içinde herhangi bir olumsuzluğa nasıl müdahale ediyorsa, bu bölgeye de aynı şekilde davranıyor.

Gezi sırasında fırsat buldukça, yola çıkmadan önce derlediğim bilgilere, yanıma aldığım dokümanlara göz attım. Son 50 yılda, ABD'nin bölgeye düzenlediği operasyonların, darbelerin, darbe girişimlerinin sayısı 1000'i geçiyor.

Ne diyelim...

Bin bir kere maşallah...

Geri teper inşallah...

Pek çok müdahaleyi, gizleme gereği bile duymadan yapıyor:

- Guatemala ordusu içindeki şu kesimi destekliyorum. Askerlerini eğiteceğim.

- Nikaragua'da Sandinistalara karşı mücadele eden kontralara yılda 80 milyon dolar vereceğim, silah sağlayacağım.

- Panama'da devlet başkanını beğenmiyorum. Değişmesi gerekli...

Bir de açıklanmayan, sonradan ortaya çıkanlar var. Görülmüş ki, dış müdahale ne kadar güçlü olursa olsun, içeriden işbirlikçi bulamazsa başarıya ulaşmıyor. Bunun da yolu var...

Örneğin, Guatemala'da 1950'li yıllarda Jose Arbenz Guzman'ın toprak reformuna yönelmesinin ardından, ABD defalarca darbe girişiminde bulundu. Ancak, seçtiği yüksek rütbeli subaylar ordu içinde destek bulamayınca başarılı olamadı.

Darbelerde çare tükenir mi?

Tükenmez tabii...

Bunun üzerine Honduras-Guatemala sınırında, Albay Armas ve bir grup paralı asker, CIA tarafından eğitildi...

1954'te de ABD büyükelçisinin özel uçağı ile Guatemala City'ye getirilip, darbe yaptırıldı.

El gücüyle darbeye girmek diye buna denir...

Buna benzer onlarca örnek var. Darbe sonrasında dikkati çeken durum ise, çokuluslu tekeller karşısında fazla palazlanmamış da olsa, ulusal burjuvazinin hemen darbecilerden yana tavır alması ya da almasının sağlanması...

Demokrat güçler zaten biçilecek...

ABD Orta Amerika'daki yerli yatırımcılara, işadamlarına, toprak sahiplerine, kaderlerinin ABD'nin elinde olduğunu kabul ettirmiş.

Buna bağlı olarak dikkati çeken bir başka durum daha var; ulusal bilinç yeterince güçlü değil ya da güçlenmesine izin verilmemiş. Belki de parayı elinde tutan kesimin, bu duygudan yoksun olması, devlet başkanlarının da "ABD'ye bağlılık sendromu" içinde bulunması bunda etken...

Bu ülkelerde dengeleri etkileyen en önemli unsur ise ordu. Yüksek rütbeli subaylar darbe bağımlısı haline geldiği için, kendilerini sürekli ülke yönetiminden sorumlu hissediyorlar. Kimi ülkelerde, polisin işlevini de tümüyle askerler yapıyor...

ÜÇ KONUŞMA:
SANDINO 1927, ORTEGA 1984, CHAVEZ 2005

Bu bölüm meraklısına ilginç... Yazı türümüze gezi-incelemeyi birleştirip gezinceleme dedik ya... Şimdi tarihin 3 ayrı sayfasından 3 ayrı uluslararası konuşma aktaracağız... Ortak özellikleri ABD'nin yapıp ettikleri. Birinciyle sonuncu arasında asır farkı var ama, nasır farkı yok...

Birinci konuşma, Nikaragua'nın 20. yüzyılına büyük ölçüde damgasını vuran, az önce sözünü ettiğimiz Augusto Cesar Sandino'nun. Sandina, San Ablino madenlerinde 1 Temmuz 1927'de bir siyasi bildirge hazırladı. Bunu hem ülkesinin insanlarına hem kıtasına ve dünyaya sundu. Bunu Türkçeye Emre Öner çevirdi ve Yazın Yayımcılık'tan 'Sandinist Önderler Konuşuyor' başlığıyla yayımlandı.

"Ben bir Nikaragualıyım ve damarlarımda her şeyden çok Amerikan yerlisi kanı var. Bu kan sadık ve gerçek bir yurtsever olmanın gizini taşır. Vatandaşlık bağları bana, o kötümser ve korkak harem ağaları benim için ne derlerse desinler, Nikaragua, Orta Amerika ve dilimizi konuşan tüm kıta ile ilgili konularda davranışlarımın sorumluluğunu alma hakkını veriyor.

Ben bir kent işçisiyim, memleketimdeki deyişle bir zanaatkârım, ama ideallerim yapı itibarıyla enternasyonalisttir...

Bataklıktaki kazlara benzeyen oligarşistler benim bir plep olduğumu söyleyeceklerdir. Önemli değil. Benim için en büyük şeref ezilenlerin bağrından gelmiş olmamdır. Bu insanlar, ırkımın ruhu ve sinirleridir...

16 yıl önce Adolfo Diaz ve Emiliano Chamorro tüm Nikaragualıların üstünde dalgalanan bayrağı gönderinden kopartmakla Nikaragualı olduklarını söyleme hakkını yitirdiler. Bugün o bayrak, onu bu halkın kanıyla beslenen kıvrık gagalı o canavar kartalın pençelerinden kurtarmak için insanüstü bir gayret göstermeyen oğullarının kayıtsızlığı ve nankörlüğünün utancıyla küçük düşüp boşlukta sallanırken, savunmasız halkın katlini ve ırkımıza düşmanlığı temsil eden bayrak ise Managua'nın Mars Meydanı'nda dalgalanıyor.

Liberal devrim ilerliyor. İhanet etmeyenler, duraksamayanlar, Moncada'nın hırsını tatmin etmek için silahlarını satmayanlar var. Devrim ilerliyor ve bugün her zamankinden daha güçlü ilerliyor; çünkü geriye yalnızca cesur ve bencil olmayanlar kaldı.

Hain Moncada tabii ki bir asker ve yursever olarak görevlerini yapmadı. Onu izleyenler cahil değildi. Fişekliğini ve her şeyini alıp yabancı düşmanların tarafına kaçan bu Moncada'yı çağdaşlarının ve tarihin önünde bırakıyorum. Öcü alınması gereken affedilmez bir suç!

Büyük adamlar benim böylesine bir görevi üstlenmek için çok küçük bir adam olduğumu söyleyecekler. Ancak yurtsever yüreğimin yüceliği önemsizliğimi bastırıyor...

Mücadele davetini kabul ediyorum ve bu daveti bizzat kendim veriyorum. Korkak işgalcilerin ve ülkeme ihanet edenlerin meydan okumalarına, savaş naralarımla cevap veriyorum. Benim ve askerlerimin bağırları, Nikaragua düşmanlarının çarpacakları bir duvar oluşturacak. Nikaragua'nın özgürlüğü için savaşan askerlerimin sonuncusu da ölebilir ama önce sizin bir tümen askerinizden fazlası, sarışın işgalci, dağlarımızın tozunu yemiş olacak.

Ben, dizlerimin üstünde, düşmanlarımdan -ki onlar Nikaragua'nın düşmanlarıdır- af dileyen Magdalena olmayacağım. Çünkü yeryüzünde kimsenin bir yaratanı olmaya hakkı olduğuna inanmıyorum. Umur-

samaz Nikaragualıları, ilgisiz Orta Amerikalıları ve yerli-İspanyol ırkını, And Dağları'nın eteklerinde, savaşmayı ve erkek gibi ölmeyi bilen bir grup yurtseverin var olduğuna inandırmak istiyorum.

Gelin siz morfinmanlar çetesi; gelin bizi kendi ülkemizde katledin. Sayılarınız ne olursa olsun, yursever askerlerimin önünde dimdik durmuş sizi bekliyorum. Ama unutmayın ki bu gerçekleştiğinde azametinizin çöküşü, Washington'daki Meclisinizi sarsacak, suçlarınızı planladığınız o sığınağın, o ünlü Beyaz Saray'ın beyaz kubbesi kanlarınızla kızaracak.

Orta Amerika hükümetlerine, özellikle Honduras hükümetine, gerektiğinden çok askerim olduğu için sizi yıkmak amacıyla topraklarınızı işgal etmemden korkmamaları gerektiğini söylemek isterim. Hayır, ben paralı bir asker değil, hükümranlığımıza karşı yapılacak her saldırıya izin vermeyecek bir yurtseverim.

Doğu ülkemize kıskanılacak güzellikler bahşettiği ve bizi dünyanın merkezine koymuş olduğu için ve bu doğal ayrıcalık yüzünden başkaları bizi tutsak etme noktasına gelecek kadar bize gıpta ettiği için; işte bu nedenle Chamorro'nun bizi içine soktuğu utanç verici bağları koparmak istiyorum.

Burada benim ülkemde doğduklarını iddia eden dört yılan tarafından buraya getirilen Yanki monfinmanlarınca tecavüz edilen ülke değil, benim genç ülkem -o tropik, kahverengi derili kadın- giymeli üzerinde bizim kırmızı ve siyah amblemimiz olan Frigya tacını.

Eğer Amerika Birleşik Devletleri'nin kanalımızın tek sahibi olmasına izin verilirse dünyanın dengesi bozulacaktır. Çünkü bu bizi kuzeyin devlerinin, hiçbir meşru nedeni olmadan buna sahip olmak isteyen bu yalancıların insafına bırakacaktır. Biz de bunlara haraç ödemek zorunda kalacağız.

Uygarlık Nikaragua'da bir kanal açılmasını istiyor ama, bu yalnızca ABD'den gelen değil, tüm dünyadan gelecek sermayeyle yapılmalıdır. Masrafların en azından yarısı Latin Amerika tarafından, öteki yarısı da böyle bir şirkette hisse sahibi olmak isteyen dünyanın ge-

ri kalan ülkeleri tarafından karşılanmalıdır. Birleşik Amerika ancak Chamorro, Diaz ve Cuadra Pasos hainlerine vermiş olduğu üç milyonla kalabilir. Benim ülkem olan Nikaragua kendi hakkı olan gümrük vergilerini alacak ve o zaman ülkemizi kaplayacak yollar yapacağız. Gerçek bir etkin demokrasi ortamı içinde halkımızı eğitecek paramız olacak. Bize saygı gösterilecek ve kimse bugünkü gibi bizi hor görmeyecek.

Erkek ve kadın Nikaragualı kardeşlerim: Ülkemizin savunulması için en hararetli arzularımı ifade ettikten sonra, siyasi görüşleriniz ne olursa olsun, iyi niyetle geldiğiniz ve halkın ancak bazen kandırılabileceğini ama her zaman kandırılamayacağını unutmadığınız sürece, saflarımıza hoş geldiniz diyorum."

★★★

Şimdi sıra Daniel Ortega'nın 2 Ekim 1984'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada...

"Nikaragua delegasyonu adına, ekselans (Zambialı Paul Lusaka'ya hitap ederek) Genel Kurul'un 39. oturumuna başkan seçilmenizden dolayı memnuniyetimizi ifade etmek isterim.

Aynı zamanda Brunei Darussalam halkını ve devletini, bağımsız uluslar topluluğuna katılmaları dolayısıyla kardeşçe selamlıyoruz.

Birleşmiş Milletler, savaşlardan, sömürüden ve katliamlardan bıkmış olan ve Mahşerin Dört Atlısı ile mücadele etmelerini sağlayacak, kendilerini onlardan koruyacak bir örgüt arayan dünya halklarının çağrılarının sonucu olarak doğdu. Hiç kimse Birleşmiş Milletler'in barışı, adaleti, özgürlüğü ve halkların bağımsızlığını koruma gayretlerini görmezlikten gelemez.

Ancak, insanlık için çok acı bir şekilde, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın ilkelerine şantaj, tehdit ve saldırı yönelten ve nükleer silahlar tarafından desteklenen politikalar var. Kendilerini bu örgüt kararlarına karşı çıkmakla, onlarla alay etmekle ve meydan okumakla belirleyenler var. İnsanı hayrete düşürecek kadar mantıksız ve tüm insanlığı tehdit eden eylemleri destekleyenler var.

Asya, Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika ve Orta Amerika'da bu tür politikalar, kuvvet kullanımıyla ve bu bölgelerin halklarını etkileyen tarihsel sorunların tabiatını göz ardı etmekle belirlenmektedir. Bu politikalar, toplumsal ve iktisadi sorunları, açları öldürüp ayrıcalıklı azınlıklar için statükoyu koruyarak çözmeyi amaçlamaktadırlar. Bu politikalar, halkları etkileyen iktisadi bunalımı görmemezlikten gelmekte ve açıkça, en güçlü olanı kayıran ve silahlanma yarışını hızlandıran bir doğal ayıklama kuramına dayandırılmaktadırlar...

Nikaragua, kendisine miras kalan geriliğin, vahşi sömürü düzeninin, adalet ve özgürlük yoksunluğunun kurbanı olmuştur. Bu politikalar geçen yüzyıldan başlayarak bu yüzyılda da devam etmiştir. Bu politikanın en son canavar çocuğu Somoza diktatörlüğü işte böyle bir şeydi.

Bugün Nikaragua özgürdür. Tarihinde ilk kez gerçek bir demokrasi kurmakta, yurseverliğin, milliyetçiliğin, bağımsızlığın ve bağlantısızlığın bir örneği haline gelmektedir. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin hoşuna gitmiyor.

Nikaragua; Mozambik, Angola, Zambia, Seyşeller, Lesotho, Botswana ve Swaziland'ın yanı sıra Afkira Ulusal Kongresi, Namibya halkının tek meşru temsilcisi Güney ve Batı Afrika Halkları Örgütü ile dayanışma içinde olduğunu söyleyince bu da ABD'nin hoşuna gitmemektedir.

Nikaragua, İsrail'in işgal ettiği bölgelerden koşulsuz olarak çekilmesini ve Filistin halkının bir halk ve ulus olarak tanınmasını istediğinde bu ABD'nin hoşuna gitmemektedir...

Nikaragua'nın Porto Rico'nun kendi kaderini tayin hakkını ve bağımsızlığını, Guantanamo'nun meşru sahiplerine teslim edilmesini, Küba'nın bütünlüğünün tehdit edilmesine son verilmesini desteklemesi, Panama anlaşmalarının tümüyle uygulanmasını savunması da ABD'nin hoşuna gitmemektedir.

Nikaragua, Bolivya'nın Pasifik Okyanusu'na yeniden doğrudan

bir çıkış yolu elde etme gayretlerini desteklediğini bir kez daha belirtir.

Nikaragua, bağlantısız iki ülke, İran ve Irak arasındaki çatışmayı üzüntüyle karşılamakta ve kimyasal silahların kullanımına son verilmesini talep etmektedir.

Nikaragua dünya için barış, adalet, özgürlük ve demokrasi istediği için, ABD'nin hoşuna gitmeyecek de olsa bağlantısızlığımızı sürdüreceğiz.

Nikaragua, Sandino'nun yiğit halkının daha fazla özveride bulunması, acı çekmesi, tehditlere maruz kalması anlamına gelse de sömürgeciliği, yeni sömürgeciliği, emperyalizmi, ırk ayrımı politikasını ve ikçılığı kınamaya devam edecek.

40 yıl önce tüm insanlık bir kâbusun bitişini kutladı. Dante'nin cehennemini bile geride bırakan faşizmin tüm dehşetlerine tanık olmak için 5 yıl yeterli oldu.

Ancak bugün, 3 milyon insandan oluşan küçük bir ülke olan Nikaragua, son 3 yıl 8 aydır, saldırganın gizlemeye çalıştığı açık bir saldırganlık savaşı biçiminde ortaya çıkan, bir yok etme politikasının mağdurudur.

Bu politikanın tezahürleri nelerdir? ABD yönetiminin Nikaragua ve El Salvador halklarının katledilmesi için milyonlarca dolar vermesidir. Mayınların konulması gibi terörist bir eylemi tartışacağı yerde, Nikaragua limanlarını mayınlamadan önce Senato İstihbarat Komisyonu'na haber vermediği için CIA'nın sorumsuzluğunu tartışmasıdır. ABD ordusu helikopterlerinin ülkemizi bombalamasıdır. Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın ve Birleşmiş Milletler'in kararlarını reddederek ABD'nin kendini dünyadaki ulusların yargıcı ve celladı yerine koymasıdır.

Bu, ABD'nin kendi yasalarının ve uluslararası hukukun çiğnenmesidir.

Nikaragua bu kurul önünde, BM Anayasası'nın geçerliliğine

inancını, uluslararası anlaşmazlıkların bu anayasada belirtilen araçlar vasıtasıyla çözülmesini bir kez daha dile getirmek ister.

Şimdi Orta Amerika'da esen rüzgarlar, halklarımızın kıyıma uğrayacağı kehanetini veriyorlar. Bugün, barış için mücadele etmek amacıyla savaşın yıkıntıları arasından doğan bu kuruluşta barış çağrısında bulunurken, Nikaragua hâlâ ABD yetkililerinin terörist politikalarının kıyımına maruz kalmaktadır...

Bugün Nikaragua kuşatılmış, saldırıya hedef olan ve yayılma tehlikesi gösteren haksız, gayrimeşru bir savaşa maruz kalmıştır. ABD, Nikaragua sınırındaki Honduras topraklarında muazzam bir askeri altyapı kurmuştur. ABD savaş gemileri tehditkâr bir şekilde kıyılarımızın açıklarında tutulmakta, ABD'nin casus uçakları, askeri uçakları hava sahamızı ihlal etmektedir.

ABD, ekonomik, sivil ve askeri hedeflerimize paralı askerler aracılığıyla, CIA'yı kullanarak saldırı düzenlemektedir. Bunu, Panama, Honduras ve Costa Rica'daki askeri üslerinden planlamaktadır.

Bu kez Nikaragua'daki 4 Kasım seçimlerini engellemek için CIA ve Pentagon'da yeni planlar yapılıyor. Öteki faaliyetlerinin yanı sıra limanlarımızı yeniden mayınlamayı, hava ve deniz saldırıları düzenlemeyi ve bazı bölgeleri ellerine geçirmeyi planlıyorlar.

Askeri saldırı bu yılın 15 Ekimi'nde başlamak üzere hazır. CIA ve Pentagon'un paralı askerleri Nikaragua'nın Honduras ve Costa Rica sınırında toplanmaya başladılar bile.

Bombalamak, asker çıkarmak ve saldırı düzenlemekte kullanılmak üzere ABD kuvvetleri hazır haldeler.

Orta Amerika hükümetleri de hazır. Bölgedeki 'Sandinist tehlikeyi' yok etmek için Amerika'dan 'yardım' talep etme formalitesini yerine getirmeleri gerekecek. Nikaragua Birleşik Devletleri'nin gelecekteki başkanı olarak hizmet etmesi amaçlanan kukla 'Paul Scoon'da hazır. Oyuncuları, rollerini ezberleyerek yerlerini almışlar. Böylesine bir müdahale sırasında Amerika'nın verecekleri kayıpların tah-

minleri bile hazır. Bütün bunlar Grenada'ya karşı girişilen yıkıcı ve utanç verici eylemleri, bu kez Nikaragua'ya karşı tekrarlamak anlamına geliyor.

12 Ağustos 1981'den 26 Eylül 1984'e kadar Nikaragua, Amerikan hükümet temsilcileri ile 16 kez buluşarak ABD ile ikili görüşmelerde barış için büyük gayret gösterdi...

ABD liderlerinin müdahaleler ve saldırganlıktan oluşan kendi tarihlerinin kurbanları olduklarını biliyoruz. Bu politikalardan şu ya da bu şekilde etkilenmemiş bir köşesi yoktur bu dünyanın. Tüm insanlık ABD liderlerine dengeli ve sayduyulu davranmaları çağrısında bulunmalıdır..."

★★★

Özellikle son paragrafa ne dersiniz?

Sanki 1984'te değil, 2004'te 2005'te söylenmiş!

Şimdi de sıra Venezüella Devlet Başkanı Hugo Chavez'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada...

"Ekselansları, bayanlar, baylar,

Bu toplantı esas amacından tamamıyla uzaklaştırılmıştır. Reform süreçleri adı verilen bir grup mesele tartışmanın merkezi olarak bizlere dayatılmış ve bu nedenle de dünya milletlerinin acilen ihtiyaç duydukları en ivedi konular ikinci plana itilmiştir. Ülkelerimizin gelişimini engelleyen ve imkânsız kılan gerçek sorunlarla başa çıkmak için alınması gereken önlemler bu tür ivedi konular içinde yer almaktadır.

Milenyum zirvesinden beş yıl sonra karşı karşıya kaldığımız acı gerçek, o dönemde belirlenen son derece mütevazı hedeflere ulaşılamayacağı gerçeğidir. Açlık sınırının altında yaşam savaşı veren 842 milyon insanın sayısını 2015 yılına dek yarı yarıya azaltılmasını hedeflemiştik. Şu andaki gidişat, bu hedefin yakalanmasının ancak 2215 yılında mümkün olacağını ortaya koymakta. Bakalım bu mutlu olayı kutlamak üzere kaçımız orada hazır bulunacağız? Tabii çevreyi tehdit eden tahribat, anılan tarihten önce insan soyunu yok etmezse.

2015 yılında ilkokul eğitimini dünyanın tamamında yaygınlaştırmayı hedeflemiştik. Halihazırdaki hızımızla bu hedefe ulaşılması da ancak 2100 yılından sonra gerçekleşebilecek. Kutlama hazırlıklarına başlayalım o halde!

Dünyalı dostlarım, bu durum bizleri geriye dönülmez bir sürece sokarak şu acı sonuca ulaştırıyor: Birleşmiş Milletler modeli tükenmiştir ve sadece bir reform sürecine girilmesi yeterli olmayacaktır. XXI. yüzyıl derin değişimlere ihtiyaç duymaktadır ve bu değişim, ancak bu kurumun yeniden teşkil edilmesiyle mümkün olacaktır. Doğru ifade etmek gerekirse bu kuruluş işe yaramamaktadır, gerçek bundan ibarettir.

Bizim Venezüella olarak dile getirdiğimiz ve dünya için arzu ettiğimiz değişimler, bize göre zaman açısından ikiye ayrılmaktadır: Bunlardan ilki kısa vadeli olan ve hemen yapılması gerekenlerdir; diğer grupta değerlendirdiklerimiz ise düşlerimizde olanlar, ütopik olanlardır. Birinci grupta yer alanlar, eski şemayla belirlenmiş olan unsurlardır, biz bunları reddetmemekteyiz, dahası bunlar için de kısa vadeli bazı önerilerimiz bulunmaktadır. Ancak dünya barışına dair düşlerin, açlık, hastalıklar cehalet ve sefalet nedeniyle yüzümüzün kızarmayacağı bir topluma dair düşlerin yalnızca atılan tohumlarla yeşermesi beklenemez, bu kavramların uçmak için kanatlanmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bizler de uçmak için kanatlanmaya ihtiyaç duymaktayız.

Korkutucu düzeyde neoliberal bir küreselleşme olduğunu bilmekteyiz, ancak, kendi içinde bağıntılı bir dünya gerçeğiyle karşı karşıya bulunduğumuz da bir gerçektir ve bu durum yalnızca bir sorun olarak görülmemeli, bir meydan okuma olarak da algılanmalıdır. Ulusal gerçekler bazında deneyimlerimizi paylaşabilir, birbirimizi tamamlayabilir, pazarları birbiriyle bütünleştirebiliriz. Ama bunlarla birlikte, artık ulusal bazda çözümleri olmayan sorunların varlığını da görmeliyiz. Radyoaktif bir bulut, küresel bazda fiyatlar, küresel ısınma ya da ozon tabakasındaki delik ulusal sorunlar değildirler.

"Biz" kavramını benimseyecek ve gerçekleştirecek yeni bir Birleşmiş Milletler modeline doğru yelken açtığımız bu dönemde dört acil ve vazgeçilmez reform tasarısını Genel Kurul'a sunmak istiyoruz. Bunlardan ilki Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesidir, bu genişleme gerek daimi üyelere, gerekse geçici üyeliklere uygulanmalıdır, aynı şekilde anılan konseye gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan yeni üyelerin katılımı sağlanmalıdır. İkinci tasarımız çalışma metodlarının iyileştirilmesi ile ilgilidir ve katılımın arttırılmasını, şeffaflığın azaltılması yerine arttırılmasını, ortamda saygının azalması yerine artmasını öngörmektedir. Üçüncü tasarımız, Güvenlik Konseyi kararlarının veto edilebilmesinin engellenmesidir, biz Venezüella olarak altı yıldır aynı konuyu dile getirmekteyiz, Güvenlik Konseyi kararlarının veto edilebilmesi uygulaması kaldırılmalıdır. Bu elitist ve demokrasiyle bağdaşmayan uygulama, demokrasiyle bağdaşmamakla kalmamakta eşitlik ilkesine de ters düşmektedir. Dördüncü tasarımız Genel Sekreter'in oynamakta olduğu rolün güçlendirilmesidir, Genel Sekreterlik makamının önleyici diplomasi çerçevesindeki görevleri etkinlik açısından teminat altına alınmalıdır.

Sorunların ağırlığı, derin dönüşümleri gerektirmektedir. Basit reformlar 'Biz'i kurtarmaya yetmemektedir. Dünya ulusları ne beklemektedirler? Bizler, Venezüella'dan reformların ötesinde, Birleşmiş Milletler'in yeniden kurulmasını talep ediyoruz; Karakas'ın Robinson'u olarak tanınan Simon Rodriguez'in deyişiyle, ya icat edeceğiz ya yanılacağız.

İçinde bulunduğumuz 2005 yılının Ocak ayında yapılan toplantı, Porto Allegre'de gerçekleşmişti ve Dünya Sosyal Forumu'na katılmıştık. Bu toplantıda değişik şahsiyetler Amerika Birleşik Devletleri'nin, uluslararası hukuk ihlâllerini sürdürdüğü takdirde, Birleşmiş Milletler merkezinin, bu ülkenin dışına taşınmasını talep etmişlerdi. Bugün itibarıyla Irak'ta hiçbir zaman kitle imha silahları bulunmadığını biliyoruz, aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri halkının, idarecilerinin doğruyu ifade etmeleri konusunda da son derece hassas ol-

duğunu bilmekteyiz. Hiç şüphesiz diğer uluslar da bu konuda aynı şekilde hassastırlar. Kitle imha silahları hiçbir zaman var olmadı ancak Birleşmiş Milletler'in kararlarına karşın Irak bombalandı, işgal edildi ve halen de işgal altında. Bu yüzden Genel Kurul'a Birleşmiş Milletler'in, bu Genel Kurul'un kararlarına saygı göstermeyen bu ülkeden ayrılmasını teklif etmekteyiz.

Bu görüşte olan bazı şahsiyetler bu çerçevede, alternatif olarak uluslararası şehir konumuna getirilmiş bir Kudüs'ü işaret etmişlerdi. Bu teklif Filistin'in yaşamakta olduğu soruna bir cevap önermesi açısından olumludur, ancak içinde barındırdığı sorunlar öneriyi hayata geçirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle burada Simon Bolivar'ın Jamaika mektubuna dayalı yeni bir teklifi dile getiriyoruz. Güney Yarımküre'nin Büyük Kurtarıcısı 1815 yılında yani yüz doksan yıl önce Jamaika'da önerdiği uluslararası birlik fikrine merkez olacak uluslararası bir şehrin kurulmasını gündeme getirmişti. Bolivar bugün bizim gerçeklerimiz olan kavramları hayal eden bir hayalperestti. Biz dünya milletlerini temsil etme iddiasıyla, hiçbir devletin egemenliği altında bulunmayacak uluslararası bir şehir kurulmasının zamanı geldiği kanısındayız. Bu uluslararası şehir beş yüz yıllık dengesizlikleri dengelemelidir. Birleşmiş Milletler'in yeni merkezi güneyde olmalıdır. Mario Benedetti "Güney de vardır" demişti. Bu şehir halihazırda var olan bir şehir de olabilir, bundan sonra icat edilmesi de olasıdır, değişik ülke sınırlarının birleştikleri bir noktada da bulunabilir, tüm dünyayı temsil edecek bir bölgede de kurulabilir. Bizim kıtamız 1825 yılında Bolivar'ın kâinatın dengesinin üzerinde kurulacağını ifade ettiği böylesi bir toprak parçasına evsahipliği yapmaya hazırdır.

Baylar bayanlar, bugünlerde dünyada daha önce örneğine hiç rastlanmamış bir enerji kriziyle karşı karşıyayız. Bu kriz çerçevesinde; enerji tüketiminde durdurulamayacak düzeydeki artış, hidrokarbür arzının arttırılamaması ve fosil kaynaklı yakıtların bilinen rezervlerindeki azalma perspektifi tehlikeli bir şekilde bir araya gelmiştir. Petrol yavaş yavaş bitmektedir. 2020 yılı itibarıyla günlük petrol ta-

lebinin 120 milyon varil olması beklenmektedir; diğer bir deyişle gelecekte olabilecek artışlar dikkate alınmadan yapılan hesaplara göre bile insanlık şu ana kadar harcamış olduğu tüm petrol kadar bir miktarı önümüzdeki yirmi yıl içinde harcayacaktır. Bu durum karbondioksit gazının ortaya çıkışında kaçınılmaz artışlara yol açacak ve yeryüzünde hava sıcaklığı her geçen gün yükselecektir.

Katrina insanoğlunun bu gerçekleri göz ardı ettiğinde oluşacak sonuçları gösteren acı dolu bir örnek teşkil etmiştir. Son yıllarda ortaya çıkan kasırgaların şiddetlerindeki son derece büyük artışın arkasındaki en temel etken, okyanusların ısınmasıdır. Bu fırsattan istifade ederek, gerek Amerika halklarının gerekse diğer dünya halklarının kardeşi olan Amerika Birleşik Devletleri halkına acılarını paylaştığımı bir kez daha ifade ediyorum ve başsağlığı diliyorum.

Tahrip gücü son derece fazla olan sosyo-ekonomik bir modeli akıldışı bir şekilde savunarak insanoğlunu bunu kurban etmek ahlaki açıdan da pratik açıdan da kabul edilemez. Bu modeli, anılan modelin başlıca sebebi olduğu kötülüklerin çaresi gibi göstererek onu savunmak intihar niteliğindedir. Bir süre önce Amerika Birleşik Devletleri'nin sayın başkanı, Amerika Devletleri Teşkilatı'nın bir toplantısına katılmış ve bu toplantıda Latin Amerika ve Karayipler devletlerine pazar ekonomisi kurallarının arttırılmasını, pazarların açılmasını, diğer bir deyişle neoliberalizmi önermiştir; oysaki halklarımızın yaşamakta olduğu büyük sıkıntıların ve trajedilerin temel nedeni bu anılan politikalardır. Neoliberal kapitalizm ve Washington Konseyi bu kıta halklarına sonsuz trajediler, eşitsizlik ve artan düzeyde sefalet getirmiştir.

Sayın Başkan, şimdi yeni bir uluslararası düzene her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktayız. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1974 yılı oturumlarından olağanüstü 6. oturumunda onayladığı Bretone Woods kararlarını hatırlayalım (burada hazır bulunanların birçoğu o tarihte sanırım doğmamışlardı ya da henüz çok küçüktüler). Otuz bir yıl önce 1974 yılında Genel Kurul yeni bir uluslararası iktisadi

düzen getirecek bir bildiri ve hareket planı onaylamıştı. Hareket planına ek olarak Genel Kurul 14 Aralık 1974 tarihinde devletlerin ekonomik hak ve özgürlüklerini ortaya koyan bir mektup kabul etmiş ve bu belge yeni uluslararası iktisadi düzeni ortaya koymuştu. Anılan belge, on çekimser ve altı aleyhte oya karşı yüz yirmi kabul oyuyla, ezici bir üstünlükle kabul edilmişti. O dönemler Birleşmiş Milletler'de oylama yapıldığı dönemlerdi. Şu anda burada artık oylama yapılmıyor. Bugün itibarıyla burada benim Venezüella adına yok saydığım ve yasadışı olduğunu ileri sürdüğüm belgeler onaylanıyor. Bu belgeler Birleşmiş Milletler'in kaideleri çiğnenerek kabul edilmekte. Bugün onaylanan bu belge geçerli değildir. Bu belgenin geçerliliği tartışılmak zorundadır. Venezüella Hükümeti bu belgeyi tüm dünyada tartışacaktır, bizler Birleşmiş Milletler'de yüzsüzce ve açıkça diktatörlük yapılmasını kabul edemeyiz. Bu nedenle tüm hükümet ve devlet başkanı meslektaşlarıma saygılarımı sunuyor ve buradan bir çağrıda bulunuyorum. Biraz önce Sayın Başkan Nestor Kirchner ile bir araya geldim ve kendisine de bu belgeyi gösterdim. Bu belge temsilcilerimize yalnızca beş dakikalığına ve sadece İngilizce olarak gösterildi ve bahse konu olan belge, diktatörce bir çekiç darbesiyle onaylandı. Ben bu hareketi rahatsız edici, gayrımeşru ve yasadışı bulduğumu tüm dünyaya ilan ediyorum ve tüm dünya nezdinde bu hareketten müşteki olduğumu ifade ediyorum.

Beni dinleyin Bay Başkan. Bizler bunu kabul ettiğimiz takdirde biteriz. Bu durumda ışıkları söndürüp, kapı ve pencereleri kapatıp bulunduğumuz yeri terk edip gitmekten başka şansımız kalmaz. Bu salonda diktatörlüğü kabul etmek yapacağımız en son şey olmalıdır. Bu Genel Kurul'da yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulması için alınan karar gibi yarım kalan bazı şeylerin yeniden ele alınmasını istiyoruz. Örneğin bahsi geçen metnin ikinci maddesi yabancı yatırımcıların elinde bulunan ulusal zenginlikleri millileştirme hakkını devletlere vermektedir; aynı şekilde hammadde üretimi için karteller kurulmasını da önermektedir. 1974 yılı Mayıs ayında alınan 3201 numaralı karar metninde yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurul-

ması için acil çalışmalar yapılması ve bu düzenin eşitlik, egemen güçlerin eşliği, çıkarların karşılıklılığı ve tüm devletlerin eşitliği ilkesine göre düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Bu ilkeler sosyal ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun tüm devletlere eşit şekilde uygulanacak ve gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında var olan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri düzeltecek nitelikteydiler. Gerek o dönemde yaşayan gerekse ileride yaşayacak olan nesillere artan oranda barış, adalet, sosyal ve ekonomik gelişim vaat etmekteydiler.

Yeni uluslararası ekonomik düzenin amacı, var olan eski düzeni değiştirmekti. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın dün yirmi dakikalık bir konuşma yaptığı bana bildirilmişti. Ben de konuşmamı bitirmek için sizden izin istiyorum ekselans. Yeni uluslararası ekonomik düzenin amacı, 1944 yılında kurulmuş olan eski düzeni değiştirmekti ve 1971 yılından, uluslararası para sisteminin çöküşünden sonraki dönem için geçerli olması öngörülüyordu. Bunlar yalnızca iyi niyetlerdi, ancak bu iyi niyetlerle ortaya konan olumlu yolun izlenmesi için yeterli kararlılık gösterilememiştir. Bizler izlenmesi gereken yolun bu yol olduğu inancındayız. Bugün Venezüella halkı olarak yeni bir uluslararası düzen talep ediyoruz ancak yeni bir uluslararası siyasal düzenin ortaya konmasının da vazgeçilmez olduğunu düşünüyoruz. Bir avuç ülkenin uluslararası hukukun prensiplerini işlerine geldiği şekilde yeniden yorumlayıp önleyici savaş türü doktrinlere yönelmelerine izin vermeyelim. Bizleri önleyici savaşlarla tehdit etmekteler. Bir diğer husus da koruma sorumluluğu meselesidir. Kendimize sormamız gereken şudur: Bizi kim nasıl koruyacaktır?

Ben korunmaya ihtiyaç duyan uluslardan birinin Amerika Birleşik Devletleri ulusu olduğunu düşünüyorum. Bu durum Katrina trajedisiyle son derece acı bir şekilde kanıtlanmıştır. Bu ulus maalesef kendini daha önceden bilinen doğal afetlerden koruyacak bir hükümetten yoksundur. Eğer birbirimizi korumaktan söz edeceksek bunlardan da bahsetmekte fayda vardır. Bunlar emperyalizmin hatlarını çizen son derece tehlikeli kavramlardır. Bu kavramlar müdahaleciliğin hatlarını

ortaya koyar ve ulusların egemenliğine saygısızlığı yasal hale getirmeye çalışırlar. Sayın Başkan, Birleşmiş Milletler Bildirgesi'ne ve uluslararası hukuk prensiplerine tam bağlılık, günümüzde uluslararası ilişkilerin ve önerdiğimiz düzenin temel taşını teşkil etmelidir.

Bitirirken bir kez daha Kurtarıcımız Simon Bolivar'a atıfta bulunmama müsaade edin lütfen. Bolivar dünyanın entegrasyonu, bir dünya parlamentosu ve parlamentolar kongresi fikirlerini ortaya koymuştur. Bolivar'ınkilere benzer birçok öneriyi yeniden ele almak gerekmektedir. Bolivar 1815 yılında Jamaika'da biraz önce de bahsettiğim mektubunu kaleme almış ve şöyle demişti:

'Yunanlılar için Korintos neyi ifade ediyorsa Panama kıstağının da bizler için aynı şeyi ifade etmesi ne güzel olurdu. Umarım bir gün krallıklarımızın oluşturduğu cumhuriyetin temsilcilerinin bir araya gelecekleri muzaffer bir kongremiz olur. Umarım bu kongrede savaşta ve barıştaki yüksek çıkarlar dünyanın diğer üç bölgesinin milletleriyle birlikte ele alır ve tartışılır'.

Böylesi bütüncül bir oluşum, neslimizin kutlu herhangi bir döneminde gerçekleşebilir. Uluslararası terörizme etkin bir şekilde karşı çıkmak gerçekten acil öncelikler içindedir ancak bu konu 11 Eylül sonrasında doktrin haline gelen uluslararası hukuk ihlallerinin ve haksız askeri saldırıların ortaya konması için bahane olarak kullanılmamalıdır. Bu korkunç eziyetlerin son bulması ancak kuzeydeki bazı ülkelerin terörizm konusundaki çifte standartlarının ortadan kalkmasına ve gerçek ve sıkı bir işbirliğinin tesis edilmesine bağlıdır.

Sayın Başkan, Bolivar yanlısı devrimin henüz yedinci yılında bulunduğumuz bu dönemde Venezüella ulusu son derece önemli iktisadi ve toplumsal kazanımlar ortaya koymuştur. Ülkemiz nüfusu yaklaşık olarak yirmi beş milyondur ve yalnızca bir buçuk yıllık dönemde 1.406.000 Venezüellalı okuma yazma öğrenmiştir. Birkaç hafta içinde ülkemizde okur yazar olmayan hiç kimse kalmayacaktır. Önceki dönemlerde yoksulluk nedeniyle eğitim sürecinin dışında kalan üç milyon vatandaşımız ilk, orta ve yükseköğrenim süreçlerine katılmışlar-

dır. Toplam nüfusun yüzde yetmişini oluşturan 17.000.000 Venezüellalı tarihimizde ilk kez ilaçları da dahil olmak üzere ücretsiz sağlık hizmetinden yararlanmaktadır. Birkaç yıl içinde tüm Venezüellalılar en üst düzey sağlık hizmetinden bu şartlarda yararlanabilecektir. Bugün itibarıyla nüfusun neredeyse yarısını teşkil eden 12.000.000 Venezüelallı'ya 1.700.000 ton gıda maddesi cüzi fiyatlar karşılığında dağıtılmaktadır. Bu grubun içinde yer alan 1.000.000 kişi bahsi geçen yardımdan geçici olmak kaydıyla ücretsiz olarak yararlanmaktadır. Alınan bu önlemler halkın en çok ihtiyaç içinde bulunan kesiminin beslenme ihtiyacını büyük ölçüde teminat altına almış bulunmaktadır. Sayın Başkan 700.000 yeni iş imkânı yaratılarak ülkemizdeki işsizlik oranı yüzde 9 oranına indirilmiştir. Bütün bunlar faturaları Washington'da kesilen bir askeri darbeyle bir petrol darbesini de içeren iç ve dış saldırılar arasında gerçekleştirilmiştir. Tüm bu kazanımlar imparatorluğun ve müttefiklerinin cinayete teşviki de içeren girişimlerine, sürekli tehditlerine ve medyatik güçleri tarafından ortaya konan iftiraları ile komplolarına karşın gerçekleştirilmiştir. Dünyada birisinin çıkıp başka bir ülkenin devlet başkanının katledilmesine dair isteğini ortaya koyabileceği tek ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu olay kısa bir süre önce, Beyaz Saray'a yakın çevrelerin mensubu olan Pat Robertson adlı bir din adamının kişiliğinde ortaya konmuştur. Bu kişi kamuoyunun önünde benim öldürülmem talebinde bulunmuştur ve halen özgür bir şekilde dolaşmaktadır. İşte uluslararası suç, işte uluslararası terörizm.

Biz Venezüella için, Latin Amerika'nın bütünlüğü için ve dünya için mücadeleye devam edeceğiz. Burada, bu salonda tür olarak devamını sağlayabilmek için adalet ve barış ihtiyacı içinde bulunan insanoğluna duyduğumuz sonsuz inancı bir kez daha ifade ediyoruz. Vatanımızın atası, devrimimizin rehberi olan Simon Bolivar Amerika'yı özgürlüğe kavuşturmadan vücudunu dinlendirmemeye, ruhunu huzura kavuşturmamaya ant içmişti. Bizler de insanlığı kurtarana dek vücutlarımızı dinlendirmeyelim, ruhlarımızı huzura kavuşturmayalım.

Teşekkür ediyorum."

ABD

NEW ORLEANS'TA CAZ-IR CAZ-IR TARİH!

New York Kennedy Havaalanı'na iniş kolay oldu, ama alandan dışarı çıkış iki saatimi aldı.

Türk Hava Yolları uçağındaki yolcu yelpazesi içinde en ilginç rengi, sırtında beyaz bezden yapılmış bir torbayla çevreye gülücükler saçan 60 yaşlarındaki İzmirli kadın oluşturuyordu.

İkide bir övünçle karışık söyleniyordu:

"Gaadeş, oğlum buuda... Onun yanına geliyon... Oğlum bilgisaya fabrikasından. Amerika'dan bi gız yapıştı oğluma bırakmadı... Netçen gari... Geldik buulara... Gız oğlumu bırakmadı..."

Öğrenciler, işadamları, ABD'deki yakınının yanına gelen meraklılar...

Pasaport kontrolünün uzaması herkesin canını sıkıyor... Ama İzmir'in çevre köylerinden New York'a gelen teyze, arada bir söylenmeye devam ediyor:

"Gız oğlumu bırakmadı, netçen gariiii..."

Havaalanında beni Cumhuriyet'in Washington temsilcisi Fuat Kozluklu karşıladı. Sarı bir kartona kocaman harflerle yazmış:

"Müdür..."

Türk yolculardan inen bu yazıya bakıyor. Sanırım kendi kendilerine mırıldanmışlardır:

"Kim bu kendisini böyle karşılatan görgüsüz..."

Fuat'la New York'ta yedi-sekiz saatlik turdan sonra New Orleans'ın yolunu tuttum...

Broadway ışıklarının altında dolaştık. Çevre hiç de yabancı değil. Kim bilir kaç filmde gördüm. Tabelaların neredeyse tümü tanıdık. Işık tarlasının altında yürürken yanda bir gölge... Koyu bir gölge... Bir Kızılderili heykel gibi oturmuş, dileniyor...

"Hey gidi" dedim, "direnen Kızılderiliden dilenen Kızılderiliye..."

Bir ülkeyi tanımak için en iyi yöntemlerden biri, o ülkenin sıradan insanlarının kullandığı araçlarla yolculuk etmek...

ABD'nin hemen her yanına ulaşan Greyhound otobüslerinden birine binip, yola koyuldum. Yolcuların üçte ikisi siyah... Yolculuğun ortasına doğru kendi kendime mırıldandım:

"Siyah güzel bir renk..."

Yüzlerde yüzlerce siyah ton var. Hele saçlar...

Kadınlar saçlarını ince ince örmüşler. Önümde oturan kadının kaç at kuyruğu var, saymak istedim. 50'lerde bıraktım. Sayıyı karıştırdım...

Karşı koltuklardan birinde bir kadın, tırnaklarını upuzun uzatmış. Pembeye boyamış. Yan tarafını da testere gibi kesmiş... Hani Jaws'ın dişleri mi desem, güzel bir bahçenin zikzaklı çitleri mi desem?..

Zencilerin gülüşlerinde zamanın derinliklerinden gelen bir acılık var. Gülüşleri sanki, acı bir çığlık gibi... Belki de benim aklıma hep olumsuz düşünceler geliyor...

Tam arkamda biri horluyor sandım. Meğer patates "cips" yiyormuş. İlk kez böyle sesler çıkararak patates yiyen birini görüyorum.

Yolculuğun gündüz diliminde çevre manzaraları çok güzeldi. Nehir, yeşillik, göl, yeşillik, vadi, tepe, ova, nehir...

Ağaçların dallarında, yeşilin derinliklerinde Amerikan yerlilerinin izdüşümlerini aradım. Belki de yol boyunca okuduğum, Kızılde-

rililerin bölge coğrafyasından silinişini anlatan, "Kalbimi Vatanıma Gömün" kitabı bunda etken oldu...

New Orleans'a sabaha karşı ulaştım. Kente girişte dikkatimi ilk çeken, kumarhanelerin yoğunluğu... Bizde, tepesinde "casino" yazan kumarhaneler genel olarak otellerin bir parçasıdır. Burada, oteller kumarhanelerin bir parçası...

New Orleans deyince akla iki şey geliyor:

Mississippi, caz...

Sabah ilk işim, coğrafya derslerinde, "dünyanın su akışı bakımından en yoğun nehri" diye öğrendiğim Mississippi ile tanışmak...

Siz hiç dişleri dökülmüş, ilaçla uyuşturulmuş, kafese kapatılmış aslana, "aslan" der misiniz?

Mississippi'yi New Orleans'tan okyanusa dökülürken işte o hale getirmişler. Dünyanın debisi en yüksek nehri, kıyıdan, tepeden betonla kuşatılmış ve kişiliksiz bir hale getirilmiş.

Kalın beton duvarlarla kuşatılmış dev bir nehir. Betonun hemen arkasında, ağaçlar ilk buldukları toprak parçasından fışkırıp suya yönelmişler.

Tuna'nın Budapeşte kıyıları ile Seul'ü ikiye bölen Han Nehri kıyısında da benzer şeyleri görmüştüm...

Nehrin topraktan ayrılması annenin çocuğundan koparılması gibi geliyor bana.

Amerikalıların Mississippi'ye nasıl baktıkları nehrin kıyısında, yürüme yolu üzerindeki tanıtım panolarında yazılı:

"Mississippi bizim en büyük boru hatlarımızdan birisidir."

Doğal kaynakların insan için kullanılmasına itirazım yok. Ancak, tümüyle böyle bakılması ürpertici bir durum.

ABD yönetimine göre, Mississippi kocaman bir boru, yok başka bir zoru...

New Orleans'ın geçmişi, tarihin tam arka odası... Önce İspanyollar geliyor, ardından Fransızlar... Fransızlar kente egemen olduk derken, ABD kuzeyden bastırıyor ve kenti kendilerine satmaya zor-

luyor. 1803'te nüfusu 8 bin kadar iken ABD tarafından satın alınıyor. Zamanla kent gelişiyor. Gelişiyor ama, doğayı olağanüstü zorlayarak. Zira New Orleans deniz seviyesinden birkaç metre aşağıda. Su baskınlarına ve benzer tehlikelere karşı setler yapılıyor.

ABD bu bölgeyi tamamen kendine ait kılmak için neler yapmadı ki... Az sonra Mississippi turuna çıkacağız ama, önce o günlerden bir kesit...

Kızılderilileri iki temel yöntemle ortadan kaldırmak istediler:

Asimile etmek ve yok etmek.

Asimile etmenin yollarından biri onları "beyaz eğitimden" geçirmekti. Bu çok denenen bir yöntem oldu. 18. yüzyılın ortasında Mohawm, Onondaga, Cayuga, Seneca, Oneida Tuscarora kabileleri bir araya gelip ortak yönetim oluşturdular. Bu yönetimin kapısını aralayan beyaz adam, çocuklarına çok iyi okullarda eğitim vermeyi önerdi.

Şu yanıtı aldı:

"O okullardaki öğretimi çok takdir ettiğinizi ve sizinle birlikteyken, delikanlılarımızın bakımının size çok pahalıya mal olacağını biliyoruz. Teklifinizle bize iyilik yapmaya çalıştığınız konusunda ikna olduk. Tüm kalbimizle size teşekkür ediyoruz. Ancak, zeki olan sizler, farklı ulusların bazı şeyler hakkında farklı anlayışlara sahip olduğunu biliyor olmalısınız. Bu yüzden bizim bu şekildeki bir eğitim hakkındaki düşüncelerimiz sizinkiyle aynı olmazsa herhalde gücenmezsiniz. Bunu daha önce tecrübe etmiştik. Birçok gencimiz ilk eğitimlerini, kuzey eyaletlerindeki okullarda aldılar. Sizin ilimlerinizin hepsi öğretildi onlara. Ama bize geri döndüklerinde, ormanlarda nasıl yaşanacağı konusunda tamamen cahil olan kötü koşuculardı. Ne avcı, ne savaşçı ne de öğüt veren kişiler olmaya uygundular. Hiçbir konuda iyi değillerdi.

Ancak yine de, reddetsek de, iyi niyetli teklifiniz için minnettarız. Minnetimizi göstermek için de, eğer Virginia'nın kibar beyleri oğullarını bize gönderirlerse, onların eğitimiyle ilgilenecek, bildiğimiz her şeyi öğretecek ve onları 'gerçek erkekler' yapacağız."

Beyazlara karşı mücadelede Kızılderililerin arasından onlarca tanınmış kahraman çıktı. Oturan Boğa, Ateş Eden Yıldız, Çılgın At, Kızıl Bulut, Küçük Kurt, daha niceleri...

Bunların hemen tümünün bugüne kalmış fotoğrafı var. Biri hariç, Çılgın At. O, fotoğrafını çekmek isteyenlere şu karşılığı verirmiş:

"Arkadaşım, neden gölgemi benden alarak yaşamımı kısaltmak istiyorsun?"

Çılgın At, General Miles tarafından Big Horn Dağları'nda sıkıştırıldı, kaçmaya çalışırken öldürüldü.

★★★

Mississippi üzerinde değişik seçenekleri içeren turlar var. Bunlar daha çok saate göre değişiyor. Ben bir saatlik tura katıldım. Mississippi'nin doğanın kucağındaki bölümleri elbette çok güzeldir ama, bu turun kapsamında daha çok ehlileştirilmiş tarafları var.

Tur gemisindeki görevli, çevreyle ilgili bilgiler verirken, benim aklım bu toprakların geçmiş yüzyıllardaki öyküsündeydi.

18. yüzyıl bitiminde, 19. yüzyılın başlangıcında ABD'nin bu bölgelerde başka bir egemenliğe tahammülü yoktu. Her şey onun olacaktı. Mississippi kıyısında, doğal yaşam koşulları için varlıklarını sürdüren yerliler dahil.

Mississippi topraklarını terk etmesi istenen Kızılderililer bir süre daha kalmak için adeta yalvardılar. Yer yer beyaz adam için savaşmışlardı bile. Choctawların yöneticisi o gün beyaz adama şöyle dedi:

"Kardeşim, Babamızdan, Washington'daki Büyük Beyaz Reis'ten getirdiğin sözlerini dinledik ve halkım sana yanıt vermem için beni görevlendirdi.

Kardeşim! Biz sizin arkadaşlarınız olarak yanınızda savaştık. Sizi savunurken kanımızı döktük ama, şimdi kollarımız kırık. Siz çok büyüdünüz, benim halkımsa küçüldü ve onlara acıyacak hiç kimse yok.

Kardeşim! Sesim zayıflaştı. Güçlükle duyabiliyorsun beni. Bir sa-

vaşçının çığlığı değil bu, bir çocuğun sızlanışı. Sesimi, halkımın perişan ve kederli hali için yas tutarken kaybettim. İşte bunlar, etrafımızda gördükleriniz, onların mezarları. Bu yaşlı çamların arasında esen rüzgârda duyduğunuz da ruhunun inleyişleri. Onların külleri burada, biz de onları korumak için burada kaldık. Savaşçılarımızın neredeyse hepsi batıya gitti, ama ölülerimiz burada. Bizi de mi oraya gitmeye ve ölülerimizin kemiklerini kurtlara bırakmaya zorlayacaksınız?

Kardeşim! Kalplerimiz kederle dolu. On iki kış önce, bize reislerimizin topraklarımızı sattıkları söylendi. Şu anda burada gördüğünüz bütün savaşçılar bu anlaşmaya karşıydı. Eğer halkımızın sesi duyulabilseydi, o anlaşma hiçbir zaman imzalanmazdı. Ama ne yazık! Orada bulundukları halde, ne görülebiliyor ne de duyulabiliyorlardı. Gözyaşları yağmur damlaları gibi düşüyordu. Feryatlarını esen rüzgâr taşıyordu. Soluk benizliler onlara önem vermiyordu ve topraklarımız da bizden alınmıştı.

Kardeşim! Sen büyük bir ulusun sözcülüğünü yapıyorsun. Bense bir gölgeyim ve güçlükle senin dizlerine yetişebiliyorum. Halkım dört bir yana dağılıp gitti. Bağırdığımda, ormanın derinliklerinde kendi sesimi duyuyorum ama, bana yanıt veren tek bir ses gelmiyor. Tam bir sessizlik var etrafımda! Bu yüzden sözlerim kısa olmalı. Şimdi daha fazla şey söyleyemem."

Choctawlar 27 Eylül 1830'da Dans Eden Tavşan deresinde imzaladıkları anlaşmayla Mississippi eyaletindeki son topraklarını da terk edip Arkansas'ın batısına göç ettiler.

Göç bununla da bitmedi...

Aynı zamanda bir şair olarak da kabul edilen On Ayı'nın topraklarından bir kez daha sürülmelerinin gündeme gelmesinden sonra öteki Kızılderili reisleriyle karşılaşınca söyledikleri:

"Baharda karlar eridiği zaman dereler nasıl suyla dolarsa, sizi burada görünce kalbim öyle neşeyle doluyor. Yılın başlangıcında taze otlar büyümeye başladığında atların duyduğu kadar büyük bir mutluluk duyuyorum.

Beyazlara karşı yayını ilk geren ya da silahını ilk ateşleyen, hiçbir zaman benim halkım olmadı. Aramızdaki sınırda sorun çıktı ve delikanlılar savaş dansı yaptılar. Ama bunu başlatan biz değildik. İlk askeri gönderen sizdiniz, ikinciyi gönderen de biz. İki yıl önce karılarımla çocuklarım dolgun yanaklara sahip olup bedenlerini ılık tutabilsin diye, bufaloları izleyerek buraya geldim. Ama askerler bize ateş açtılar. O günden beri de gökgürültüsüne benzeyen bir ses duyuluyor ve ne yöne gideceğimizi bilemiyoruz."

New Orleans'tan sonra Meksika, Nikaragua, Guatemala turu yapacağım. Oradan uçakla Los Angeles'a... Buradan da baştan başa, batıdan doğuya ABD topraklarını aşacağım... Kızılderili öykülerini o yola saklıyordum ama, bu topraklardaki bölümlerini paylaşmadan edemedim...

★★★

Turdan sonra Mississippi kıyısında yarım saat kadar yürüdüm. Yağmur yağdı, durdu... Uzaktan kıyıya doğru kırmızı-beyaz çizgilerle süslü bir gemi yaklaşıyor. Her biri apartman katlarını andıran beş katı var. Biraz yaklaşınca tepesinde yazıyı seçebildim:

"Casino..."

Gemilerin çoğu nehir turu için. Tur biraz ticari. Mississippi'nin evcilleştirilmiş yerlerinde iki saat dolaştırıyorlar. Gemilerde üçlü-dörtlü düdükler var. Art arda farklı tonlarda çalıyorlar. Sanırım biraz caza benzetmeye çalışmışlar.

Hani, New Orleans'ta gemi düdükleri de caz yapıyor desem abartma olmaz:

- Düüüt, düt... Tii... Düüü... Düt düü... Zaarrr... Düü...

Sokaklar caz kokuyor... Limanın arkasındaki sokaklarda ağır ağır yürürken, cazlardan caz beğen... Bu kentin adını yanlış koymuşlar; Caz Orleans demeleri gerekirdi.

Bu yüzyılın başında, zengin kuzeydeki plak şirketleri, işler kötü gitmeye başlayınca yeni arayışlara yönelmişler. Bunlar da sonuç vermeyince, kırsal alana araştırma gezileri düzenlemeye girişmişler.

Ülkenin güneydoğusunda yani Mississippi, New Orleans çevresinde farklı bir tür yakalamışlar. 1920'lerin sonunda ilk plaklar doldurulmuş ve tutmuş.

Amerikan country müziği de geçen yüzyılda, kovboyların sığırları sakinleştirmek için yarattığı bir tür. Bu müziği sevenler yanlış anlamasın, ben sadece durumu aktarıyorum.

New Orleans'ın caz sokaklarından biri vardı ki, geceyarısına dek ayrılamadım:

- Bourbon...

Bourbon'un 300 yılı aşan bir geçmişi var. Caddeyi kesen sokakların çoğunun adı değiştirilmiş ama hemen yanına, "Bu sokağın 18. yüzyılda İspanyol dönemindeki adı şuydu" biçiminde tabelalar asmışlar.

Cadde üzerinde iki katlı yapıların yüzde 80'i caz kulübü. Sokakta caz yapmaya başlayan çocuklar da çekirdekten yetişiyor.

Cadde ve kaldırımları sahneye çevirenlerin sayısı da az değil.

Süslü giysiler içinde, Noel şapkalı bir genç kız... Elleri yanda, ayakta... Sevgilisi önünde diz çökmüş ona aşk ilan etmeye hazırlanıyor. Hemen yanlarında da karton kutu...

Dakikalarca öyle durdular. Birkaç kare resimlerini çektim, cebimdeki en küçük bozuk parayı kutuya attım. Kız birden bana döndü, "Mersi mersi..." diye bağırıp önümde oynamaya başladı. New Orleans sokaklarında 25 sente Amerikalı oynattım. Hep onlar bizi oynatacak değil ya.

Bourbon'a biraz ara verip, Barracks Caddesi üzerindeki Caz ve Festival Müzesi'ne gittim. Kongo Alanı'ndaki ilk festivaller, ünü bölge dışına çıkan sanatçıların öyküsü, onların yıllarca kullandığı çalgılar, rengârenk giysiler, maskeler...

Kongo Alanı insanda neler çağrıştırmıyor ki... ABD, yok ettiği yerlilerin sayısını az bulunca, çalıştıracağı adamı Afrika'dan getirdi. Köleliğin tarihi dönemeçlerinden biri Kongo-New Orleans hattı...

Müzenin hemen yanında bir müzikevi var. Adı, Kruz... İçeri gir-

dim. Dünyanın pek çok yöresinden kasetler satılıyor. Türkiye'yi aradım, buldum.

Biri Nesrin Sipahi'nin. Üzerinde, "İstanbul aşk şarkıları" yazılı. Öteki Kenan Koçkaya'nın, saz eşliğinde halk müziği. Yanında Bora Öztürk var. İlk parça, teke zortlatması. Son kasetin üzerinde de, "The Bağlama" yazılı...

Kasetlerin verdiği ilhamla, halk müziğimizden parçalar mırıldanarak, Louis Armstrong Parkı'nın yolunu tuttum.

Parkın tam ortasında, elinde trompet siyah siyah gülüyor. S biçiminde bir havuz... Üzerinde yedi-sekiz köprü var. Dalları suya sarkan ağaçların arasında bir süre gezinip, parkın içindeki Kongo Alanı'na geçtim. Kentte ilk festivaller burada yapılmış.

Ağaçlar o günlerden kalmış olmalı. Dev gövdeleri, iç içe girmiş dalları, koyu gölgeleriyle ve tarihe tanık olmanın övüncüyle zamana meydan okuyorlar.

İki saatlik park-müze turundan sonra, yeniden Bourbon...

Güneşin yerini neon lambaları almış...Tuvaletli genç kızlar kaldırımda dans ederek caz kulüplerine müşteri çekmeye çalışıyor. Caz kulüplerinin hiçbiri ötekine benzemiyor...

Ortak özelliklerin başında ise her caz kulübünün övüncü, yetiştirdikleri ünlü sanatçıların fotoğrafları geliyor... Kiminde üç, kiminde beş fotoğraf yan yana. Çoğu siyah-beyaz...

Boğaz'ın çingene vapuru gibi her kulüpte yarım saat-bir saat mola verip caddeyi enine boyuna ölçtüm...

Her caz kulübü, salonu diri tutmak zorunda. Zira, sanatçıların temposu biraz düşünce, hemen komşu kulübün sesi bastırıyor...

Gece yarısından sonra ABD-Meksika sınırına ulaşmak için New Orleans'tan ayrıldım. Gecenin karanlığı içinde içim ışıl ışıl... Bourbon'u düşündüm, nasıl anlatılır?

Belki şöyle denebilir:

"Yedikçe acıkmak, içtikçe susamak..."

★★★

Gece boyunca yolculuk... Güneş doğarken Houston... Uyanmamış bir kent, dev binalar. Çıkışta ışıklı bir tabela dikkatimi çekti:

"Osman's wear..."

San Antonio üzerinden Meksika sınırındaki Laredo'ya doğru ilerliyoruz. Teksas eyaleti içindeyim...

Kilometrelerce yol aştık, bir tek yerleşim yeri yok. Göz alabildiğine uzanan düzlük, çöl...

Teksas, kaktüsler, sığırlar ve kovboylar ülkesi...

Filmlerdeki uçsuz bucaksız düzlüklerde, eksik var abartma yok. İnsan bunca yolu at sırtında kat ettikten sonra ilk karşılaştığı kişiyi ya çeker vurur ya sarılıp öper...

Bu toprakların yakın geçmişteki öyküsü ilginç. ABD, 18. yüzyılın sonunda, Meksika da 19. yüzyılın başında bağımsızlığını ilan etti. Bu aşamada, Teksas, Arizona ve Kaliforniya Meksika sınırları içindeydi.

1845'te ABD Teksas'ın bir bölümünü ilhak etti. Ardından da başkan Polk, Meksika yönetimine bir temsilci göndererek şu öneride bulundu:

"Kaliforniya ve Teksas'ın kalan bölümünü bana sat..."

Ne kadar güzel bir alış-veriş... Hırsız evinizdeki eşyaların bir kısmını alıp götürmüş. Sonra haber gönderiyor:

"Alamadıklarıma fiyat biçeyim bana sat..."

Her şey parayla değil mi? Bedeli neyse verelim...

Meksika yönetimi bu öneriyi reddetti. Ardından da ABD'nin işgal ettiği toprakları geri almak üzere harekete geçti.

Vay sen misin bunu yapan? ABD'ye kafa tutmak haaa... Başkan Polk, kongrede ateşli bir konuşma yaptı:

"Meksika, ABD topraklarında Amerikalı kanı dökmüştür..."

Vatanım ayakları...

Savaş istedikten sonra bahane bulmaktan kolay ne var?

Kongrede kölecilik karşıtı çevreler buna karşı çıktı. Kazanan, "toprak hırsı" oldu.

Savaşı Meksika kaybetti...

Bu durumun ardından Meksika'da savaşı yitiren yönetim gitti. Yerine, "ABD'ye toprak satmak isteyen" yönetim geldi.

1848'de, bugünkü New Mexico, Nevada, Arizona, Kaliforniya eyaletlerinin bulunduğu topraklar, 15 milyon dolara ABD'ye satıldı...

ABD, 1867'de de buzdağları ve kutup ayıları ülkesi Alaska'yı Rusya'dan satın aldı...

ABD'nin geçerli ulusal marşının sözleri şöyle olsa gerek:

"Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı. Her metrekaresinin dolarla saptadık fiyatını. Zor ikna ettik bize bu toprakları satanı. Yeni yöntemler geliştir sen de izle atanı..."

Amerika bu; yerine göre hareket eder. Kimi ülkeden adam satın alır, kimi ülkeden toprak...

Cahit Külebi "Amerika" şiirinde nasıl anlatıyor bu ülkeyi?

Önce Kristof Kolomb buldu Amerika'yı,
Sonra biz.
Umutlar azaldı, günden güne, mutluluklar
Ve ekmeğimiz.

Bir çocuk ağlasa dağ başında
Gözyaşlarında Amerika akar.
Vurdularsa birini, kanı şorladıysa
Bilin ki o kurşunlarda Amerika var.

Kişi kişiye köle tutulduysa, asıldıysa
Darağaçlarında Amerika var.
Ama biz yine de direneceğiz
Sonuncumuza kadar.

Bu düşüncelerle koltuğumda sallanırken, bir tabela dikkatimi dağıttı. Az ötede yol ikiye ayrılacak, doğru giden bizi Laredo'ya ulaştıracak. Sağa dönen okun ucunda ise şu yazılı:

"New Berlin..."

Aslında Meksika ABD'nin güneyinde başlıyor. San Antonio'dan sonra otobüstekilerin çoğu İngilizce değil İspanyolca konuşuyordu. Mola verdiğimiz yerlerde de tuvalet kapılarında sadece woman-man değil, damas-caballar da vardı.

ARIZONA'DA IŞIKLARIN DANSI

Mexico City uluslararası havaalanından uçağın ayakları yerden kesildiğinde ben çoktan uçmaya başlamıştım. Orta Amerika'ya New Orleans turundan sonra girdim, şimdi Meksika'dan çıkıyorum. Bereket anıları kiloya vurmuyorlar. Yoksa işim zordu! Zira bir dizi anının yanında hâlâ Neruda ile birlikteydim. Neruda Meksika'dan ayrılırken duygularını şöyle yazıya dökmüş:

"Baskılarla ezilen milliyetçi Meksika dünyasının, ben ve benim tanıklığım olmadan da devam edeceğine emin oldum. Ülkeme dönmeye hazırlandığım günlerde Meksika'daki hayatı, buraya geldiğim günlerde olduğundan daha az anlar olmuştum.

Sanat ve edebiyat, birbiri ile geçinemeyen çevrelerde oluşuyordu. Bu çevrelerin dışında bir sanatçı bir şeyler yapmaya çalışsın ya da çevreyi eleştirsin, derhal üzerine çullanılıyordu. Dönüş hazırlıklarını yapmaya başladığım günlerde, inanılmaz bir gösteriye tanık oldum. Benim için büyük bir ziyafet düzenlendi ve bu yemeğe 3 bin insan geldi. Hükümet üyeleri tek tek sempati telgrafı yolladı. Fakat Meksika benim için yine de, Amerikan ülkelerinin birleştiği yerdir. Eski Amerika'nın güneş takviminin, ışığının, zekâsının ve sırrın merkezi bu ülkede yapılmış olması bir rastlantı değildir.

Fakat her şey mümkündü, mümkün oldu da. Ülkede çıkan tek mu-

halefet gazetesi hükümet tarafından destek gördü. O yıllarda Meksika, benim için en diktatörce yönetilen bir demokrasi ülkesiydi.

Tablo gibi çekici yan Meksika dramlarını öylesine örter ki, sembollerin kudreti karşısında şaşırmamak elde değildir; bu semboller gerçek nabız atışlarından, kan damlayan ölülerden git gide uzaklaşır. Filozoflar artık edebiyat meraklısı olmuştur, kılı kırk yaran tartışmalara boyun eğmekte ve yanardağın yanında gülünç durumda kalmaktadırlar. Toplum hareketleri zorlaştırılmakta ve engellenmektedir. İnsanları boyunduruk altına almak, tahtın etrafındaki çeşitli akımların yardımı ile yapılmaktadır.

Fakat Meksika'daki o büyülü şey yine de ortaya çıkıyor. Köylünün fasulye topladığı zavallı bahçesinde fışkırmaya başlayan lavlardan, söylentilere göre yüzyıldır Meksika topraklarında gömülü olması gereken Cortes'in o istilacı kafasındaki altın miğfere ve 400 yıl önce ortadan kaybolmuş ve arada sırada hiç beklenmedik bir anda orada veya burada yerlilerin himayesinde yeniden ortaya çıkarak, sonra bir gece yine aniden kaybolan Aztek kralı Cuauthemoc'un kemikleri için yapılmış araştırmaya kadar. Yolunu şaşırmış ve damarlarımda dönüp durmakta olan küçük bir kartal gibi Meksika benim hayatımda yaşamakta. Uyuyan asker yüreğimden kartalın kanatları yalnızca ölümle düşecektir."

★★★

Los Angeles'a akşam saatlerinde indim... Ama havaalanından çıkmam o kadar kolay olmadı. Tek başına Meksika'dan Los Angeles'a gelen bir Türk! Polis yolumu çevirip pasaportumu enine boyuna kontrol etti. Vizelere tek tek baktı. Gittiğim ülkeleri gözden geçirdi. Amerika vizesinin damgasını kontrol etti. Bir röntgenini çekmediği kaldı. Sonra "Bagajınızı açın" dedi. Açtım, yanında bir polisle birlikte kontrol ettiler. "Sorry" deyip gittiler.

Huyum kurusun, bir sonraki coğrafyanın heyecanı içime sinmişse, bulunduğum yeri tam istediğim gibi özümseyemiyorum. Los Angeles'a geliş nedenim, buradan otobüse binip dura dura New York'a gitmek. Üç gün sürecek bir yolculuk...

Los Angeles, insanın başını döndüren otoyol-kavşak, araç trafiği yumağıyla başladı. Canlı mı canlı bir şehir. Göz alabildine yayılmış... Git git bitmedi. ABD'nin ikinci büyük kenti.

Kent merkezine geldiğimizde çevre Birleşmiş Milletler gibi renklendi. Dünyanın her ırkından insan var, desem yeridir. Çevre, "Hollywood, Los Angeles'tadır" diyor...

Fransız mizah yazarı Andre Dalh, Amerika ve İtalya'yı dolaştıktan sonra Gittim Gezdim Gördüm başlığı altında gezi notlarını toplamış. Mizahçı dünyayı dolaşırsa hangi gözle bakar? Tabii ki mizah gözlüğüyle. Dalh'ın kitabı Osman Canberk tarafından Türkçeye çevrildi ve Mizah Yayınları'nca okura ulaştırıldı. İşte Dalh'ın gözünden Los Angeles:

"Müslümanların Mekke'si, ressamların Floransa'sı, kumarbazların Monte Carlo'su olduğu gibi sinema amatörlerinin de Los Angeles ve Hollywood gibi film başkentleri vardır. Bu film merkezlerindeki iki düzine beyin, emirlerindeki akrobatlar ve paralı adamlarla, karton dekorlar üzerinde yarının dünyasını hazırlamaktadırlar. Bunlar Avrupalı ünlü yazarların edebi ya da tarihi eserlerine, romanlarına ekler yaparlar yahut bunlardan bazı parçalar çıkarırlar. Sözün kısası bu eserleri karmakarışık hale sokarak 2400 metre uzunluğunda sinema şeritleri oluştururlar. Bununla birlikte bu sinema yapımcıları eserleri karman çorman etmek üzere Victor Hugo ve Corneille gibi ünlü yazarlardan ya da bunların eserlerini basan yayınevlerinden izin almak yüce gönüllülüğünü göstermektedirler. Bu sinema başkentleri böylece bütün dünyanın gözlerini körleştirmek için her haftanın cuma günü çalışmalara girişmektedir.

Sinema başkentleri bir bakıma görülmeye değer yerlerdir. Ziyaret sırasında Amerikan düşüncesini suçüstü yakalamak olanağı vardır. Çünkü, Amerika yazı yazmaktan vazgeçmiştir. Burada yalnızca film çevrilir ve çevrilen filmler de döner durur. Hani dünyanın döndüğünü ilk önce bildiren Galileo, Amerika'da yaşamış olsaydı kimse onu protesto edemezdi.

Evet, Los Angeles, içinde yaşayanların sinema hastalığına tutulduğu çok büyük bir hastane gibidir. Burada bütün mahalleler, bütün sokaklar, bütün evler ve bütün halk yalnızca sinema için yaşamaktadır. Büyük filmlere gerekli figüranların miktarı sürekli arttığından şehrin bütün halkı film yapımına katılıyor. Bunlar arasında bir bölüm insan filmlere özgü giysilerini değiştirme gereği duymamakta ve rol aldıkları filmlerdeki giysileri hemen hemen hiç üzerlerinden çıkarmamaktadırlar. Bindiğim tren Los Angeles garına vardığında gar şefinin, Louis XVI görünümünde olduğunu gördüm. Keza gardaki büfenin garsonu da Roma gladyatörü kıyafetinde portakal satmaktaydı. Herhalde Ben Hur adlı filmin çevrilmesi sırasında rol almış bir kişiydi.

Zaten her tren gelişinde bir film operatörü, bütün yolcuların trenden inişini filme almaktadır. Sonra bu filmler, uzmanlar tarafından incelenmekte ve gelen yolcular içinde fotojenik kişiler olup olmadığı saptanmaktadır. Aradıkları yakışıklı, fotojenik kişiler bulunduğunda bunlara bol para karşılığında rol önerilmektedir.

Bana orada bu konuyla ilgili şu olayı anlattılar:

Günün birinde annesi ölen bir delikanlı, atlet bedenli, fotojenik bir gençmiş. Film yapımcılarının dikkatini çekmiş. Kendisini elde etmek üzere film kumpanyaları arasında hemen bir yarışma başlamış. Bunlardan biri en çok ücreti vererek delikanlıyı kandırmış, angaje etmiş ve hemen kendisine bir filmde rol vermiş. Bu yüzden de delikanlı annesinin cenazesine katılma olanağı bulamamış."

Dalhı, mizah dozunu biraz daha arttırıp Los Angeles'ta bir gününü şöyle özetliyor:

"Şehirde şöyle bir gezinti yapayım dedim. Bir ara baktım, bir caddede bir delikanlı koşmakta. Onu da şövalye kılıklı 600 kadar atlı kovalamakta. Öğrendiğime göre Haçlı seferlerine ait bir sahneymiş bu! Bir ara tramvaya atladım. Biraz sonra tramvay tutuşup yanmaya başladı. Bu da bir filmin bir sahnesiymiş. Daha sonra bir otobüse bindim. Bu da filme ait bir otobüsmüş. Bir sahnede trenin altında kalarak parçalanacakmış, durumu öğrenince korku içinde ondan da in-

dim.Yaya dolaştığım sırada birdenbire şişman bir kadın üzerime çullanarak beni itti. Yakınımda, içi yumurta dolu büyük bir sepetin üzerine düştüm. Sepettekiler çiğ yumurtalarmış. Çoğu kırıldığı için üstüm başım, ellerim yüzüm sapsarı oldu. Meğer bu da komik bir filme ait bir sahneymiş. Sonunda bu şehirde bana rahat vermeyeceklerini düşünerek:

- Ben Fransızım yahu!

diye haykırdım. Bundan sonra bana kimse tebelleş olmadı. Çünkü Amerikalılar Fransız filmlerini beğenmiyorlar."

★★★

Los Angeles'tan gece yarısı Greyhound otobüsüne binip 3 gün sürecek New York yolculuğuna başladım. Otobüs koltuğunu evim olarak bellemeliyim...

Haritaya baktım, Amerika'nın batı ucundan doğu ucuna gideceğim. New York-New Orleans ve Meksika sınırına uzanan yolculuğu da sayarsam, ABD'yi enine boyuna dolaştım diyebilirim.

Yol boyu istediğim yerde durup, gerekirse saatlerce kalıp, bir başka otobüsle devam edebileceğim. Arizona'da, Büyük Kanyon bölgesinde duracağım kesin. Ötekilere bakacağım.

Sabahın ilk ışıkları... Az önce Deer ve Happy vadi sapaklarını geçtik. Amerikan coğrafyasının bu bölgedeki özelliği vadileri ayrıca görülesi yerler haline getirmiş. Bizim yol güzergâhımız da vadiler geçidi gibi bir şey...

Çevremiz kalabalık... Kaktüsler ordusunun arasından geçiyoruz. Ordu ama, düzenli bir ordu değil! Bir kaktüsün ötekine benzer yanını bulabilene aşkolsun! Ağaç boyuna ulaşmış olanlar var. Dal budak salmışlar. Her birine şöyle alıcı gözüyle bakınca her dal budak, olmuş dil dudak...

Bu kadar dil dudakla, neler gelmez akla...

Dans eden insanları andıranını mı ararsın, birbirine kılıç çekmiş iki kişinin duruşunu mu görürsün, dokunup okşanacak sevimlilikte çocukları mı anımsarsın, ne ararsan var...

Desert Hills sapağına yaklaşırken çevremizdeki dağlar iyice çıplaklaştı. Kahverengi siyah, soğuk duruşları var. Sanki yıllar önce büyük bir yangın geçirmişler, üzerlerine de toz bulutu çökmüş gibi duruyorlar.

Birkaç virajdan sonra bütün görüntü değişti. Şimdi, dik bir tepenin 5-6 metre kadar yandan oyulmasıyla inşa edilmiş, iki yanı kaktüs dolu bir yolda ilerliyoruz. Geçtiğimiz dağların yangın yerini anımsatmasından mıdır nedir, çevremdeki kaktüsler bir mezarlığın ortasından geçiyormuşuz izlenimi verdi...

Yol dışında insan eli değmiş hiçbir şey yok izlenimimi tabela bozdu:

Black Conyon: 10

Flagstaff: 110

İlk molayı Flagstaff'ta vereceğim. Bir saatten biraz fazla yol kaldı. Ulaşacağım yerin görünmesinin keyfiyle kaktüslerle başladım, "anımsatmaca" oynamaya. Bakınca aklıma ilk neyi getiriyorlarsa mırıldanmaya başladım:

- Aynaya bakıp saçlarını düzelten bir kadın.
- Dua eden insanlar.
- Çılgınca dans eden bir genç.
- Hazırol vaziyetinde bir asker.
- Alkış tutan insanlar topluluğu.

Kupkuru bir ırmak oyunu bozdu. Aqua Fria ırmağının nasırlaşmış yatağından Horse Thief ve Bloody havzalarını geçtik. Yeni bir tabela:

Verde Valley:25

Flagstaff: 78

Biraz tırmanma biraz düzlük, biraz tırmanma biraz düzlük derken, rakımı gösteren tabela:

4000

Etrafıma biraz da bu yükseklikle bakınca şöyle bir titremedim dersem, yalan olur. Verde Vadisi, Ankara-Afyon yolunu anımsatıyor.

Kıraç alanlar, yakında uzakta yüksek tepeler, düzensiz ağaç toplulukları...

Vadinin devamı Munds Kanyonu ve Parkı...

Yol boyu sık sık "havyan çıkabilir" uyarıları da vardı. Rocky Dağları parkını geçerken bu uyarı daha da sıklaştı. Doku da değişti. Artık ince kısa yapraklı çam ağaçlarının ortasındayız. Şimdi de Ankara-Bolu yolu...

Newman Parkı'nı geçerken orman daha da sıklaştı. Bartın'a giden yol desem yeridir.

Kelly Kanyonu yolunda manzara daha güzelleşti. Günün başlangıcındaki kaktüsleri, çölleşen vadileri ve şimdiki manzarayı gözümün önüne getirdim. Amerikalıların, "Buraya gelen herkes ülkesinden bir şey bulur" sözü gerçekten doğru.

Veee Flagstaff. Büyük Kanyon'a turların düzenlendiği yerlerden biri. Otobüs terminale gelir gelmez, "arkadaş uzunca bir mola" deyip turun yolunu tuttum. Engebeli bir arazide 10 dakika kadar ilerledikten sonra ince gövdeli çam ağaçları arasında keyifli bir yolculuk başladı. Çamların gövdeleri ince ama, boyları alabildiğine uzun. 10 metreyi aşanlar vardı. Tüm bölge ulusal park. Tek bir yerleşim yeri yok. Çamlardan sonra bölgeye özgü ağaçlar başladı. Ormanın içinden geçerken de kendi kendime söylendim:

"Balbay ulan, gerçekten Büyük Kanyon'a mı gidiyoruz? Bu yolun sonu hiç de öylesine değişik bir doğa parçasına çıkacak gibi görünmüyor."

Güneş tepeden öğleden sonraya dönerken birkaç binalık ilk imarlı yere ulaştık. Kafemsi bir binanın önünden arka tarafa geçtim...

Aman Tanrım...

Dev Kanyon... Buraya planlayarak, tasarlayarak geldiğim halde, sanki hiç böyle bir şey beklemiyormuşum gibi şaşırdım. Nasıl anlatmalı?.. Yüzlerce metre derinliğinde bir uçurum, birkaç kilometre genişliğindeki yataktan sonra tam karşıda bulunduğum yükseltinin eşiti...

Tepelerde tek tük ağaçlar bayrak gibi sallanıyor. Uçurum kıyıları ve vadideki toprak biçimlenmeleri güneş ışıklarıyla birlikte kıpırdıyor. Değişik şekiller alıyor. Kıyıdan derine uzanan yoldan bakına bakına indim. Birkaç metre genişliğindeki yol için bir iki yerde tünel de açılmış. Doğal görünümü bozmamak için ciddi çaba harcamışlar. İn in bitmez. Arada çevreyi gözetleme cepleri var. Birinde durup karşıyı, etrafımı gözledim. Sanki yolun başında baktığım yerler buraları değil. Uzayan gölgeler tüm görüntüyü değiştirmiş. Burası hayal kurmak için bire bir. Yoldaki kaktüslerle yarışacak zenginlikle görüntü çeşitliliği var.

Kovboy filmlerinden alıştığımız bu görüntüler insana tanıdık gelse de yerinde görmek bir başka. Bir yerin kokusunu televizyonda, sinemada hissedebilir misiniz, hayır. İşte öyle bir fark.

18. yüzyılda "Vahşi Batı"yla yüz yüze gelen Amerikalılar sonraki kuşaklara şu selamı göndermişler:

"İnsanoğlu ancak 500 yıl sonra buralarda yerleşim kuracak, buraları rahat aşabilecek düzeye gelir!"

Oysa bugün Vahşi Batı ehlileşmese bile insanın kontrolünde desek abartma olmaz. Kim bilir bizim de bugün, "ancak yüzyıllar sonra gerçekleşebilir" dediğimiz şeyler kaç on yıl sonra gerçek olacak!

Akşam saatlerinde yeniden Flagstaff'a döndüm. Ucu ucuna sıradaki otobüse yetişip New York yönüne... Bir gece boyu yolculuk. İkinci gece olduğu için koltuğa, değişen çevreme yabancı değilim. Yolcular irili ufaklı kentlerde inip biniyorlar... Onlar yolcu, ben hancı. Bir ara yanıma sigara tiryakisi bir kişi oturdu. Otobüste sigara içmek yasak ama, elde sigara tutmak yasak değil. Parmaklarının arasında inceltiyor, burnuna alıp kokluyor. Arada dökülen tütün taneciklerine yiyecek gibi bakıyor. Mola verilir verilmez de soluğu dışarıda alıp sigarasını yakıyor.

Günün ilk ışıklarını görmek kolay olmadı. Tepemizde dev kuşlar gibi gelip giden bulutlar yol arkadaşımız. Yolun başında kaktüsler, devamında Büyük Kanyon, şimdi de bulutlar hayal dostlarım. Sağ olsun beni yalnız bırakmıyorlar.

Gün boyu bulutlar hani yoğun bir otoyolu andırırcasına, öylesine gelip geçtiler ki tepemden, ömrümde bir anda bu kadar çok bulutu gördüğümü anımsamıyorum. Uçsuz bucaksız Arizona bölgesinde çok az yerleşim yeri vardı. Pek çok sığır sürüsü. Bazı sığır çiftliklerinin yanında küçük bir havaalanı da dikkati çekiyordu.

Şu bulutlar da ne böyle?.. Tam karşımdaki uyuyan bir kadını andırıyor. Öteki de sırtında bebek taşıyan bir çocuğa. Arkada da tepesi aslanlarla dolu bir uçak gibi. Aaa, bu da köpüklü bir küveti andırıyor...

Bulutlarla hayal kapmaca ilerlerken aldı mı bir yağmur. 10 metre önümüz görünmüyor...

Bulutlar, güneş, yağmur art arda sıralanıyordu...

Oklahama'da mola verdik...

KIZILDERİLİLERİN 'DOĞA'NAMELERİ: 'DOĞADAN UZAK KALANIN KALBİ SERTLEŞİR'

Oklahama'da bir gece yatımı değil ama, saatlerce kalmaya kararlıyım. Önce otobüsün durumunu öğrendim. Bir sonraki otobüsü sordum. Tamam, bu uçsuz bucaksız düzlükte, Kızılderililerle derin bir tarih yolculuğuna çıkabilirim.

Önce kısa bir çevre turu attım. Çevre turu dediğim de aman aman bir şey değil. Oturan Boğa duysa, "sen buna tur mu diyorsun. Biz bunun on katını attığımızda kendimize yatan boğa diyoruz" der.

Amerika turum ABD'yi tanımak, ABD'nin fırsatlar ülkesi olma özelliğini hayranlıkla paylaşmak üzerine değildi. ABD'nin, Kuzey, Orta, Güney Amerika'nın yerlilerine yaptıklarını yerinde nefes alarak hissetmek üzerineydi. Bu yüzden de Oklahama'da Kızılderili tüyleri üzerine onlarca çeşit hediyelik eşyayı görünce söylenmeden edemedim:

- Ee tabi, üzerine tüy dikmeden olmazdı!

Kızılderililerin özellikle doğa üzerine söyledikleri beni çok etkilemiştir. Burada coğrafyayı yerinde görünce günlüğüme şu notları düştüm:

Bir insanın doğayla bütünleşmesi için yaşadığı doğa parçasının çok çok güzel olması gerekmez. Onu güzel kılan insanın bakışı. İşte

şu karşımda duran uçsuz bucaksız düzlük... Devamında seçmekte bile zorlandığım koca dağ... Kayıtsız bakana, işte öylesine bir doğa parçası... Ama hissederek bakana neler vermez... Şu anda Türk çayını çok özlediğimden midir bilinmez, aklıma şöyle bir örnek geldi; insan bir tutam çay ise doğa da sıcak bir su. İçimizdeki çayla doğayı demlediğimiz an, ortaya yeni bir şey çıkıyor. Ama içimizde çay yoksa, ya da içimizdeki çay değil de bir avuç topraksa, al suya at... Seyrine bak...

Kızılderililerin bugüne miras bıraktığı doğa metinlerini, beyaz adamın kendilerine yaptıklarına karşı gösterdikleri sözlü tepkileri düşün... Ne diyor Reis Kara Atmaca:

"Biz her zaman bolluk içindeydik; çocuklarımız hiçbir zaman açlıktan ağlamadı. Kaya Irmağı'nın hızla akan suları bize bol miktarda balık veriyordu. Çok verimli olan toprak, bizi asla mısır, fasulye ve kabaktan yoksun bırakmıyordu. Köyümüz 100 yıldan uzun bir süredir burada kuruluydu ve bütün bu zaman boyunca, Mississippi Vadisi tartışmasız bize aitti. Köyümüzdeki insanlar çok sağlıklıydı ve bu topraklar üzerinde bu kadar iyi şartlara sahip olan başka bir bölge ya da bizim av alanlarımızdan iyi olan başka bir yer daha yoktu. Eğer o günlerde kasabaya bir kâhin gelmiş olsaydı ve şimdi başımızdan geçen bu olayları yaşayacağımızı söyleseydi halkımızdan hiç kimse ona inanmazdı."

Ne güzel ve ne acı sözler... Amerikan yerli liderlerinin değişik zamanlarda yaptıkları konuşmaları bir araya getirip "Yeryüzüne Dokun" başlığıyla kitaplaştıran McLuhan'ın eline sağlık.

Kızılderili bir anne çocuğunu doğurduğunda ilk neyi görürse ya da ilk ne aklına gelirse çocuğuna ad olarak onu koyarmış. Kara Atmaca, Oturan Boğa, Dinelen Ayı, Çılgın At adlarının kökeninde yatan buymuş...

Kızılderililerin bir inancı da şuydu:

Kişisel kazanç insanı fakirliğe götürür!

Gel de bunu bugünkü kuşaklara anlat!

Kaliforniya'da beyazların altın çıkardığı bir bölgede yaşayan Wintu kadını duruma bakıp şu yorumu yapmış:

"Biz meşe palamutlarını ve fıstıkları sallayarak düşürüyoruz. Ama beyazlar toprağı deşiyorlar, ağaçları söküyorlar, her şeyi öldürüyorlar. Kayaları parçalıyor, sonra da yerlere saçıyorlar Yeryüzünün ruhu beyaz adamı nasıl sevebilir? Beyaz adamın ona dokunduğu her yer acıyor."

Kızılderililerin doğa üzerine söylediği en güzel sözlerden biri de şu:

Doğadan uzak kalan kişinin kalbi sertleşir.

Kızılderililer çocuklarına hep doğadan adlar vermişler ama, ABD'nin baskıları, mücadele, yerine göre savaş onları da etkilemiş. 20. yüzyılın başında adı öne çıkan Kızılderili reislerinden birinin adı şuydu:

Tetik Çeken!

Tetik Çeken adına nispet bakın doğa üzerine neler söylüyor:

"Yaşayan bütün yaratıklar ve bütün bitkiler, yaşamlarını güneşten alırlar. Eğer güneş olmasaydı, her yer karanlık olur, hiçbir şey büyüyemezdi. Yeryüzünde hayat olmazdı. Ancak yine de güneşin yeryüzünün yardımına ihtiyacı vardır. Eğer hayvanlarla bitkileri etkileyen tek güç güneş olsaydı, sıcaklık o kadar çok olurdu ki, hepsi ölürdü. Oysa yağmur getiren bulutlar vardır ve yaşam için gerekli olan nemi güneşle yeryüzü birlikte sağlar. Bir bitkinin kökleri aşağıya doğru gider ve ne kadar derine inerse o kadar çok nem bulur. Bu doğanın kanunudur.

Orman birçok kuşun ve öteki hayvanların, su da balık ve sürüngenlerin evidir. Bütün kuşlar, aynı türden olsalar bile birbirlerinden farklıdır ve bu, hayvanlarla insanlar için de geçerlidir.

Çocukluğumdan beri yaprakları, ağaçları ve otları incelerim, şimdiye kadar birbirinin aynısı olan iki taneye rastlamadım. Genel ola-

rak bir benzerlik olabilir ama, inceleyince, bazı küçük farklılıklar olduğu görülür.

İnsan doğal olanı yapay olana tercih etmelidir. Uzun zaman önce boya yapmak için toprakların karıştırılması diye bir şey yoktu. Yerli toprak boyaları, yalnızca üç renkti, kırmızı, beyaz ve siyah. Bunlar yalnızca belli yerlerde elde edilebilirdi. Başka renkler istendiği zaman, Kızılderililer bitkilerin özsularını karıştırırlardı ama, bu karışmış renkler kolay silinirdi. Hangi kırmızının gerçek olduğu-yanık kilden yapılan kırmızı- her zaman anlaşılabilirdi."

Şu an önümde uzanıp giden Oklahama ovası için de onlarca Kızılderili metni var. İşte Kiowo Kızılderililerinden Scott Momaday'ın büyükannesinin mezarına yaptığı yolculuğu:

"Oklahama ovasında Wichita bölgesinin kuzey ve batısında tek başına yükselen bir tepe vardır. Benim halkım olan Kiowalar için, bu eski bir sınır işaretidir ve halkım ona Yağmurlu Dağ adını vermiştir. Dünyadaki en sert hava koşulları oradadır. Kış, kar fırtınaları getirir; baharda kasırga gibi sıcak rüzgârlar eser ve yazın ova, maden dövülen bir örs kadar sıcaktır. Sert ve kahverengi otlar ayağınızın altında çatırdar. Irmaklarla derelerin kenarlarında, ceviz ve söğütlerden oluşan yeşil kemerler vardır. Haziran ve ağustos aylarında adeta buharlaşan bitkiler, sanki kıvrılarak yanıyormuş gibi görünür. Büyük, yeşil ve sarı çekirgeler, aynı patlayan mısırlar gibi, insanı sokmak için otların her yerinde dolaşır ve kaplumbağalar, sahip oldukları bol zaman içinde hiçbir yere gitmeyerek, kırmızı toprağın üzerinde sürünür.

Bu toprağa bakınca görünen şey, yalnızlıktır.

Ovadaki her şey tek başınadır; nesneler insanın gözünde bir karmaşaya yol açmaz, yalnızca tek bir tepe tek bir ağaç ya da tek bir insan vardır. Sabahın erken saatlerinde, güneşi arkaya alarak manzaraya bakmak, boyut kavramını kaybetmektir. Hayal gücünüz canlanır ve burasının Yaratılış'ın başladığı yer olduğunu düşünürsünüz."

Kızılderililer bugün de ABD sınırları içinde sayıları çok çok az da kalsa, adlarından söz ettiriyorlarsa, bu; benliklerini koruma, doğaya sa-

rılma duygularının güçlülüğünden olsa gerek. Örneğin, Tatanga Mani, yani Yürüyen Bufalo... Stoney kızılderilisi. Bir beyaz tarafından evlatlık alındı. Ama genleri onu yine doğaya götürdü. Kendi deyimiyle doğayı tanımaya çalışmaktan hiç vazgeçmedi. 87 yaşında öldü. Ölümünden bir süre önce Londra'da yaptığı konuşmada şöyle dedi:

"Biliyorsunuz dağlar her zaman taş binalardan daha güzeldir. Şehirde yaşamak yapay bir var oluştur. Orada birçok insan ayaklarının altında gerçek toprağı hemen hemen hiç hissetmiyor, saksıdakiler dışında bitkilerin yürüyüşünü göremiyor ya da caddelerin ışıklarından, geceleyin yıldızlarla süslenen büyüleyici gökyüzünü görebilecek kadar uzaklaşamıyor. İnsanlar Yüce Ruh'un yarattığı sahnelerden uzakta yaşadığında, onun kanunlarını da kolayca unutuyorlar."

Kızılderililer arasında kutsal kişilere şaman deniyordu. Şamanlar ruhları çağırırken kendilerine özgü şarkıları vardı.

İşte onlardan biri:

Büyük deniz
Başıboş bıraktı beni
Sürüklüyor
Büyük bir ırmakta yüzen ot gibi
Toprak ve güzel hava
Sürüklüyor beni
Uzaklara taşıyor
Ve neşeyle kıpırdatıyor içimi.

Dwamishlerin reisi Seattle'ın yazdığı o güzelim mektup ne zaman doğa-insan ilişkilerini düşünsem aklıma ilk gelen metindir. Seattle, 1855'te bugünkü Seattle kentinin bulunduğu toprakları Vali Isaac Stevens'a teslim ederken de şu konuşmayı yapmıştı:

"Halkımdan çok az insan kaldı. Fırtınanın silip süpürdüğü bir ovada her yana dağılmış ağaçlar gibiler. Deniz, midyelerle kaplı dibinden nasıl ayrılamaz ve onu nasıl kaplarsa, bir zamanlar halkım da bu

toprakları öyle kaplıyordu ama o günler, şimdi yalnızca acıklı bir anı olan büyük kabileler gibi, çoktan geride kaldı.

Bizim için atalarımızın külleri kutsaldır ve ebedi dinlenme yerleri de, kutsanmış topraklardır. Siz, atalarınızın mezarlarından çok uzaktasınız ve sanki onlara hiç saygı duymuyor gibisiniz. Sizin dininiz, unutmayasınız diye, Tanrı'nızın demir parmağıyla, taş tabletler üzerine yazılmış. Kızılderili, onları hiçbir zaman anlayamaz ya da hatırlayamazdı. Bizim dinimiz atalarımızın gelenekleridir.

Sizin ölüleriniz, mezarından çıkıp da yıldızların ötesinde dolaşmaya gittiğinde, doğdukları topraklar ve sizin için duydukları sevgi tükeniyor. Bir süre sonra da unutuluyor ve bir daha asla geri dönmüyorlar. Bizim ölülerimizse, onlara yaşam veren güzel toprakları hiçbir zaman unutmazlar.

Son Kızılderili yok olduğunda ve kabilemin anısı beyaz adam için yalnızca bir efsane olarak kaldığında, bu kıyılar halkımın görünmeyen ölüleriyle dolu olacak ve sizin çocuklarınızın çocukları, kırda, çarşıda, dükkânda ya da yolu olmayan ormanların sessizliğinde kendilerini yalnız hissettikleri zaman aslında yalnız olmayacaklar. Geceleri şehirlerinizin ya da kasabalarınızın sokakları sessizken ve siz onların terk edilmiş olduğunu düşünürken, aslında o sokaklar, bir zamanlar oralarda yaşamış olan ve hâlâ çok sevdikleri bu güzel topraklara geri dönen eski sahipleriyle dolu olacak. Beyaz adam hiçbir zaman yalnız olmayacak.

Beyaz adam halkıma karşı adil olsun ve onlara iyi davransın. Çünkü ölüler güçsüz değildir. Ölü mü dedim? Ölüm diye bir şey yoktur. Yalnızca bir dünya değişimi."

Seattle'ın mektubunu Amazonlarda anımsamış, yaşamıştım... O bölümde de aynen aktarmıştım...

Gezi boyunca sık sorduğum sorulardan biri de şuydu:

Vahşi ne demek?

Bu topraklarda, barut sahibi olamamak demek... Kaybetmek demek... Doğayla birlikte yaşamak demek...

İşte Siouxların Oglaga kolunun reisi Dinelen Ayı'nın tanımı:

"Büyük geniş ovaların, güzel tepelerin, kıvrılarak akan ırmakların 'vahşi' olduğunu düşünmüyorduk biz. Yalnızca beyaz adama göre doğa 'vahşiydi' ve yalnızca olan göre toprak, 'vahşi' havanlarla 'insanlar tarafından istila edilmişti. Bizim için doğa vahşi değildi. Toprak cömertti, etrafımız Yüce Gizem'in verdiği nimetlerle doluydu. Bizim için doğa, ancak doğudan kıllı adamlar gelip de, gaddarca bir coşkuyla bize ve sevdiğimiz insanlara onca haksızlığı yaptığında 'vahşi' oldu. Ormandaki bütün hayvanlar onun yayılmasından kaçmaya başladığında, işte ancak o zaman bizim için 'Vahşi Batı' başladı."

Söz 'vahşi'den açılmışken Kızılderililerin kimi tanımları farklı kullanmalarına da değilenim. Örneğin vuruş yapmak. Kızılderili geleneğinde vuruş yapmanın anlamış şu:

Bir savaşçının yaralı olmayan, baştan aşağı silahlı bir düşmanın çok yakınına kadar gitmesi, ona eliyle ya da herhangi bir şeyle dokunup öldürmeden, yaralamadan geri dönmesi. En iyi vuruş yapmalardan biri düşmana hiç zarar vermeden onun burnunun dibinden atını almak. Kızılderililere göre vuruş yapmak düşmanı öldürmekten çok daha fazla cesaret isteyen bir şeydi. Kimi kabileler vuruş yapmayan erkeğin evlenmesini istemezdi.

Gaspesia Kızılderililerinin reisi 1676'da Nova Scotia'da bir grup Fransız yüzbaşısının kendi uygarlıklarını öve öve bitirememesi üzerine yaptığı konuşma da Kızılderililerin tarihe miras bıraktığı güzel metinlerden biridir:

"Siz bizi haksız yere küçük görüyorsunuz, size her türlü şeyi bolca verdiği sürece, bir dünya cenneti olduğunu düşündüğünüz Fransa'yla karşılaştırınca, bizim topraklarımızın dünya üzerinde küçük bir cehennem olduğunu söylüyorsunuz. Dinsiz, görgüsüz, onursuz, sosyal bir düzeni olmayan, başka bir deyişle ormanlarımızdaki hayvanlar gibi kuralsız, sizin Avrupa'da bolca sahip olduğunuz ekmek, şarap ve daha başka binlerce konfordan yoksun kişiler olarak, bizim tüm

dünyadaki en zavallı ve en mutsuz insanlar olduğumuzu düşünüyorsunuz. Ancak, kardeşim, eğer Kızılderililerin senin ülken ve senin ulusun için hissettikleri gerçek duyguları hâlâ bilmiyorsan, seni bir an önce bilgilendirmem iyi olur.

Sana inanman için yalvarıyorum. Sizin gözünüzde ne kadar zavallı olursak olalım, biz yine de sizden daha mutlu olduğumuza inanıyoruz. Çünkü sahip olduğumuz küçük şeylerden çok memnunuz. Sizin ülkenizin bizimkinden daha iyi olduğuna inanacağımızı düşünüyorsanız, kendinizi aldatıyorsunuz demektir. Çünkü Fransa, sizin dediğiniz gibi dünyada bir cennetse, orayı terk etmeniz mantıklı mı? Neden karılarınızı, çocuklarınızı, akrabalarınızı ve arkadaşlarınızı terk ediyorsunuz? Neden her yıl hayatınızı ve sahip olduğunuz şeyleri riske atarsınız? Neden dünyadaki en fakir ve en şanssız yer olduğunu düşündüğünüz bu garip ve barbar topraklara gelmek için, hangi mevsimde olursa olsun, denizdeki rüzgâr, fırtına gibi riskleri göze alırsınız?

Üstelik, biz tamamen bunun tersine inandığımız için, Fransa'ya gitme zahmetine hemen hemen hiç katlanmıyoruz. Çünkü oranın yerlilerinin zengin olmak için her yıl bizim kıyılarımıza geldiğini görüp, haklı olarak orada yeteri kadar mutlu olmamaktan korkuyoruz.

Dahası, inanıyoruz ki, siz bizimle karşılaştırılamayacak kadar fakirsiniz. Bizim paçavra olmuş giysilerimizle, artık işimize yaramayacak olan kunduz derisinden yapılmış perişan kıyafetlerimizi gördüğünüz zaman, siz ne kadar efendiler ve büyük kumandanlar gibi görünseniz de, aslında yalnızca basit yolcular, uşaklar ve kölelersiniz.

Bu bölgelerde, bizim aramızda yaptığımız morina avcılığı da sizin için yalnızca, size baskı yapan zavallılığımızı ve fakirliğimizi unutturacak olan bir araç. Bize gelince, biz hiçbir zorlukla karşılaşmadan, sizin uzun yolculuklarınız gibi risklere girmeden, bütün zenginliklerimizi ve bize kolaylık sağlayan her şeyi kendi çevremizde buluyoruz. Biz tatlı dinlenmemizde, sizin için derin bir acıma hissi du-

yuyor, gemilerinizi doldurmak için gece gündüz kendinize verdiğiniz endişelere ve sıkıntılara şaşıyoruz.

Eğer biraz aklınız varsa, şimdi bana şu küçücük şeyi söyleyin, bu ikisinden hangisi en akıllı ve en mutlu olandır: Hiç durmadan çalışıp ancak yaşamasına yetecek kadar olanı, büyük zorluklarla elde eden mi, yoksa rahatlık içinde dinlenip, ihtiyacı olan her şeyi avlanma ve balık tutma zevkiyle sağlayan mı?

Sizin Fransa'nızın ürettiği ekmek ve şaraba her zaman sahip değildik, bu doğru; ancak Fransızlar buralara gelmeden önce, Gaspesialar daha uzun yaşamıyorlar mıydı? Eğer 130-140 yaşlarına gelmiş olan insanları şimdi artık aramızda göremiyorsak, bu yalnızca yavaş yavaş sizin yaşam biçiminize uyum sağlamaya başladığımız içindir. Çünkü deneyimlerimiz çok açıkça gösteriyor ki en uzun yaşayanlarımız, sizin ekmeğinizi, şarabınızı ve brendinizi kabul etmeyen, atalarımızın ve Gespeisa ulusunun geleneklerine uygun olarak, kunduz, geyik, sukuşları ve balık gibi doğal yiyeceklerden memnun olanlardır. Şimdi kardeşim, son olarak anlamaya çalış. Çünkü sana kalbimi açmak zorundayım; Kendini Fransızlardan çok daha mutlu ve güçlü hissetmeyen hiçbir Kızılderili yoktur!"

Tarihi geri getirmek ya da tarih tekerleğini tersine çevirmek olanaksız. Ama yine de insan şunu söylemeden edemiyor:

Keşke, Kızılderililer tümüyle kaybeden taraf olmasaydı!

Kuzey Karaayaklarının önde gelenleriyle Amerikan delegeleri Montana'nın Süt Irmağı bölgesinde toprakların satışı için tartışır. ABD delegeleri "parası neyse vereceğiz, bu toprakları bize satın" der.

Karaayakların reisi şu yanıtı verir:

"Bizim toprağımız sizin paranızdan daha değerlidir. O sonsuza kadar var olacak. Ateşin alevleriyle bile yok olmayacak. Güneş parladıkça ve ırmaklar aktıkça, bu toprak insanlarla hayvanlara yaşam vermek için burada olacak. Biz insanlarla hayvanların yaşamlarını satamayız. İşte bu yüzden bu toprağı da satmıyoruz. O bizim için buraya Yüce Ruh tarafından kondu. Bize ait olmayan bir şeyi satamayız

ki. Siz, paranızı sayabilir ve bufalonun başını sallaması kadar kısa bir anda onu yakabilirsiniz ama, bu ovalardaki kum tanecikleriyle uzun otları yalnızca Yüce Ruh sayabilir. Size bir armağan olarak götürmek istediğiniz herhangi bir şeyi vereceğiz; ama toprağı, asla!"

Bu yanıtın ardılları olsaydı, doğayı yok eden olumsuzluklara, çevre kirliliğine karşı daha güçlü olmaz mıydık?

Oturan Boğa, şafaktan önce kalkıp sabah çiğinde yürüyerek çıplak ayaklarını ıslatmayı severmiş. Yürürken toprağın kalp atışlarını duyduğunu söylermiş. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar savaştı. En büyük talihsizliği kabilesinin bulunduğu topraklarda altın bulunmuş olmasıydı. Oturan Boğa'nın bir bahar sabahı halkına söyledikleri:

"İşte kardeşlerim, bahar geldi. Güneş toprağı kucakladı, bu sevginin meyvelerini yakında göreceğiz!

Bütün tohumlar uyandı. Bütün hayvanlar da öyle. Bizim varlığımız da bu gizemli güç yoluyla oluşmuştur. Bu yüzden biz, bu topraklarda yaşama hakkını, kendimize olduğu gibi bütün komşularımıza hatta hayvan komşularımıza bile veririz.

Ancak, duyun beni halkım, şimdi başka bir ırkla uğraşmak zorundayız. Babalarımız onlarla ilk karşılaştığında küçük ve zayıf, ama şimdi büyük ve zorba olan bir ırkla. Çok ilginçtir ki, toprağı işleme fikrindeler. Sahip olma aşkı, onlarda bir hastalık olmuş. Bu insanlar, zenginlerin bozabileceği ama, fakirlerin bozamayacağı birçok kural koymuşlar. Yönetici olan zenginleri geçindirmek için fakirlerle güçsüzlerden vergiler alıyorlar. Bizim annemizin, toprağın, kendilerinin olduğunu söylüyorlar. Komşularını çitler yaparak kendilerinden uzaklaştırıyorlar. Toprağı binalarıyla ve öteki süprüntüleriyle çirkinleştiriyorlar. Bu ulus, baharda yatağından taşarak, yolunu çıkan her şeyi yok eden bir ırmağa benziyor.

Biz yan yana yaşayamayız. Yalnızca yedi yıl önce bufalo topraklarının sonsuza kadar bizim olacağı konusunda güvence verilmişti. Şimdi bizi, onu elimizden almakla tehdit ediyorlar. Kardeşlerim, teslim mi olacağız, yoksa onlara şöyle mi diyeceğiz:

- Babalarımızın topraklarına sahip olmadan önce beni öldür!"

Dinelen Ayı'nın uygarlık tarifi ise şöyle:

"Çadırında yere oturup yaşam ve onun anlamı üzerine düşünen, tüm yaratıkların akrabalığını kabul ederek evrenle birlik içinde olduğunu onaylayan kişi, benliğine uygarlığın özünü aşılardı. Yerli adam, kendini bu şekilde geliştirmeyi unuttuğunda, insanlığının gelişmesi de geri kaldı."

Kızılderililerin doğaya bağlılığından bu kadar söz ettik. İşin içine bir de saç kültürü katalım. Kızılderililerin saçları genellikle uzun. Ancak çok büyük bir yasta saçlarını keserlermiş. Çocuklarının saçları için ise ayrıca özenirlermiş. Kuzey Amerika yerlilerinden Osage ve Omaha çocuklarının saçları üzerine yapılan bir araştırmada 20'ye yakın seç kesim biçimi saptanmış. Bunların tümü doğadan esinlenerek çıkarılan modellermiş.

Claude Levi-Strauss'un Yaban Düşünce kitabında şekilleriyle birlikte aktardığı kesim biçimlerinin adları şöyle:

1. Geyik baş ve kuyruğu.
2. Bizon baş ve boynuzları.
3. Bizon boynuzları.
4. Gök yüzeyinde beliren bizonun sırtının yandan görünüşü.
5. Ayı başı.
6. Küçük kuşların baş, kuyruk ve bedeni.
7. Baş, ayaklar ve kuyrukla kaplumbağanın bağası.
8. Kartalın baş, kanat ve kuyruğu.
9. Ana yönler.
10. Kurdun tüylü böğrü.
11. Bizonun boynuzları ve kuyruğu.
12. Geyiğin başı ve kuyruğu.
13. Yavru bizonun başı, kuyruğu ve çıkmaya başlayan boynuzları.
14. Sürüngenin dişleri.
15. Mısır çiçeği.
16. Dalgalanan yosunlarla çevrili kaya.

Bir insanın çocuklarına bu tür saç kesimleri uygulayabilmesi için tümüyle doğanın içinde yaşaması, doğanın bir parçası haline gelmesi gerekir.

Levi-Strauss kitabında kimi avcı kabilelerinin bir hayvanın yaşamını, huyunu, bir bilim adamı kadar ayrıntılı bildiğini aktarıyor.

Aynı durum bitkiler için de geçerli. Örneğin bir mısır fidanı bölümlerinin tam 15 ayrı adı var. Ağaç yapraklarının görünümünü anlatan 40 ayrı terim kullanıyorlar.

★★★

Kızılderililerin doğanameleri bitecek gibi değil. Bir yandan günlüğüme notlar düşüp bir yandan da yanıma aldığım kitaplardaki metinlere göz atarken etrafımın birden kalabalıklaştığını gördüm. Yeni bir otobüs gelmiş. Hediyelik eşyalara çok fazla bakan yok. Otobüsle yolculuk edenlerin çoğu bölgenin insanı.

Satıcılarla birkaç saattir birlikte olduğumuz için yarı tanış gibiyiz. Biri Kızılderilimsi. Tanıştım yanılmamışım. Ailede varmış. Bunu doğal bir durum gibi anlattı. Sohbetin devamını getirmek istemedi. Ben de Kızılderili adlarına gönderme yapıp, kendisine şu adı taktığımı söyledim:

Suskun Satıcı!

Gülümsedi... Bu tür sohbet zorlamalarında karşı tarafı gülümsettin mi, arkası kolay gelir. Öyle oldu. Bizim deyimimizle doğma büyüme Oklahama yöresindenmiş. Başka bir yerde yaşamayı düşünmüyormuş. Kendisine New York'ta gördüğüm, dilenen Kızılderilileri anımsatıp yorumumu aktardım:

- Direnen Kızılderiliden, dilenen Kızılderiliye...

Haklısın gibilerden başını salladı. Kimilerinin dilenecek durumda bile olmadığını söyledi.

Akşam saatlerinde yeni bir Greyhound otobüsüne binip yola koyuldum.

Yolun sonraki bölümü biraz doygunluk biraz yolgunlukla geçti.

New York tabelaları birkaç yüzlü rakamlara geldiğinde gece ya-

rısını geçmiştik. Günün ilk ışıklarıyla birlikte kente birden geliverdik... Tüneller geçip yer altındaki otobüs istasyonuna geldik. Tuttuğum çeteleye baktım:

3 gece 2 gündüz süren yolculukta 6 kez şoför değişti, 3 kez otobüs değişti. Bir kez ben değiştirdim... Özellikle otobüs değişikliklerinde aman yolda kalmayayım diye hayıflandım. Yolculuğun başından sonuna kadar otobüste kalan yolcu yoktu. 3-4 kez tüm yolcular değişti. Tabii ki, yolun başından sonuna şoför de kalmadı. Her değişim yerinde dinlenmek üzere kaldılar...

MANHATTAN AĞLARI...

Uzun yolculuğun sonunda New York otobüs terminaline ulaştım. İlk işim New York haritasından bulunduğum yeri saptamak ve havaalanına gidiş koşullarını öğrenmek. Limanın hemen yanındayım. Otobüs terminalinden havaalanına metro var.

İşlem tamam, haydi limana...

Vapurla bir New York turu atıp ABD'yi terk edeceğim.

Limanda, isteğe göre değişik turlar var. 3 saatlik olanını yeğledim. Daha binerken arkada New York fotoğrafınızı çekiyorlar. Az sonra fotoğrafı verip, parasını istiyorlar. Ee Amerikan mantığının göbeğindeyiz...

Sanırım burası da Çin Seddi, Rio'daki İsa heykeli, Eyfel Kulesi gibi dünyada en çok fotoğrafın çekildiği yerlerden birisidir. Herkesin elinde en az bir fotoğraf makinesi var. Kimi de kameralı.

Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz binaları her geleni dikizliyor. Çevresinde de onu tamamlayan yine dev binalar var. Tur rehberi her binayı tek tek anlatıyor. Arada öykülendiriyor. Dev binaların çatılarındaki restoranların fiyatlarından söz ediyor.

Kulağım rehberde ama, aklım da Los Angeles'tan New York'a uzanan uzun yolculuk boyu belleğime kazınanlarda...

Manhattan Adası'nın etrafında tur atacağız. 1609'da Manhattan Adası'na ilk gelen Almanlar için Delaware yerlileri şunu söylemiş:

"Büyük Adam, çorbası için yeşillik yetiştirmek üzere, yalnızca bir boğa derisini kaplayacak kadar küçük, küçücük bir toprak parçası istedi. Belki de ilk defa burada, hilekâr ruhunu gördük."

Kızılderili ırkının yok edilişinin ABD resmi arşivlerine dayanan gerçek belgesel öyküsü olarak Türkçeye çevrilen Dee Brown'ın Kalbimi Vatanıma Gömün başlıklı kitabında ise Manhattan'ın öyküsü şöyle anlatılıyor:

"Hollandalılar Manhattan Adası'na geldiklerinde, Peter Minuit burayı 60 gulden tutarında olta ve incik boncuk karşılığında satın aldı, ama aynı zamanda Kızılderilileri orada kalmaya ve değerli hayvan postlarını böyle değersiz süs eşyalarıyla değiş tokuşa devam etmeye teşvik etti. 1641'de Willem Kieft, Mohicanları haraca bağladı, Raritanları aslında beyaz yerleşmecilerin işlediği suçlardan ötürü cezalandırmak için Staten Adası'na asker gönderdi. Raritanlar bu tutuklamalara karşı direndiler, askerler Raritanlardan dördünü öldürdü. Kızılderililer dört Hollandalıyı öldürerek misillemede bulununca, Kieft iki köyün herkes uykudayken kıyımdan geçirilmesini buyurdu. Hollandalı askerler kadınları, erkekleri ve çocukları süngülediler, gövdelerini paramparça ettiler, sonra da köyleri ateşe verdiler."

Beyaz adam gelmeden önce Amerika kıtasının nüfusu ne kadardı?

Bu konuda elde kesin veriler yok. Ancak gerek ortak yaklaşımlar gerekse alt-üst rakamlar ortalandığında ortaya bazı rakamlar çıkıyor.

Bugünkü Meksika bölgesindeki Azteklerin nüfusunun 15. yüzyıl sonunda 30 milyon dolayında olduğu sanılıyor. En yoğun nüfus ve uygarlık merkezleri buradaydı. Bunun dışında kıtanın kuzeyine ve güneyine yerleşmiş pek çok kabile vardı. Kabilelerin sık sık göçmesi ve yerleşik yaşama geçenlerin de 10-15 yılda bir bu kervana katılması nüfusu öngörmeyi daha da güçleştiriyor.

Bütün Amerika kıtasında beyaz adamdan önceki nüfusun ise 60 milyon dolayında olduğu sanılıyor. Bu rakam beyaz adamla birlikte

hızla eridi. 19. yüzyılın ortasında ABD hızla palazlanırken Kızılderililerin sayısı da daha büyük bir hızla azalıyordu. Bu dönemdeki Kızılderili sayısı 400 bin kadardı. 1910 yılında ise bu rakam 220 bine düştü. ABD, tartışmasız üstünlük elde ettikten sonra, vicdani sorumluluğun da getirdiği nedenlerde Kızılderilileri tümüyle eritmekten vazgeçti. 20. yüzyılın sonuna doğru ABD ve Kanada'daki Kızılderili nüfus 1.5 milyon kadardı. 250 milyon beyaz 1.5 milyon Kızılderili!

Uzmanlar "eğer" diyorlar, "Kızılderililer katledilmeseydi, doğal nüfus artışları devam etseydi bugünkü sayıları 200 milyonun üzerinde olurdu"!

Bugünkü Kızılderililerin büyük ölçüde beyaz adamın yaşam tarzına ayak uydurmak zorunda kaldığını da dikkate almak gerekiyor. "Ben Kızılderiliyim" diyenlerin yüzde 30'u melez. Tabii burada dürbünü ters çevirerek de bakmak gerekiyor. "Ben beyazım" diyenlerin de belli bir bölümünün geçmişinde Kızılderili bir damar olduğu da başka gerçek.

Kuzey Amerika'nın katliamı, affedersiniz keşfi Orta ve Güney'den biraz daha farklı gelişti. 1497'de Ceneviz kökenli İngiliz John Cabot bugünkü Boston'un kuzeyine, Amerigo Vespucci de güneyine ayak bastı. Kıta adını da bu arkadaştan aldı ve Amerika kıtası yeni yüzüyle tarih sahnesine çıktı.

1513-20 arasında da İspanyol Ponce de Leon bugünkü Florida açıklarına geldi. Yerlileri esir almak isteyince canını verdi. Ama İspanya bu bölgeden tabii ki vazgeçmedi.

İngilizler kuzeyde ilk kolonileri kurduğunda Kızılderililer onlara dostça davrandılar. Öyle ki, Kızılderili şefinin kızı İngiliz kolonisinden bir gence âşık oldu ve evlendi. İngilizler aç kaldığında onlara tanımadıkları mısır ve hindi verdiler. İngilizler "hindi"nin "i"sini kaldırdılar ve Kızılderililerin topraklarına "indi"ler. Mısırın da "m"sini kaldırdılar "ısır"ını öne çıkardılar!

İşte bu aşamadan sonra Kızılderililerle beyazlar arasında uzun yıllar sürecek bir savaş başladı. Her türlü mücadele yöntemi geçerliydi.

Alkol bile bunun bir parçasıydı. Kızılderililer başlangıçta viskiye "ateş suyu" dediler ama, alışkanlık derinleşince "ölüm suyu" oldu.

Kullanılan yöntemlerden biri de Kızılderililerin "dostça" ziyafete çağrılmasıydı. Davette "zehirli yiyecekler" vardı. Kızılderililer de yemeği yiyip öbür dünyanın yolunu tutarlardı!

Amerikan yerlilerine "İndian" denmesinin nedeni, Kolomb'un burayı Hindistan sanmasıydı. Kolomb'un ilk çıktığı bölge hâlâ Batı Hint Adaları diye anılıyor.

★★★

Özgürlük Anıtı'na selam verip Doğu Irmağı tarafına döndük. Dizi dizi köprülerin altından geçtik. Çevremizdeki manzara ABD'nin 2.5 asırda, kendi kurallarıyla yarattığı dünyanın vitriniydi. New York Üniversitesi'nin bölümleri, Birleşmiş Milletler, ırmağı ikiye bölen Roosevelt Adası...

Tur rehberi, ABD'nin siyasal başkentinin Washington olduğunu ama, New York'un dünya başkenti olduğu anlattı. Ekonomiyle ilgili kurumların burada şahlandığını vurguladı.

Amerikalılar anayasalarını şöyle tanımlıyorlar:

"Dünyanın herhangi bir ulusunda yürürlükte bulunan yazılı anayasaların en eskisi."

Bu tanımdan yola çıkarak şöyle bir ABD tarihi özetlemesi de yapılabilir:

Önce azılı, sonra yazılı anayasa devleti!

Amerikan Anayasası 17 Eylül 1787'de tamamlandı ve 4 Mart 1789'da resmen kabul edildi. Anayasa ile birlikte bir anlamda yeni bir ulus da yaratılmış oluyordu:

Amerikalı!

Daha doğru anlatımla, yeni ulus kavramı artık yazılı hale gelmiş oluyordu. 55 kişilik bir delege grubu tarafından hazırlanan anayasanın başlangıç bölümü temel hedefleri şöyle özetliyordu:

"Biz, Birleşik Devletler halkı, daha mükemmel bir birlik kurmak, adaleti tesis etmek, iç güvenliği sağlamak, ortak savunmayı temin et-

mek, genel refahı arttırmak ve kendimizin ve bizden sonra gelecek-lerin özgürlüğün iyiliklerinden faydalanabilmesi için işbu Amerika Birleşik Devletleri anayasasını hazırlayıp yürürlüğe koyuyoruz."

ABD gezisine çıkmadan önce ABD'nin Ankara Büyükel-çiliği'nden ülkeyi kendi gözleriyle tanıtan bir dizi kitap almıştım. Amerikan Hükümetinin Ana Hatları kitabında ABD'nin devlet an-layışını anlatan şu tümce dikkat çekiciydi:

"Amerika'ya geniş ölçüde, kendi ülkelerindeki siyasal ve dinsel baskılardan veya insanı, enerji ve yeteneğini dikkate almaksızın yaşamın belirli bir düzeyine hapseden Eski Dünyanın esnek olmayan ekonomik kalıplarından kaçıp gelen Avrupalılar yerleşmişlerdi. Bu göçmenler için kişisel özgürlükler çok değerliydi ve kişisel özgürlük-leri kısıtlayabilecek herhangi bir güce -özellikle hükümete karşı- çok ihtiyatlıydılar."

ABD yönetimleri bu başlangıç ilkesinin ışığında anayasayı iki yüzyıllık zaman diliminde 26 kez değiştirdiler. En köklü değişiklik 1868'deki 14. değişiklikti. Bununla vatandaşlık bağı daha açık ve sade biçimde tarif edildi. Kölelik kaldırıldı. Ulusal hükümetin yargı gücü sınırlandırıldı.

26. ve son değişiklik ise seçme yaşının 18'e düşürülmesiyle ol-du. Kişisel özgürlüklerin önünü açan Amerikan yönetimi, 50 eyalet-ten oluşan birliğin dağılmasına ya da böyle bir olasılığın öne çıkmasına hiç izin vermedi. İşte Amerikan Hükümetinin Ana Hatları kitabında bununla ilgili bölüm:

"Anayasal düzenleme her ne kadar dâhice idiyse de, eyaletlerin hakları konusundaki görüş ayrılıkları 75 yıl sonra 1861'de Kuzey ve Güney eyaletleri arasında dört yıllık bir savaş çıkana kadar iltihaplı bir yara gibi varlığını sürdürdü. Savaş olayının altında yatan sorun bir-liğin yeni eyaletlerinde federal hükümetin kölelik konusunu düzen-leme hakkıydı. Kuzeyliler hükümetin böyle bir hakkı olduğu konusun-da ısrar ederken, güneyliler kölelik konusunun her eyaletin kendisinin karar vereceği bir konu olduğunu savundular. İç savaş veya eyaletler

arasında savaş diye bilinen bu savaş, bir grup güney eyaletinin birlikten ayrılmaya girişmeleri üzerine çıktı ve cumhuriyeti koruma ilkesi için savaşıldı. Güney eyaletlerinin yenilenmesi ve Birliğe tekrar girmeleri ile federal devletin üstünlüğü yeniden teyit edilmişti."

Aynı kitap 'Birleşik Devletler topraklarının hiçbir parçası 1815'ten beri yabancı bir devletçe işgal edilmemiştir' diyor ve devam ediyor:

"Bağımsızlığını sağlamış olmasına karşın yeni ulus bir çok yönlerden gerçek tehlikelerle karşı karşıyaydı. Batı cephesinde, düşman Kızılderili kabilelerin sürekli tehdidi vardı. Kuzeyde İngilizler hâlâ Kanada'ya sahiptiler ve bu ülkenin doğu eyaletleri intikam peşinde koşan Amerikan Torileriyle doluydu. Fransa orta batıda geniş Louisiana Bölgesi'ne sahipti. Güneyde İspanyollar Florida, Meksika ve Texas'ı ellerinde tutuyorlardı. Üç büyük Avrupalı gücün Karayipler Denizi'nde Amerikan kıyılarının hemen yanı başında sömürgeleri vardı. Bunun yanında Avrupa ulusları Yeni Dünya'ya kadar yayılan bir dizi savaşlar içindeydiler.

İlk yıllarda, anayasada öngörülen ortak savunma sağlama hedefi Appalachian Dağları'nın hemen arkasındaki bölgeyi açmaya ve bu bölgede oturan Kızılderilileri kontrol altına almaya yönelmişti. Bununla birlikte, 1812'de İngiltere ile savaşın patlaması, Florida'da İspanyollarla çatışmalar ve 1846'da Meksika ile savaş, kısa sürede askeri gücün önemini ortaya koydu.

Amerika'nın ekonomik ve siyasal gücünün artmasıyla savunma gücü de hızla büyümeliydi. Anayasa, savunma sorumluluğunu yürütme ve yasama organı arasında bölmektedir. Yalnızca Kongre'nin savaş ilan etme ve savunma için yeterli fonlar ayırma yetkisi bulunmakta, Cumhurbaşkanı ise silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak ülke savunmasında en önde gelen sorumluluğu taşımaktadır."

★★★

Kitaptan adaya gelelim...

Manhattan Adası'nın arka kesimindeki manzara ise bir başka

dünyayı anlatıyordu. Bu kadar yakın zaman dilimi içinde New York'un iki yüzünü görmek şaşırtıcıydı. Bu tarafta öteki turistlerle biraz ters düştük. Onlar ön tarafta benden çok fotoğraf çekmişti, ben arka tarafta!

Oval turu tamamlayıp geldiğimiz yere dönerken rehber bu kez suyun altındakilerden söz ediyordu:

"Manhattan'ı çevreye bağlayan yollar sadece gördüklerinizle sınırlı değil. Tur boyunca suyun altındaki pek çok tünelin üzerinden geçtik."

Manhattan Adası New York'un kalbi, dolayısıyla ABD'nin de. Bu adadaki iletişim ağı bütün Afrika kıtasındaki ağdan daha fazlaymış.

Belki de dünyanın geldiği noktanın özeti bu.

Tabii "ağ" deyince benim aklıma her şey geldi...

ABD'nin bütün dünyaya "ağ"ması...

ABD'nin dünyaya hâkim olma duygusunun insanları öldüren "ağı"...

ABD'nın Kızılderilileri "ağına" sokması...

Kızılderililerin artık "ağlamaktan" başka yapacak bir şeyinin kalmaması...

Ne çok ağ...

Ağla anam ağla...

Türk Hava Yolları uçağı New York'tan havalandığında gökyüzünde Kızılderili tüyleri uçuşuyor, Manhattan ağları görünmüyordu...

Gökyüzündeki bulutların en büyüğü Broadway'de dilenen Kızılderiliyi çağrıştırıyordu...

FOTOĞRAFLAR

NİKARAGUA

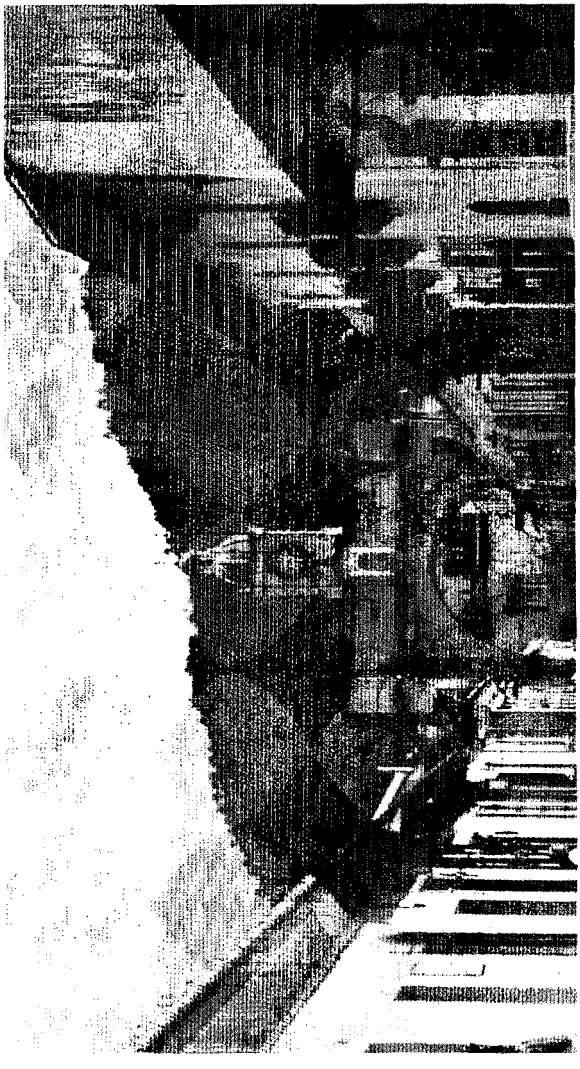
Nikaragua'nın başkenti Managua'dan genel görünüm

Managua'da Sandinist Devrimi sembolize eden anıt

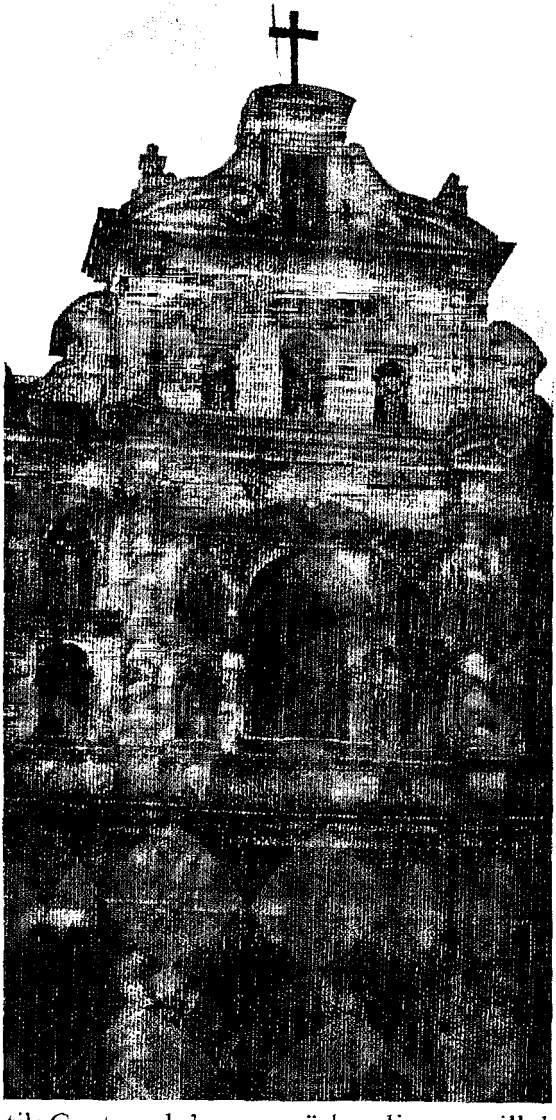
Managua Gölü kıyısında yaprağı tabak yapan satıcı

Antik Guatemala'dan görünüm

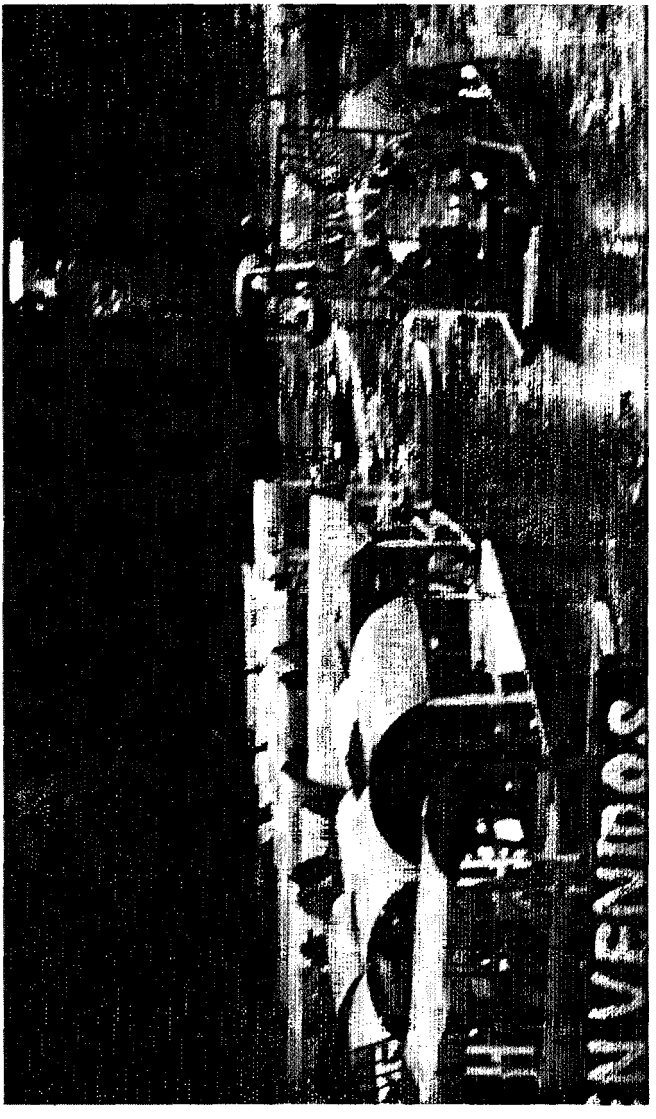
Guatemala'da kadınlar

Antik Guatemala'nın en görkemli yapısı ilk kilise

Guatemala havaalanında yolcu bekleyen kadın

Yüzen bahçeler

Kahlo'nun evi

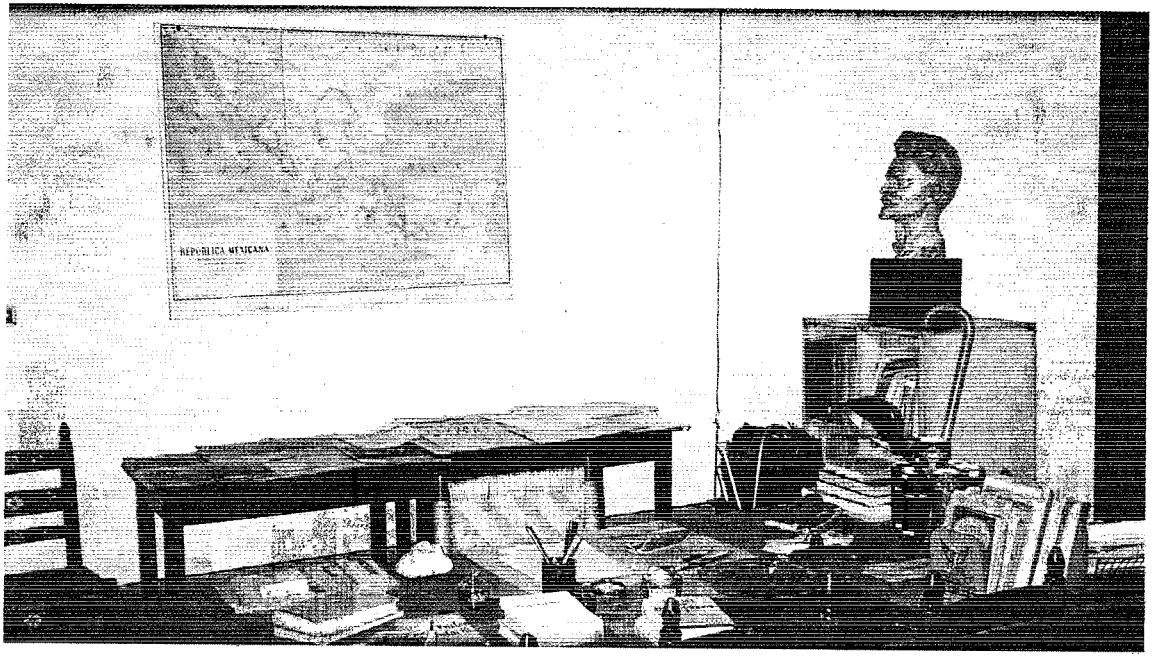
Mexico City'nin maketi

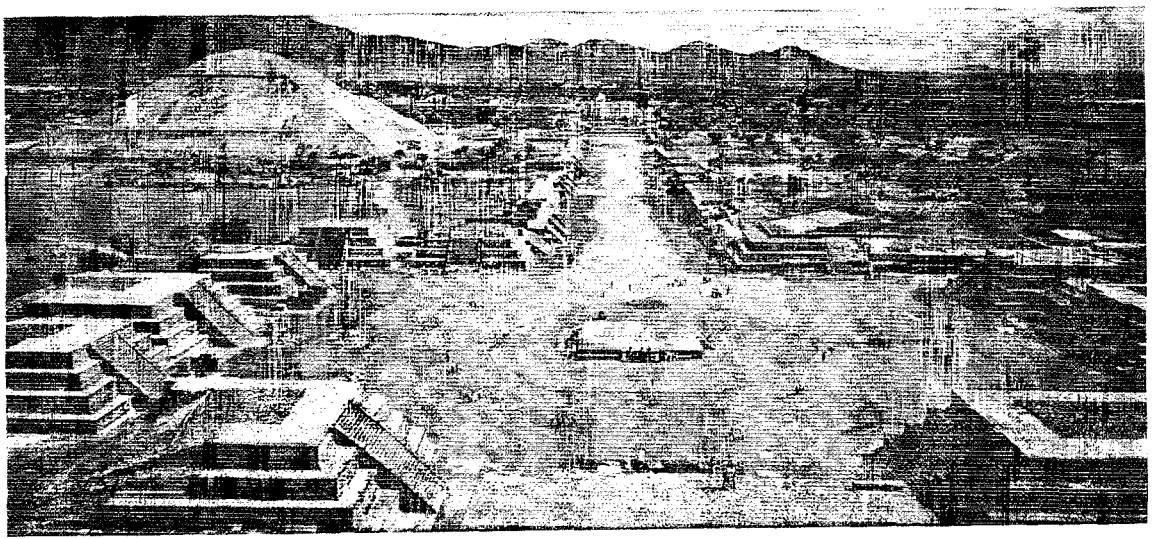
Zocalo alanında G. Amerika'nın en büyük kilisesi

Troçki'nin mezarı

Troçki'nin çalışma odası

Güneş ve Ay piramidi

Güneş ve Ay piramidinde satıcı

Bering Boğazı'nı temsili geçiş

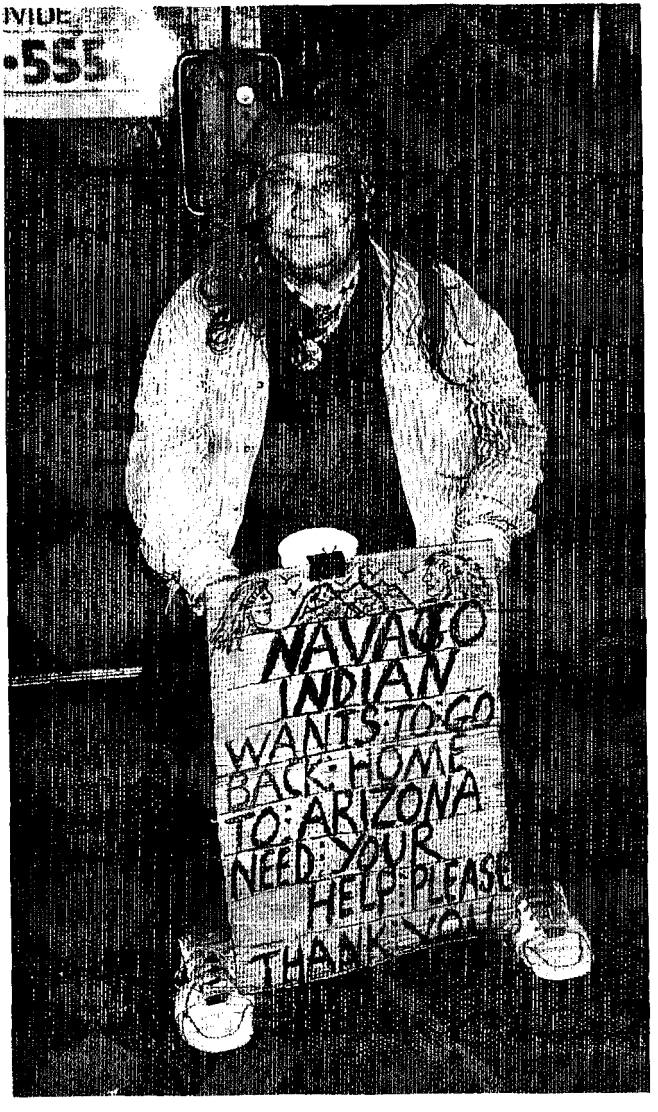

Meksika'da şapkasız resim olmazdı!

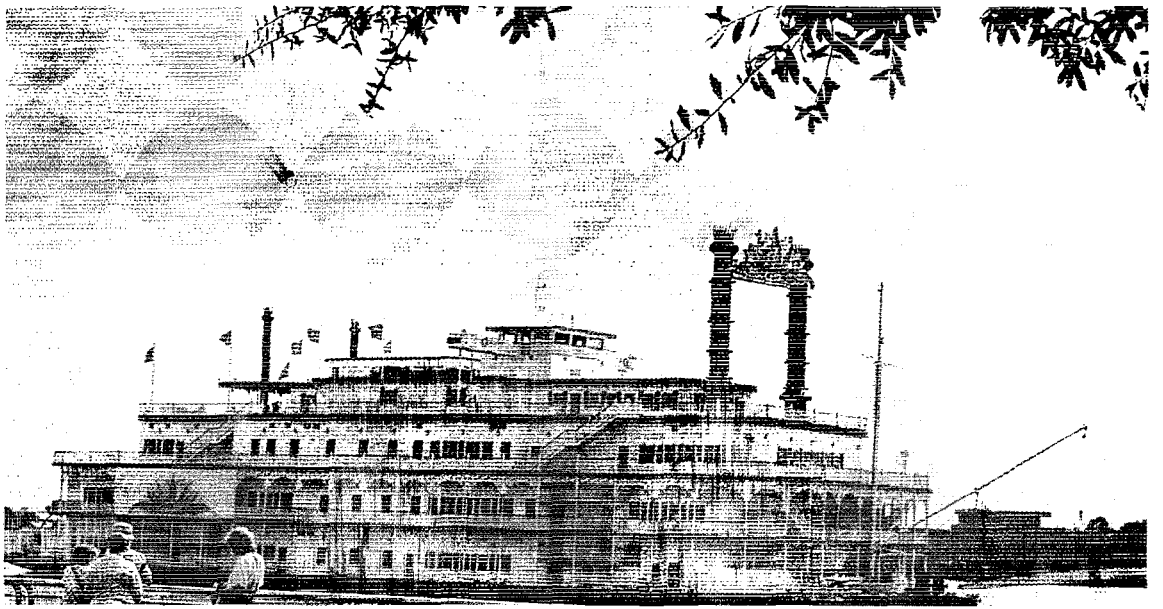

Kırım'daki Meksikalılar

New York deniz turu

New York'ta dilenen Kızılderili

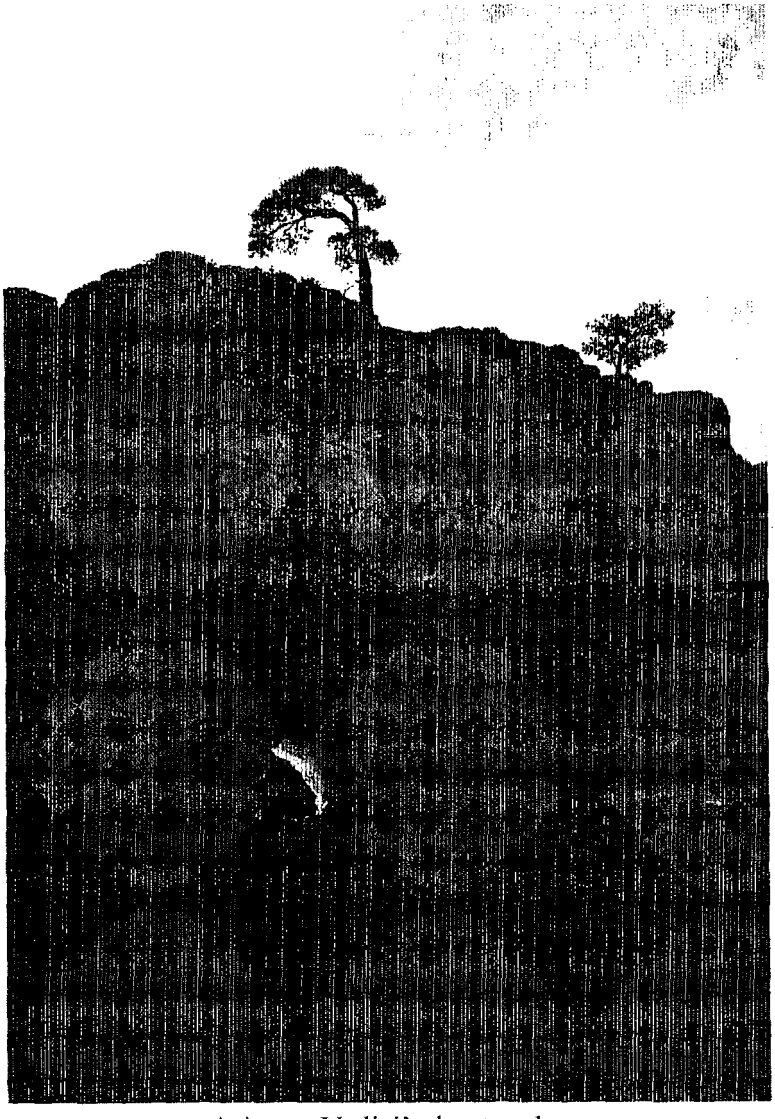

New Orleans'ta Missisippi

Cazın başkenti New Orleans

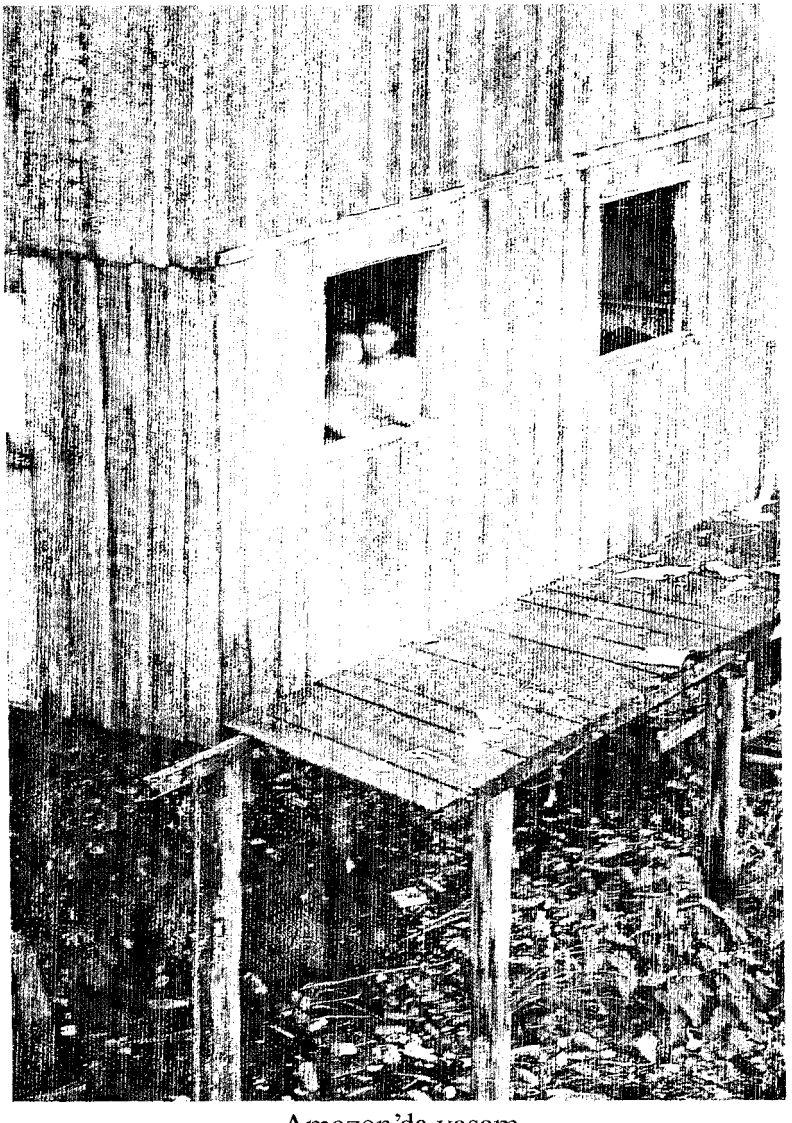
Arizona Vadisi

Arizona Vadisi'nden tepeler

BREZİLYA

Uçaktan Amazon'un küçük bir kolu

Amazon'da yaşam

Amazon Irmağı çocukları

Amazon'un yan kolları

Amazon evleri

Amazon orman çocukları

Göğü delen Amazon ormanları

Rio de Janeiro

Buenos Aires'te kayıp insan silüetleri

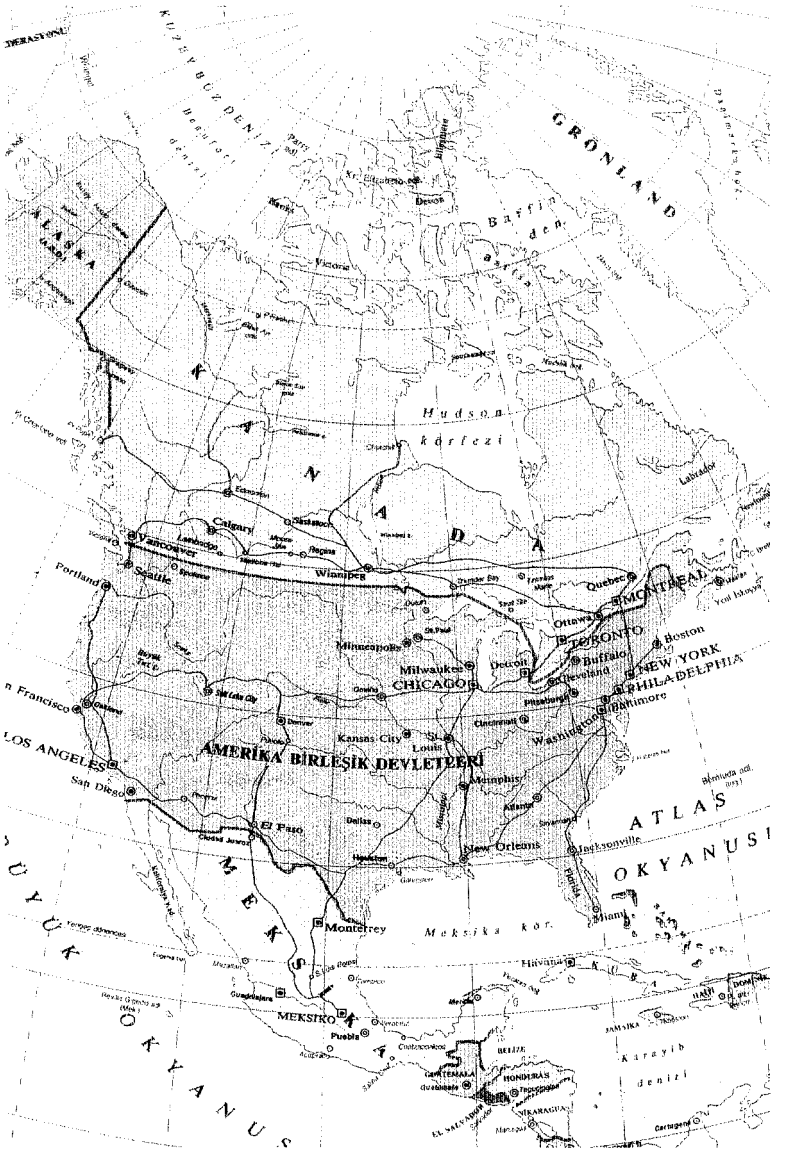

Santiago'da Neruda'nın evine çıkış

Frida Kahlo'nun bir tablosu

VENEZUELA
KOLOMBİYA
GUYANA
SURİNAM
EKVADOR
PERU
BREZİLYA
BOLİVYA
ARJANTİN
URUGUAY
Santiago
Montevideo
Buenos Aires
Asuncion
Brasilia
Sao Paulo
Rio de Janeiro
Porto Alegre
Bogota
Medellin
Caracas
Georgetown
Paramaribo
Lima
Quito
La Paz
Cochabamba
Santa Cruz
Cordoba
Rosario
Mendoza
Valparaiso
Tucuman
Salvador
Recife
Fortaleza
Belem
Manaus
Belo Horizonte
Falkland Adı.
BÜYÜK OKYANUS
ATLAS
OokyanusU

GRONLAND
KUZEY BUZ DENİZİ
Baffin den.
Hudson körfezi
KANADA
ALASKA
Labrador
Calgary
Vancouver
Seattle
Portland
Winnipeg
Quebec
MONTREAL
Ottawa
TORONTO
Boston
Buffalo
NEW YORK
Minneapolis
Milwaukee
Detroit
CHICAGO
Cleveland
PHILADELPHIA
Baltimore
Washington
Pittsburgh
Cincinnati
Kansas City
St. Louis
Memphis
Atlanta
Jacksonville
Miami
Dallas
El Paso
New Orleans
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
LOS ANGELES
San Diego
San Francisco
ATLAS OKYANUSU
Monterrey
Meksika kör.
MEKSİKO
Puebla
Havana
JAMAİKA
HAİTİ
Karayip denizi
BELİZE
GUATEMALA
HONDURAS
NİKARAGUA
Cartagena
BÜYÜK OKYANUS

Tarihin Arka Odası Amerika

Mustafa Balbay

Brezilya'da Amazonlardan başka bir şey görmedi gözüm.
O ne büyük ırmak, o ne uçsuz bucaksız yeşillik. Boşuna dünyanın akciğeri dememişler. Gerçi yakında verem olma tehlikesi de var ama, yağmur ormanlarının içinde dolaşmak, kimi geceleri dağda geçirmek, hayal edilmesinden daha güzeldi...

Arjantin'de daha çok yakın tarih çekti ayağımdan. Atmosferin üzerinde bir de tango tabakası vardı. Arjantin'de tango dinlemek, domatesin hormonsuzunu yemek gibi bir şeydi.

Şili'de de biraz yakın tarih biraz da Neruda vardı. Neruda'nın evinde Türkçe'nin "Nazım Hikmet'in dili" olarak bilinmesi ne güzeldi.

Nikaragua, gençlik yıllarımızın sandinolarıyla kucaklasaydı beni keşke.
Ama, zengin mi zengin bir doğanın ortasında fakir mi fakir insanlarıyla karşıladı.
Guatemala'da, sömürge dönemi yapıları ve Mayaların torunları vardı.
İnsanların yüzü topraktan "Maya'lanmış; el, ayak, baş olmuştu. Öylesine yerel duruyorlardı.

Meksika... Ah Meksika... Sonsuz bahar ülkesi. En güzel dostlukları, en derin tarihi, en renkli insanları burada gördüm. Kahlo'nun tablo-evi, Troçki'nin mezar-evi, Zapata'nın treni hala yaşıyor gibiydi.

ABD'yi bir başka türlü dolaştım. Tüm Orta ve Güney Amerika'yı arşınlarken aklımın bir yerinde hep ABD'nin 19. ve 20. yüzyıllarda yaptıkları vardı. Zaten bu kitaba bir ölçüde güncellik katan da bu oldu. 21. yüzyılın başında ABD'nin dünyada yaptıklarına bakınca, bunları bir de geçmiş yüzyıllarda yaptıklarıyla karşılaştırınca, şöyle bir tez uçuştu beynimde: ABD, 19. ve 20. yüzyılda Orta-Güney Amerika'ya nasıl davrandıysa, 21. yüzyılda da tüm dünyaya öyle davranmak istiyor.
Bir başka deyimle, nasıl geçmiş yüzyılda Orta-Güney Amerika'yı arka bahçesi hatta arka balkonu haline getirmişse, şimdi tüm dünyayı kendileştirmek istiyor.
Benimki, canı tez bir gazetecinin gezi ve inceleme sonucu vardığı bir tez.
Senteze siz ulaşın.

Mustafa BALBAY

ISBN 975-6747-83-8
9 789756 747834
05.34.Y.0298.022

Cumhuriyet KİTAPLARI